

145610

**ÇALIŞMA HAYATINDAKİ ÇALIŞAN ÇOCUKLAR VE DOKUMACILIK
SANAYİNDE ÇALIŞAN KIZ ÇOCUKLARININ SOSYO-EKONOMİK
SORUNLARI (SİVAS İLİ ÖRNEĞİ)**

145610

Saliha YAVUZ

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Çalışma Ekonomisi ve
Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi Bilim Dalı İçin
Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nevzat GÜLDİKEN

SİVAS
TEMMUZ-2004

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu alışma jürimiz tarafından alışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda Yönetim ve alışma Sosyolojisi Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

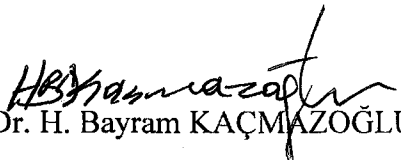
Başkan: Prof. Dr. Faruk KOCACIK

ye: Doç. Dr. Nevzat GÜLDİKEN

ye: Yrd. Doç. Dr. Mehmet SİLAH

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım,
09/07/2004

Prof. Dr. H. Bayram KAçMAZOğLU
Enstitü Müdürü

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunu yoksulluk ve bununla mücadele edecek araçlardan yoksunluktur (<http://www.fisek.org.tr/0113.php.14.06.2004>). Hızlı nüfus artışı, aşırı ve düzensiz kentleşme, işsizlik, dengesiz gelir dağılımı bu toplumların temel sorunlarını oluşturmaktadır. Bu yüzden de gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark her geçen gün artmakta ve aradaki farkı kapatmak için gelişmekte olan ülkelerin ticaret, sanayi ve altyapıyı kurmaları oldukça önemli hale gelmektedir. Tüm bu sorunlar da toplumun yapı taşı olan aileleri etkilemekte dolayısıyla da özellikle düşük gelirli aileler yeterli gelir elde edebilmek için çocuklarını küçük yaşlarda çalışma hayatına katmak zorunda kalmaktadırlar.

Ülkemizde barınmadan beslenmeye, sağlıktan eğitime yaşamın bütün alanlarında eşitsizlikler yaşanmaktadır. Ortaya çıkan bu eşitsizliklerden en çok etkilenen gruplardan biri olan çocuklar değişken işgücü talebi açısından kullanıma en uygun emek sınıfında yer almaktadırlar. Bu onların çalışma hayatında kolay ve ucuz emek olmalarına yol açmakta ve çocuk istihdamı her geçen gün artmaktadır.

Hazırlanan bu çalışmada, ülkemizin önemli sorunlarından biri olan ve alınan her türlü yasal önlemlere rağmen halen çalışma hayatında aktif olarak yerini koruyan çocuk işgücü konusu ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı; ülkemizde çalışan çocuk gerçeğini ortaya koymak ve bu amaçla Sivas İli'nde halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocuklarının sosyo-ekonomik sorunlarını ele alarak ülke genelinde çalışan çocukların durumlarını ortaya koymaya çalışmaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde; çalışma hayatı kavramına, çalışma ve iş kavramlarına tarihsel bir çerçeve içerisinde çocuk ve çalışan çocuk kavramlarına değinilmiştir. Kavramsal çerçeve içinde işçi, işveren, çocuk, çalışan çocuk, genç işçi ve çırak kavramları ele alınmaya çalışılmış, ayrıca çocukların çalışma hayatına girme nedenleri ve işverenlerin çocuk çalıştırmayı tercih etme nedenlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde; Dünya’da ve Türkiye’de çocuk işgücü kullanımının tarihsel gelişimi, Dünya’da ve Türkiye’de çocuk işgücünün önlenmesine yönelik yasal düzenlemeler, Türkiye’de çalışan çocukların durumları ve çalıştıkları sektörler yer almaktadır. Ayrıca bu bölümde çalışan çocukların çalışma hayatında korunmasıyla yakından ilgilenen kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütlerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde; araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları, yöntemi, evreni ve örneklemi, veri toplama araçları, verilerin işlenmesi ve çözümlenmesi yer almaktadır.

Dördüncü bölümde; Sivas Merkez ve Yıldız Köyü’nde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarıyla yapılan derinlemesine görüşme bulguları yer almaktadır.

Sonuç bölümde ise; yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilerek ülkemizde çalışan çocukların özellikle kız çocuklarının sosyo-ekonomik durumları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

ABSTRACT

The most considerable problems of developing countries are poverty and lack of solutions against poverty (<http://www.fisek.org.tr/0113.php>, 14.06.2004). Rapid increase in population, excessive and unsystematic urbanization, unemployment, unbalanced income allocation are the main problem of these countries. As a result, day by day the job between developed and developing countries enlarged. Due to that the necessity of constructing substructure, industry and commerce also increases for developing countries in order to reach developed ones. All these problems directly effects the families who are the cornerstone of society. Especially the families with poor income effected most and as a result this poverty, these families forced their children to earn money.

In our country, from sheltering to nourishing, from healt to education we can see all kinds of inequalities in daily life. Children, who are most effected by these inequalities are seem to be the most appropriate labour force. Because of this reason they are considered as chep labour and tha count is increasing.

In this study, one of our countries biggest problems, child labour is examined. Eventhough precautions are taken, child labour is still existing. The purpose of the study, to outline the child labour reality and with this purpose handing the problems of gils socio-economical conditions/problems, working in carpet wearing industry in Sivas. This will also expose the working children's condition country wide.

First part of study argues about; the consepts of work life, a frame for working and job historically. We will focus an the consepts of worker, employer, child, working child, young worker and apprentice. Additionally reasons of children involving work life and reasons of children are prefered by employers will be taken up.

In the second part; historical development of child labour in Turkey and World wide, legal arrangements in order to prevent child labour, conditions of these children in Turkey and the sectors they are used, will be included. Besides, companies, organisations and civil society associations which are related to protect the children in working environment, are mentioned in this section.

In third part; to take place, in research goal, importance, restricted, method, cosmos and illustrate, means collecting datum, to process and to analyze datum.

In fourth part; findings of the interviews, which was made with working girls in Central Sivas and Yıldız Village, will be outlined.

In Final part; these findings will be evaluated, and child labour, especially girls, socio-economical condition will be revealed.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	X
TABLolar LİSTESİ	XII
GRAFİKLER LİSTESİ	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA HAYATI VE ÇALIŞAN ÇOCUK OLGUSUNUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. ÇALIŞMA HAYATI KAVRAMI	6
1.1.1. Çalışma ve İş Kavramları	22
1.1.1.1. Çalışmanın Evrimi	24
1.1.1.1.1. Marx'ın Çalışmaya İlişkin Görüşleri	28
1.1.1.1.2. Emile Durkheim'in Çalışmaya İlişkin Görüşleri	30
1.1.1.1.3. Max Weber'in Çalışmaya İlişkin Görüşleri	31
1.1.2. Çalışan (İşçi) Kavramı	31
1.1.3. İşveren Kavramı	34
1.2. ÇOCUK KAVRAMI	35
1.2.1. Çocuk Kavramının Gelişimi	38
1.2.2. Çalışan Çocuk (Çocuk İşgücü) Kavramı	41
1.3. GENÇ İŞÇİ KAVRAMI	44
1.4. ÇIRAK KAVRAMI	46
1.5. ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA NEDENLERİ	49
1.5.1. Çocukları Çalışmaya İten Faktörler	49

1.5.1.1. Yoksulluk	50
1.5.1.2. İşsizlik	51
1.5.1.3. Hızlı ve Çarpık Kentleşme	52
1.5.1.4. Nüfus	53
1.5.1.5. Eğitim Düzeyi	53
1.5.1.6. Gelenekler	54
1.5.1.7. Aile	55
1.5.2. İşverenleri Çocuk Emeği Talep Etmeye İten Faktörler	57

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK İŞGÜCÜ KULLANIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. DÜNYA'DA ÇOCUK İŞGÜCÜ KULLANIMININ TARİHÇESİ	59
2.1.1. Çalışma Hayatında Çocuk Haklarının Ortaya Çıkışı	65
2.1.1.1. Çocuk Emeği Yasası	68
2.1.1.2. Çocuk İstihdamı Kanunu	69
2.1.2. Çocuk Emeği Kullanımına Yönelik Düzenlemeler	70
2.1.2.1. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi	71
2.1.2.2. Çocuk Hakları Evrensel Bildirisi ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	72
2.1.2.3. BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi	74
2.1.3. ILO'nun Faaliyetleri	74
2.1.3.1. Asgari Çalışma Yaşına İlişkin ILO Sözleşmeleri	76
2.1.3.2. Çocuk İşçilerin Sağlık ve Güvenliğine İlişkin ILO Sözleşmeleri	79
2.1.3.3. Çocuk İşçilerin Sağlık Muayenesine İlişkin ILO Sözleşmesi	80
2.1.3.4. En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi	82
2.1.3.5. Çocuk ve Gençleri Koruyucu Diğer ILO Sözleşmeleri	82
2.1.4. Avrupa Sosyal Şartı	83

2.2. TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞGÜCÜNÜN TARİHİ GELİŞİMİ	85
2.2.1. Osmanlı Dönemi	86
2.2.1.1. Ahilik	86
2.2.1.2. Gedikler	88
2.2.2. Tanzimat Dönemi	89
2.2.3. Cumhuriyet Dönemi	92
2.2.3.1. 1923-1960 Yılları Arası Dönem	92
2.2.3.2. 1961-1980 Yılları Arası Dönem	96
2.2.3.2.1. 1961 Anayasası	97
2.2.3.2.2. 1475 Sayılı İş Kanunu	98
2.2.3.2.3. 2089 Sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu	101
2.2.3.3. 1980 Sonrası Dönem	103
2.2.3.3.1. 1982 Anayasası	103
2.2.3.3.2. 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu	105
2.2.3.3.3. 4857 Sayılı İş Kanunu	111
2.2.3.3.4. Türk İş Hukukunda Çalışan Çocuklara İlişkin Diğer Kanunlar	114
2.2.3.3.4.1. 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu	114
2.2.3.3.4.2. 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu	115
2.2.3.3.4.3. 818 Sayılı Borçlar Kanunu	116
2.2.3.3.4.4. 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu	117
2.2.3.3.5. Türk İş Hukukunda Çalışan Çocuklara İlişkin Tüzük ve Yönetmelikler	118
2.2.3.3.6. Kalkınma Planlarında Öngörülen Çalışan Çocuklara İlişkin Hedefler	119
2.2.4. Çocuk İstihdamı İle İlgili Türkiye’nin Onayladığı ILO Sözleşmeleri	126
2.2.5. Ülkemizde Çalışan Çocukların Çalışma Hayatında Korunmasıyla İlgili Faaliyet Gösteren Kuruluşlar	130
2.2.5.1. IPEC’in Faaliyetleri	132
2.2.5.2. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın Faaliyetleri	140
2.2.5.3. Türk-İş’in Faaliyetleri	142
2.2.5.4. Tisk’in Faaliyetleri	145
2.2.5.5. Tesk’in Faaliyetleri	148

2.2.5.6. Fişek Enstitüsü'nün Faaliyetleri	150
2.2.5.7. Hak-İş'in Faaliyetleri	155
2.2.6. Dünya'da ve Türkiye'de Çocuk İşgücünün Sektörlere Göre Dağılımı	155
2.2.7. Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Durumu	160
2.2.7.1. Ülkemizde Çocuk İşgücü Anketlerinin Ortaya Koyduğu Eğilimler	162
2.2.7.1.1. Nüfus Yapısı	162
2.2.7.1.2. Eğitim	163
2.2.7.1.3. İstihdam	168
2.2.7.1.4. Ekonomik İşlerde Çalışan Çocukların Fiili Çalışma Süresi	179
2.2.8. Ülkemizde Çalışan Çocukların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar	182
2.2.8.1. Yasal Koruma Altında Olmayan Çalışan Çocukların Bulunması	183
2.2.8.2. En Az Çalışma Yaşının Altında Çocuk Çalıştırılması	183
2.2.8.3. Çocukların Genellikle Enformel Sektöre Özgü İşyerlerinde Çalıştırılması	184
2.2.8.4. Çocukların Yaşlarına Uygun Olmayan ve Yüksek Riskli İşlerde Çalıştırılması	184
2.2.8.5. Yasal Çıracılık Sisteminin Uygulamaya Yeterince Geçirilememesi	185
2.2.8.6. Denetim Sistemindeki Boşluklar	185

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI	187
3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	188
3.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	189
3.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	189
3.5. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ	191
3.6. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	191
3.7. VERİLERİN İŞLENMESİ VE ÇÖZÜMLENMESİ	192

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**SİVAS'TA HALI DOKUMA ATÖLYELERİNDE ÇALIŞAN KIZ
ÇOCUKLARININ SOSYO-EKONOMİK SORUNLARINA İLİŞKİN BİR
ARAŞTIRMA**

4.1. SİVAS İLİ VE İLDEKİ HALICILIK FAALİYETLERİ	193
4.2. GÖRÜŞME BULGULARI	196
4.2.1. Demografik Bulgular	196
4.2.2. Aile ve Ailenin Ekonomik Düzeyine İlişkin Bulgular	198
4.2.3. Eğitim Bulguları	209
4.2.4. Çalışma Ortamıyla İlgili Bulgular	215
4.2.5. Sosyal Yaşama İlişkin Bulgular	224
SONUÇ	234
KAYNAKÇA	248
EK: Görüşme Soruları	270

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATİT	: Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü
ATO	: Ankara Ticaret Odası
AY	: Anayasa
BK	: Borçlar Kanunu
BM	: Birleşmiş Milletler
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÇHDS	: Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
ÇMEK	: Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
Der	: Derleyen
Deri-İş	: Türkiye Kundura Sanayii Deriden Yapılan Eşya ve Debeat İşçileri Sendikası
Disk	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
Hak-İş	: Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
Harb-İş	: Türkiye Harb Sanayi ve Yardımcı İş Kolları İşçileri Sendikası
IDDG	: İşyeri Denetleme ve Danışmanlık Grupları
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IPEC	: Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı
İK	: İş Kanunu
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
md	: madde
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Petrol-İş	: Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası
RG	: Resmi Gazete
s	: sayfa

SHÇEK	: Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
SK	: Sendikalar Kanunu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kanunu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
Tisk	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
Türk-İş	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UHK	: Umumi Hıfzısıhha Kanunu
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1. Bazı Ülkelerde Yasalaşmış Ulusal Yaş sınırları	43
Tablo-2. Çocuk İşçiler Üzerine ILO-IPEC'in Sponsorluğunda Yapılan Projelerin Toplam Sayısının Dağılımı ve Masrafları, (1992-1997)	135
Tablo-3. Çocuk İşçiler Üzerine ILO-IPEC'in Sponsorluğunda Yapılan Değerlendirilmiş Projelerin Toplam Sayısının Dağılımı ve Masrafları, (1992-1997)	135
Tablo-4. Gelişmekte Olan 28 Ülkede Ekonomik Olarak Faal Çocukların Sanayi Kollarına Göre ve Cinsiyete Göre Dağılımı	156
Tablo-5. Cinsiyete ve Yerleşim Yerlerine Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus	162
Tablo-6. Yaş Gruplarına Göre Çocukların Okula Devam Etme Durumu	164
Tablo-7. Çocukların Okula Devam Etmeme Nedenleri	166
Tablo-8. Yerleşim Yeri ve Cinsiyete Göre Çalışan Çocuklar	169
Tablo-9. Sektörlere Göre Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuklar	174
Tablo-10. İşteki Duruma Göre Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuklar	177
Tablo-11. Haftalık Fiili Çalışma Süresine Göre Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuklar	179
Tablo-12. Çalışan Kız Çocuklarının Yaşları	196
Tablo-13. Doğum Yerleri	197
Tablo-14. Kaç Kardeşsiniz	198
Tablo-15. Aldığınız Ücretin Miktarı Nedir?	221

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik-1. Çocukların Yerleşim Yerlerine Göre Nüfus Dağılımı	163
Grafik-2. Çocukların Okula Devam Etme Durumları	165
Grafik-3. Yaş Grubuna Göre Çocukların Okula Devam Etme Oranları	166
Grafik-4. Çocukların Okula Devam Etmeme Nedenleri (Türkiye)	167
Grafik-5. Çalışma Durumuna Göre Çocukların Dağılımı (Türkiye)	168
Grafik-6. Çalışma Durumuna Göre Çocukların Dağılımı (Kent)	169
Grafik-7. Çalışma Durumuna Göre Çocukların Dağılımı (Kır)	169
Grafik-8. Yaş Grubuna Göre Ekonomik İşlerde Çalışanlar (Türkiye)	170
Grafik-9. Yaş Grubuna Göre Ekonomik İşlerde Çalışanlar (Kent)	171
Grafik-10. Yaş Grubuna Göre Ekonomik İşlerde Çalışanlar (Kır)	171
Grafik-11. Yaş Grubuna Göre Evişlerinde Çalışanlar (Türkiye)	172
Grafik-12. Yaş Grubuna Göre Evişlerinde Çalışanlar (Kent)	172
Grafik-13. Yaş Grubuna Göre Evişlerinde Çalışanlar (Kır)	173
Grafik-14. Sektörlere Göre Ekonomik İşlerde Çalışanlar (Türkiye)	175
Grafik-15. Sektörlere Göre Ekonomik İşlerde Çalışanlar (Kent)	176
Grafik-16. Sektörlere Göre Ekonomik İşlerde Çalışanlar (Kır)	176
Grafik-17. Ücret Karşılığı ve Ücretsiz Aile İşçisi Olarak Çalışan Çocuklar (Türkiye)	178
Grafik-18. Ücret Karşılığı ve Ücretsiz Aile İşçisi Olarak Çalışan Çocuklar (Kent)	178
Grafik-19. Ücret Karşılığı ve Ücretsiz Aile İşçisi Olarak Çalışan Çocuklar (Kır)	178
Grafik-20. Haftalık Fiili Çalışma Sürelerine Göre Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuklar (Türkiye)	180
Grafik-21. Haftalık Fiili Çalışma Sürelerine Göre Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuklar (Kent)	181
Grafik-22. Haftalık Fiili Çalışma Sürelerine Göre Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuklar (Kır)	182

GİRİŞ

İnsanoğlunun varolduğu her yerde söz konusu olan çalışma olgusunun geçmişinin insanlık tarihi kadar eskilere dayandığı bilinmektedir. İlkçağlardan itibaren, yaşamlarını sürdürebilmek, ihtiyaç duydukları kaynakları sağlayabilmek ve varlıklarını idame ettirebilmek amacıyla sürekli olarak çalışma gereksinimi duyan insanlar, o dönemlerde sadece zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmakta ve günlük tüketimde bulunmaktadırlar. Zamanla artı ürünün ortaya çıkması ile üretim ve bölüşüm gibi kavramlar ortaya çıkmış ve daha sonraları insanların çalışma hayatı içinde sadece günlük ihtiyaçlarını karşılama eğilimi yerini stok yapma ihtiyacına bırakarak, daha fazla çalışma gereksinimi duymalarına neden olmuştur. Bu da işbölümü ve uzmanlaşmayı beraberinde getirmiştir.

18. yüzyıl insanlık tarihi açısından pek çok şeyi değiştiren bir yüzyıl olduğu bilinmektedir. Bu yüzyıla damgasını vuran Endüstri Devrimi, insanları çalışma hayatının vazgeçilemez bir unsuru haline getirerek ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yapılarında köklü değişimlere yol açmıştır. Çarpık kentleşme, hızlı nüfus artışı, kırdan kente göçün hızlanması gibi nedenlerle aşırı büyüyen şehirlerde fabrika sanayisinin artması işgücü talebine olan ihtiyacı artırmış ve zamanla kadınlar ve çocuklar da çalışma hayatına katılmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Tarihi kaynaklar bu dönemin; uzun iş süreleri, düşük ücretler, kadın ve çocuk istismarı, iş kazaları ve meslek hastalıkları gibi konuların ön planda olduğu bir dönem olduğunu göstermektedir.

Endüstri Devrimi yalnızca insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerçekleştirmeleri gereken ekonomik faaliyetleri değiştirmekle kalmayıp aynı zamanda toplumda çocukların rollerini de değiştiren bir dönem olmuştur. Bu bağlamda, tüm insanların yaşamında olduğu gibi çocukların çalışma yaşamlarında da büyük değişime neden olmuştur. Önceleri aile ekonomisi içerisinde veya tarlada çalışan çocuklar artık fabrikalarda çalışıp çocuk işgücünü oluşturmaya başlamışlardır. Bir anda kendilerini büyükleri ile aynı ortamda aynı işi yapar halde bulan çocuklar giderek çalışma hayatı içinde sömürülmeye ve çocukluklarını yaşayamadan olgun birer insan olmaya zorlanmışlardır. Ağır çalışma koşulları, uzun

iş saatleri ve düşük ücretler gibi pek çok etmen yüzünden, çocuklar zaman ilerledikçe çalışma hayatının ayrılmaz bir parçası içerisinde yer almaya başlamışlardır.

Çok küçük yaşlarda çalışma hayatına atılan çocuklar, yaşlarının gerektirdiği gibi çocukluklarını yaşayamadan küçük yaramazlıklar, şımarıklıklar, oyunlar ve yaşlılarıyla arkadaşlıklar kurmaya dahi imkan bulamadan yetişkin rolünü üstlenerek küçük yaşlarına rağmen çalışma hayatıyla yüz yüze gelmişlerdir. Toplumsal bir sorun olan çocuk işgücünün günümüzdeki boyutu yadsınamayacak kadar büyüktür. Çocukların çalıştıkları ortamlar gelişen teknolojiye rağmen, çok kötü bir görünüm arz etmektedir. Çalışan çocukların aile yapısı ise çoğunlukla yeterli eğitime ve bilgiye sahip olmayan şehirlerin kıyılarında yaşayan, çoğunlukla köyden kente göç etmiş ailelerdir.

Yoksulluk ve bilgisizlikten kaynaklanan çocuk işçiliği son yıllarda ortaya atılan tüm değerlere ve insan haklarına aykırıdır. Ancak bu aykırılığı ortadan kaldırmak için sadece yasal önlemler yeterli değildir. Öncelikle çocuk çalışmasının ortamını hazırlayan; yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik ve sosyal güvencesizlik gibi sorunların ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Bilgi ve ileri teknoloji çağı olarak adlandırılan yüzyılımızın en önemli sorunlarından olan çocuk işçiliği, hemen hemen tüm dünyada varlığını etkin bir şekilde sürdürmektedir. Ancak, üretim teknolojilerinin tam olarak uygulanamadığı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu durum daha kötü bir tablo çizmektedir. Bu ülkelerde çoğunlukla küçük ve orta boy işletmelerin var olması ve bu işletmelerdeki işverenlerin daha az uzmanlaşmış işgücüne ihtiyaç duyması, daha düşük ücret ödeyeceği, rahatlıkla işten çıkarabileceği, örgütsüz olan çocukları çalıştırmayı tercih etmelerine neden olmaktadır. Kararlı bir gelişme çizgisi izleyemeyen bu gibi ülkeler karşı karşıya kaldıkları ağır faturayı ne yazık ki çocuklara ödetmektedirler.

Her gelişmekte olan ülkede olduğu gibi ülkemizde de bu durum farklı değildir. Son yıllarda yapılan pek çok araştırmaya konu olan çocuk çalıştırılması konusunda önemli adımlar atılmasına, her türlü yasal önlemlerin ILO normlarına uydurulmasına çalışılsa da, ülkemizdeki yoksulluk ve bilgisizlik, geleneksel aile yapısının hakim olması ve çocuğa aile ekonomisine katkı aracı olarak bakılması gibi nedenlerle sağlıklı uygulamalar gerçekleştirilememiş ve çalışan çocuk sayısı çocuk

nüfusunun önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. 2003 yılı III. Dönem Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre Ülkemizde 12-17 yaş grubunda çalışan çocukların sayısı 948 bin kişidir. Bu yaşta istihdam edilen çocukların %58.9'u tarım, %21.1'i hizmetler, %20.1'i sanayi sektöründe çalışmaktadır. 12-17 yaş grubunda çalışan çocukların %35'i (332 bin kişi) kentsel yerlerde bulunmaktadır. Türkiye genelinde bu yaş grubunda bulunan çocukların %55.6'sını erkek çocukları, %44.4'ünü kız çocuklarının oluşturduğu görülmektedir (www.die.gov.tr.TURKISH/SONIST/ISGUCU/141103ie.html).

Ülkemizde çalışan çocukların %44.4'ünü oluşturan kız çocukları çoğunlukla aile ekonomisi içerisinde çalıştırılarak öğrenimini sürdürmeye fırsat verilmeden öncelikle ev işlerinde veya aile işletmelerinde çalıştırılmaktadırlar. Kız çocukları için bu çalışma onların evlendikten sonraki yapacakları işin de planlandığı bir görünüm sergilemektedir. Ülkemizdeki yaygın olan geleneksel tutumun içinde kızlar, bir kadın ve bir insan olarak kendi bilinçlerine varamadan, kendi özgüvenlerini kazanamadan ve bunlara ulaşmalarına izin verilmeden çoğunlukla anne ve babanın onların adlarına düşünüldüğü bir yapı içerisinde yaşamaktadırlar. Kızlar sadece anne-babanın dediklerini yaparlar, kızlar her işte çalışamazlar, kızlar çok fazla okula gönderilemezler, onların evde annelerine yardımcı olmak görevidir, sokakta oynayamazlar, arkadaşlık kuramazlar, özellikle de erkek arkadaşlıklar yasaktır... gibi bir çok geleneksel tutum içerisindeki aileler kendilerince kızları adına doğru kararlar almakta ve onları toplumdan soyut bir yaşama itmektedirler.

Kız çocuklarının çalıştıkları işlere bakıldığında çoğunlukla erkek çocuklarının çalıştıkları işlerden oldukça farklılıklar gösterdiği dikkat çekmektedir. Kız çocuklarının çalıştıkları işler genellikle uzmanlaşma gerektirmeyen, onların uzun süre çalışmalarına imkan tanımayan, kısa süreli işlerdir. Ya da çoğu aile kızlarını evlendikten sonra çalıştırılmayacağı düşüncesiyle daha fazla ücret ödeyen ancak uzmanlaşma gerektirmeyen işlerde çalıştırmayı tercih etmektedirler. Bir erkek çocuğu, çırak olarak girdiği bir atölyede çevresel ilişkiler kurarak kalfa-usta şeklinde bir hiyerarşiyi takip ederek ilerleme ve bir ömür boyu o mesleği yürütebileceği bir çevreye sahip olabilecek bir şansa sahipken, bu durum kız çocukları için tam tersidir. Çünkü onların çalışacağı yeri aileleri seçmekte, onlar adına aileye katkı sağlamak için çalışmakta, zamanı gelip evlenince de eşlerinin çalışmalarına izin vermeyeceği

düşüncesiyle meslekte ilerleme gibi bir düşüncesi doğal olarak söz konusu olamamaktadır. Ayrıca bir de kız çocuklarının işyeri ortamında sosyal ilişkiler kurmalarına izin verilmemekte, geleneksel davranış örüntüsü içerisinde çoğunlukla kadınların ve kızların bulundukları yerlerde çalıştırılmakta, sıkı disiplin yoluyla, onların sosyal yaşama uyumları aileler tarafından azaltılmaktadır. Kız çocuklarını çalışmaya iten en önemli sebepler arasında; onların ev ortamından uzaklaşmak istemeleri, evden sıkılmış olmaları, kendilerini mutlu hissetmemeleri, kendi ayakları üzerinde durmak istemeleri ve en önemlisi aile ekonomisine katkı sağlamak, en azından kendilerinin ailelerine olan yüklerini hafifletmek gibi nedenleri sayabiliriz.

Hazırlanan bu çalışmanın birinci bölümde; çalışma hayatı, çalışma ve iş kavramları, işveren, işçi, çocuk, çalışan çocuk, çırak, genç işçi gibi çalışma hayatı içinde yer alan kavramlara değinilmiştir. Çocukları çalışma hayatına iten faktörler ve işverenlerin çocuk çalıştırmayı tercih etme nedenlerine yer verilmiştir. Bu bölümde özellikle çalışma hayatı kavramı tarihsel bir perspektif içerisinde ele alınmakta, aynı zamanda çocuğa tarihsel süreç içerisinde değişen bakış açıları ortaya konulmaya çalışılarak ilk çağlardan günümüze kadar değişen bakış açısı içerisinde çocuğun aldığı son durum gündeme getirilmeye çalışılmaktadır.

İkinci bölümde; Dünyada ve Türkiye’de çocuk işgücü kullanımının tarihsel gelişimi içerisinde, çocuk haklarının nasıl ortaya çıktığı ve çocukların çalışma ortamında sömürülmesinin ardından tüm dünyada öncelikli olarak çıkarılan yasalar, düzenlemeler ve önlemler ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Dünyada ve Türkiye’de çocuk işgücünün önlenmesine yönelik düzenlemelere tarihsel bir çerçeve içerisinde yer vermeye çalışılarak, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması için faaliyette bulunan kurum, kuruluş, sendika, sivil toplum örgütleri ve bunların yapmış oldukları faaliyetlere değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları, yöntemi, veri toplama araçları, verilerin işlenmesi ve çözümlenmesi yer almaktadır.

Dördüncü bölümde; Sivas İlinde halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocuklarının sosyo-ekonomik sorunlarını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan yüz yüze görüşme bulgularına yer verilmektedir. Sivas İli gibi sürekli göç veren ve işsizliğin yoğun olarak yaşandığı bir şehirde düşük gelirli aileler aile ekonomisine katkı sağlamak amacıyla kadınları ve çocukları çalışmaya yöneltmektedirler. İstihdam

alanı açısından son derece sınırlı bir yapıya sahip olan ilde çoğunlukla tarım, madencilik ve el sanatları önemli istihdam alanları olarak sayılabilir. İl için önemli bir tanıtım aracı olan Sivas Halıcılığı çocuklar için büyük bir istihdam kaynağıdır. Halı dokumacılığı Sivas'ta uzun yıllardır, istihdam alanı açısından büyük bir potansiyele sahiptir ve bu atölyelerde çoğunlukla kız çocukları çalıştırılmaktadır. Bu bağlamda Sivas İli'nde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının sosyo-ekonomik sorunlarının ortaya çıkarılması amacıyla çalışan çocuklarla yapılan görüşme bulguları bu bölümde değerlendirilecektir.

Sonuç bölümünde ise; görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarıyla yapılan yüz yüze görüşmelerde elde edilen bulgular değerlendirilerek ortaya atılan varsayımlar test edilip doğrulanmaya çalışılacaktır. Bu bölümde Sivas İli örneğinde elde edilen bulgular değerlendirilerek Türkiye genelinde çalışan kız çocuklarının sosyo-ekonomik durumları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA HAYATI VE ÇALIŞAN ÇOCUK OLGUSUNUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Çalışma ya da iş olgusu insanlık tarihinin başlangıç dönemine kadar uzanmakta ve insanın varolma koşullarından birisini teşkil etmektedir. Dolayısıyla, yaşayabilmek için sürekli olarak çalışmak zorunda kalan insanın çalışmadığı ya da çalışma olanağı bulamadığı zamanlarda gelişimi durmuş yaşamı tehlikeye girmiştir (Kocacık; 2000, 5). Çalışma hayatı açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil eden Sanayi Devrimi'nden sonra insanlar kitleler halinde çalışmaya başlarken, işverenler sürekli olarak artan işgücü ihtiyacını karşılayabilmek için kadınları ve çocukları çalıştırmak zorunda kalmışlardır.

Sadece günümüze özgü bir uygulama olmayan çocuk çalıştırılması, çocuk emeğinin uzun ve karmaşık bir geçmişini ortaya koyarken, geriye gidildikçe çocukların daha yaygın biçimde çalıştırıldıkları gerçeğini göstermektedir (Duyar/Özener; 2003, 11).

1.1. ÇALIŞMA HAYATI KAVRAMI

Çalışma olgusu, insanlık tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. Çünkü çalışma insanın var olma koşullarından biri ve onun ayrılmaz bir parçasını teşkil etmektedir (Kocacık; 2000, 5). Bu noktadan hareketle çalışma hayatını ele aldığımızda ilk çağlardan günümüze kadar önemli ölçüde değiştiğini görmekteyiz. Çalışmanın temelinin atıldığı ilk yıllarda insanların kabileler halinde yaşadığı ilkel komünal toplumlarda avcılık ve toplayıcılık gibi iki temel alandan ibaret olduğu görülmektedir (Kocacık; 2000, 6). Toplum kurabilmenin temel koşulunu bireyin artı emeğinin başkalarının yaşaması için zorunlu olarak kullanması oluşturmaktadır. Bu yüzden de ilkel topluluk, insanın biyolojik gelişme aşamasında çok önemli bir yere sahiptir. İnsan topluluklarını hayvan sürülerinden ayıran en önemli özelliği onun araç kullanma ve araç yapma yeteneğinin olduğu söylenebilir. Buna ilaveten ilkel

toplumların ortaya çıkışı emek kullanımının başlangıcı açısından oldukça önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir.

İlkel toplumlarda çalışma insanın hayatını devam ettirebilmesi için yapması gereken zorunlu bir eylem olmakta ve hayatının önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. İnsanların birbirinden ayrı uzak noktalarda besin toplayıcılığı yaptığı bu dönemde insanlar üç önemli sorunla karşı karşıyaydılar. Bunlar; besin toplama, savunma ve üreme. O dönemde insanların bunları gerçekleştirmesi için önemli ölçüde işbirliği ve dayanışmaya gereksinimi vardı. Öte yandan besin kaynaklarının yeniden üretimi doğal bir süreç içerisinde gerçekleşmekte ve bir bölgede kıtlaşan besin kaynakları başka bir bölgeye göçü zorunlu kılmaktaydı (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 6). Göçebe toplumlarda elde edilen yiyecekler hemen tüketilmekte, yiyeceğin dağıtım ve kontrolü için de herhangi bir organizasyonel sistem mevcut değildi (Grint; 1998, 13). Bu anlatılanların ışığında toplayıcılık dönemindeki çalışma hayatına ilişkin temel özellikleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 6):

- Araç kullanma, besin toplama amacına yöneliktir. Bu anlamda doğadaki basit sopa, odun, belirli ölçüye göre yontulmuş taş, ilk çalışma aletleridir.
- Basit toplayıcılık bir süre sonra yerini araç kullanarak bazı hayvanların avlanmasına bırakmıştır. Bu aşamada düzenli etle beslenme, organizmanın ve beynin gelişmesini sağlıyordu.
- Toplayıcılık cinslerin çok basit temel işbölümünde beslenme yönüne dayalı bir alt düzen olarak görülmektedir.
- Verim düşüklüğü ve toplama işinin sürekliliği insan topluluklarına çok az boş zaman bırakmıştır. Üretim ve tüketim dengesi, besin depolamaya olanak tanımamaktadır.

İlk insanların iki temel ekonomik etkinlikleri olan avcılık ve toplayıcılık kırk bin yıl önce gruplar halinde insanların ava çıkmasıyla başlamıştır. Avcılığın başlamasının ardından toplayıcılık kabilenin daha genç ve zayıf üyelerine bırakılmıştır (Ana Britannica; 12. Cilt, 1990, 108).

İlkel topluluk içinde toplayıcılıktan avcılığa geçişte düşüncenin gelişimi ve sesli iletişimin başlaması önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda avcılık ilkel topluluklararası çatışma ve savaşların çıktığı, hayvancılığın geliştiği bir dönem

olarak kabul edilir. Avların tümünün öldürülmeyip bir kısmının saklanması avcılık aşamasının bir yan gelişimi olarak çobancılığı ve hayvancılığı getirmiştir. Avcı grupları ve toplulukları besin toplayıcılığı döneminde görülmeyen boş zamana sahip olduklarında bu zamanı alet yapımında değerlendirmeye başlamışlardır (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 7-8). Bu boş zamanın varlığından sonra insanlar çömlek yapımı, dokumacılık, metallerin işlenmesi gibi el sanatlarıyla uğraşmaya başlamışlardır. Yiyecek arzının yeterli düzeye ulaşması ve bakırla tunçtan yapılan aletlerin gelişmesi, daha karmaşık bir biçimde örgütlenmiş toplumların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Ana Britannica; 12. Cilt, 1990, 108).

Avcılık dönemine ait çalışma yaşamının özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 8):

- İlkel düzen içindeki üretim ilişkilerinin, emek kullanımının ve ürünün bölüşülmesi için yapılan ilk belirgin düzenlemeler avcı grupları içinde görülmemektedir.

- Av aletlerinde, araçlarında; kullanım, ortaklık ilkesine dayalıdır. Bireysel mülkiyet görülmemektedir.

- Avcılıkla uğraşan topluluklarda işbirlikçilik grubun temel özelliğidir.

- Avcılık ve gelişimi sonucu ortaya çıkan hayvancılık ve çobanlık niteliği itibariyle göçebe olma halini ortaya koyar.

- Avcılık sahip olunan zenginliklerin savaşlar yoluyla daha da geliştirilmesini sağlar (Yağma Ekonomisi). Buna rağmen bu dönemde köle ya da toprak ele geçirme biçiminde bir zenginlik birikimi söz konusu değildir.

- Avcılık dönemi ekonomik işbirliği yerine kadın-erkek işbölümü toplayıcılıkta bulunmayan bir biçimde geliştirilmiştir. Avcı toplumlarda dayanışma oldukça fazladır.

- Bu dönemin en önemli iki özelliği; av hayvanlarının bir kısmının evcilleştirilmesi ve toprağın işlenmesi olarak özetlenebilir.

Toplumsal değişime doğal bir süreç olarak insan yaşamında olduğu gibi toplum yapısında ve kültüründe de sürekli bir takım değişiklikler meydana getirmektedir (Yıldız; 2002, 111). Toprak kullanımı veya tasarrufu ilkel topluluk içinde ortak mülkiyet esasına göre ortaya çıkmıştır. İlkel topluluk düzeninde,

topraktan daha önemli olan topraktan elde edilen üründür. Gerçekten de ilkel topluluk için gelenekler ve atalarının ölümlerini saklayan toprak kutsaldır. Topraklardan yararlanmanın ilkel toplum biçimi içinde eşitlikçi bir yapısı vardır. Topluluğun kendini yeniden üretmesi için ortaya çıkacak artık, topluluk tarafından ortaklık ilkeleri içerisinde paylaştırılır. Kabile toplumu içinde emeğin payı tekil biçimde belirmemektedir. Üretim, yeniden üretim ve bölüşüm gibi ekonomik faaliyetler kabile toplumlarında bulunmaktadır, ancak mülk edinme olgusu ortaya çıkmamıştır. Yaratılan artık geçimlik bir amaçla kullanılmakta ve emek sürecinin yeniden üretime girmesi için söz konusu olmaktadır (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 8).

Yerleşik hayata geçişle birlikte mülkiyet olgusu gelişerek, oturlan bölgenin çevresinde işlenilen toprak, kullanılan basit üretim araçları ve evcilleştirilen hayvanlar insanların özel malları durumuna gelmiştir. Zamanla gelişen artı ürün güçlü zayıf ayırımı ve daha fazla mala sahip olmak isteyen insanlar arasında çatışmalar boy göstermiş ve köleci sistemin oluşmaya başlamasıyla birlikte insanlar meta değeri taşımaya başlamışlardır. Böylece çalışma hayatı içinde bir meta değeri taşıyan insanın zorla yaptığı işler toplum tarafından aşağılanmaya başlanmıştır (Kocacık; 2000, 6-7).

Köleci üretim ilişkilerinin ortaya çıkışı, insanların ilkel sürüler halinde yaşadığı dönem içinde olmaması sadece tarihsel bir rastlantı değildir. Artı ürünün sağlanması aslında birikim için gerekli koşulları da birlikte getirmiştir. Birikimin temeli, mülkiyetin ortaya çıkışı ile daha da somutlaşır. Şu halde üyelerin ortaklaşa pay aldıkları aile yada ilkel topluluk mülkiyetinden bireysel mülkiyete geçiş üretim ilişkilerini de başlangıçtan daha farklı bir çerçeve içine sokmuştur. Bu süreçte, köleler önce ilkel toplumun malı, daha sonra kişisel mal haline gelmişlerdir. Köle emeğine dayalı üretimin gelişmesi, Roma İmparatorluğu döneminde altın çağını yaşamıştır. Köle emeği daha çok madencilik ve sanat alanında yaygınlık kazanmıştır. Toprakların tarıma elverişsiz olması ve pazar için üretim mekanizmasının henüz gelişmemiş oluşu, köle emeğinin bir mülk olarak fakat yaygın bir üretim sürecine dahil olmadan kullanılmasına yol açmıştır (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 11). Gittikçe gelişen artı-ürün, güçlülerle zayıflar arasında baş gösteren ayırım ve serveti arttırmak için ortaya çatışmalar çıkmaya başlaması köleci sistemi daha da geliştirmiştir. Savaşlarda ele geçirilen köleler pazarlarda bir mal gibi alınıp satılmaya ve köleler

meta değeri taşımaya başlamışlardır. Böylelikle çalışma olgusu, bir meta değeri taşımaya başlayan insanın, ama sadece bu niteliğe sahip olan insanın zorla yaptığı bir eyleme dönüşmüştür (Kocacık; 2000, 7). Bu bağlamda köleci toplumların üretim biçiminin temel özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 12):

- Köle emeğinin ortaya çıkışı “artık” üretebilen ve bu artığın paylaşımında eşitlikçi ilişkileri terk eden toplumlar içinde görülmektedir.
- Köle emeğinin coğrafi olarak Akdeniz Havzası’nda gelişmesi, kuzey ülkelerinde ise pahalılığı nedeniyle sınırlı kalması üretim biçiminin belirlenmesinde coğrafyanın önemini ayrıca ifade etmektedir.
- Köle emeğinin kendisi bir üretim aracıdır. Kölenin yarattığı değer tümüne sahibi tarafından el konulur. Köle emeği, ev hizmetleri, tarım, sanatlar gibi faaliyetlerde bir kullanım değeri yaratır. Aynı zamanda bir meta değeri olduğu için alınıp satılarak sahibine, bedeni üzerinden de bir değişim değeri sağlar.
- Köle emeğinin niteliği itibarıyla verimi son derece düşüktür. Ortaya çıkardığı ürünün kalitesi de pazar için elverişsizdir. Şu halde pazar için köle emeğinin ürettikleri ticaretin gelişmesine bir katkıda bulunmamıştır.
- Köle emeğinin yeniden üretilmesi fetihler sayesinde olur. Diğer yandan köle emeğinin, sınırlı doğurganlığa sahip olması yüzünden ancak fetihe dayalı askeri bir genişleme sayesinde köle emeği artabilmiştir.
- Köleci üretim biçiminin dağılması, artık ürünün paylaşılmasında doğal problemlerin ortaya çıkması, teknolojik yetersizlikler, fetihlerin durması nedeniyle köle emeğinin yeniden üretiminin güçleşmesi, siyasal ve sosyal baskıların yarattığı bunalım gibi birbirinden çok farklı nedenlerle gerçekleşmesidir.

Ortaçağdan günümüze gelene kadar meydana gelen diğer bir toplumsal aşama Köleci Toplum’un ardından oluşan Feodal Toplum’dur. Feodal Toplum’da dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar olmak üzere üç sınıf mevcuttu. Ortaçağ’ın en üretken sınıfı köylülerdi, serfler toprakla birlikte alınıp satılır, bağlı oldukları topraktan ayrılmalari da mümkün değildi (Kocacık; 2000, 14). Ekonominin temelini toprağa dayandığı bu dönemde büyük toprak sahibi feodal beyler, kolluk, vergilendirme, yargı gibi alanlarda kendilerine bağımlı köylüler üzerinde geniş yetkiler elde ettiler. Köylülerin çoğu işledikleri toprağa bağlı olan serflerdi, toprağa

bağıllık ise babadan erkek çocuğa geçerdi. Serfler toprak sahibine belirli ödemeler ve hizmetler yapmakla yükümlüydüler (Ana Britannica; 12. Cilt, 1990, 108). O dönemde toprak sahibi olan kimse, ekonominin genel koşulları çerçevesinde ancak iki ödeme yöntemi arasında tercih olanağına sahipti. Serfi evinde barındırıp, masrafları kendine ait olmak üzere, besleyip, giydirip, silahlandırabilirdi. Ya da, ona bir toprak vererek veya en azından, bir toprağın belirlenmiş gelirlerini ona bırakarak, geçim olanaklarını serflerin kendinin elde etmesini sağlayabilirdi. Buna Fransızca'da "chaser", tam kelime anlamı olarak kendi özel eviyle donatmak "casa" denirdi (Bloch; 1993, 147). Ayrıca toprakları kiracı ya da ortakçı olarak işleyen köylülerle, çok az sayıda özgür köylülerde vardı. Ortaçağ ekonomisinin bir başka önemli özelliği ise duvarcılara, oymacılara, camcılara iş olanağı sağlayan kiliselerin önemli bir yeri vardı. Yeni Feodal toplumun istikrar kazanmasından sonra ticaret ve kent yaşamı yeniden canlandı, bölgeler arası ticaret gelişti. Kent yaşamı canlandıkça daha büyük önem kazanan loncalar 14. yüzyılda etkinliklerinin doruğuna ulaştılar. Loncaların amacı, üyeleri hiyerarşik düzene bağlı olarak ustalar, kalfalar ve çıraklar biçiminde sıralanıyordu. Ticaretin önem kazanmasıyla zanaatçılar tüccarlara bağımlı hale geldi ve loncaların iç yapıları çözülmeye başladı (Ana Britannica; 1990, 12. Cilt, 109).

Bütün bu anlatılanların ışığında Feodal Toplumların üretim ilişkilerinin temel özellikleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 14-16):

- Tarıma dayalı toprak mülkiyeti, merkezi idarenin zayıflaması ile birbirinden bağımsız yerel birimlerde önce kullanım amacı daha sonra tamamen senyörün mülkiyetinde oluşu.

- Toprak üzerinde çalışanlar özgür köylülerdir. Bunların bir kısmı, topraklarını kaybedip senyörün toprağında ;

a) **Zorla angarya olarak çalışmakta:** haftanın belirli günleri senyörün toprağında çalışıp ortaya koyduğu ürünü karşılıksız olarak devretmesi. Toprak üzerinde çalışan köylülerin angarya yoluyla yarattıkları artı ürünün tek yanlı senyörce el konulması kölelik düzeninin bir kalıntısı olarak da değerlendirilmektedir.

b) **Ürün olarak senyöre bağıllığı:** Köylülerin angarya dışında tasarrufunda kalan topraktan senyöre ayni olarak pay vermesini açıklar. Bu pay elde edilen ürünün önceden tespit edilmiş bölümüdür. Çalışanın verimindeki ya da toprak

verimliliğindeki artışa bağlı olarak elde edilen ürünle birlikte senyöre sunulan oranda artar.

- Feodal üretim biçimi içinde emek üretkenliğinin son derece sınırlı kalması gerek kullanılan teknolojinin basitliği, gerekse üretilen değerin büyük ölçüde değişim amacı için değil, kullanım amacı için ortaya çıkması bu duruma neden olmaktadır.

- Feodalitenin olduğu dönemlerdeki emek kıtlığı nispi olarak sağlanan ürünün de azalmasına ve işlenecek toprakların artmasına yol açmıştır. Senyör ile serf arasındaki hukuksal ilişki esas olarak toprağa bağlılık esasına dayalıdır. Serfin toprağı terk etmesi senyörün elde edeceği ürünü daha da azaltacağı için kesin olarak yasaklanmıştır.

- Toprakların kullanılması, ürünün elde edilmesi üç biçimde gerçekleşir:

- a) Doğrudan senyöre ait topraklar,

- b) Serflerin ortak kullanımına açık ortak kullanılan orman, çayır, mera gibi topraklar,

- c) Senyöre bağlı ve serf olarak çalışanların kullandığı topraklar,

- Feodal üretim biçiminde serflerin bir arada ortak çalışması olmasına rağmen, işbölümü doğmamıştır. Her serf sınırları belli olan tarlasında çalışıp belirlenen payı toprak sahibine verir. Serflerin toprağı ortaklaşa kullanması ve çalışması üründen pay alan senyörün denetimindedir.

- Toprağı işleyen çeşitli araçların ve hayvanların mülkiyeti senyöründür. Senyör, serflere toprak dağıtımını serfin ailesinde çalışacak birey sayısına göre belirler.

- Kentsel Feodal yapı, özgür emek olarak tarımda ortaya çıkan 14. yüzyıla ilişkin gelişmeler, belirli bir bakış açısına göre kentlerin emek gereksinimlerini karşılamaktadır. Köyden kaçan veya azat edilen köylülerin ürettikleri ürünlerin satış yerleri kentlerdir.

- Kentlerin yeniden oluşum döneminde ticaretin sanayiden bağımsız gelişmesi söz konusu değildir. Kırıldan da karşılıklı hizmet ilişkisinin kurulması ticaret ve sanayi için vazgeçilmez bir ön koşul olması, kentin yok olmasını da engelleyici bir unsurdur.

- Feodal dönemde esas olarak tarıma dayalı üretim ilişkilerini kent için sürekli ve arza hazır emek potansiyelini oluşturmaktaydı. Buna paralel olarak nüfus artışı da ticaretin gelişmesi ile birlikte kente yığılmaktaydı.

- Loncaların ve Meslek Grupları'nın ayrı ve kendi kuralları içerisinde örgütlenmeye başlaması 11. yüzyıldan itibaren ticaret ve el sanatlarının canlanması sayesinde belirgin hale gelmiştir. Bu aynı zamanda ilk toplumsal emek örgütlenmesine ilişkin ipuçlarını verir: Aynı meslek grubundan olanlar aynı lonca içinde toplanıyorlardı. Emek yönünden usta-kalfa-çırak hiyerarşik bir yapıya derinden bağlı katı kuralları bulunan bir üretim ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu ilişkiler aynı zamanda ücretin çok düşük olmasını, çalışma sürelerinin gün doğuşu ile gün batışı arasında oluşunu, üretim araçlarının sahibinin, bizzat üretici (usta) oluşu gibi unsurlarla birlikte açıklanabilir.

- Loncaların üyelerinin çıkarlarını koruyan meslek kuruluşları oluşu ve el sanatları üretimini gerçekleştirmeleri zanaatların da temel özelliklerinden biridir. 12. yüzyıldan itibaren loncalar ve sahip oldukları feodal hiyerarşik statüleri lonca sayısının artışına da bağlı olarak tekelleşme eğilimi gösterdi ve ücretlerin düşmesi emek yönünden önemli değişikliğe yol açmıştır.

Aydınlanma çağından itibaren özellikle bilgi ve teknolojinin insan yaşamına girmesiyle birlikte toplumlar değişim sürecini daha hızlı ve daha geniş boyutlu olarak yaşamaya başlamışlardır (Yıldız; 2002, 111). Teknoloji alanındaki ilerlemelere ek olarak keşifler ve sömürgecilik ekonomik yaşamda köklü değişikliklere yol açtı 16 ve 17. yüzyıllar arasında pazarın büyümesi, yeni malların üretilmesi ve teknolojik gelişme sonunda sanayi alanında önemli ilerlemeler oldu. Ev sanayisinin yerini belirli sanayi dallarında, özellikle dokumacılıkta, büyük atölyelerde yapılan üretim aldı. Bu dönüşüm en belirgin biçimde kendini İngiltere'de gösterdi. Bu ülkede çeşitli şirketlere tekel konumu sağlayan beratların verilmesi, finans ve ticaretin gelişmesi ve 18. yüzyılda makinenin, özellikle buhar gücünün kullanılmaya başlaması büyük ölçüde hızlandırdı. İşin örgütlenmesindeki en önemli değişiklikler Sanayi Devrimi ile birlikte başlamıştır (Ana Britannica; 1990, 12. Cilt, 109).

Feodal Toplumdan itibaren artan teknolojik değişiklikler ve değişen çalışma hayatının bu değişikliklerinin altında yatan en önemli etken Sanayi Devrimi'dir.

Sanayi Devriminin zeminin hazırlayan olgular aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 19-20):

- Çağdaş bilginin pazar için üretim sürecine katılmaya başlaması,
- İş bölümündeki artışların uzmanlaşmayı artırması ve uluslararası pazarlara yönelmeye başlaması,
- Kırsal kesimden kentlere doğru bir göç hareketinin başlaması,
- İşgücünün ürettiği mallardaki çeşitlenmenin başlaması,
- Teknik olanakların işgücü yerine daha fazla kullanılmaya başlanması,
- Üretim araçlarının mülkiyetindeki değişimler yeni toplumsal ve mesleki sınıfların doğmasına yol açmıştır. Toprak mülkiyeti dışında üretim araçlarına sahip olmayanlarla bir mücadeleye girişmeleri yine bu dönemdeki önemli değişimlerden biridir.

Endüstrileşmeyle birlikte değişen sosyal, kültürel ve ekonomik yapı, çalışma yaşamının kapsamını ciddi şekilde genişletmiştir. Kapsamlı olarak çalışma yaşamı, toplumsal yapıya farklı bir kültür kazandırmaktadır. Kişi üretim sürecinde sarf ettiği potansiyel enerjisiyle iş yaşamına katılacaktır, bu süreçle birlikte gerek fiziksel, gerekse ruhsal etkisi insanın özel ve sosyal yaşamında da hissedilmektedir. (Ay; 2001, 5).

Tarım ve zanaatlara dayalı bir ekonomiden, sanayinin ve makine üretiminin egemen olduğu bir ekonomiye geçiş süreci 18. yüzyılda İngiltere’de başlamış, buradan diğer ülkelere yayılmıştır (Ana Britannica; 1990, 19. Cilt, 50). Sanayi devrimi ile birlikte işletmeler köklü olarak aileden ayrılırken orijinal iş bölümünü belirlemişlerdir. Sanayi toplumunda sadece tüccarlar, köylüler, meslek sahipleri, ekonomi kesimleri arasında gereksinim değil, modern sanayi toplumlarının en belli başlı özelliklerinden biri olan işletme içindeki teknolojik işbölümünü de gerekli kılmıştır (Aron; 1997, 65).

Sanayi devrimi ile birlikte atölyelerin yerini fabrikaların alması vasıfsız yada yarı vasıflı işçilerin istihdam edilmesine yol açmış. Bu yeni örgütlenme biçimi bir malın üretim süresini kısaltmış, maliyetini düşürmüş ve niteliğini iyileştirmiştir. Ama daha önce üretim sürecini kendileri denetlemiş olan işçiler fabrikaların getirdiği disipline karşı çıkmışlardır. Böylece atölye ve loncalardakinde çok daha karmaşık bir gözetim hiyerarşisi kurulmaya başlamıştır. Fabrika sahipleri işçileri denetim altında

tutarak onların makinelerin hızında çalışmaya zorladılar (Ana Britannica; 1990, 12. Cilt, 109). Burada insan feodal üretim sisteminden farklı olarak toprağın kölesi olmaktan kurtulmuş işçi adını alarak ücretin kölesi olmuş ve emek karşılığında kendisine ödenen ücretin baskısı altında çalışmak zorunda kalmıştır (Kocacık; 2000, 7).

Sanayi devrimi büyük kentlerin kurulup gelişmesine yol açarken, kentleşme de tarımsal işçiliğin arttırılmasını zorunlu hale getirdi. Gerçekte Sanayi Devrimi'nin ilk örnekleri dokuma alanında görülmektedir. Önceleri mekanik olan dokuma tezgahına daha sonra buhar makinesinin eklenmesi üretimde kesintisizlik ve standartlaşmayı gerçekleştirdi. Bunun sonunda tarımda gübre ve makine kullanımı yaygınlaştı, hayvancılık bilimsel yöntemlerle yapılanmaya başlandı (Ana Britannica; 1990, 12. Cilt, 109). Sanayi Devrimi'nin ikinci halkası, Demir-Çelik Endüstrisi ile tamamlandı. Özellikle makine yapım sanayi ve ulaşım sektörünün genişlemesi bu halka sayesinde hızlanmış oldu. Bu bağlamda Sanayi Devrimi belirli bir coğrafyada ve belirli bir gelişmişlik düzeyinden itibaren suya atılan bir taş gibi dalga dalga çevre ülkelere ve ekonomilere doğru yayılmaya başladı (Lordoğlu ve Diğerleri; 1998, 20-21). Ayrıca Sanayi Devrimi ile birlikte hızlı bir kentleşme ile belirlenen yeni bir oluşum da ortaya çıkmıştır. O güne kadar insanlık tarihinin kaydetmediği bir güç hareketi başlamış, endüstri bölgelerinde kentleşme ile kendini ortaya koyan büyük nüfus birikimleri görülmüştür. Daha önceki ticari ilişkilerden doğan, esas itibarıyla deniz ve ırmak kıyılarında mevcut büyük şehirler yanında, yeni endüstri merkezleri süratle oluşmuştur (Ekin; 1994, 2).

Sanayi Devrimi'nin etkileri Rusya'dan uzak Doğu'ya kadar bir çok ülkede farklı olarak hissedildi. Ancak bu farklılıkların en önemlileri işgücünün yapısındaki değişimlerdir. Sermaye birikimi, teknik ilerleme ve doğal kaynaklardaki değişimler de önemli farklılıklar olarak gösterilebilir. İşgücünün daha yaygın ve daha uzun süre çalışmasından kaynaklanan mal ve hizmet üretimindeki artış çok önemli düzeylere ulaşmıştır. Özellikle işçi ve gün başına çalışılan saatlerin artışı ev sanayi ile karşılaştırıldığında fabrika ve atölyelerde daha belirgin bir düzeyde idi. Erkekler, kadınlar ve çocuklar sürekli vardiya halinde gece ve gündüz 12 saat çalışıyorlardı (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 21).

Sanayi Devrimi hem teknolojik, hem sosyo-ekonomik hem de kültürel boyutlar taşımaktaydı. Bu dönemde yaşanan başlıca değişiklikler aşağıdaki gibidir (Ana Britannica; 19. Cilt, 1990, 50):

- Yeni temel maddeler, özellikle demir ve çelik öne çıktı,
- Yakıt ve mekanik güç kullanımında kömür, buhar makinesi, elektrik, petrol, içten yanmalı motor gibi yeni enerji kaynakları devreye girdi,
- İplik eğirme makinesi ve su ya da buhar gücüyle çalışan dokuma tezgahı gibi insan gücü gereksinimi düşerek büyük üretim artışları sağlayan yeni makineler icat edildi,
- Fabrika sistemi olarak bilinen ve işlevlerin uzmanlaşması ile iş bölümünün derinleşmesini gerektiren yeni bir iş örgütlenmesi gerçekleştirildi,
- Ulaşım ve iletişim araçlarında buhar lokomotif, buharlı gemi, otomobil, uçak, telgraf ve radyoyu kapsayan önemli gelişmeler görüldü,
- Bilim, gitgide daha fazla sanayiye uygulanır oldu. Bu teknolojik değişimler, doğal kaynaklardan yararlanmanın çok büyük ölçüde artmasına ve seri üretime geçilmesine olanak verdi,
- Tarımdaki ilerlemeler, daha büyük bir tarım dışı nüfusun beslenebilmesini sağladı,
- Ekonomik değişiklikler servet dağılımından daha geniş kesimlerin pay almasına, artan sanayi üretimi karşısında servet kaynağı olarak toprağın öneminin azalmasına ve uluslararası ticaret hacminin büyümesine yol açtı,
- Kentlerin büyümesi, işçi sınıfı hareketinin gelişmesi ve otorite kullanımında yeni biçimlenmelerinin oluşması gibi çok kapsamlı toplumsal değişimler yaşandı,
- Geniş kapsamlı kültürel dönüşüm gerçekleşti. İşçiler yeni ve birbirinden farklı beceriler kazandılar; işleriyle ilişkileri değişti. El aletleriyle çalışan zanaatçı olmaktan çıkarak, fabrika disiplinine bağımlı makine operatörleri haline geldiler.

Toplumsal değişme doğal bir süreç olarak insan yaşamında olduğu gibi toplum yapısında ve kültüründe de bir takım değişiklikler meydana getirmiştir (Yıldız; 2002, 111). Bu değişimler aynı zamanda çalışma yaşamında da, toplumsal yaşamın en dinamik kesimi olarak toplumun üzerinde de belirleyici niteliklere sahip olmuştur (ÇSGB; 2001, 31).

Ekonomik kalkınmanın sağlanması için üretim artışının gerçekleşmesi gerektiğini benimseyen kapitalist toplumlarda emek, sermaye, müteşebbis ve doğal kaynak faktörleri biraraya gelerek çalışma hayatındaki yerini almışlardır (Zaim; 1997, 2). Bu bağlamda çalışma hayatı işçi için genellikle işletmede geçmektedir. O, burada emeğini pazarlar, elde ettiği gelirle de üretemediği mal ya da hizmeti satın alır duruma gelmiştir (Silah; 2000, 22).

Ekonomik ve sosyal hayata yapılacak her türlü mücadeleyi ekonomik hayatın düzenli işlemesi yönünden bir engel sayan İktisadi Liberalizm “Bırakınız yapsınlar, Bırakınız Geçsinler” görüşü ile bir yandan lonca düzeninin kapalı yapısını bozarken, diğer yandan bireysel gayretlerin hem bireye, hem de topluma en büyük yararı sağlayacağı görüşünü savunuyordu. Bu düşünce merkezi otoriteden gelecek her türlü devlet baskısını reddederken, çalışanların bizzat kendilerinin kuracakları çıkarlarını korumaya yönelik örgütlenmeyi de kabul etmiyordu. Bu düşünce en önemli etkilerini işçi-işveren ilişkilerinde ortaya koymuş, bütün çalışma koşullarının tarafların serbest iradelerine dayanan bireysel sözleşme sistemiyle düzenlenmesini talep etmiştir. Bireysel akit sistemi, her iki tarafın çıkarlarını optimize etme gayretlerine dayandığı için, tarafların iktisadi güç ve kudretleri istihdam koşullarının şekillenmesinde etken olacaktır. Bu sistemin çalışma hayatına uygulanması ve çalışma, ilişkilerinin bireysel seviyede düzenlenmesi genellikle işçiler aleyhine istihdam şartlarının belirlenmesiyle sonuçlanmıştır (Ekin; 1994, 11).

19. yüzyılda takım tezgahlarının geliştirilmesinden sonra, standart parça kullanımı ve iş bölümünün de yardımıyla düşük maliyetle büyük miktarlarda üretim olanaklı hale geldi. Seri üretim sanayi kuruluşlarının daha da büyüyerek giderek artan sayıda yönetici, denetçi, muhasebeci, bilim adamı, satış görevlisi gibi belirli alanlarda uzmanlaşmış personel kullanmalarını gerektirdi. Bazı durumlarda büro işlerinde bile sanayideki bant sistemine benzer bir örgütlenmeye gidilmesine neden oldu (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 22).

20. yüzyılda sanayileşmiş ülkelerde uzmanlaşma ve profesyonelleşmenin önem kazanmasıyla birlikte, işçilerin çalışmaya özendirilmesi, verimlilik, teknolojinin etkin kullanımı ve bilimin sanayiye uygulanması gibi alanlarda araştırmalar yapılmaya başlandı; Ergonomi, Yöneylem Araştırması ve Sistem

Mühendisliği gibi yeni meslek dalları ortaya çıktı (Ana Britannica; 1990, 12. Cilt, 109).

Sanayileşmenin ilk evrelerinde işletme yöneticileri, özellikle sosyal konularda yetersiz bir eğitimden geçmişlerdir. Bu yöneticiler “Beşeri İlişkiler” ve “Personel Yönetimi’ne” daha az ilgi duymakta, bazı hallerde ise işçilerin sendikalar içinde örgütlenmesinin sebeplerini anlayamamaktadırlar. Zamanın geçişi ile özel ve iktisadi kamu kuruluşlarında profesyonel yöneticilerin gittikçe daha büyük önem kazanması, işçilerin ve işçi örgütlerinin daha anlayışlı bir muamele görmesine, daha rasyonel ilişkilerin kurulmasına yol açmıştır (Ekin; 1994, 41-42). Bu koşullar altında çalışanların aynı işi yapmalarından kaynaklanan giderek aynı sefaleti paylaşmanın da geliştiği dayanışma duygusu ile daha fazla pekişti ve örgütlü hale gelmeye başladı. Sanayi Devrimi’nin başlangıcından itibaren çalışanlar örgütsüz ve plansız biçimde tepkilerini ortaya koymaya başladılar. Fabrikaların yakılması, makinelerin tahrip edilmesi olaylarını İngiltere ve Fransa’da görülmektedir. Özellikle makineler eldeki işleri alan rakipler olarak görüldüğü için şiddet eylemlerinin yöneldiği somut nesneler olarak tahribata uğradılar. Planlı olmayan ve kendiliğinden gerçekleşen bu hareketler giderek toplu hale dönüşmeye başladığı zaman merkezi hükümetler tarafından yasaklanmaya başladı. Toplumsal nitelikli çatışmaların artması ve sık sık tekrar etmesi işçilere örgütlü güçleri ile yapabilecekleri konusunda fikir üretilmeye başlandı. Bunun ardından 1830’lu yıllarda önce İngiltere’de daha sonra Fransa’da sendikalar yasal olarak çalışma hayatında yerini almaya başladılar (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 22).

Endüstriyel gelişme sürecinin hızlanmasıyla birlikte yavaş yavaş vasıflı işçilerin ve teknisyenlerin sayısı da artmakta ve endüstri işgücünün önemli bir bölümünü oluşturmakta ve endüstrideki teknolojik gelişme, daha yüksek eğitim görmüş işgücü ihtiyacını artırmak yoluyla, işgücü yapısını da değiştirmektedir (Ekin; 1994, 41-42).

Çalışanlar kapitalist toplumla bütünleşerek geleneksel sınıf mücadelesinin sürdüğü yapılar mevcut rejimi tehdit etmeye başlayarak sosyal mücadeleler halini almıştır. Bu ortam içinde, sınıf sendikacılığının geleneksel örgütü olan sendikalar da bir çeşit yarı kamusal örgütler haline dönmüşlerdir (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 26). Ortaya çıkan bu yeni endüstri ilişkileri sisteminde devletin rolü de genişlemeye

başlamıştır. Devlet bazı hallerde gittikçe daha büyük bir işveren, tüketici ve düzenleyici olmakta ve sistemin çatısını da bilinçli bir şekilde kurmaya çalışan bir siyaset gütmektedir. Buna ilaveten devlet, işçi ve işveren ile kendi arasındaki ilişkileri de sistemleştirmeye çalışmaktadır (Ekin; 1994, 42).

İlk zamanlardan itibaren çalışma yaşamında meydana gelen değişmeye bakıldığında; kapitalizm öncesi toplumlarda işgücünün kullanımı büyük ölçüde çalışanın denetimindeydi. Ancak iş organizasyonlarında meydana gelen köklü değişimler sonucu usta-kalfa-çırak hiyerarşisi yerine birçok işçinin bir arada çalıştığı ve çalışanla çalıştıran arasındaki ilişkilerin ciddi biçimde ayrıştığı bir organizasyon oluşmaya başladı ve sermayeye doğrudan bağımlı bir süreç oluştu. Sermayeye olan bu bağımlılık süreci, çalışma ortamındaki denetimi en üst düzeye çıkartarak emek sürecindeki teknik gelişmeler bazında ortaya çıkan bu bağımlılık ilişkisi içinde çalışanı giderek makinenin veya yaptığı işin kölesi haline getirirken ortaya koyduğu ürüne ve kendine yabancılaştıran bir süreci başlattı. Sonuçta yeni tekniklerle daha ucuza ve daha kısa sürede yapılan işler biçim değiştirmekte ve sermaye tarafından daha kolay denetlenebilir hale gelmektedir (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 27).

Batı dünyasında Feodalizmin çöküşünden sonra egemen olan kapitalist üretim biçiminde üretim araçlarının çoğu özel ellerdedir ve üretimle gelir bölüşümüne büyük ölçüde piyasaların işleyişi yön vermektedir. 16. 17. ve 18. yüzyıllarda İngiliz kumaş sanayisindeki büyüme kapitalizmin gelişmesini kamçılamıştır. Kapitalizm üretim verimini önceki sistemlerden ayıran en önemli özellik, üretimin tüketimi aşan bölümünün ekonomik açıdan üretken olmayan yatırımlar yerine, üretim kapasitesini genişletmek için kullanılmasıydı. 16. yüzyılda yaşanan reform hareketleriyle ahlak anlayışı kazanç sağlama çabasını aşağılayan geleneksel toplumun eksikliğini azaltırken, çok çalışma ve tutumluluğun onaylanmasına da dinsel bir temel kazandırmaktadır. Ekonomik eşitsizlik, artık zenginlerinde erdemli olduğu gerekçesiyle savunuluyordu (Ana Britannica; 1990, 12. Cilt, 543).

18. yüzyılda ise kapitalist gelişmenin odağı sanayiye kayarak önceki yüzyıllarda sağlanan sermaye birikimi, Sanayi Devrimi sırasında teknik bilginin pratiğe uygulanması için kullanıldı. 19. yüzyılda siyasal liberalizmin başlıca politikaları arasına serbest ticaret, sağlam para, dengeli bütçe ve sosyal yardımların son derece kısıtlı tutulması ön plandaydı. I. Dünya Savaşı kapitalizmin gelişmesinde

bir dönüm noktası oldu. Savaşın sonra uluslararası piyasalar daraldı, altın standardının yerini yönlendirilen ulusal para birimleri aldı, bankacılık alanında hegemonya Avrupa'dan ABD'ye geçti. Afrika ve Asya halkları sömürgecilğe karşı başarılı mücadelelere giriştiler ve dış ticaretin önündeki engellere yenileri eklendi (Ana Britannica; 1990, 12. Cilt, 543).

1929 Ekonomik Bunalımı, mevcut ekonomik ve toplumsal yapıyı çok kısa sürede panik biçiminde çökertti. 1930'lardan sonra ise ekonomik bunalımın şiddeti daha da artarak bir çok ticari işletmenin iflasına ve bankaların da batmasına yol açtı. Bu da önemli boyutlarda işsizliğe neden oldu. 1932 yılından itibaren ise İngiltere'de geleneksel liberal politikaların tersi önlemler alınmaya ve Korumacı politikalar izlenmeye başlandı. Bu yeni politikalar sayesinde kapitalizmin kurumsal temellerinde sarsıntılar yaşanmaya başlandı. Özellikle devleti ekonominin temel çarkı haline getiren politikalar ortaya çıktı (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 25). Bir çok Avrupa ülkesinde ekonominin temel bazı sektörleri kamulaştırıldı. Bu arada kurumsal düzeyde de değişiklikler oldu. Klasik Sanayi Devrimi'nin ekonomik ve toplumsal düşüncesine egemen olan "Laissez-Faire" (Bırakınız Yapsınlar) yaklaşımından uzaklaşan hükümetler, karmaşık sanayi toplumlarının gereksinimlerini karşılamak için sosyo-ekonomik alana daha fazla müdahaleye sosyal refah ve sosyal devlet kavramlarına yöneldiler (Ana Britannica; 1990, 19. Cilt, 50).

Dünya ekonomisinin 20. yüzyılda sağladığı gelişme hiçbir yüzyılda sağlanamamıştır. Bu yüzyıl dünyada iktisadi bunalımların yaşandığı ve her bunalım ile birlikte mevcut kapitalist sistemin ortadan kalkacağı öngörülerinin yaşandığı bir dönemdir (Çolak; 1998, 35). İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında, özellikle Batı Avrupa'da yürütülen müdahaleci politikaların da etkisi ile sendikalar hızla güçlenmeye başlamış, siyasal iktidarlar da doğrudan ya da dolaylı yollar ile bu gelişimin teşvikçisi olmuşlardır. Sanayi sektöründe, ölçeğin büyümesi ve Fordist üretimin de etkisi ile üretim sürecinde bulunmalarının sendikal örgütlenme üzerindeki olumlu etkisi de bu oluşumun güçlenmesine neden olmuştur (Çolak; 1998, 47). 1970'li yıllarda şirketler uluslararası bir nitelik kazanmaya başlamışlardır. 1980'li yılların başından itibaren giderek hızlanan bir biçimde tüm dünyanın küreselleşme olgusu ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Küreselleşme süreci

bir çok boyutu içeren bir olgudur, bunları; sermaye akışı, teknoloji transferi ile ticari mal ve hizmetlerin hareketleridir (Göktaş; 2000, 138). Bu aşamada devreye giren esnek üretim biçimi, sermaye hareketlerinin hızlanması şeklinde ortaya çıkan gelişmeler, enflasyon oranlarını aşağıya çekmeye yönelik olarak alınan istikrar kararları, ekonomilerin yapılanmasını hızla değiştirmeye başlamıştır. Bu değişimin sonuçta işgücü piyasasına yansması, sendikaların ağırlığını yitirmesi, toplu pazarlığın iş kolu ve firma düzeyine kadar inmesi ile reel ücretlerin düşmesi şeklinde bir yapı ortaya çıkmıştır (Çolak; 1998, 47). Artık tüm dünyada küresel hiyerarşi içinde bir ülkenin konumu onun dünya pazarındaki rekabet kapasitesinin gücü belirlemektedir (Amin; 1998, 16). Küreselleşme eğilimi ile birlikte mal ve sermaye hareketleri üzerinde sınırlamalar ve sınırlar ortadan kalkarken, işgücünün, hareketliliği üzerindeki sınırlamaların varlığı korunmuştur. Ancak bu zımni zorlama işgücünün küreselleşmesini sadece hareketlilik açısından engellemiştir ve bir anlamda ortaya hak ettiği sınırlı fakat küresel bir işgücü piyasası çıkarmıştır (Campbell; 1994, 187'den aktaran, Çolak; 1998, 48).

Bilgi ve yeteneğin, üretimin sürecindeki işlevinin farklılaşması, ekonomide beşeri sermayenin önemini artırmakla kalmamış, geleneksel sanayi yapılanmasını da tersyüz etmiş ve bir anlamda sanayi toplumunun bilgi toplumuna geçişinde bir atlama taşı olmuştur. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş, kendi kendine yetmeye çalışan ekonomileri, diğer ekonomiler ile entegre olmaya iterken, diğer yandan, kültürel kimliklerin birbirleri ile uzlaşmasına kaynaklık etmiştir (Çolak; 1998, 39). Dünya ekonomisinde meydana gelen bu değişimlerin sonucu olarak taşeron uygulaması ve esnek üretim biçiminde kazanmış olduğu etkinlik sadece gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkeler içinde geçerlilik taşımaktadır. Bu genişlemeye dayalı olarak esneklik uygulamalarının giderek çalışma hayatı içinde “doğallık”, “normallik” kazanması genel ve egemen bir nitelik kazanmıştır (Çolak; 1998, 49).

Çalışma hayatının ilkel toplumlardan günümüze kadar geçirdiği değişikliklere değindikten sonra kavram olarak tanımlamak gerekirse Tınar'a göre çalışma hayatı “bireyin il kez iş sahibi olma isteği ile başlayıp aktif çalışma yaşamının sona ermesinden sonra, işe ilişkin maddi kazanç, değer, tutum ve yargılar etkisini

sürdüğü müddetçe devam eden” bir süreçtir (Tınar; 1996, 9’dan aktaran Kumaş; 2001, 170).

Sonuç olarak bir tanım yapmak gerekirse, çalışma hayatı; bireyin iş ile ilgili faaliyette bulunduğu iş arama, işe girme, iş ortamında aktif olarak çalışma gibi unsurları içine alan bir süreçtir.

1.1.1. ÇALIŞMA VE İŞ KAVRAMLARI

Çalışma, çeşitli açılardan anlamı değişen bir kavramdır (Koray; 2000, 136). Çalışma kavramına Batı’da Sanayi Devrimi ile birlikte ilgi artmış ve çalışma olgusu gerek batı toplumlarında gerekse bir çok ülkede önem kazanmıştır (Kocacık; 2000, 8). Çalışmak kelimesi Türkçe’de “çalmak” kökünden türemiş ve kendi kendine bir işi elle başarmak, ezme, kırma, sarma gibi eylemleri içermektedir (Eyüboğlu; 1988’den aktaran Lordoğlu/Özkaplan; 2003, 3). Çalışmanın çoğu kez farklı amaçları kullanılmaktadır. Bireylerin öznel durumlarına göre farklılıklar göstermesine rağmen temel amacı sadece yaşamın devamını sağlayacak bir gelir elde etmek değildir (Lordoğlu/Özkaplan; 2003, 4). Fizyolojik ya da mekanik anlamda bir işleyiş olarak da tanımlanan çalışma, sistematik bir örgütlenmeyi gerektirir. Örneğin; bir otomobil motorunun çalışması, canlı organizmada solunum ya da sindirim sisteminin işleyişi gibi. Bu işleyiş bir enerjiyi gerektirir. Bu enerjide bir ara maddenin ayrıştırılmasıyla ya da yakılması sağlanır (Silah; 2000, 9).

Akat’a göre çalışma; insanın bedensel ve zihinsel güçlerini kullanarak işlerin belirli bir amaca yönelik planlı biçimde yürütüldüğü bir çabadır (Akat; 1984, 31’den aktaran, Kocacık; 2000, 9). Diğer bir tanımlamaya göre çalışma; insan enerjisinin belli bir ürün elde etmek için fiziksel ve zihinsel çaba göstermesi durumudur (Turhan; 1980, 80 ‘den aktaran, Kocacık; 2000, 9). Bu açıdan bakıldığında çalışma kavramının içine yemek yeme, çocuk bakımı, ev işi, yürüyüş yapma faaliyetleri de girmektedir (Kocacık; 2000,9).

Çalışma, doğayı değiştiren bir hareket olarak görülmekle birlikte çoğunlukla sosyal durumları da kapsar. Belirli bir hareketin çalışma, boş vakit, ikisi birden ya da hiçbirisi olarak sayılıp sayılamayacağı mevcut zamansal, mekansal ve kültürel koşullarda sıkı sıkıya bağlıdır (Grint; 1998, 7). Sosyal enerjiyi sosyal işe çevirme

süreci olarak da tanımlanabilen çalışma, emeğin ürüne ya da hizmete dönüştüğü süreçtir (Erol; 2002, 15).

Çalışma kavramı ile anlatılmak istenen olguların kimi zaman iç içe girmiş olması ve emek, işgücü, iş gibi kavramlarla özdeş anlamlar ifade etmesi bazı karmaşıklıklara yol açmaktadır (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 1). Bu karmaşıklığı gidermek için çalışma ve iş kavramlarını ayrı ayrı ele alacağız. Gerçekte çalışma ve iş kavramları içi içe birbirini tamamlayan iki etkinlik biçimidir. Çalışma, işin dinamosu ivmesidir. İşten daha kapsamlı olan çalışma faaliyeti, bir üretime ve hizmete yönelikse iş olmaktadır (Silah; 2000, 8).

Çalışma, bir iş alanında, bir amaca yönelik olarak güç harcayarak, belli bir zaman diliminde gerçekleştiriliyorsa iş niteliğine dönüşmektedir. İş yapabilmek için bir kuvvete, dolayısıyla bir enerjiye ihtiyaç vardır. Ekonomik anlamda işi yararlı ve değerli bir hedefe varmak için yapılan çalışmadır. Diğer bir ifadeyle iş fayda sağlayan bir etkinliktir. Fayda eşyanın ihtiyaçları tatmin edebilme özelliğidir. Bunu hayata geçiren de bir iş etkinliğidir (Silah; 2000, 9).

Ekonomik yönden ortaya konulan ve üretime katkıda bulunan, karşılığı ödenen bir emek söz konusu ise bu iş olarak ele alınabilir (Kocacık; 2000, 9). Bu açıdan bakıldığında iş, bir geçim aracı, ücret, maaş gibi gelirlerin de kaynağı olarak kabul edilir. İş aynı zamanda toplumsal, psikolojik, fizyolojik ve tinsel zenginlik ve mutlulukların da kaynağıdır. Bir çalışan için iş, anlamlı önemli, değerli, doyurucu ve prestij sağlayıcı bir etkinliktir. Bu yönüyle de, insanı sosyo-ekonomik çevresine bağlayan bir kurum olarak hayati önem taşımaktadır. Bir insan yaptığı işinin kendisi, örgütü ve toplumu için önemli ve yararlı olduğu bilincine varırsa daha verimli ve uyumlu çalışabilmektedir (Silah; 2000, 11). İşçiler, doktorlar, çiftçiler ve kuaförler “iş” yapıyor olabilirler fakat ebeveynler sadece çocuklarına bakarlar (Grint; 1998, 13). Bir işçinin işyerinde yaptığı faaliyetler iş olarak nitelendirirken, yine aynı işçinin evinde yaptığı çamaşır yıkama, ütü yapma, süt emzirme, çocuk bakma, yemek pişirme spor yapma gibi çok sayıdaki diğer aktivitelerin tümünü de çalışma olarak nitelendirebiliriz (Grint; 1998, 12). İş, üretim sürecinin bir aşamasıdır, bir gelir elde etme yolu ve saygınlık ögesidir (Koray; 2000, 196). İş, toplumsal prestij, mevki, başarı sağlama, amaçlara ulaşma, kendini başkalarına kabul ettirme ve kendi kişiliğine saygı gibi psikolojik ve toplumsal gereksinimlerin doyum aracı olarak

görülmektedir. Bu bağlamda çalışma karşılığı iş bireyin bir şey yapmak için, bir sonuca ulaşmak için emeğini kullandığı bir etkinliktir (Silah; 2000, 10-11).

Günümüzde halen yaygın olan kapitalist üretim sistemi içinde üretime katkıda bulunanlar emek sahibi ve sermaye sahibi olarak ikiye ayrılmaktadır. Buna göre bir üretim olayının iş niteliğine sahip olabilmesi için (Andaç; 2001, 21);

- a) Ticari bir amaçla mal ve hizmet üretilmesi,
- b) Üretimin emek ve sermaye sahibi iki insan grubu tarafından yapılması gerekir.

Sonuçta bir tanımlama yapmak gerekirse çalışma; İnsanın belli bir plan dahilinde ulaşmak istediği belli bir amacı gerçekleştirmek ve belli bir ürün elde etmek için, bedensel ve zihinsel bir uğraş göstermesidir. İş, çalışmanın belirli bir zamanda çaba harcayarak amaca ulaşma biçimidir. Çalışma ve iş kavramlarını ayrı ele aldıktan sonra çok geniş bir kavram olan çalışma kavramını yalnızca ücret karşılığı yapılan çalışma olarak ele alarak çalışmanın geçirdiği evrime bu yaklaşımla değinilecektir.

1.1.1.1. Çalışmanın Evrimi

İnsanların günlük yaşamları farklı etkinlikleri içeren üç ana zaman dilimine ayrılmaktadır: Bu zaman dilimlerinden birincisi, yaklaşık sekiz saatlik çalışma etkinliğine ayrılan süre, ikinci dilim, aile, akraba ve dostlara ya da değişik sosyal aktivitelere ayrılan yine yaklaşık sekiz saatlik süre, üçüncü dilim ise uykuya ayrılan süredir. Bu son dilimde herhangi bir sosyal etkinliğin gerçekleşmediği düşünülürse, insan yaşamının önemli bir bölümünde çalışmanın oluştuğunu görebiliriz (Savcı; 2000, 7). İnsan yaşamının önemli bir bölümünü alan çalışma aktivitesi tarih boyunca ekonomik yapı dönüşümleri diğer unsurlarla birlikte toplumların çalışma anlayışı üzerinde etkin olmuşlardır. İlkel toplumlar çalışmanın bir oyun kadar doğal olduğunu kabul etmekteydiler. Boş zamanlar ve çalışma arasında bir ayırıma gitmemekteydiler. Çalışma ve oyun kelimeleri genellikle aynı anlamda kullanılmaktaydı, çünkü yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli temel gereksinimlerini karşılamak amacıyla zamanlarının çoğunu çalışarak geçirmekteydiler (Gezgin; 2000, 62). Bu topluluklar üretici olmayan bir ekonomiye sahiptirler. Böyle bir ekonomiye sahip olmalarının

nedeni; İlkel dönem insanları, ateşe egemen olunamadığı dönemde tüm zamanını ve enerjisini yiyecek aramada harcamış, geriye ellerinde başka bir şeyler yapabilmek için boş zaman ve enerji fazlası kalmamıştır (Şenel; 2001, 54).

Göçebe toplumların yerleşik hayata geçmesiyle birlikte çalışma kavramı derin bir anlam kaymasına uğramıştır. İşbölümü, artı ürün, mülkiyet gibi oluşumlar çalışma anlayışının farklılaşmasına neden olmuştur. Bu toplulukların birbirleri arasında kendi dışındakilerle ilişkilerinde onları yok etme yerine, esir alma onları çalıştırma anlayışı egemen olmuştur. Önceki toplum formunda birlikte çalışma tek ilke iken yeni sosyal örgütlenmede öncelikle topluluk içerisinde bir yeni hiyerarşi anlayışı doğdu. Tarım ihtiyaç fazlası üretimi olanaklı kılarken çalışma zamanının kısalmasını sağladı, böylece serbest zamanların ortaya çıkmasına neden oldu (Gezgin; 2000, 62-63). Bu toplumlarda normal olarak, sosyal bir yapılanma içinde 09.00-17.00 gibi zaman birimlerine uyulmasını gerektiren bir çalışma etiği mevcut değildi, aynı şekilde zamanı, çalışma ve dinlenme için belirli dilimlere de ayırmazlardı (Grint; 1998, 59).

Serbest zaman olgusu ile birlikte; esirleri çalıştırma, başkalarını çalıştırma, gibi yeni zihni formlar oluştu. Çalışma olumsuz bir anlam kazandı. Üstelik bu yeni anlam çok uzun bir süre devam etti. Annales Okulu mensubu olan ünlü tarihçi L. Febre çalışmanın Latince'deki kökeninin üç çatalı bir alet ile işkence yapmaktan geldiğini çalışmanın 17. yüzyılda dahi "sıkıntı, bitkinlik, acı çekme ve aynı zamanda aşağılanma" anlamına geldiğini söyler (Febre; 1995, 10'den aktaran, Gezgin; 2000, 63). O dönemde bireylerin bu sıkıntılı ve acı veren olguya sadece gelir nedeni ile katlandıkları görülmektedir (Lordoğlu ve diğerleri; 1998, 1).

Yerleşik toplumla birlikte kölelik düzenine geçilmesinde esirlerin büyük rolü olmuştur. Aristo'nun "Süfli Yaratıklar" olarak adlandırdığı esirler çalışmak suretiyle hem hayatta kalmaya, hem de acılarını dindirmeye çalışmışlardır. Esirlik ve kölelik istenmeyen statülerdir, bu statülerin mütemmim cüzünü oluşturan çalışma toplumsal hiyerarşinin üst basamaklarında bulunanlar için kaçınılması gereken bir husustur. Kölelik insan üzerinde mülkiyet demektir. Eski Yunan ve Roma'da kural olarak köleler ve esirler çalışır, hür insanlar yönetim, savaş, güzel sanatlar gibi faaliyetlerde bulunurlardı (Gezgin; 2000, 63). İlkel topluluğun temel özelliklerinden biri olan topluluğun bütün üyelerinin ortaklaşa ve kardeşçe çalışmaları hükümsüz duruma

gelmiştir. Özgür üreticilerin yanında çalışan, kendi ihtiyaçlarını karşılamayı değil, başkasının yararına bir artı-ürün yaratmayı amaçlayan bir köle emeği ortaya çıkmıştır. Ve bu kölelerin emeği bir zenginlik kaynağı haline gelmiştir (Altınkaynak; 2003, 47).

Çalışmanın evrimine değinirken dinlerin bu kavrama bakışını ele alacak olursak, üç semavi dinin de çalışmayı yücelten ilkeler içerdiği görülmektedir. İslamiyet, her fırsatta çalışmanın bir fazilet olduğunu, alın terinin kutsallığını belirtmiştir. Hristiyanlar ise bazı manastırlarını işyerine dönüştürmüşlerdir. Böylece yerleşik hayata geçişin ardından yaşanan anlam kayması bir manada bertaraf edilmiş oldu. Batı toplumlarında Calvinci Protestan Etik çalışma olgusuna bakışı önemli ölçüde geliştirmiştir. Calvinist felsefe insanın Tanrı önünde kişiliğini çalışmak suretiyle gösterebileceğini ifade etmektedir. Calvinizm katı bir kadercilik anlayışına sahip olmasına rağmen çalışmayı çok sıkı bir şekilde teşvik etmektedir. “Dünyevi işlerde başarı ve yasal kazanç” sağlamak ilahi bir görev statüsüne yükseltiliyordu. Çalışma, ibadetten ve duadan önce gelmesi gereken ve her şeyin üstünde tutulması lazım gelen bir din görevi olarak takdim ediyordu (Gezgin; 2000, 64).

İlkel toplumdan yerleşik topluma geçiş ile çalışmaya ilişkin değer kayması çok uzun süre devam etmiştir (Gezgin; 2000, 64). Feodal toplumda, üretilen her şey, köylü emeğinin ürünüdür ve bu ürün; senyörün kendine mal edindiği kısım, köylü ve ailesinin geçimi için gerekli olan kısım ve emek üretkenliğinin yükselmesi neticesinde, beslenmek için gerekli asgariden fazla olarak köylünün elde edebildiği ortak ürünün bir kısmı olmak üzere üç kısıma ayrılır (Zubritski ve diğerleri; 2002, 149’dan aktaran Altınkaynak; 2003, 52). Feodal toplum içinde yaşayan köylüler zorla angarya olarak çalışmaktadırlar. Ayni ve nakdi vergiye tabidirler. Senyörler mali, idari, kazai ve hatta askeri açıdan özerktirler (Divitçioğlu;1981, 137’den aktaran Altınkaynak; 2003, 52).

Çalışma mantalitesinin evrimi sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel tarihi gelişim sürecinde büyük zikzaklar çizmiştir. Batı Avrupa’da, yaklaşık sekiz yüz yıl hüküm süren “Esnaf Cemiyetleri” sosyo-ekonomik ve kültürel dokunun iskeletini teşkil ettiler. Bir mesleki tekel oluşturan birlikler, faizi olduğu kadar fazla kazanç kısmını da reddeden ve bunu kilisenin denetimine bırakan loncalar, her türlü yeniliğe, buluşa kapalı, geleneksel ve tutucu kuruluşlardır (Gezgin; 2000, 65).

1613'lü yıllarda zanaatkar, çiftçi sınıfları “aşağılık” sayılmaktaydı, fakat bundan üç yüz yıl sonra bu kişiler emekçi sıfatıyla anılmaya başlanmıştır. İşkence çalışmadan yola çıkılmış, sevinç içinde çalışmaya ulaşılmıştır (Febre; 1964, 140'den aktaran, Gezgin; 2000, 66).

Sanayileşmekte olan toplumlarda çalışmaya bakış Stalker'a göre, çalışma, yaşama anlam kazandıran şey değil, daha çok yaşamı mümkün kılan şeydir; düşmanca bir ortamdan bir şeyleri azar azar toplama yoludur. Başlangıcı ve sonu yoktur. Çalışma, yemek yeme, uyuma, çocuk bakımı ve başka her şey tek bir organik bütünü oluşturmaktadır (Grint;1986, 8'den aktaran, Grint;1998, 15).

Çalışma mantalitesinin dönüşümünde temel çizgi olarak çalışmanın zorunlu bir angarya olarak görülmesinin yerini bir ödev şuuru olarak algılanması oluşturmaktadır. Ödev şuuru ile karşılanması, zamanla akli şuurla karşılanmasına dolayısıyla rasyonalitenin yerleşmesine yönelik olan dönüşümdür. Çağdaş endüstri toplumları bu manada, çalışmanın rasyonalize edildiği toplumlardır (Gezgin; 2000, 66). Bu ödev bilinci önceleri dinsel Ahlak'da bir inanç olarak gelişmiş, kültür ve uygarlık düzeyi yükseldikçe ussal bilince dönüşmüştür (Gezgin; 2000, 67).

Endüstri Devrimi de çalışmanın biçiminde olduğu kadar, mantalitesinde de bir takım değişmelere yol açtı. Artık horoz sesinin yerini fabrika düdüğünün alması, zaman şuurunun oluşması, ikincil, örgütlü, soğuk, dolaylı ilişkilerin egemen sosyal ve ekonomik ilişki biçimlerini oluşturması, yoğun ücretlileşme süreci gibi hususlar çalışma biçimlerinin değişmesine yol açtı. Bu bağlamda çalışmanın evriminde endüstrileşmenin etkisi önceki sosyal evrim dönemlerinden çok daha baskındır (Gezgin; 2000, 67).

Günümüzde çalışma modern batı toplumlarında keyfi olarak diğer faaliyet ve söylemlerden daha üstün bir yere getirilmiş olması, çalışmanın anlamı ya da çalışanların çalışmayla ilgili geleneksel olarak sahip oldukları yönelimler hakkında herhangi bir fikir birliğine yol açmamıştır (Grint; 1998, 31).

Çağdaş anlamda çalışma fikri ancak imalat kapitalizmiyle ortaya çıkar. 18. yüzyıla kadar “çalışma” terimi (Labour, Arbeit, Lavarò) tüketim maddeleri veya yaşamak için gerekli olan ve ertesi güne bir şey bırakmadan günbegün yenilenmesi gereken bir hizmetleri üreten serflerle, gündelikçi işçilerin yaptıkları işi belirtiyordu. Sanayi çağında çalışmanın evrimi de hiç kuşku yok ki, sınırlı bir düzeyde kalmadı.

Bir dizi yönetim teorisinin ortaya çıkışında bu evrimin rolü oldu. Orta sınıflaşma ve sosyal bütünleşme, demokratikleşme şeklinde toplumsal yapıda ortaya çıkan siyasi modernleşme ile siyasi yönetim zihniyetinde meydana gelen köklü dönüşümler ve kitle iletişimindeki gelişmeler çalışmanın evriminde rol oynayan önemli yaklaşımlardır (Gezgin; 2000, 70).

Endüstri Devriminin ardından gelişen ve değişen çalışma mantalitesinin son duruma bakarsak; Modern işletmelerin ortaya çıkması ile birlikte sendikaların güçlenmesi, toplu sözleşme ve toplu pazarlıkların artması ve devletin sosyal devlet ilkesi gereğince çalışma hayatına müdahalesi ile birlikte yönetime katılma, kara katılma ve birlikte yönetim gibi konular gündeme gelmiştir. Artık çalışma ilişkilerini üretim sürecinde, işgücü içerisinde farklı statüler arasında kurulan ilişkiler oluşturmaktadır. Endüstri ilişkilerinde ise bu ilişkinin tarafları diğer statülerden daha dar olarak, işçi ve işverenler ile bunların örgütleridir. Endüstri İlişkileri ise artık işletme ölçeğinden, işkolu ölçeğine oradan da ülke geneline uzanmaktadır (Makal; 2002, 23).

Sonuçta; çalışma ilişkileri, zamanla bireysel ilişkilerden toplu ilişkilere doğru kaymıştır. Toplu ilişkilerde ise, bireysel düzeydekinden farklı olarak kişiler değil, endüstri ilişkilerinin üç tarafını oluşturan işçi kuruluşları, işveren kuruluşları ve devlet arasında yürütülmektedir.

Çalışmanın evrimi konusunda E. Durkheim, K. Marx ve M. Weber bize çalışma kavramı ile ilgili daha ziyade Endüstri Devrimi sonrasında aldığı biçimlere ilişkin önemli bilgiler vermektedirler.

1.1.1.1.1. Marx'ın Çalışmaya İlişkin Görüşleri

Marx; toplum yapısını büyük ölçüde ekonomik ilişkilerin yani alt yapının belirlediğini savunur. Ona göre ekonomik ilişkiler, bu ilişkilerde bulunanların iradeleri dışında meydana gelir ve toplumun maddi üretim olanakları ve araçları ile belirlenir. Bütün bu olanaklar ve araçlar da gelişerek, daha önce varolan üretim olanak ve araçlarına göre kurulmuş üretim ilişkileri düzeni ile çatışmaya girer. Her bir yeni üretim biçimi yani bir sınıf ve ideoloji yaratır. Bu yeni sınıf ve ideoloji eski toplumsal yapıyı yeni üretim biçimine uygun olarak değiştirir (Kongar; 2000, 128).

Kendi içinde sınıf kendisi için sınıf ayrımı Marx'ın çalışma olgusuna bakışını yaratmaktadır (Gezgin; 2000, 68).

Marx çift sınıf teorisi içerisinde, üretim yöntemlerine göre aynı ilişkilerde bulunan insanları bir araya toplama anlayışına dayanan sınıf kavramında tüm sermaye sahiplerini kapitalist, kendi yaşamlarını kazananları da proleterya olarak adlandırmaktadır (Grint; 1998, 113).

Ona göre insanlık çatışmalarını belirlediği belli devrelerden geçmek zorundadır. Kölelik, derebeylik, burjuva toplumu ve komünist toplum, insanlık tarihinin üretim güçleri ve biçimleri ile belirlenen kaçınılmaz değişme aşamalarıdır (Kongar; 2000, 129).

Marxime göre bir sınıfın diğer bir sınıfı sömürmesi uygarlığın temeli olduğundan, bütün insanlık tarihinin gelişmesi devamlı bir çelişki içindedir. Bu çelişkiyi çözmek için toplumun bütün üretici güçleri kontrol etmesi gerekir. Marx'a göre kapitalist toplumlarda proleterya ile burjuvazi arasında bir sınıf çatışması olur. Aşağı orta sınıf, küçük imalata, eşraf, köylü gibi toplumsal sınıflar henüz korudukları orta sınıf mevkilerini kaybetmemek için burjuvaziye karşı savaşırlar. Sömürü arttıkça, sermaye ve mülkiyet, sonunda proleterleşecektir. Bunun sonucunda da proleterya iktidara el koyup üretim araçlarının mülkiyetini devlete verecektir. Fakat bunu yaparken de kendisi de bir sınıf olarak yok edecektir ve bütün sınıf farklılıklarını ve düşmanlıklarının da ortadan kaldıracaktır. Sonuçta sınıfsız bir topluma ulaşılacaktır (Kongar; 2000, 102).

Marx'ın çalışma konusundaki bir diğer görüşü, çalışmanın insanın kendini gerçekleştirdiği bir etkinlik olduğudur. Marx'ın yabancılaşma kuramının temelinde de çalışma, emek ve işbölümü kavramları vardır. Emek insanın doğa ile ilişkilerini içerir. İşçi kendi emeğinin yarattığı ürünle yabancı bir nesne gibi ilişkide bulunur. Onun için yarattığı ürün ne kadar büyükse kendisi de o kadar küçüktür. Emek ise artık işgücünün doğasının bir parçası olma halinden çıktığı için yabancılaşmış bir halde bulunmaktadır (Kocacık; 2000, 143). İşçi ise, işgücünü satmakta, bu işgücünün kullanımını, makul sınırlar içerisinde kapitaliste bırakmaktadır. Bu da onu işine yabancılaştırmaktadır. Marx'ın önemli bir başka görüşü ise sömürgecilik tir. O'na göre sömürgecilik, iş ve ücret arasında bir dengesizlik işçi ve işveren arasındaki bir ilişki olması gerekenlerdir (Grint; 1998, 109). Kapitalist üretim tarzının bütün

avantajlarını sömüren ve sermaye sahiplerinin sayılarında oluşan sürekli azalmayla birlikte, yeni sermayenin merkezileştirmesi veya tekelleşmesi ve mülksüzleştirme ile, sefalet, baskı, kölelik, soysuzlaşma ve sömürü de olabildiğince artar (Kızılcıkelik; 2001, 44).

1.1.1.1.2. Emile Durkheim 'in Çalışmaya İlişkin Görüşler

Durkheim toplumsal hayatın iki kaynağı olduğunu bildirir. Bunlardan birincisi; bireysel bilinçlerin benzerliği, ikincisi ise toplumsal işbölümüdür (Kongar; 2000, 102). Durkheim, işbölümünü sosyal gelişmenin odak noktasına yerleştirir. Cemiyetlerin işbölümü sayesinde organik bir dayanışma içinde olduklarını belirtir (Gezgin; 2000, 68). Buradan hareketle Durkheim, toplumları dayanışma türüne göre ikiye ayırmaktadır:

Mekanik Dayanışma; bireylerin birbirine benzediği ve bu benzerliğin toplumsal birliği sağladığı toplumlarda görülür. Mekanik dayanışma üzerinde kurulan toplumlarda bireyler, benzer norm, inanç ve değerleri paylaşırlar; henüz farklılaşmamışlardır. Toplumsal bilinç, bireysel bilinçler üzerinde egemenlik kurmuştur (Soyer; 1996, 44-45'den aktaran, Altınkaynak; 2003, 29).

Organik Dayanışma; Farklılaşmanın sonucu olarak beliren çağdaş bir oluşumdur. Bireyler farklı görevleri üstlendikçe farklılaşırlar. Buna bağlı olarak, bireysel irade bağımsızlaşıp gelişirken, toplu irade o ölçüde etkinliğini kaybeder. Bir toplumdaki farklı görev ve meşguliyetlerin karşılıklı organik ilişkisi bireyi topluma, toplumu da bireye giderek daha fazla bağlar. İş bölümü böylece, toplu iradenin yerini alarak modern toplumun bütünlüğünü sağlayıcı bir rol üstlenmiştir (Soyer; 1996, 45'den aktaran, Altınkaynak; 2003, 30).

Durkheim, toplumsal farklılaşmayı ve toplumsal değişmeyi iş bölümünün gelişmesine, iş bölümünün gelişmesini ise nüfus artışına bağlar. Toplumsal değişimin temelinde de işbölümü ve teknolojiyi temel neden olarak görür. İş bölümü ise imalatı artırmak için değil rekabeti geliştirmek için gerekmektedir.

1.1.1.1.3. Max Weber'in Çalışmaya İlişkin Görüşleri

“Üçlü Takım” olarak bilinen düşünürlerin üçüncü üyesi olan Max Weber'in çalışma üzerine açıklamaları pek çok farklı alanlarda ele alınabilir: birincisi, Sosyal Katmanlaşma Teorisi, ikincisi, Açıklayıcı Metodoloji, üçüncüsü, Rasyonalizmin Yükselişi, Bürokratik Kontrol Şekli ile ilgili iddialarıdır (Grint; 1998, 121).

Weber'e göre, bir sınıfın oluşumu, bir çok bireyin bir ekonomik düzen içindeki güçleri ile belirlenmiş yaşam şanslarının anlamlı bir parçasının varlığı ile gerçekleşmektedir. Weber, üç ayrı tipte sınıf ayırımı yapmaktadır: Birincisi; mülkiyet sınıfları, İkincisi; ticari ve kazanç sınıfları, Üçüncüsü; sosyal sınıflardır. Burada Weber sınıfı pazar durumu ile ilişkilendirdiği için, pazara giremeyen herhangi bir kişinin, bir sınıfa değil, bir statü grubuna girişi sınırlandırılmıştır. Bu yüzden köleler, herhangi bir ücret almadan ev işi yapanlar ve hatta uzun vadeli işsizler sınıf analizine katılmazlar ve statü sistemine dahil edilirler (Grint; 1998, 122). Weber'in mesleki temellere dayandığı üçüncü sınıf olan sosyal sınıf, işçi sınıfı; küçük dükkan sahiplerinin oluşturduğu Alt Orta Sınıf; ellerinde az bir mal bulunan ama teknik olarak bir çok özelliği olan aydınlar ve; ellerinde bulundurdıkları mülkiyet veya sahip oldukları eğitim veya her ikisi nedeniyle daha özel bir yerde bulunan imtiyazlı sınıftan farklıdır (Grint; 1998, 123).

Weber toplumsal tabakalaşmanın başka iki boyutu daha olduğunu vurgular. Bunlar iktidar ve saygınlıktır. Toplumsal tabakalaşma biçimlerini yalnızca ekonomik etken değil, onunla birlikte iktidar ve saygınlık birlikte belirler (Kemerlioğlu; 1996, 10-11'den aktaran, Altınkaynak; 2000, 31).

1.1.2. ÇALIŞAN (İŞÇİ) KAVRAMI

Çalışan kavramı, ilk çağlardan günümüze kadar tüm toplumlarda farklı statülerle de olsa varlığını sürdürmüştür. Genelde çalışan kavramı ekonomik açıdan zayıf bir sınıfı karşılamaktadır. İlkçağda tutsaklar ve köleler, ortaçağda serfler, çırak ve kalfalar, Yeniçağ' da ve Sanayi Devrimi'nden sonra işçiler, tüm toplumlarda en zayıf sınıfı oluşturmuşlardır (Kocacık; 2000, 12).

İlk çağlardan itibaren tüm toplumlarda yer alan ve çeşitli statüleri işgal eden çalışanları iki genel statüde toplayabiliriz (Talas;1990, 19' den aktaran, Kocacık; 2000, 12).

- 1) Bağımlı çalışanlar
- 2) Bağımsız çalışanlar

Bağımlı çalışanlar: ilk çağların tutsak ve köleleri ile orta çağın toprakta yaşayan serflerinden oluşur (Kocacık; 2000, 12). Bağımlı çalışanlar üretime genellikle sadece emek faktörü ile katkıda bulunanlardır. Bunlar sermayenin mülkiyetine sahip olan bağımsız çalışanlara bağımlı olarak çalışanlardır (Andaç; 2001, 22). Bağımlı çalışanlar Türk iş hukukunda memur ve işçi olarak iki sınıfa ayrılmaktadır.

Memur üretime genellikle fikri işgücü ile katkıda bulunan ve kamu kuruluşlarında çalışan kimselerdir (Andaç; 2001, 25). 1982 Anayasasının 128. maddesi memuru şu şekilde düzenlemiştir: “devletin kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişiliklerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler memurlar ve diğer kamu görevlileri eli ile görülür” şeklinde tanımlanmıştır (Çelik; 1998, 37).

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 4. maddesinin (a) bendinde ise memur tanımı: “mevcut kuruluş biçimine bakılmaksızın, devlet ve diğer kamu tüzel kişiliklerince genel idare esaslarına göre yürütülen asli ve sürekli kamu hizmetlerini ifa ile görevlendirilenler, bu kanunun uygulanmasında memur sayılırlar.”

Üretime genellikle bedeni işgücü ile katkıda bulunanlar işçilerdir. Teorik olarak; üretim faktörleri içinden sadece emeği ile üretime katkıda bulunan ve geçimini bedeni işgücü karşılığında sağlayan kimseler işçi olarak kabul edilmektedir. Bu günkü anlayışla genel olarak işçi, kapitalist sanayi düzeninin bir sonucu olup kendisi üretim araçlarına sahip olmayan, fakat başkalarının üretim araçları ile çalışan ve bir anlaşma ile üretim araçları emeğini sunarak gelir elde eden kimse şeklinde tanımlanabilir (Andaç; 2001, 30).

Üretim biçimleri ve statülerde önemli değişimler meydana gelmesine ve merkezi otoritelere geçilmesinin temel nedeni olarak feodalitenin zayıflaması gösterilebilir. Serfliğin yerin toprak sahipliği almış, ticaret gelişmiş, para birikimi artarak ticari kapitalizmin doğmasına olanak hazırlamış olur. Sanayi Devrimi'nin

ardından Sanayi Kapitalizminin ardından “Kent soylular” ve “çalışanlar” adlı iki yeni sınıf ortaya çıkmıştır (Kocacık; 2000, 13).

İşçilik Yeni Çağ’da Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkardığı bir statüdür. Çalışanlar Talas’a göre; emeğini satan ya da kiralayan, bunun karşılığında ücret adı verilen bir gelir sağlayan her şeye çalışan denir (Bilton; 1987, 116-117’den aktaran, Kocacık; 2000, 13). Çağdaş anlamda çalışan, üretim malına, kendi alet ve donanımına sahip olmayan gelirinin emek gücünde simgeleştiği bir kimse olarak tanımlanabilir. Buna göre, çağımızın çalışanı bir işten diğerine, bir yerden başka bir yere serbestçe geçebilir ve birbirleriyle özgürce rekabete girebilir bir yapıya sahip olan kişidir diyebiliriz (Kocacık; 2000, 13).

İşçi kavramı, klasik öğretilerde genel olarak “serbest iş ilişkisine dayanarak başkasının hizmetinde iş gören kişi” biçiminde tanımlanır (Centel; 1994, 52).

Türk İş Hukuku’nda işçi kavramı konusunda, ilk olarak 1936 tarihli 3008 Sayılı İK’nun 1. maddesine göre; “bir iş akdi dolayısıyla başka bir şahsın işyerinde bedenlen yahut bedenlen ve fikren çalışan kimseye işçi” denir şeklinde tanımlanmaktaydı. Bu tanıma göre işçiyi belirlemek oldukça güçtü, kimin bedenlen, kimin fikren çalıştığını belirlemek zor olduğundan kişinin işçi niteliği taşıyıp taşımadığına anacak Çalışma Bakanlığı karar veriyordu (Andaç; 2001, 31). Bu karmaşıklığı telafi etmek için 1971 tarihli 1475 sayılı İK’nun 1. maddesi aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir; “Bir hizmet akdine dayanarak herhangi bir işte ücret karşılığı çalışan kişiye işçi” denir (Akyiğit; 2000, 7). Bu kanunun “bir hizmet akdine dayanarak” dedikten sonra ayrıca “herhangi bir işte” ve “ücret karşılığı” demesine gerek yoktu. Çünkü, “hizmet akdi” zaten bir “iş görme” ve karşılığında “ücret ödeme” borcunu ihtiva eden iki taraflı bir sözleşmedir. (Demir; 2001, 7) Bu tanım daha da genişletmek amacıyla oluşturulan 2003 tarihli 4857 sayılı yeni İK bu bağlamda işçi tanımını madde 2’de şu şekilde düzenlemiştir; “ bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişiye işçi” denir (Tisk; 2003, 1) Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere 4857 sayılı yeni İK’muz işçinin tanımını uygun bir şekilde düzenlemiştir.

İşçi, işverene iş yapmakla yükümlü gerçek kişidir. İşin yapılması iktisadi açıdan ele alınır. Yapılacak işin hizmet akdine dayanması her şeyden önce, ortada serbest irade ile kabul edilmiş hukuki bir borç ilişkisinin bulunmasını gerektirir.

Buna göre esirlere, ceza evindeki tutuklulara veya hükümlülere yaptırılan iş serbest iradeye dayanmadığından bu kişiler işçi sayılmazlar (Gençler; 1999, 30).

Bağımsız çalışanlar ise yeni çağın çalışanlarıdır. Üretime çoğunlukla sermayeleri ile katkıda bulunan bağımsız çalışanlar işverenler ve serbest meslek sahipleri. Bağımsız çalışanlar üretim faaliyetlerini kendi nam ve hesabına yürüten, sermaye sahip olanlardır (Andaç; 2001, 35). İşveren bağımlı çalışanı çalıştırır. Sermayenin mülkiyetini elinde bulunduran gerçek veya tüzel kişi olabilirler ama sadece sermayeleri ile üretime katkıda bulunurlar. Serbest meslek sahipleri ise işveren ve işçi arasında, her ikisinde bulunan özellikleri taşıyan, fakat onlardan farklı kişilerdir. Üretim sürecine kendi bedeni ve fikri güçleri vasıtasıyla katılırlar ve sermayenin mülkiyetine de sahiptirler. Üretim faaliyetinde bulunurken de bağımsız olarak karar alabilirler ve uygulayabilirler.

Sonuçta bir tanım yapılacak olursa işçi; kendi emeğini, belli bir ücret karşılığında, işverenin hizmetine sunan kişidir.

1.1.3. İŞVEREN KAVRAMI

İşveren, sermayenin mülkiyetini elinde bulunduran gerçek veya tüzel kişidir yani bağımlı kişiyi çalıştırır. Çok zaman üretim faaliyetinin bizzat içinde bulunmaz bizzat üretimi işgücüne ücret karşılığı yaptırır. Üretime sadece sermayeleri ile katkıda bulunurlar (Andaç; 2001, 35). İşveren gerçek kişi olabileceği gibi, şirket, dernek, vakıf, kooperatif, sendika, devlet ya da İktisadi Devlet Teşekkülü gibi özel hukuk ya da kamu tüzel kişisi olabilir. İşveren sıfatına haiz olabilmek için yanında ya da işyerinde işçi çalıştırması gerekmektedir. Ancak bunun için belirli bir sayının olması şartı aranmamaktadır (Gençler; 1999, 33).

İşverenin, işçiden işi yapmasını isteme ve bunun için gerekli talimatı verme hakkı vardır. İşin yapılmasını isteme ve talimat verme hakkı genellikle işyeri sahibine ait bir alışkanlıktır (Çelik; 1998, 45).

İşveren, iş akışını örgütleyen ve oluşturduğu işbölümü içerisinde yapılacak işi işçiler arasında dağıtan kişidir. Buna göre işveren, tek yanlı olarak iş ilişkilerinin içeriğini yaratıcı biçimde etkileme olanağına sahiptir. Ancak, iş görülmesini isteme ve yönetim yetkisine sahip bulunan kişi, işveren olmakla birlikte; söz konusu

yetkilerin, tek bir kişi yerine, değişik kişilerde toplanması mümkündür. Genelde işletme sahibiyle işlerini yöneten kişi, bir çok durumda aynı kişidir. Buna karşılık, iş görülmesini isteme ve yönetim yetkileri, işletme sahibinin hukuki işlem ehliyetinin bulunmayışı ya da tüzel kişi olması gibi neneler yüzünden aynı kişide toplanmayabilir (Centel; 1999, 61).

1971 tarihli 1475 sayılı İK'nun 1. maddesine göre işveren "bir hizmet akdine dayanarak herhangi bir işte, işçi çalıştıran tüzel veya gerçek kişiye işveren" denir (Akyiğit; 2000, 7) şeklindeydi. Bu bağlamda 1475 sayılı İK işveren tanımını da işçi tanımındaki aynı esaslara bağlamıştır. Nitekim işçi tanımının unsurları aynı kalmakta, sadece hukuki kişi değişmektedir (Demir; 2001, 10). Bu karmaşıklığı ortadan kaldırmak amacıyla 2003 tarihli 4857 sayılı yeni İK işveren tanımını madde 2'de şu şekilde düzenlenmiştir; "işçi çalıştıran gerçek veya tüzel kişiye yahut tüzel kişiliği olmayan kurum ve kuruluşlara işveren" denir (Tisk; 2003, 1).

2821 Sayılı SK'nda İK'ndaki işveren tanımından daha geniş bir şekilde tanımlanmıştır. Bu kanuna göre işveren, gerçek veya tüzel kişilerden başka, tüzel kişiliği olmayan kamu kuruluşlarına da işveren denilmektedir (2821 sayılı SK, m.2/V). Bundan başka, aynı kanuna göre, adi şirkette emeğini koyarak ortak olanlar dışındaki ortaklar ile işveren vekili olan kişi de bu kanun bakımından işveren sayılmaktadır (2821 sayılı SK, m.2/V-VII). 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nda ise işveren tanımına yer verilmemiştir. Bu kanun 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu'ndaki işveren tanımını kabul etmektedir (Çelik; 1996, 46).

Sonuç olarak işvereni, sermaye malına sahip, kendi işyerinde işçi çalıştıran gerçek veya tüzel kişi olarak tanımlayabiliriz.

1.2. ÇOCUK KAVRAMI

Çocuk, gelişen insan yavrusu, olgunlaşmamış "reşit" olmayan küçük yurttıştır (Yörükoğlu; 1998, 3). Çocuk, sözlük anlamı olarak, yaşamın doğuştan ergenliğe (12-13 yaş civarı) kadar süren dönemi olarak belirtilmektedir (Hotar Başargan/Kümbül; 2002, 142). Çocuğun, hayatının ilk anından itibaren sürekli olarak korunmaya ve yardıma muhtaç olduğu her türlü şüphe ve tartışmadan uzaktır. Fakat bu korunma ve yardım, yani küçüklük devresi hangi ana kadar devam edecektir? Bu

soruya kesin ve yeterli bir cevap bulmak kolay değildir. Çünkü bu her çocukta zorunlu olan korunmanın devam edeceği bu süre, yaş, onun genel olarak biyolojik gelişmesinin hızına sıkı sıkıya bağlıdır (İnan; 1968, 11).

Çocuk küçüktür ve akli ermez, güçsüzdür, bilgisizdir, deneyimsizdir, saftır. Kaygısızlık, mutluluk, masumluk, bilinçsizlik, yaramazlık sözleri çocukluğu çağrıştırır. Çocuklar genellikle sevimli, sevecen, sokulgan, canlı, neşeli yaratıklardır (Yörükoğlu; 1983, 3-4). Çocuk çabuk korkar, çabuk tedirgin olur, kolayca örselenebilir. Ancak uyum yeteneği güçlüdür. Yeni durumlara uyma esnekliği vardır. Çocuğu erişkinden üstün kılan en önemli özelliği ise çabuk ve kolay öğrenmesidir (Yörükoğlu; 1986/a, 21).

Tüm canlılar gibi insan da ömrünün belli bir bölümünü büyüme dönemi içerisinde geçirir. Yaklaşık yirmi yıl süren bu büyüme süreci tek düze değildir ve kimi dönemlerde yavaşlar, zaman zaman da sabit bir hızda seyrederek. Bu bağlamda insan büyümesi farklı evrelere ayrılarak incelenebilir. Bu evreler; bebeklik, çocukluk ve ergenlik olmak üzere üç döneme ayrılabilir (Duyar/Özener; 2003, 36). İnsan yavrusunun yaşayabilmesi için uzun zaman bakıma gereksinimi vardır (Özdoğan; 2000, 4). Bakıma en çok gereksinim duyulan dönem bebeklik dönemidir. Bebeklik doğumdan sonraki ilk üç yıllık dönemi kapsar. Bebekliğin en belirgin özelliği, büyüme temposunun son derece hızlı olmasıdır (Duyar/Özener; 2003, 36). Doğumdan sonraki ilk yılda, çocuk tam bağımlı ve edilgendir. Gereksinimlerini anne ya da anne yerini tutan birinin özenli bakımı ve ilgisi olmadan karşılayamaz. Sürekli uyarılma ve sevgi ister, hep alıcıdır. Açlığa, susuzluğa, acıya dayanamaz, beklemeyi bilmez (Yörükoğlu; 1986/b, 13). Çocukta bedence büyümenin hızı, sosyo-ekonomik koşullara ve beslenmeye de büyük ölçüde bağlıdır (Yavuzer; 1999, 55). Bebeklik dönemi insan büyümesinin en kritik evrelerinden biridir, çünkü bu dönemde insan yavrusu evrensel etkenlere karşı oldukça duyarlıdır. Bu dönemde yaşanacak olumsuzluklar, beslenme yetersizliği ya da süregelen hastalıklar bireyin gelişimini doğrudan etkiler (Duyar/Özener; 2003, 37).

Çocukluk, doğum sonrası dönemin ikinci evresidir. Çocuk tanımında bir ülkeden diğerine, gelişmiş bir ülkeden az gelişmiş bir ülkeye, ülke içinde kırdan kente farklılıklar göstermektedir (Türk-İş; 1994, 15). Biyolojik olarak çocukluk, ikinci yaşın bitiminden başlayarak ergenlik döneminin başlangıcına, yani yaklaşık

olarak kızlarda 10-11, erkeklerde ise 12-13 yaşlarına kadar geçen süreyi kapsar. Ergenlik, büyüme sürecinin son aşamasıdır ve biyolojik olarak insan ömrünün ikinci on yılının başlarında başlar ve üçüncü on yılın ilk dönemlerine kadar sürer (Duyar/Özener; 2003, 38).

Her alanda olduğu gibi çocukluğun algılanışında da tarih içinde değişimler olmuştur. Bugün de özellikle az gelişmiş yörelerde geçerli olan görüşe göre anne, baba için çocuk, yaşlılıkta dayanılabilecek bir kaynaktır. Bu anlayışta çocuk bir serbest işgücü yoksul insanların tek sermayesidir. Buna karşılık, batı dünyasında ve azgelişmiş toplumların üst kesimlerinde çocukluk bağımlılık, saflık dönemi olarak algılanmaktadır. Bu anlayışta, çocuğun yetişmesi, geleceğe hazırlanması ön plana çıkmakta, çocuk çalışma ve sorumluluktan uzak tutulmaktadır (Başbakanlık/ DİE/ ILO; 1995, 1-2).

Çocukluk yaş sınırı tam olarak çizilememektedir. Ancak genel olarak çocuk tanımında beş nokta üzerinde durulmaktadır (Franklin; 1993, 21-25'den aktaran, Çevik; 1996, 15): Birinci tanıma göre; çocukluk, herhangi bir sabit döneme ait tek bir evrensel deneyim değil, tarihsel olarak değişen kültürel yapıdır. Bu konuda tarihçiler, çocuklukla yetişkinlik arasındaki çizginin keyfi olduğunu ve tarihsel dönemler arasında büyük farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadırlar. İkincisi; iki yaş grubu arasındaki ayırım çizgisinin sadece keyfi değil, aynı zamanda tutarsız olduğudur. İnsanlar bazı faaliyetler için çok küçük görüldükleri halde, diğerleri için büyük kabul edilebiliyorlar. Üçüncü olarak; yetişkin olmayanlar olarak tanımlanırlar. Bebeklikten 18 yaşına kadar olan geniş bir süreyi kapsayan bu dönem çeşitli ihtiyaçları, yetenekleri ve potansiyelleri içeriyor. Kronolojiden çok iktidar ile ilgili olan dördüncü çocukluk terimi, düşük statüye sahip olanları tanımlamak için kullanılmıştır. Beşincisi ise; hayatı, çocukluk ve yetişkinlik olarak iki bölüme ayıran yapay bir dönem olarak kabul edilir.

Gerçekte çocuk ve genç tanımları belirgin çizgilerle birbirinden ayrılamamaktadır. Çocukluk çağı bedensel ve ruhsal gelişim, oyun ve eğitim yılları olarak kabul edilmektedir. Nitekim 1593 sayılı UHK 12 yaşından küçük çocukların çalıştırılmayacağını belirtmektedir. Medeni hukukumuz, çocuk ve genç olarak rüşt yaşı olan 18 yaşını doldurmamış olanları ifade etmektedir (Türk-İş; 1995, 82).

Ülkemiz tarafından onaylanan ILO'nun 182 sayılı sözleşmesine göre 18 yaşın altındakiler “çocuk” olarak kabul edilmektedir (Aydın; 2002, 341).

Çocuk; “çocuk, yaş ve boyutundaki rakamsal sınırlamaların çok ötesinde, oyun ya da eğitim çağında olup, bedensel, düşünsel ve duygusal gelişimini henüz tamamlamamış olan, ailesinin ya da sosyal kurumların koruyuculuğuna ihtiyaç duyarak, onlara bağımlı yaşayan kişiliği ile kimliğini oluşturan yani toplumsal ve ahlaki gelişimini tamamlamaya çalışan temel yapı taşı olma özelliğini de bünyesinde barındıran ve yaş olarak ergenlik çağının bitişi olabilecek 21 yaşına kadar olan bireydir” (Gürçay/Kumaş; 2002, 35) olarak tanımlanabilir.

Sonuçta çocuğu, büyümekte, oyun ve eğitim çağında olup, kendi gelişimini tamamlayabilmesi için ailesine bağımlı olan, kendini gerçekleştirmeye çalışan, 18 yaşına kadar herkes, olarak tanımlayabiliriz.

Geleceğin büyükleri, yarınımızın güvencesi olarak nitelendirilen çocuklar, yaşama, beslenme ve eğitim haklarına eşit olarak sahiptirler. Bu bağlamda çocuğa yaklaşım da, doğal olarak her çağda değişime uğramıştır. Geçmişte onlar yine çocuktu ama onların dünyası masalların, balonların, uçurtmaların, elma şekerlerinin, renk renk giysilerin, çeşit çeşit oyuncakların dünyası değildi. Çocuk denen varlığın değerinin ön plana çıkması, önyargılardan sıyrılarak gerçek nitelikleriyle tanınması, çok geç ve çok güç oldu. Ancak, yüzyıllar sonra gerçeğe daha yakın bir çocuk kavramı gelişti. Bunun için insanlık 20. yüzyılı beklemek zorundaydı. Bugünkü çocuğu anlayabilmek için öncelikle tarihi perspektif içinde onun geçirdiği evreleri de bilmek gerekmektedir.

1.2.1. ÇOCUK KAVRAMININ GELİŞİMİ

Çocuklar, tarih boyunca, oldukça kötü ve acımasız davranışlara maruz kalmışlardır (Hotar Başargan/Kümbül; 2002, 146). İlkel toplumlarda, aynı soydan gelme birliklerin gelişmesi ve bu birliğin bütün hakları üzerinde tasarrufta bulunabilmesi eski çağın özelliğini teşkil ettiği için çocukların korunması asırlar boyunca aileye ait olmuştur (İnan; 1968, 4). Kölelerden biraz daha iyi koşullarda olmaları onların satılmalarını, dövülmelerini, sakat bırakılmalarını ve kurban edilmelerini engellemiyordu ve hatta bu davranışlar çocukların kendi babaları

tarafından bile sergileniyordu (Hotar Başargan/Kümbül; 2002, 146). İlginçtir ki pek çok batı dilinde ortak olan ve aile anlamına gelen Familia sözü köle demek olan Latince Famulus sözünden türemiştir. Familia bir babanın kölelerinden, çoluğundan çocuğundan oluşan bir topluluktur. Babanın oğlu üzerindeki egemenliği ölünceye kadar, kızı üzerindeki egemenliği de evleninceye kadar sürerdi. Bu sahte egemenlik evlilikle babadan kocaya aktarılırdı (Tayanç; 48'den aktaran, Yörükoğlu; 1983, 10).

Eski toplumların çocuklarını sömürerek, ezerek, acımadan çalıştırarak, kırbaçlayarak yetiştirmiş oldukları bilinmektedir ve bu çocukların işe yaramaz olunca da evden atıldıkları ya da öldürüldükleri de görülmüştür. O dönemlerde çocuğun ancak babaya yaradığı ölçüde değeri vardı.

Romalı Filozof Seneca çocukların evden atılmalarını sakat bırakılıp dilendirilmelerini onaylıyordu. Eski Yunan'da da, çocukların değeri daha yüksek değildi. Aristo gibi bir düşünür bile babaların sınırsız haklarını haklı bulunuyordu: "Bir efendinin kölesi, bir babanın da oğlu üstündeki hakkı bir mülkiyet hakkıdır. Bu nedenle mülkiyette haksızlık olamaz." Tevrat'ta yazılı on emirden biri ana babaya boyun eğmektir. İbranilerde baba sözünden çıkan ya da baş kaldıran çocuğun cezası taşlanarak öldürülmektir. Orta Çağ'da Avrupa'da da istenmeyen çocuklar öldürülüp dereye atılmış. Eskimolar bebekleri buzlu suya atar, Araplar kuma gömerlerdi, gerçi bu şekil bir uygulama günümüzde geri kalmış ülkelerde de görülmektedir mesela; hasta çocukların beslenip bakılmayarak ölüme terk edilmesi de buna örnek olarak gösterilebilir (Yörükoğlu; 1983, 11-12).

Çocuklara karşı bu zalim tutum 18. yüzyıla kadar sürmüştü ancak Aydınlanma Çağı'nda karşıt görüşler belirmeye başlamıştır. Çocuğu doğuştan "iyi ve saf" olarak gören bu çağın düşünürlerinden John Locke "Tabula Rasa" (boş tahta) deyiimiyle ünlenererek çocuğun yoğrulup, işlenip istenilen biçime sokulabileceğini iddia etmiştir (Hotar Başargan/ Kümbül; 2002, 147).

Ortaçağ'da "çocukluk dönemi" kavramı yoktu. Çocukluğun insan yaşamında özel ve önemli bir dönem olduğu düşünülüyordu. Bu minik insan kendi başına yürüyebildiği andan itibaren, yetişkinler evreninde zamansız olarak yerini alıyor ve kendini hızla büyüklerin davranışlarını öykünme süreci içinde buluveriyordu. Bu olgu 17. yüzyıla kadar aynı biçimde devam etmiştir (Erlat; 1979, 110).

Hristiyanlığın doğuşuyla birlikte acıma, düşküne ve güçsüze yardım duyguları toplumlara yayılmaya başladı. Bunun sonucunda çocuklar ve kadınlar daha çok korunup kollandı. Kilise kimsesiz çocukları kanatları altına aldı; onları tanrı yolunda eğitmeye başladı. Çok geçmeden çocuklar bu kez de kilise ve din adına ezilmeye başladı. İncil, çocukların günah ürünleri olduğunu yazıyordu. Çocukta var olan kötülükleri ve içindeki şeytanı korumak için ana babalar onu dövmeliydi (Yörükoğlu; 1983, 12).

Çocuğun modern anlamda algılanmaya başlaması 17. yüzyılda gerçekleşmiştir ve çocukluk dönemi çocukların eğitim almaları gereken bir dönem olarak görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde çocuklara farklı şekilde yaklaşılmış ve onların yetişkinlerden farklı olarak davranabilecekleri kabullenilmeye başlanılmıştır (Hotar Başargan/Kümbül; 2002, 147).

18. yüzyılda J.J. Rousseau “Emil” adlı kitabında ilk kez eğitim alanına yer vermiş ve bu alanda oldukça etkili değişikliklere sebep olmuştur. Rousseau, çağının eğitim düşüncesine karşı çıkmış ve çocukluk ile yetişkinliğini birbirinden ayırmıştır. Çocuğun gelişimini çeşitli dönemlere ayırmış ve eğitiminde bu dönemlere uygun verilmesini ifade etmiştir. Her çocuğun kendisine özgü özelliklerinin olduğunu belirtmiştir (Binbaşoğlu; 1998, 88’den aktaran, Çelik; 1996, 19). Rousseau çocuğu küçük adam gibi ele alan bağınaz Hristiyan anlayışına başkaldırıyor, çocuğun toplum içinde insan elinde bozulduğunu söylüyordu. Çocuğa ve çocukluğa saygı duyulması gerektiğini coşkuyla savunuyordu (Yörükoğlu; 1983, 14).

Bu gelişmeler ışığında 18. yüzyılda çocuk kavramında ve eğitiminde meydana gelen değişimler olarak çocuğun kişiliğine saygının artması, çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi düşüncesinin ön plana çıkması ve çocuğun yaratıcı etkinlikte bulunması istenerek eğitimde çocuğun etkinlikte bulunması aranan bir özellik oldu (Binbaşoğlu; 1983, 103’den aktaran, Çevik; 1996, 19).

ABD 20. yüzyıl başına kadar geçerli olan yasalara göre çocuğa ana babasından başka kimse karışamazdı. Ana babaya karşı gelen çocuk uslanıncaya kadar hapse atılabiliirdi. 1880’de İngiltere Parlamentosunda kendi evlerinde ezilen, işkence gören, aç bırakılan, sokağa atılan çocuklar konusu görüşülüp önlem alınması önerilmiş ancak “aile içinde olup bitenler yalnız aileyi ilgilendirir” gerekçesiyle öneri geri çekilmiştir. Maden ocaklarında ve dokuma fabrikalarında kıyasıya

çalıştırılan küçük çocukların durumu gündeme geldiğinde “ana babanın haklarına ters düşeceği” için bir önlem alınması uygun bulunmamıştır (Yörükoğlu; 1983, 14).

1.2.2. ÇALIŞAN ÇOCUK (ÇOCUK İŞGÜCÜ) KAVRAMI

Çocukların çalıştırılması tarihin her döneminde karşımıza çıkan bir olgu olmasına karşın, “çocuk işgücü” kavramı çok eskilere uzanmamaktadır. 19. yüzyılın ilk yıllarına yani sanayileşmenin başlangıcına kadar olan sürede bu kavramdan söz edilmiyordu. Kavramın ortaya çıkışında, çocuk emeğinin nitelik değiştirmesinin önemli bir payı vardır (Duyar/Özener; 2003, 12). Çocuğun çalışması, bütün ülkelerde yaşanmakta olan evrensel bir olgudur ve önemli bir sosyal problem olmaya devam etmektedir. Ulusal yasaların ve uluslararası standartların varlığına rağmen milyonlarca çocuğun günümüzde bile tüm dünyada çoğunlukla sağlıklı gelişim şartlarına aykırı şekilde çalıştırıldığı izlenmektedir (Çelebioğlu; 2003, 377).

Çocukların çalıştırılmasına ilişkin farklı yaklaşımların farklı faktörlerin önceliği ve belirleyiciliği üzerinde dururken çocuk işçiliği probleminin gerek gelir dağılımındaki eşitsizlik, yoksulluk ve gerekse üretim tarzından ve arz talep ilişkilerinden kaynaklanan ekonomik faktörler ve aile, toplumsal değerler ve normlar, göç, nüfus, eğitim ve diğer toplumsal faktörler tarafından belirlendiği ve tek nedenli değil, çok nedenli bir toplumsal problem olarak görülmektedir (Bostancı/Ege; 2002, 57).

Çalışan çocuk, genel olarak, çocukluğunu yaşayacağı ve eğitim göreceği yaşta çalışma hayatına atılmak zorunda kalan insan olarak tanımlanabilmektedir (Türk-İş; 1995, 83). Büyüme ve gelişmenin hızlı olduğu çocukluk ve ergenlik döneminde ağır çalışma şartları normal büyüme ve gelişmeyi sekteye uğratarak, bedenin farklı bir fiziksel yapı kazanmasına neden olabilmektedir (Özener/Duyar; 2001, 2). Yaşlıları oyun oynarken, çocukluk yıllarını çocukça yaşarken onlar erken yaşta yetişkinlerin dünyasına, çalışma yaşamına adım atmaktadırlar (Bostancı Ege; 2002, 57).

Çocukların işçi olarak ekonomideki etkinliklerinin sayısı bilinmemekle birlikte, birkaç yüz milyonu kapsadığı tahmin edilmektedir. Son yıllarda çocuk işçiliği kavramı giderek artan bir duyarlılıkla uluslararası düzeyde dikkati

çekmektedir (Tatlıdil; 2002, 127). ILO'nun 138. sayılı sözleşmesine göre, minimum çalışma yaşı zorunlu eğitimin tamamlanma yaşından daha az olamaz ve buna göre de 15 yaş ekonomik faaliyetlere katılım için alt sınır olarak belirlenmiştir. Ancak bu sınır hafif işlerde 13-14 yaş olarak kabul edilmektedir (Hotar Başargan/Kümbül; 2002, 149). Bu tanımlamadan da anlaşacağı gibi, 15 yaşın altında yaşamını kazanmak, aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışma yaşamına erken yaşta atılan çocuklara “çalışan çocuk” denilmektedir (Karabulut; 1996, 6).

Çalışan çocuklar her dönemde toplumların ilgisini çekmiştir. İnsanlar, ailesinin gelirine katkıda bulunmanın ve bir meslek öğrenmenin, bu yüksek maliyetine isyan etmek için çalışan çocukları koruyan mekanizmalar oluşturmuşlardır (Fişek; 1994, 15). Türkiye'nin de imzaladığı BM ÇHDS'nin 1. maddesinde “Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır” (www.die.gov.tr/cin/madde-1.html, 28.12.2003). Hükmüne yer verirken ülkemizde 4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesinde çalışmaya başlama yaş sınırını “15” olarak hükme bağlamıştır. Ancak bu sınır hafif işlerde 14'e kadar çekilmektedir. Aynı kanunun 73. maddesi “sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla, her yaştaki kadın işçilerin gece çalıştırılmaları yasaktır” hükmüne yer verilmektedir.

1593 sayılı UHK, 12 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasının yasak olduğunu belirtmektedir. Medeni Kanun'da da, 18 yaş hukuki anlamda yetişkinliğin başlangıç yaşı olarak kabul edilmektedir (Gürçay/Kumaş; 2002, 35). Çalışan çocuk sosyo-ekonomik konuları gereği, esnaf ve sanatkarlar yanında, sanayi sektöründe, tarım kesiminde, marjinal çalışma alanlarında maddi kazanç elde etmek ya da meslek edinmek amacıyla üretime katılan ve 19 yaşından gün almamış kimsedir (Kutluay; 1993, 2'den aktaran, Yıldız; 2003, 2).

ILO'nun 1 Haziran 1999 tarihinde kabul ettiği ve TBMM'de 25.01.2001 tarihinde onaylanan 182 sayılı En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması İçin Acil Eylem Sözleşmesi'nde mahiyeti veya yürütümündeki koşulları itibarıyla çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işlerde çalıştırılmasını “Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri” olarak kabul etmekte ve bu olumsuzlukların giderilmesi için önlemler öngörülmektedir (Aydın; 2002,

241). Tablo 1’de bazı ülkelerdeki yasalaşmış yaş sınırlarına baktığımızda Türkiye ve pek çok ülkenin yaş sınırının ILO normlarından farklılık arzettiği görülmektedir.

Tablo 1. Bazı Ülkelerde Yasalaşmış Ulusal Yaş Sınırları

Ülkeler	Minimum Yaş Sınırı	Ağır ve Tehlikeli İşlerde Minimum Yaş Sınırı
Bangladeş	12 - 15	12 - 18
Peru	12 - 16	18
Tanzanya	12 - 15	18
Tayland	15	18
G. Afrika	15	18
Kenya	16	16 - 18
İtalya	15	15 - 16
İsviçre	15	16 - 18
Fransa	16	16 - 18
Türkiye	15	18

Kaynak: Bureau of International Labor Affairs, “By the Sweat & Toil of Children”, U.S. Department of Labour, Volume V: Efforts Eliminate Child Labor, 1998, s.39’den aktaran, Gürçay/Kumaş; 2002, 36.

Bütün bu açıklananların ışığında çocuk işçiliğinin özellikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Tatlidil; 2002, 128);

- a) Çok küçük çocukların çalıştırıldığı,
- b) Çocuk işçilerin çok uzun saatler işte tutulduğu,
- c) Fiziksel ve zihinsel koşulların yetersizliği,
- d) Yeterli okullaşma koşulların yetersizliği,
- e) İşveren tarafından kötü muameleye tabi tutulmaları,
- f) İş aletlerinin yasa dışı yöntemlerle sürdürülmesidir.

Çalışma nedenleri ve kendilerine verilen ad ne olursa olsun, zorunlu eğitim çağında, rüşt yaşını tamamlayamadan, kendilerini çalışma yaşamının zor ve tehlikeli koşullarında bulan çocuklar hukuki korumadan, sunulan çeşitli hizmetlerden ayrıcalıklı olarak yararlanması gereken hedef kitleyi oluşturmaktadır (Karabulut; 1998, 11).

Çocuk işçiliği, Dünya gündeminde üst sıralarda yer alan ve ivedi çözüm bekleyen bir sorundur. Çocuğun çalışması, bütün ülkelerde yaşanmakta olan evrensel bir olgudur ve önemli bir sosyal problem olmaya devam etmektedir. 21. yüzyılın başında üretimin robotlarla ve bilgisayarla gerçekleştirildiği bu çağda; ulusal

yasaların ve uluslararası standartların varlığına rağmen, dünyanın her köşesinde milyonlarca çocuğun sağlıklarını, geleceklerini tehlikeye atarak, şartlarına aykırı şekilde çalıştırıldığı izlenmektedir (DPT; 2001, 77).

İnsan yavrusu doğduktan kısa bir süre sonra, çeşitli oyunlar oynamaya başlar. Bu oyunlar sırasında da sosyalleşirler. Beden gelişimi ve psikolojisi için son derece önemli olan oyun ortamından çocuğu uzaklaştırıp, çalışma ortamına sokmak son derece sakıncalıdır. Ancak, gerek ülkemizde ve gerekse dünyadaki diğer ülkelerde eğitimi, sosyal gelişimini aksatarak çalışan çocuk sayısı, hiç de küçümsenebilecek miktarda değildir. ILO tarafından getirilen en az 15 yaş sınırını beklemeden, hem aile bütçesine katkıda bulunmak hem de yaşamını kazanmak amacıyla, çalışma hayatına atılan çocuklara çalışan çocuk denilmektedir (Çevik; 1996, 28).

Çocuk emeği, sosyal güvenlik sistemlerindeki yetmezliğin en önemli göstergelerindendir. Çünkü, çocuk ve ailesi, bugüne ve yarına ilişkin güvencelerini yetersiz bularak, kendi bireysel kurtuluşlarını aramaktadırlar (Fişek; 1998, 2). Bu kurtuluş arayışı içerisinde çocuğu üst sıralara çıkararak, onları ailenin geleceği ve aile ekonomisi için önemli gelir getirici bir araç olarak görmektedirler.

Sonuçta bir tanım yapılacak olursa, çalışan çocuk; oyun oynaması ve eğitim alması gereken yaşta iken, aile ekonomisine katkı sağlamak amacıyla, erken yaşta çalışma hayatında yer alan 18 yaşına kadar olan çocuklara denir.

1.3. GENÇ İŞÇİ KAVRAMI

Gençlik, çocuklukla erişkinlik arasında yer alan gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık dönemidir. Ergenlikle başlayan hızlı büyüme, gençlik çağının sonunda bedensel, cinsel ve ruhsal olgunlukla biter. Genellikle ilk ergenlik belirtileri ile başlayan gençlik çağı büyümenin durmasına kadar sürer ve 12- 21 yaşlarını kapsar. Gençlik çağının tanımı bedensel ve cinsel gelişmeye göre yapılırken başlangıcı ve bitişi de belirsiz olmaktadır. Çünkü ergenliğe giriş erken veya daha geç olabilmektedir. Genellikle 12-15 yaş arası ergenlik gelişmesini içine alan ilk gençlik dönemi olarak tanımlanır. Bu bağlamda 15-21 yaş arası asıl gençlik dönemidir. 21-25 arası da uzamış gençlik dönemi olarak bilinir (Yörükoğlu; 1986/a, 3). Gençlik ruhsal bakımdan çalkantılı, duygusal iniş çıkışların çok, davranışların çelişkili olduğu bir

dönemdir. Zihinsel uyanış, bilinçlenme ve topluma açılmanın hızlandığı, coşku, olumlu olumsuz tüm duyguların yoğunluğu, yeniliğe ve değişikliğe yatkınlık, denemeye ve serüvene düşkünlük ve idealizmde gençlik döneminin önemli özellikleri arasında sayılabilir (Yörükoğlu;1986/b,13).

Genç, yaşam yükünü yüklenmemiş, fiziksel ve ruhsal gelişimini tamamlama sürecini yaşayan yeterli bir eğitimle geleceğe hazırlanan toplumun en dinamik insanıdır (Türk-İş; 1999/a, 356). Gerçekte çocukluk dönemi ile gençlik dönemi birbirinden kesin çizgilerle ayrılamamaktadır. Bu bağlamda “genç işçi” tanımı konusunda da güçlüklerle karşılaşmaktadır (Türk-İş; 1994, 65). Uluslararası belgelerde, “genç”, “genç işçi” terimleri için belli tanımlar yapılırken, ulusal mevzuatta bu terimler için açık tanımlara rastlanılmamaktadır. “Genç” tanımı bazı ulusal, uluslararası kuruluşların, yaklaşımlarına göre tanımlanmaktadır:

UNESCO’nun tanımına göre; “Genç, öğrenim yapan, hayatını kazanmak için çalışmayan, kendine ait konutu bulunmayan kimsedir”. Gençlik bir dönemi belirli ve sınırlı bir yaş dilimi içinde duygu, düşünce, davranış ve tutum olarak bireyi sosyal olgunluğa hazırlayan bir dönemdir (Türk-İş; 1999/a, 356). ILO’nun 138 sayılı sözleşmesi 15-24 yaş arasını genç işçi olarak kabul etmekte, 146 sayılı tavsiye kararıyla da taban yaşının yukarı çıkarılmasını istemektedir (Türk-İş; 1994, 15). Taban yaşının 16’ya çıkarılması öngörülmekte, kademeli olarak asgari çalışma yaşının yükseltilmesine ilişkin öneri getirilmektedir (Türk-İş; 1999/a, 357).

“Genç işçi”, terimi sosyolojik sınırlar olarak genellikle 16-24 yaş ve 16-25 yaş grupları arasında kabul edilmektedir. Genç işçiler diğer işçilerle birlikte aynı çalışma koşullarında bulunmalarına karşın, 16 yaşını doldurmamış gençlerin sendikaya üye olmaları ebeveynlerinin iznine bağlanmıştır. Bu bağlamda, genç işçiler koruyucu önlemler yerine sınırlama ve yasaklar altında çalışmaktadırlar (Türk-İş; 1994, 15).

Türkiye’nin de imzaladığı BM ÇHDS’nin 1. maddesine göre 18 yaşına kadar her insanın çocuk sayılması ifadesine yer verilmektedir. Bu ifade ile rüşt yaşını 18 olarak kabul eden Medeni Kanun’un ilgili maddesi ile uyum ve uygunluk içindedir. Avrupa Sosyal Şartı’nın 7. maddesinin 1. bendinde çocukların çalışma yaşının en az 15 olması öngörülmüş 8. bendinde 18 yaşın altındaki kişilerin çalışmalarına, çalışma koşullarına ilişkin sınırlamalar getirilmiştir. 4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesi

çalışma yaşında 15 yaş sınırını esas almaktadır. DPT raporlarında 15-24 yaş grubunu genç nüfus olarak kabul etmektedir (Türk-İş; 1999/a, 358). Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere ülkemizdeki çalışan çocuk ve genç işçi terimleri uluslararası normlarla, çalışma mevzuatı ve sosyal güvenlik uygulamalarında yer alan yaş gruplarıyla, ILO'nun normlarıyla farklılıklar taşımaktadır (Türk-İş; 1994, 1).

ILO, 15-24 yaş grubunu genç işçi olarak kabul etmekte ve 146 sayılı tavsiye kararıyla taban yaşının yukarı çekilmesini benimsemektedir. Bu noktada, ortaya çıkan çelişki, “çalışan çocuk” yaşının 15’in altına inmesi yolundaki eğilimlerin varlığı ile “genç işçi” yaşının 15’in üzerine çekilmesi şeklindeki görünümün sergilenmesidir. Çünkü, “çalışan çocuk” ile “genç” istihdamı aynı açılımları ifade etmemektedir. Gençler, ağırlıklı olarak haftada birkaç saat harçlıklarını çıkarmak için çalışırken, çocuklar olumsuz koşullarda, uygun olmayan işlerde aileye katkı amaçlı çabalar içindedirler (ILO; 1997, 2’den aktaran, Gürçay/Kumaş; 2002, 36).

Bu anlatılanların ışığında genç işçiyi, öğrenim yapmakta olan, çoğunlukla haftanın birkaç günü çalışan, kendine ait bir konutu olmayan 16-25 yaş arasındaki kişiler, olarak tanımlayabiliriz. Özetle söylemek gerekirse, uluslararası sözleşmeler yönünde dağınıklıktan kurtarılmış ulusal mevzuat ve sosyolojik yaklaşımlardan hareket edildiğinde, genç işçi tanımında taban yaşının 16 ya da 18’den başlatılıp, tavan yaşının 25’e çıkarılması gerekmektedir.

1.4. ÇIRAK KAVRAMI

Temel eğitimini tamamladıktan sonra, gerçek iş ortamında fiilen çalışma suretiyle meslek öğrenmek isteyen 15-18 yaşları arasındaki gençlerin teorik ve pratik, mesleki eğitimlerinin bir programa göre yapılmasını sağlayarak, onları ülkenin ihtiyaç duyduğu becerili işgücü haline getirmek, çıraklık döneminin temel özelliğidir (Aslan/ Dinç; 2002, 308).

Çırak kavramını tanımlarken bu kavramla birlikte aday çırak, çırak, öğrenci, kalfa, usta ve usta öğretici kavramlarına da değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda 1986 tarihli 3308 Sayılı ÇMEK’nun 3. maddesindeki tanımlar aşağıdaki gibidir:

Aday Çırak; Çıraklığa başlama yaşını doldurmamış ve çıraklık döneminden önce kendisine işyeri ortamı tanıtılan, sanat ve mesleğinin ön bilgileri verilen kişi.

Çırak; Çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıkları iş içerisinde gösterilen kişi.

Öğrenci; İşletmelerde, mesleki ve teknik liselerde eğitim gören kişi.

Kalfa; Bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını kazanmış ve bu meslekle ilgili iş ve işlemleri ustanın gözetimi altında kabul edilebilir standartlar da yapabilen kişi.

Usta; Bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını kazanmış ve bunları mal ve hizmet üretiminde iş hayatına kabul edebilecek standartlarda uygulayabilen, üretimi planlayabilen; üretim sırasında karşılaşılabilecek problemleri çözümleyebilen; düşüncelerini yazılı sözlü ve resim ile açıklayabilen; üretimle ilgili pratik hesaplamaları yapabilen kişi.

Usta Öğretici; Ustalık yeteneğini kazanmış, aday çırak, çırak, kalfa ile meslek lisesi öğrencilerinin, iş yerindeki eğitiminden sorumlu; mesleki eğitimi tekniklerini bilen ve uygulayan kişi.

İlköğretim okulunu bitirmiş ve çeşitli sebeplerle örgün eğitim kurumlarına devam etmeyip çıraklık sistemiyle bir meslek kazanarak ve geleceğini kurmak isteyen gençler çıraklık eğitimini tercih etmektedirler. Bunlardan 15 yaşından gün almamış olanlar aday çırak olarak eğitime devam ederler. Aday çırakların eğitiminde temel amaç; meslekle ilgili ön bilgileri vermek ve temel eğitimini geliştirmektir. Aday çıraklara ayrıca işyeri ortamı tanıtılmakta, mesleki rehberlikte bulunmaktadır. Aday çıraklar haftada 1 gün Çıraklık Eğitimi Merkezleri'nde teorik eğitim görürler. Ders programı Genel Bilgi Dersleri ile Meslek Bilgisi Derslerinden oluşturmaktadır (Aslan/Dinç; 2002, 311). Aday çırak ve çıraklar, mesleğin özelliğine göre haftada 8 saatten az olmamak üzere 10 saate kadar genel ve mesleki eğitim görürler (Demir; 2001, 8). Bu eğitime katılmak için aday çırağa ve çırağa ücretli izin verilecektir (Çelik; 2001,24).

14 yaşını tamamlamış ve 19 yaşından gün almamış olanlar ise çırak olarak eğitime devam ederler. Bu eğitim çıraklık sisteminin özünü oluşturmaktadır. Çırakların devam ettiği eğitim süresi mesleklerin özelliği dikkate alınarak 3-4 yıl arasında belirlenmektedir. Bu süre çıraklık eğitimi yapılan mesleklerin tamamında 3 yıl olarak belirlenmiştir. Bu eğitim kalfalık sınavının verilmesiyle son bulunmaktadır (Aslan/Dinç; 2002, 311). Çırak, çıraklık süresi sonunda geçerli mazeretler dışında ilk

kalfalık sınavına girmek zorundadır. Çıraklık sınavını başaran öğrencinin çıraklık dönemi ve sözleşmesi sona ermekle birlikte çalıştığı işyerine karşı yükümlülükleri bitmektedir.

Çıraklık sözleşmesi ilk kalfalık imtihanını izleyen ikinci kalfalık imtihanının tamamlanması ile sona erer. 3308 Sayılı ÇMEK'na göre kalfalık hakkını elde edenlere kalfalık belgesi verilir. Ayrıca kalfalar 507 Sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkarlar Kanunu kapsamındaki işyerlerinde çalışarak kalfa olanlar en az 1 yıl o işyerinde çalışırlar (Şakar; 1998, 164-165).

3308 sayılı ÇMEK madde 10'a göre çırak olabilmek için aşağıdaki şartlar aranmaktadır:

- a) 14 yaşını doldurmuş, 19 yaşından gün almamış olmak,
- b) En az İlköğretim mezunu olmak,
- c) Bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olmak.

Çıraklık sözleşmesinde esaslı unsurlar “bir meslek öğrenmeye” karşılık “bir meslek öğretme” olarak karşımıza çıkar. Çıraklık sözleşmesi işyeri sahibi ile çırak olacak kişinin velisi veya vasisi veya reşit ise çırak arasında “yazılı” şekilde yapılması şarttır (Demir; 2001, 8). Çıraklık eğitiminin temel amacı; temel eğitimi tamamladıktan sonra, gerçek iş ortamında fiilen çalışmak suretiyle meslek öğrenmek isteyen 15-18 yaşları arasındaki gençlerin teorik ve pratik mesleki eğitimlerinin bir programa göre yapılmasını sağlayarak, onları ülkenin ihtiyaç duyduğu becerili işgücü haline getirmektir (Aslan/Dinç; 2002, 308).

Çıraklığın konusu bir meslek ya da sanatın öğretilmesi olduğundan geçmişte olduğu gibi, günümüzde de işyerlerinin çoğunda ihtiyaç duyulan bazı kalifiye işçilerin işyerinde yetiştirilmesine çalışılmaktadır. Batı ülkelerinde bir meslek ya da sanata yöneltme alanında devletin kurmuş olduğu meslek ve sanat okulları yanında işverenlerin de okul ya da kurs açarak topluma da yararlı olan bu hizmeti yerine getirdikleri görülmektedir. İşyerlerinin kalifiye işçi ihtiyacını gidermede başvurdukları en pratik yol işçilerini çırak olarak eğitmektir. Devlet bir yandan bu ihtiyacın giderilmesine yardımcı olmak, öte yandan çırakları koruyucu ve bunların sosyal güvenliğini sağlayıcı düzenlemeler yapmak zorundadır (Çelik; 1998, 40).

3308 sayılı ÇMEK kapsamına giren işyerlerinde çalışan çıraklara “yaşına uygun (16 yaşından büyük ve küçük oluşuna göre) asgari ücretin %30’undan aşağı ücret ” ödenmez. Ücretler her türlü vergiden müstesnadır. Ayrıca çıraklara her yıl tatil aylarında bir ay ücretli izin verilir. Çıraklara analık, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları uygulanmaz, sadece iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık sigortası hükümleri uygulanır. ÇMEK kapsamına giren çıraklar öğrenci statüsünde oldukları için iş yerinde çalışan işçi sayısına dahil edilmezler. Üstelik, 18 yaşını doldursalar bile çıraklık sözleşmesi devam eden çıraklar hakkında İş Kanunu hükümleri uygulanmaz. Çıraklık süresi, mesleklerin özelliğine göre 3-4 yıl arası olarak belirlenmiştir (Demir; 2001, 9).

1.5. ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA NEDENLERİ

Çalışan çocuk olgusuna yaklaşırken ülkenin sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel durumunu ortaya koyarak, konuya çeşitli boyutlarıyla bakmak gerekmektedir (Karabulut; 1996, 7). Çocuğun çalışması olgusu neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde ülkelerin temel sorunlarıyla ilişkili olarak çok boyutlu bir sorundur. Çocukların çalışmalarını, ekonomik, sosyal ve kültürel yapının bir parçası olarak ve ülkenin temel sorunlarından soyutlanamamaktadır (Türk-İş; 1997, 322). Bu bağlamda çocukların çalışmasına yol açan sebepleri belirlerken meseleye iki farklı açıdan yaklaşmak yararlı olacaktır. Bunlardan birincisi; çocukları çalışma hayatına iten faktörleri belirlemek, diğeri ise; işverenlerin emek taleplerini neden çocuklara yönelttikleri konusuna açıklık getirmektedir (Tunçcan; 1999, 480).

1.5.1. ÇOCUKLARI ÇALIŞMAYA İTEN FAKTÖRLER

Ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel yapılanması; geçmişte olduğu gibi günümüzde de yalnızca konumuz olan çocukların değil toplumların ve ailelerin “yaşama düzeylerinin, yaşama-gelişme haklarının da temelini oluşturmaktadır” (Tümerdem ve diğerleri; 2000, 346). Hızlı nüfus artışı, göç, göçe bağlı çarpık kentleşme, gelir dağılımının içinde sağlık ve eğitim harcamalarına ayrılan payın düşüklüğü, sosyal güvenlik kapsamındaki nüfusun azlığı ve benzeri sosyo-ekonomik,

sosyo-kültürel nedenlerle çocuklar erken yaşta çalışma hayatına atılmaktadırlar (Türk-İş; 1995, 83).

Konunun önemi ve çok boyutluluğu açısından ele aldığımızda çocuk emeği arzını etkileyen faktörleri; “yoksulluk, işsizlik, hızlı ve çarpık kentleşme, nüfus, eğitim düzeyi, gelenekler ve aile” olarak ayrı ayrı ele alabiliriz.

1.5.1.1. Yoksulluk

Bir çok ülkede, çocukları ticari amaçlı sömürsünün kökeninde yoksulluk, kırsal ve kentsel ailelerin çocuklarına bakıp okutacak durumda olmamaları yatmaktadır. Kimi durumlarda etnik köken, kültürel uygulamalar ve sosyal ayrımcılık, yerli halklara, azınlık gruplara ve aşağı kastlara mensup çocukları özellikle çaresiz kılmaktadır. Bu çocuklar diğerleriyle aynı dili konuşmayabilirler, yurttaşlık ve eğitim hakları olmayabilir ve bir kez bu duruma düştüklerinde yalıtılmış ve dış dünya ile iletişim kuramaz hale gelirler (ILO; 2001/b , 25). Endüstri devrimi sürecince, yoksulluk çocuk çalışmasını etkileyen en önemli faktör olmuştur. Gelirin düşük olması gerçektende, çocuk işçiliğini körükleyen en önemli faktördür. Çünkü, anne-baba çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılayamazsa ek olarak para kazanmaları için çocukları okula değil de işe gönderecektir (Hotar Başargan/Kümbül; 2002, 150). Ayrıca yoksul ailelerin kazançlarının önemli bir miktarını temel gıda maddeleri tüketiminde kullanmakta olduğu da göz önünde bulundurulursa, çocuk emeği yaşamın sürdürülebilirliği açısından belirleyici olmakta dolayısıyla da yoksulluk artışı çocuk emeği kullanımını artırmaktadır (Tunçcan; 2000, 480). Yoksul hanelerin gelire gereksinimleri vardır ve çalışan çocuklar genel olarak aile bütçesinin %20-25’ini sağlamaktadırlar. Yoksul haneler gelirlerinin büyük bölümünü yiyeceğe harcadıklarından, çocukların eve getirdikleri paranın onlar açısından taşıdığı önem açıktır (ILO; 2001/b, 25).

Bir toplumdaki gelir dağılımı bozukluğu ve ailelerin gelir düzeylerinin yetersizliği, çocukların çalışmasının temel nedenleri olarak görülse bile yoksulluğu tek neden olarak ele almak yanlış olacaktır. Çünkü yoksulluk tek neden olsaydı 19. yüzyılda Avrupa’da gelir yavaş bir şekilde arttığı zamanlarda bile bu ülkelerde çocuk çalışması gerçek anlamda gözlemlendiği gibi hızla düşmezdi (DİE/ILO; 1995, 4).

Çocukların, ailenin yaşamını sürdürmesine katkı sağlayabilmek amacıyla gelişmekte olan ülkelerde tam zamanlı yada yarım gün çalışması gelir düzeyinin düşük olmasının nedeni olduğu gibi aynı zamanda bir zorunluluk olmaktadır (Çolak; 1998, 56).

Nitekim bazı teorisyenler, fakirlik ve çocuk istihdamı arasındaki bu doğrusal ilişkiyi kabul etmekle birlikte konuyu farklı açıdan değerlendirmektedirler. Onlara göre; yoksulluk ve çocuk emeği arasındaki ilişki gelir yetersizliğinden kaynaklanan ihtiyaç esasından ileri gelmektedir. Çocuk istihdamı sorununda belirleyici olan temel unsur, ekonomik çıkarları gereği çocuk çalıştırmayı daha rasyonel bulan işverenlerdir. Bu yaklaşımı savunanlar yoksulluk seviyesinin daha adil kaynak ve gelir dağılımı politikaları ile mümkün olan en kısa sürede düşürülmesi gerektiğini vurgulamakta ancak çocuk emeğinin en azından zor ve tehlikeli işlerdeki kullanımına tümüyle son vermek için ekonomik göstergelerin uzun vadede hedeflenen düzeylere ulaşmasını belirlemek gerektiğini ileri sürmektedirler (Tunçcan; 2000, 480-481). Ancak giderek artan ve kronikleşen küresel ekonomik krizlerin yarattığı sorunlar nedeni ile tüm dengelerin değişiyor olması “çalışan çocuk” sorunun ulusal özelliklerinin dışında her ülke için kaçınılmaz ve büyüyen bir sorun olmasını giderek artan oranda gündeme getirmektedir (Gürçay/Kumaş; 2002, 36).

Fakirlik ve çocuk istihdamı arasındaki ilişki, söz konusu değişkenlerden hangisinin belirleyici unsur olduğu konusunda bazı yaklaşımlar yoksulluğun çocuk istihdamına neden olduğunu ileri sürerken bazıları ise bu ilişkinin çocuk emeği kullanımı ile başladığını belirtmektedirler. Gerçekte, bu değişkenler birbirlerini karşılıklı olarak etkilemekte ve aralarında bir kısır döngü ilişkisi bulunmaktadır denilebilir.

1.5.1.2. İşsizlik

İşletmelerin, maksimum kar elde etmek amacıyla minimum giderle çalışmaları gerektiği bir gerçektir. Gider kalemlerinden biri olan işgücünün en az seviyeye getirilmesi de bu bağlamda işletme için büyük önem taşımaktadır (Hotar Başargan/Kümbül; 2002, 153). Bu amaçla işletmelerin maliyetlerini minimum seviyeye indirebilmek için daha az işgücü talep etmeleri de işsizliği artırmaktadır.

Artan işsizlikle birlikte gelirleri azalan aileler farklı yollara başvurmakta ve çocuklarını da çalıştırmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca, işletmeler açısından çocuk işgücü çalıştırmak daha düşük maliyette olduğu için oldukça cazip hale gelmektedir. Çünkü çocuklar esnek işgücüdürler. Korunmasızdırlar ve örgütlü değildirler. Çalışmaları yasal olmadığı için güvence nedeni ile işverene ek bir yükümlülük getirmezler (Hotar Başargan/ Kümbül; 2002, 153). Aileye mensup olan yetişkinler, düzenli iş ve gelirden yoksun oldukları nispette geçinebilmek için tüm kaynaklarını harekete geçirmek zorunda kalarak çocuklarını çalışma hayatına yönlendirmektedirler (Tunçcan; 2000, 481).

1.5.1.3. Hızlı ve Çarpık Kentleşme

Sanayileşme sürecini tamamlayamamış ülkeler açısından hızlı ve çarpık kentleşme yetişkin işsizliğini artırmak yoluyla çocukları emek piyasalarına iten bir başka faktörü teşkil etmektedir (Tunçcan; 2000, 481). Hızlı ve çarpık kentleşmeye neden olan en önemli faktörlerden biri olarak kentin çekiciliği ve kırsal iticiliği düşüncesinin yaygın olmasını ele alabiliriz. Bilindiği üzere kırsal kente göç edenlerin büyük çoğunluğu sosyo-ekonomik göstergeler açısından düşük kesimi oluşturmaktadır. Bu da onları kentin saçaklarına veya daha çok yoksul kesimin bulunduğu bölgelere yerleşmeyi zorunlu kılmaktadır (Bilgili; 2000, 203). Kentin gecekondulaşan alanlarına göç yoluyla eklenilen bu nüfusun kentle bütünleşmesi problem teşkil etmiş ve kentteki nitelsiz işgücü kaynağını oluşturan bu yeni nüfus dinamiği kentsel iş piyasasında iş olanağı bulamadığından kendilerine ve çocuklarına enformel sektörde iş imkanları yaratmaktadır (Yıldız; 2002, 112).

Göç bir yer değiştirme olayı olması nedeniyle, birey bazı değişikliklerle karşı karşıya kalabilmektedir. Göçle beraber aile düzeninin bozulması, toplumsal ve kültürel değişimlerin aileye yansması çocukları olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Tufan; 1987, Kılıçkaya; 1988'den aktaran, Vatansever/Aral; 2000, 221).

Az gelişmiş ülkelerde kentleşme olgusu, batı modellerinden farklı olarak, ekonomik kalkınmaya paralel olmayıp daha hızlı bir gelişim göstermektedir. Kente göçün ardından düzenli gelirden yoksun olan ailenin çocuk emeğine ekonomik yönden duyulan ihtiyacını artırmaktadır. Bu bağlamda kentleşme; kentlileşmeyi de

beraberinde getirememekte ve çocuğun kırsal kesimdeki algılanma biçiminin devam etmesine neden olmaktadır. Böylece köyde tarlada çalıştırılan çocuk, kentte bir atölyede veya bakkalda çalışması doğal bir olgu olarak kabul edilebilir olmuştur.

1.5.1.4. Nüfus

Hızlı nüfus artışı azgelişmiş ülkelerde beraberinde yetersiz gelir ve yoksullukla birlikte gelen büyük nüfus hacmini yaratmakta bu da kırsal yörelerde, kentlerin gece kondu bölgelerinde çocukların çalışması zorunluluğunu yaratmaktadır (DİE/ILO; 1995, 4).

Gelişmekte olan ülkelerde, sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle erken yaşlarda gerçekleşen evlilikler ve çok çocuklu kalabalık haneler demografik özellikler arasında yer almaktadır. Hızlı nüfus artışı, düzensiz kentleşme, kentsel işsizlik ve gelir dağılımı gibi sorunlara neden olmakta ve aile gelirindeki hızlı düşüşler, çocukları da kapsar biçimde, tüm aile fertlerini çalışmaya zorlamaktadır. Bununla birlikte, çocuk gelir getirme aracı olarak aile daha çok çocuk sahibi olma eğilimine gitmekte ve nüfus planlamasını olumsuz etkilemektedir. Azgelişmişlikle çocuğa yüklenen ekonomik değer arasındaki ilişki, özellikle kırsal kesimde, doğacak her bir çocuğun “Potansiyel İşgücü” olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır (Tunçcan; 2000, 482).

1.5.1.5. Eğitim Düzeyi

Eğitim, sivil ve politik hakların etkili kullanımı için yaşamsal öneme sahip bir hazırlıktır ve bu nedenle çocukların eğitim deneyimlerindeki eşitsizlikler onların bu hakları yetişkinlikte uygulama yeteneklerini zorunlu olarak etkilemektedir (Lees/Mellor; 1993, 201). Eğitim eksikliği çocuk çalışmasının temelinde yatan en önemli nedenlerden birisidir. Çocukların eğitimi, toplumların geleceğinin en önemli güvencesidir. Buna karşın azgelişmiş ülkelerin bir çoğunda bir çok yerde okul bulunmamaktadır. Okul bulunsa bile fiziki olanaklar, öğretmen eksikliği, niteliksizliği, ulaşım araçları çok yetersizdir. Bu bağlamda böyle ülkelerde çocuklar için okula devam ve okul yaptırma hem çocuklar, hem aileler, hem de devletler için

oldukça önemlidir (DİE/ILO; 1995, 5). Erken yaşlarda çocuğun içinde bulunduğu çevre ve çocuğa sağlanan eğitimin niteliği onun gelecekteki başarılarını ve dolayısıyla da yaşama biçimini büyük ölçüde belirlenmektedir (Senemoğlu; 1997, 22).

Eğitim kişinin ruhsal ve zihinsel kapasitesini geliştiren, onun çevresi ile olan iletişimini artıran, ona bilgi, beceri ve ihtisas kazandıran onu daha verimli ve üretken kılan bir vasıttır. Bir ülkede okul çağındaki çocukların zaman ve enerjilerini eğitime ayırmak yerine emek piyasalarında tüketmeleri, ülke ekonomisinin az gelişmişliğine ilişkin göstergeler arasında yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde fert başına düşen gelir düzeyinin kısıtlı olması okul çağındaki çocukların eğitim hayatından kopmasına yol açan en önemli nedeni teşkil etmektedir. Ayrıca bu gibi ülkelerde aileler eğitime çoğunlukla olumsuz yaklaşmaktadırlar. Bu büyük ölçüde eğitimin kalitesine olan güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Buna ilaveten bir de gelişmekte olan ülkelerin büyük bir çoğunluğunda eğitim sistemi ile üretim sisteminin uyumsuzluğu ve buna bağlı olarak da eğitimin geleceğin işsizlerini yaratmakta olduğu yorumları yer almaktadır. “Öte yandan günümüz dünyasında kalifiye insan kaynağı en büyük rekabet unsuru olarak görülmektedir. Kalifiye insan çalıştıran işletmelerin ürettiği mal ve hizmet dünyanın her tarafındaki pazarlarda alıcı bulmaktadır. Günümüzde rekabet üstünlüğü çalışanların teknolojik yeniliklere paralel olarak bilgi ve beceri düzeyini yükseltmekle sağlanabilmektedir. Uluslararası rekabette eğitim bu yüzden çok önem kazanmaktadır” (Balta; 1999, 6).

1.5.1.6. Gelenekler

Çocuk çalışmasını etkileyen faktörlerden bir diğerini de geliştirmekte olan ülkelerde topluma egemen olan geleneksel anlayış oluşturmaktadır. Geleneklerin çocuk emeği kullanılması yönündeki eğilimleri farklı açılardan söz konusu olmaktadır. Gelenekler, çocuklara, “itaat etmek” ve “bağlı olmak” sorumluluğu yüklemektedir. Öncelikle çocuğun ana-babaya bağımlılığı şeklinde oluşan ilişki, zaman içinde ebeveynin çocuğa bağımlılığı biçimini almaktadır. Söz konusu ilişki içinde çocuk “üretim aracı” ve “sosyal güvenlik aracı” olarak değerlendirilmektedir (Tunçcan; 2000, 485).

Her toplumun kendi gelenek, adet ve değerlerine göre böyle bir takım aracı denge yollarından birini seçer ya da ona sürüklenir. Dolayısıyla aynı uyarıcıların etkisinde bulunan ülke ve toplumlar çok farklı gelişme, uyum yollarını seçip izleyebilirler (DİE/ILO; 1995, 8). Belirli yörelerde ve ailelerde, çocuklarının kendi büyüklerinin izinden gitmeleri gibi bir gelenek vardır. Bir ailenin örneğin deri tabaklama gibi tehlikeli bir işte çalışma geleneği varsa, bu ailenin bu ailenin çocuklarının da aynı tehlikeli sürece girme olasılığı vardır. Çocuklardan sürekli olarak ailenin diğer üyelerine “yardım etmeleri” istenir. Bu, inşaat işlerinde, evde yapılan işlerde ve ücretin parça başı ödendiği diğer işlerde yaygın görülür. Anababanın kendisi çocukken çalışmışsa, bu gelenek kendi çocuklarının da çalışmasıyla sürüp gider (ILO; 2001/b, 23).

Pek çok kültürde çocukların küçük yaşlardan itibaren çalışmaya teşvik edilmesinde genç yaşta sorumluluk bilinci kazandırma kaygıları önemli rol oynamaktadır. Geleneklerin çocuk istihdamını harekete geçirdiği bir başka faktör de keskin kast anlayışının geçerliliğini sürdürmesidir. Gerçektende, ucuz emek talebini üçüncü dünya ülkelerine mensup olan çocuklarla kendi sınırları içindeki azınlık ve göçmen gruplara yöneltmiş olan günümüz gelişmiş batı ekonomilerinin muhafaza düşüncesiyle aynıdır.

1.5.1.7. Aile

Aile, “En küçük toplumsal kurum” olarak tanımlanır. Anne, baba ve çocuklardan oluşan bu kuruluşun, yasalarla saptanan görevleri yanında, gelenekler ile belirlenen bir çok başka işlevi de vardır. Aile, içinde bulunduğu toplumun bir birimi olarak, o toplumun özelliklerini taşır. Toplumun değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini, inançlarını, önyargılarını, kısacası; kültürünü yansıtır. Bu bakımdan, toplumla sürekli alışveriş içinde bir kuruluş olarak çalışır (Yörükoğlu; 1982, 93). İnsan yaşamının üzerinde, doğumdan önce başlayan ve ilk gelişim yıllarından ömrünün sonuna kadar etkisini sürdüren bir kurum olarak aile, fizyolojik oluşu kadar ekonomik ve toplumsal yönleriyle de, kişiyi ruhsal gelişimi, oluşumu ve davranışları açısından biçimlendirip yönlendirir (Yavuzer; 1982, 201).

Toplumun kültür değerlerinin bir kuşaktan diğerine aktarılması şeklindeki temel eğitimsel işlevinin yanında, aile özellikle çocuğun yaşamında etkili bir sosyalleştirme görevi yapar. Anne babanın ve aile içindeki diğer bireylerin çocukla olan etkileşimi, çocuğun aile içindeki yerini belirler. Aile çocuğun ilk sosyal deneyimlerini edindiği yerdir. Çocuğa yöneltilen davranış ve ona karşı takınılan tavır, bu ilk yaşantıların örülmesinde büyük önem taşır. Çocukların en iyi gelişip yetişecekleri ortam hiç kuşkusuz doğal ortamları olan aile çevresidir. Her ana-babanın başlıca görevi; ekonomik, sosyal ve kültürel şartlarına uygun olarak çocuklarını terbiye etmek, eğitmek, bedeni, ruhi ve ahlaki yeteneklerini geliştirerek onları eğitim ve kabiliyetlerine göre bir meslek sahibi yapmaktır (Ünal; 1997, 29).

250 yıldan daha önce başlayan Sanayi Devrimi gittikçe artan bir hızla dünyayı etkileyip, toplumların yaşam biçimini değiştirmekte ve buhar gücünün kullanılmaya başlamasıyla makineleşme üretimi artırarak, petrolün, elektriğin enerji kaynağı olarak kullanımı sanayide patlamaya yol açtı. Hızlanan sanayileşme kentlere akını başlattı. Makineli tarım verimi artırırken kırsal kesimde işgücünü en aza indirirken kırsal kesimlerden kentlere göç artmaya başladı (Yörükoğlu; 1983, 29). Bu görünür değişimlerin yanında gözle görülmeyen ama toplum yaşamını temelden etkileyen başka değişimler de oldu. Sanayileşme, kentlere göç ve ülkeler arası hızlanan gidiş geliş, toplumsal kurumları değişime uğrattı (Yörükoğlu; 1983, 30). Bu toplumsal değişimler aile yapısını da etkilemekte gecikmedi. Geniş ya da orta boy toprak mülkiyetine sıkı sıkıya bağlı olan ataerkil geniş aileler çözülmeye başladı (Timur; 50'den aktaran, Yörükoğlu; 1983, 33). Anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile sayısı artmaya başladı. Yeni kuşak gençler yaşlı anne babalarını köyde bırakıp kentlere göçtüler, gecekondu kurup kent kıyısında tutunmaya, kent yaşamında bir yer almaya çalıştılar. Baba mesleğini bırakıp işçi, kapıcı, odacı olarak yeni bir yaşam savaşına giriştiler (Yörükoğlu; 1983, 33). Bu gelişmeler ışığında aile, yapı olarak zamanla değişime uğramış olmasına rağmen, toplum hayatında vazgeçilmeyen, alternatifi olmayan, bir sosyal müessese olarak hala yerini korumaktadır (Erkal; 1999, 101).

Aile içinde anne-baba davranışları çocuğun kişiliğinin gelişmesinde önemli rol oynar. Aşırı koruyucu bir toplum içerisinde olan bir ailelerin çocuklarının önce aileye çok bağımlı oldukları ancak gençlik döneminde aile dışında doyum aradıkları

saptanmıştır (Tisk; 1997, 50). Ailenin eğitime onun çocuğa getireceği yararlarına inancı yoksa çocuklarının eğitim almasını, istemezler ve onları çalışmaya sevk eder. Burada çocuğa verilen değer önem kazanmaktadır. Ailenin tamamının bir yerden başka bir bölgeye göç etmesi ailelerin gittiği bölgede yabancılık çekmesi, yetişkinlerin hemen iş bulamamaları veya ev kurmak gibi daha önemli işlerle uğraşmaları çocukların daha rahat iş bulmaları bunun en önemli nedenidir (Hotar Başargan/Kümbül; 2002, 152). Ayrıca kalabalık aile yapısına sahip olan aileler çocuklarının çalışmasına ihtiyaç duymakta ve hatta çalışmalarını desteklemektedirler ve böylece çocuklarda aile tarafından bakılacak yaşta ailelerine bakan konumuna gelip, ailelerini geçindirmek zorunda kalmaktadırlar.

Ailelerin gelir ve refah düzeylerindeki değişimler, bazı durumlarda çocukların maddi açıdan aileye katkıları ailenin yaşamını devam ettirebilmesi için oldukça önemlidir. Ayrıca bu gelirin değişkenlik göstermesi ana gelir akışında herhangi bir kesilme olduğu dönemlerde en azından devreye çocuğun gelirinin girebilecek olması haneye belli bir rahatlık sağlayacaktır. Yoksul aileler için gelirin biranda kesilmesi diğer ailelere göre çok daha yıpratıcı olmaktadır. Bu nedenle de yoksul ailelerde, çocuğun ekstra maddi katkısı gelirler içinde bir çeşitlilik yaratmaktadır. Aile gelirinin belli bir süre için yetersiz kaldığı durumlarda aile borç içine girebilmekte, bu borç karşılığında çocuklarını anlaşmalı olarak çalıştırma yoluna gitmektedirler (Hotar Başargan/ Kümbül; 2002,152).

1.5.2. İŞVERENLERİ ÇOCUK EMEĞİ TALEP ETMEYE İTEN FAKTÖRLER

Çocukların, işgücü olarak kullanılması, dünya tarihi kadar eskidir. Tarihin her döneminde çocuklar işgücü içerisinde yer almışlardır. Özellikle endüstri devrimi süresince çocuk işgücünün maden, kömür ocağı gibi ağır işlerde kullanıldığı, uzun çalışma saatleri ve düşük ücretlerle çalıştırıldıkları bilinmektedir. Zaman içerisinde çocuğu mümkün olduğu kadar çalışma hayatının dışında tutmak temel hedef olmakla birlikte, çocukların çalışmamasını temenni etmek ve çalıştırılmalarını engellemeye yetmemekte, çalışan çocukların sayısı giderek artmaktadır (Kılıç; 2001, 6).

İşverenler açısından çocuk emeği, ucuz işgücü maliyeti anlamını taşımaktadır. Özellikle ihracata yönelik endüstrilerde faaliyet gösteren işletmeler açısından, çocuk emeği kullanımının dünya pazarlarında rekabet gücünü belirleyen en önemli faktör olduğu öne sürülmektedir. İşverenlerin işgücü maliyetlerini düşürebilmek amacıyla emek taleplerini küçük çocuklara yöneltebilmesinde kayıtdışı ekonominin varlığı da önemli rol oynamaktadır (Tunçcan; 2000, 486).

Çocuk işgücü artışı talep yönlü etkileyen bir diğer faktör, küçük yaştaki çocukların sahip oldukları bazı beceriler çocuk işgücüne talebi artıran temel sebeplerden birisidir. Özellikle ev ve atölye tipi üretim tarzında durum böyledir. Dolayısıyla, çocuk işgücü kullanımı yasalar ile tamamen yasaklanmış olsa bile çocukların çalışmalarını engellemek ailelerin kültürel ve sosyal özelliklerinden dolayı mümkün değildir. Ayrıca, ailelerin çocuklarını işletmelerinde ucuz işgücü olarak görmeleri de önemli bir faktördür. Aileler çocuklarını kendi işletmelerinin gelecekteki yöneticileri olarak görmekte, aynı zamanda gelecekteki mesleklerine yönelik olarak beceri sahibi olmalarını arzu etmektedirler (Kılıç; 2001, 6).

Gelişmekte olan ülkelerde batı modelinden farklı işleyen sanayileşme süreci enformel sektörün oluşmasında etkili olmuştur. Kentleşmenin kalkınmadan daha hızlı gelişmesi, sanayi sektöründeki istihdam olanaklarının yetersiz kalmasına yol açmış ve göç eden nüfusa yeni iş olanakları yaratılamamıştır (Tunçcan; 2000, 486). Buna paralel olarak gelişmekte olan ülkelerde çocukların, henüz okul yaşında iken, ailelerin ekonomik yaşamlarına destek olmak amacıyla tam zamanlı yada kısmi süreli olarak çalışmaları, gelir düzeyinin düşük olmasının nedeni olduğu gibi aynı zamanda bir zorunluluk olmaktadır (Kılıç; 2001,6).

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK İŞGÜCÜ KULLANIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Çocukların çalıştırılması yalnızca günümüze özgü bir uygulama değildir. Çocuk emeğinin sanıldığı gibi aksine uzun ve karmaşık bir tarihi vardır. Hatta geriye gidildikçe, çocukların daha yaygın biçimde çalıştırıldıklarından söz edilebilir (Duyar/Özener; 2003, 11). Tarımdan sanayiye, madenlerden, küçük büyük üretim birimlerine kadar ve hatta sokaklarda bile çocukların ağır koşullar altında çalıştırıldığı göz önüne alındığında konunun önemi daha da artırmaktadır. Çocuk işçiliğinin günümüzde aldığı boyutu anlayabilmek için öncelikle çalışan çocuk olgusuna tarihsel bir perspektiften bakmak gerekmektedir.

Çağın en önemli problemlerinden birisi olarak adlandırılan, çocuk çalıştırılması çocuk haklarının sömürü ve suistimalinin, yaygın olarak yaşandığı bir hal almıştır. Günümüzde pek çok ülkede çocuğa verilen değerin arttığı görülmesine rağmen halen çocuk çalıştırılmasının önemli boyutlarda olması önlenememiştir.

2.1. DÜNYADA ÇOCUK İŞGÜCÜ KULLANIMININ TARİHÇESİ

Çocuk çalıştırılmasına insanlık tarihinin her döneminde rastlanılmaktadır, ancak tarihin her döneminde çalıştırılma biçimleri o döneme özgü farklılıklar göstermektedir. Tarihin ilk dönemlerinde insanların avcılık ve toplayıcılık yaptığı dönemde çocuklar anne ve babaya yardımcı olarak çalışma hayatında yer alıyorlardı. “Yerleşik hayata geçişin ardından tarıma dayalı yaşam ve geçim biçimlerinin baskın olduğu devirlerde, çocuk aile ya da akraba işlerinde çalıştırılıyordu. Ancak bu dönemde çocuklar anne-baba ve akraba yanında onların gözetimi altında fazla yıpratılmadan çalıştırılırken, bir yandan da toplumsal sistemin kuralları çocuklarına aktarılıyordu” (Duyar/Özener; 2003, 11).

Kölecî sistemin egemen olduğu dönemlerde de çocuklar tıpkı ana babaları gibi köle doğup bedensel güçlerinin ötesinde zorla çalıştırılmışlardır. Ortaçağda

çocukların çalıştırılmasına esnaf ve sanatkarların mesleki örgütleri olan loncalarda rastlanmaktadır. Bu dönemde çocuklar loncaların katı hiyerarşik yapısının en alt tabakasında yer almakta ve ağır koşullar altında çalıştırılmaktadır (Sönmez; 1990, 45'den aktaran Çalık; 2001, 10). Loncalardaki geleneksel yapı üç dereceli bir aşamayı izler. Çıraklar-kalfalar-ustalar, her meslek kuruluşunda mutlaka bulunması gerekmeseyse de çıraklık, çocuğun ustalık belgesini elde etmeden önce beklemek zorunda kaldığı giriş süresi, lonca hiyerarşisinin ilk basamağı ve çocuğun çalışma yaşamının ilk evresiydi. Çıraklık sözleşmesi de bunun ilk aşaması oluyordu. Loncalar bir eğitim ocağı olarak kabul ediliyordu ve sanatla ilgili tüm bilgiler ustadaydı. Onlardan bu bilgiyi almak için önce çırak, giderek kalfa olmak zorunluluğu olan bir hiyerarşi vardı. Söz konusu hiyerarşinin kendiliğinden kurulduğu loncaların en alt tabakasında bulunan çırak, bu ilişki çerçevesinde kalfasına yada ustasına karşı gelemezdi (Sönmez; 1990, 45'den aktaran Çalık; 2001, 11).

Loncalara çocukların girişi de belirli kurallara bağlanmış ve öncelikle bir sözleşme yapılması istenmişti. Loncaya giriş kurallarından en önemlisi, yakın akrabalara önceliğin tanınmasıdır. Çünkü genellikle loncalarda meslek, babadan erkek çocuğa yada yakın bir akrabaya geçerdi. Loncaların en önemli özelliklerinden birisi de, çırakların iş güvenliğine ilişkin uygulamaların çok sınırlı olmasıdır. Bu konu ile ilgili lonca tüzüklerine bakıldığında; çırakların öğrenimi, ücretlerin yüksekliği ve ustaların uslandırma yetkisi gibi konularda ayrıntılı hükümlere rastlanmasına karşılık, iş süresinin belirlenmesi gibi doğrudan çırakların iş güvenliğine ilişkin düzenlemelerin çok az olduğu da görülmektedir.

Çırakların iş güvenliği ile ilgili uygulamaların bir örneği de, tüzükler dışında ustaların çıraklara karşı olan yükümlülüklerinde görülmektedir. Burada, ustanın yükümlülüğünden söz edilmektedir; birincisi, çırağına iyi davranmak, onu beslemek, yatırmak, ısıtmak, giydirmek. İkincisi, zanaatını ona gereği gibi öğretmektir. Ortaçağ boyunca hatta Sanayi Devrimine kadar olan döneme damgasını vuran loncalar, bu sürecin sonlarına doğru önemli gelişmelerle karşı karşıya kaldılar. Gerçekten de, meslek ve sanatla ilgili bilgilerin deneyimle öğrenildiği loncalardaki düzenin, toplumun önemli bir kesiminde kapalı kalması, öte yandan kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi, bu mesleki kuruluşların zayıflamasında önemli nedeni teşkil

etmekteydi. Loncalar, küçük esnaf ve zanaatkarlar ile çırak ve kalfaları içine alan kuruluşlar olarak Avrupa’da Sanayi Devrimine kadar önemli ölçüde varlığını ve üstünlüğünü sürdürmüştü ama Sanayi Devrimiyle birlikte üretim biçiminin değişmesi Loncaların sonlarını getirmiştir. Sanayi Devrimi sonunda loncaların ortadan kalkmasıyla birlikte, burada çalışan usta ve kalfaların önemli bir bölümü işçi konumuna girerek fabrikalarda çalışmaya başlamışlardır.

Çocukların çalıştırılması tarihin her döneminde karşımıza çıkan bir olgu olmasına rağmen “çocuk işçiliği” kavramı çok eskilere uzanmaz. Gerçekten sanayileşmenin başlangıcına kadar böyle bir kavramdan söz edilmiyordu. Çocuk işçiliği kavramının ortaya çıkışında, çocuk emeğinin nitelik değiştirmesinin de önemli bir payı bulunmaktadır. Sanayileşme sanılanın aksine, çalışan çocuk sayısında önemli artışlara neden olmamıştır (Cunningham/Viazzo; 1996, b’den aktaran Duyar/Özener; 2003, 12). Sanayileşme çocuk emeği ve istismarının niteliğinde büyük dönüşümlere yol açan sanayileşme, daha çok yetişkin erkeklere özgü olan “emek yoğun” işlerin artık makineler aracılığıyla kadın ve çocuklar tarafından yapılmaya başlanmasını beraberinde getirmiştir. Böylece, tarihte ilk kez geniş kitleler halinde “kurumsal” işgücü konumuna düştükleri bu andan itibaren “çocuk çalışması” artık “çocuk işgücü” adını almıştır.

Sanayi Devrimi, çocukların aile ortamının sıcak ve kollayıcı havasından ayrılıp, her türlü istismara açık yeni büyük dış ortamlarda çalışması noktasında etkili olmuştur. Kurulan yeni büyük sanayi işletmeleri bir anda, küçük zanaatla uğraşan insanları yoksulluğa itti ve yoksullaşan ailelerde, başta erkekler olmak üzere, yeni sanayi merkezlerinde çalışmaya başladılar. Ancak, ödenen ücretlerin çok düşük olması, ailelerin geçim zorluğu çekmesi, kadını ve çocukları da çalışma hayatına girmeye zorladı. Bu zorunluluk aynı zamanda işverenlere de cazip gelmişti çünkü kadın ve çocuklar erkeklerin aldıkları ücretten daha az ücretle çalışıyorlardı ve çocuklara sigorta ödemek zorunda olmadıkları için çocuk çalıştırılması daha da cazip hale geliyordu (Çevik; 1995, 29). Ağır çalışma koşullarının bulunduğu bir ortam olarak kabul edilen fabrikalara çocukların alınmasının bir başka nedeni de; teknik ilerlemelerdir. Üretim tekniğinin basitleşmesi ve iş bölümünün artması ile makinelerin sağladığı seri üretim sonucunda işverenler, çocukları da çalıştırabileceklerini keşfetmişlerdir. Ancak, fabrikalardaki, gerek çalışma

koşullarının çok kötü oluşu, gerekse ücret düzeylerinin aşırı düşük olması nedeniyle çocukların ve ailelerinin üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur (Sönmez; 1990, 45'den aktaran Çalık; 2001, 15).

Sanayileşme ve beraberinde yaşananlar, tüm çalışanları olumsuz yönde etkilemekle birlikte, bundan en fazla etkilenen kesimin çocuklar olduğu unutulmamalıdır. Mesela; sanayileşmenin beşiği olarak kabul edilen Britanya'da çocukların fabrika ya da madenlerde bazen beş, bazen de daha küçük yaşlarda çalıştırılmaları olağan karşılanıyordu. Hatta Pincbeck ve Hewitt tarafından kaleme alınan İngiliz Toplumunda Çocuk isimli kitapta, 3 yada 4 yaşındaki çocukların büyüklerin giremediği makinelerin altına girerek pamuk attıklarını ve topladıklarını belirtmektedir (Tanner; 1981, 147'den aktaran Duyar/Özener; 2003, 13).

1837'de Fransa'da Ticaret Bakanlığı çeşitli imalathanelerde 6 yaşındaki çocukların bulunduğunu, 7 yaşındaki çocukların ise, bir çok bölgede yaygın olarak çalıştırıldığını bildiriyordu, 1841 yılında ise bu uygulamayı şu şekilde savunmaktaydı; “Çocukların 8 yaşından itibaren fabrikalara alınmalarının, ana-babalar için gözetim aracı, o çocuklar için bir çıraklık başlangıcı, aile için bir gelir kaynağı olduğunu da hiçbir zaman gözden ırak tutmamak gerekir. Düzen, disiplin ve çalışma alışkanlığı, erken kazanılması gereken bir şeydir; ayrıca sanayideki el emeği, çoğunlukla el çabukluğu, hızlilik ister; bu da ancak yeterince uzun bir pratikle işe erken başlama ile elde edilebilir. 8 yaşında atölyeye girmiş, işe alışmış, ithalat alışkanlığını kazanmış, ayrıca ilk öğretimdeki temel bilgileri kapmış bir çocuk on yaşına geldiği zaman, o zamana kadar aylak gezmiş ve iş önlüğünü üstüne yeni geçiren aynı yaştaki diğer çocuklara göre yorgunluğa karşı daha dayanıklı daha becerikli ve bilgili olacaktır.” Bu dönemde çalışan çocukların içinde bulunduğu koşullar, Avrupa'nın bir çok ülkesinde benzer özellikler taşımaktaydı. Almanya'daki koşullarla ilgili şu örneği verebiliriz: “Almanya'da sanayi okullarında küçük kızlar, bir öğretmenin gözetimi altında kesin bir sessizlik içinde durmadan dokurlardı, iyi ve yeter derecede hızlı dokumadıkları zaman kamçılanırlardı. Bu ülkede en çok çocuğu olan adam iyi yaşardı” (Sönmez; 1990, 45'den aktaran Çalık; 2001, 16).

Beraberinde bir çok olumsuz sonuçlar getiren çocuk çalışması, onların çok ağır koşullar altında çalışmasının sonucunda; kuşaklar bozulmuş, genç yaşta, ölümler

çoğalmış, sakatlar ve toplum içinde toplumsal huzursuzluklar artmıştır. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen çocukların çalıştırılmasına devam edilmiştir.

Bu olumsuz sonuçların neticesinde 1729'da İsviçre'nin Zürich kantonunda, çocuk işgücüne yönelik ilk sosyal politika önlemi alınmıştır. Bu yasa ile, çocukların, mecburi eēitim öncesi tekstil atölyelerinde çalıştırılması yasaklanmıştır. İngiltere'de ilk kez 1802'de ekonomik, sosyal ve psikolojik bir çok olumsuzluklar yaşayan işgücü kullanmayı engelleyici yasalar çıkarılmıştır. Bu yasa ile işçi çocukların en düşük çalışma yaşı 9 olarak belirlendi ve gece gündüz toplam 12 saatten fazla çalıştırılmaları yasaklandı. Okuma yazması olmayanlara eēitim imkanı da bu yasa ile saēlanırdı. 18. yüzyıl sonlarına doēru ABD 'de  ocuk işgücünün korunmasına yönelik yasalar kondu. Çalışma yaşı 16 olarak belirlenirken, çocukların tehlikeli işlerde ve günde on saatten fazla çalıştırılmaları yasaklandı ( evik;1995, 41).

19. yüzyılda Londra'da, 40.000'den fazla  ocuēun sokaklarda başı boş dolařtıēı tespit edilmiştir. Bu  ocuklar, kendilerini barındıran yoksul evleri tarafından, dokuma fabrikaları ve çiftliklere satılır veya kiralık verilirdi. Sürekli ayakta ve günde 18 saat çalıştırılan çok kısa süreli yemek molaları hariç işi yavaşlatmaları, hatta sabah saat 4 veya 5'te kaldırılıp işe başlatılırlardı. 6 yaşından küçüklerin elleri küçük olduēu için özellikle iplik işinde kullanılırdı. Çocukların başında " arpan" adı verilen gardiyanlar bulunur ve bunlar erken kalkmayan, tuvalete, su içmeye sık giden veya kasıtlı olarak vakit öldüren çocukları kırba arlardı. Kötü beslenme, olumsuz çalışma şartları ve tatil olmadan sürekli çalıştırılan bu çocuktan hastalanan ve ölenlerin sayısı oldukça fazla olup, yirmi yaşına gelebilenlerin sayısı çok sınırlı kalmıştır ( evik; 1995, 42).

ABD'de, kimsesiz çocuklar hayır kurumları tarafından çiftliklere kiralık verilirken, çalışamayacak nitelikte olanlar da hasta, yaşlı ve bunaklarla bir arada barındırılırdı. 19. yüzyıl başından itibaren çocuklar, koruyucu ailelerin yanlarına verilmeye başlanmıştır. Ancak aileler çocukları aēır şartlarda çalıştırıp, kötü davranışlarda bulundukları için, bir süre sonra bu uygulamadan vazgeçilerek, çocuklar tekrar d ş k nlerevine gönderilmiştir.

Bugüne kadar dünyada, çalışan  ocuk sayısı ile ilgili bir çok istatistikler yapılmış ve yayınlanmıştır. Ancak bunlardan hiçbirisi, gerçek sayıyı verememektedir. Çünkü yasalara aykırı olduēu için  ocuk işçi  alıřtırdıēını bir çok

işyeri gizlemektedir. Ayrıca resmi olmayan işlerde ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocuk sayısı da, bu rakamı oldukça düşük seviyelerde tutmaktadır (Çevik; 1995, 42). Gerçek sayıları konusunda kesin bilgiler bulunmamasına rağmen, dünyanın hemen hemen tüm bölgelerinde çocuk işgücünün varlığı, bir gerçek olarak kabul edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde dahi, az da olsa çocuk işgücü kullanıldığı bilinmektedir. Ancak rakamlar, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, oldukça düşüktür. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki en belirgin fark; çalışan çocuk sayısı, çalışmaya başlama yaşı ve çalışma şekilleridir. Çocuk işçiliğinin probleminin boyutları, ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmişliği ile bağlantılıdır.

Küreselleşme hareketi, 1980'li yılların başından itibaren, hem arz hem talep açısından çocuk emeği kullanımını önemli oranda artırmıştır. Küreselleşme ile birlikte, gelir dağılımının gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde yoksul kesim aleyhine daha da bozulması, çocuk emeğine yönelik talep artışı ise rekabet koşullarının gerektirdiği düşük üretim maliyetleri ile ilişkili olması sürecinde gündeme gelen esnek çalışma ilişkileri, modern işletmelerle enformel sektör arasındaki ilişkileri güçlendirmekte ve buna bağlı olarak çocuk işgücünün ihracata katılması söz konusu olmaktadır. Sonuç olarak; çocuk emeğinin üretim amaçlı olarak kullanımını ifade eden çocuk istihdamı bilgi çağı olarak adlandırılan günümüzde güncelliğini korumaktadır. Sorun yalnızca az gelişmiş ülkelere özgü bir nitelik taşımamakta ve sanayileşme sürecini tamamlamış Batı ekonomilerinde de rastlanılmaktadır. Ancak az gelişmiş ülkelerde daha fazla çalıştırılmaktadır. Küreselleşme sürecinde artan yoksulluk ve bozulan gelir dağılımı çocukların emek piyasalarından çekilmesi sonucunu doğurması gerekirken tam tersine, çocuk çalıştırmayı yasaklayan katı hükümlerin sorgulanmasını gündeme getirmiştir.

Çocuk işçiliğinin üretilmesinde ve yaygınlaşmasında etkili olan en önemli dinamiklerden bir olan küreselleşme, kapitalizmin bir dünya sistemi haline gelmesi tüm ulus-devletleri ve ulusal ekonomileri yakından etkilemiştir. Global Pazar ekonomisi içinde "Post-fordist" üretim anlayışının firmalarda ya da işletmelerde egemen olmaya başladığı görülmektedir. Özellikle küçük ve orta boy işletmeler bu yeni sürece uyum sağlamada farklı stratejiler geliştirmişlerdir. Bu faaliyetlerin ilki maliyetleri azaltmadır. Bu bağlamda fason üretim yapma, yarı zamanlı çalışma ve

çocuk işçi çalıştırma küçük işletmelerin maliyeti azaltmada başvurduğu yöntemlerdir (Yıldız; 2002, 113).

2.1.1. ÇALIŞMA HAYATINDA ÇOCUK HAKLARININ ORTAYA ÇIKIŞI

Çocuk hakları, çocukların en çaresiz varlıklar olarak özel durumlarını dikkate alan bir kavramdır. Bütün haklar temelde bir takım yükümlülük ve sorumlulukları akla getirir. Bunlar, güçlülerin güçsüzlere, yetişkinlerin, yetişmekte olanlara karşı yükümlülükleridir. Kavram başlangıçta kendi içinde kesinlikten yoksun ve slogansal bir söylem içermekteydi. Bu bakımdan uzun bir süre tanımını arayan bir kavram olarak kullanılmıştır. Başlangıçta Çocuk Hakları için öngörülen liste hayli geniş tutulmuştur; oy kullanma, çalışma, mülk edinme, seyahat etme, koruyucusunu seçme, garantili gelire sahip olma, yasal ve mali sorumluluklar üstlenme, öğrenimini denetleme, ilaç kullanma ve araba kullanma vb gibi.

Günümüzde çocuk haklar 4 şekilde ele alınmıştır (Doğan; 2000, 53-54):

Refah Hakları; Beslenme, tıbbi hizmet, barınma ve eğitim boyutlarında ortaya çıkan bu haklar en açık ifadesini Çocuk Hakları Bildirgesi'nde bulmuştur. Bu haklar çocuğa verilebilecek en önemli haklar olarak değerlendirilmektedir.

Koruyucu Haklar; Çocukların yetersiz ilgiden, ev içindeki ihmal, fiziksel ya da duygusal kötü muameleden ya da herhangi bir tehlikeden koruyacak haklarla ilgilidir.

Yetişkin Hakları; Bu haklar yetişkinlerin şu anda sahip oldukları haklara çocuk için de sahip olmalarını ön görür. Çocuklar yetişkinlerin tam ve özgür bir hayat için vazgeçilmez gördükleri haklardan yoksundurlar.

Anne-Babalar Karşısındaki Haklar; Bu haklar rüşt yaşına ulaşmadan da anne babalar karşısında daha fazla bağımsız olmalarını amaçlar. Yetişkin hakları gibi bu haklarda çocukların korunmalarını değil, kişisel özgürlük ve özerkliklerini artırmaya yöneliktir.

Çocuk haklarının içerik açısından dört başlık altında sınıflandırılmasında çocuğun özne durumunda tutulması ile; çocukları yetersiz ilgiden, ev içindeki ihmal,

fiziksel veya duygusal kötü muamele veya herhangi bir tehlikeden koruyucu hakları sayabiliriz (Şirin; 2000, 56).

Çocukların çalıştırılması ile ilgili yasal sınırlamalar; işin, ahlaklarına ve mutluluklarına, sağlıklarına, güvenliklerine, performanslarına ya da aile yaşamlarına zarar vermek suretiyle, çocukları olumsuz yönde etkilenmesini engelleme arzusundan doğmuştur. Ancak yasalar, işverenlerin ucuz emek kullanılarak ortaya çıkan haksız rekabeti engelleme; Winston Churchill'in deyişiyle "iyi işverenin kötü işveren tarafından baltalandığı, kötüsünün ise en kötüsü tarafından baltalandığı" durumu engelleme isteklerinden de etkilenmiştir (Mac Lennan; 1986, 143).

Çocukların çalıştırılması ile ilgili yasaların altında yatan daha az belirgin bir diğer neden de emek arzını denetlemektir. Geçmiş yüzyıllarda, bazen de hedef yeterli arzı sağlamak olmuştur.

Çocuğun talim ve terbiyesi, yetiştirilmesi, en basit şekli ile çocuk yararlarının, bilhassa onun gelecekteki yarar ve haklarının korunmasıdır. Çağımızda, çocuğun gelecek için talim ve terbiye edilmesinde, yetiştirilmesinde ve geleceğe hazırlanmasında aile, devlet ve diğer müesseselerin herhangi birinin diğerine tamamen bağımsız bir nitelik arz etmediğini, ailesine her toplumun özelliklerine göre az veya çok hepsinin birbirleri ile yakından ilişkilidir (İnan; 1968, 25).

Koruyucu yasaların değerinden herkes emin değildir ve serbest piyasa ekonomisini savunanlar bu tür yasaları emek pazarının bir kusuru olarak değerlendirmektedirler. Her türlü koruma yasasını reddeden serbest piyasa ekonomilerinin argümanları bir yana, çocukların çalıştırılması ile ilgili sınırlamalara muhalefet, başka alanlarda da söz konusu olmuştur. İlk olarak, bu tür yasaların ilk etkisinin yoksul ailelerin gelirlerini düşürmek olacağı ileri sürülmüştür. İkincisi, yarım-gün çalışma bazıları tarafından çocukların "paranın değerini öğrenebilecekleri" sağlıklı, üretken ve karlı bir vakit geçirme yolu olarak görülmektedir. Çocukların çalışmamaları gerektiğini öne sürmek sera bitkileri neslini savunmak ya da daha kötüsü "aylakları şeytanca işler yapmak üzere" serbest bırakmaktır. Üçüncü olarak çocukların, genel ekonomik çıkara katkıda bulunduklarını hissetmelerinin onlar için yararlı olduğu iddia edilmektedir (Mac Lennan; 1986, 143-144).

Çocuğun ve çocuk haklarının korunması günümüzün en önemli ve çözüme kavuşturulması en acil sorunlardandır. Çünkü, çocuklar insan varlıkları arasında en çaresiz ve en incinebilir olanlarıdır. Bu nedenle, yetişkinlerin çocuk haklarını gerçekleştirme yükümlülükleri insan hakları ile ilgili her türlü düzenlemede yer almıştır. Sonuçta çocuğun çocuk olmaya gereksinimi ve bu yüzden de hakları vardır (Akyüz; 2000, 43).

Bu görüşlere karşı, 20 Ekim 1982 tarihli Daily Mirror, çocukların düşük ücretlerle yaygın olarak çalıştırılmasını “köle emeği” olarak niteler. Çocuk emeğine yönelik bu bakış açısı, özellikle bir çocuğun iş kazası sonucunda ölümü haber olduğunda ya da aleni sömürü durumları ortaya çıktığında daha bariz hale gelir. Üç öğrencinin bir fabrikada saatte 17 peni karşılığında “oldukça tehlikeli bozuk elektrikli baskı makinelerini çalıştırdıkları” anlaşıldığında ve 14 yaşındaki bir kasap çocuğu, kullandığı bir bıçak bacağındaki atardamarı kesince öldü. Glasgow’da bir çocuğun kolu koptu ve bir başka çocuk makineye sıkışıp öldü. Koşullar nedeniyle çocuklar sigortasızdı, ancak ölen çocuğun ailesine tazminat olarak 50 penilik bir ödeme yapılmıştı. Bu tür kazaların ardından çocukları korumaya yönelik yasaların daha sıkı uygulanması talepleri gelir ve çocuk emeğine tamamen son verilmesi talepleri yoğunlaşır. Kasap çırağının ölümü ile ilgili soruşturma sırasında soruşturmayı yürüten memurun da belirttiği gibi “16 yaşın üstünde o kadar işsiz genç varken bu küçük yavruların çalıştırılmaları korkunçtur” (Mac Lennan; 1986, 144-145).

İşgücü talebi açısından değişken ve kullanıma en uygun emek kategorisinde yer alan çocuklar piyasa durgunlaştığında işten uzaklaştırılmaları kolay, yetişkinlere göre daha düşük maliyet ile çalıştırılabilirler. Çalışan çocuklar sendikal örgütlülük sürecine dahil olamadıkları için, işçi olmaktan doğan hakları olmadığı gibi; çocuk olmaktan doğan “çocukluğunu yaşama hakkı”, “oyun hakkı”, “sağlık hakkı” gibi etik ve insanlık hakları da göz ardı edilmektedir (Hekimde Hekime Dergisi; 1999, 1).

Sonuç olarak denilebilir ki; yaşama hakkı, çocuğun en temel hakkıdır. Ama pek çok çocuk daha yaşama başlamadan, önlenemez nedenlerden dolayı yaşama veda etmekte binlercesi de, çocukluğunun geri kalan döneminde, bilinçsizlik ve sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden dolayı ölmekte ya da sakat kalmaktadır. Yaşamını ailesinin yanında sürdürmek, çocuğun bir diğer hakkıdır. Ancak, başta yoksulluk

olmak üzere, birçok nedenden dolayı çocuklar yaşamlarını ailelerinden uzak sürdürmek zorunda kalmaktadırlar. Çocukların diğer önemli bir hakkı da, eğitim hakkıdır. Bu hak yalnızca çocukları değil, toplumun bütününe yakından ilgilendirmektedir. Çünkü çocuklar geleceğin insan kaynağını oluşturan toplumsal varlıklardır ve eğitim, gelişmişliğin en önemli kriteri haline gelmiştir. Onların kendi zihinsel, bedensel becerilerine uygun olan eğitimi almaları hem onların vazgeçilmez hakkı, hem de toplumsal kalkınmanın vazgeçilmez koşuludur. Gerçekte çocuklar ne kadar çok hakka sahip olursa olsunlar; ailelerin ekonomik yetersizlikleri, ülkelerin mevcut denetim sistemlerinin zayıflığı gibi ir çok sebep yüzünden çocuklar bu haklarını kullanamamaktadırlar.

2.1.1.1. Çocuk Emegi Yasası

Çocuklar, insanlık tarihinin ilk yıllarından itibaren yapabilecekleri her türlü işte ailelerinin yanında çalıştırılarak, ailenin ekonomik yaşantısında rol oynamışlardır. Bu çalıştırılma 16. yüzyılın sonlarında ailelerinin ölümü ya da yoksulluğu nedeniyle öksüz kalan çocukların, içinde yaşadıkları cemaatin sorumluluğuna geçmeleri ve yerel zanaatkarların yanına çırak olarak verilmeleri ya da bir zanaat öğrenebilecekleri özel atölyelere yerleştirilmelerine kadar devam etti. Sanayi Devriminden sonra bu cemaat atölyeleri fabrikalara dönüştü ve çocukların emeğinin “köle emeği” olarak kullanılması giderek önem kazandığı bilinmektedir. Bu bağlamda çocukların çok kötü şartlarda köle gibi çalıştırılması neticesinde bu çocuklar için bazı yasal düzenlemeler yapılması fikirleri ortaya atıldı.

Çocukların çalışma saatlerini sınırlamaya yönelik yasaların ilk bölümü yoksul çıraklarla ilgiliydi. 1802 Çırak Sağlığı ve Ahlakı Yasası gece çalışmasının kaldırılmasını sağlamış ve pamuk imalathanelerindeki çırakların çalışma saatlerini 12 ile sınırlamıştır. 1819’da çıkan bir başka yasa pamuk imalathanelerinde 9 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasını yasaklıyordu. Ancak önceki yasa gibi bu yasa da denetleyecek hiçbir bağımsız denetim mekanizması kurulmamıştı ve her iki yasa da imalathane sahipleri tarafından dikkate alınmıyordu. O dönemin en önemli reformu olarak kabul edilen 1833 Fabrika Yasası, 1832 Sadler Komitesi ve 1833 Fabrika Komisyonu’nun kararları ile teşvik edilmişti. Bu yasa bütün tekstil fabrikalarında 9

yaşın altında çocuk çalıştırılmasını yasaklıyordu. Ancak 1830'lara kadar resmi nüfus kaydı olmadığı için ilk zamanlar kaçamaklar görece kolay oluyordu. Fabrika Yasası'nın çıkarılmasına yol açan aynı kamuoyu öfkesi nedeniyle, madenlerdeki istihdamı denetlemek üzere 1840'ta bir komisyon kuruldu. Komisyon, koşulların pamuk imalathanelerindeki amansız çalışmadan daha beter olduğunu ortaya koydu. Küçük çocuklar havalandırmaların çalıştırılmasında kullanılıyorlar, bazen 13-14 saat karanlıkta oturuyorlardı. Diğer çocuklar neredeyse ikiye katlanmış durumda büyük yükleri miller boyunca başlarıyla iterek kömürü maden kuyularından aşağıya "telaşla götürüyorlardı". Kazalar oldukça sık yaşanıyordu. Komisyonun 1842'de raporunu yayınlamasının hemen ardından, 10 yaşından küçük çocukların ve kadınların yeraltında çalıştırılmalarını yasaklayan ve çocukların çalışma saatlerini ve yapacakları işin türünü sınırlayan Madenler Yasası çıkarıldı. 1870 ve 1880 İlköğretim Yasalarının okula devam etme zorunluluğunu 10 yaşa çıkarması ile çocuk istihdamının denetlenmesinde bir dönüm noktasına ulaşılmıştır. 1870'lerde yürürlüğe konan diğer yasalar çocuk istihdamına ek sınırlamalar getirmiştir. Fabrikalar ve Atölyeler Yasası 1878 önceki 1833 Yasası'nı bütün fabrikalar için geçerli hale getirmiş, asgari istihdam yaşını 10'a çıkarmış ve 14 yaşın altındaki çocukların çalışma saatlerini normal çalışma gününün yarısı ile sınırlamıştır (Mac Lennan; 1986, 146).

2.1.1.2. Çocuk İstihdamı Kanunu

Çocuk çalıştırılması ile ilgili olarak, 1920'de ILO ve Milletler Cemiyeti çocukların çalışma hayatı içerisinde korunması konularında onaylamayı kabul eden bütün milletleri bağlayacak bir anlaşma hazırlamak üzere Washington'da bir araya gelmiştir.

İngiltere'de ise anlaşma kadınların, gençlerin ve çocukların istihdamı ile ilgili 1920 Yasası içinde düzenlendi; Yasa temel olarak 14 yaşın altındaki hiçbir çocuğun bir sanayi girişiminde yada bir aile teknesi veya okul yada eğitim gemisi haricinde herhangi bir gemide çalıştırılmayacağını belirtmektedir. Yasa bir sanayi girişimindeki her işverenin 16 yaşın altında çalıştırdığı bütün insanların kaydını tutmasını da gerektirmektedir. Modern Yasa'nın, Çocuklar ve Gençler Yasası'nın,

önemli bir bölümü de 1933'te yazılı kanun haline gelmiştir ve 16 yaşın altındaki çocukların yasal olarak çalışabilecekleri saat sayısını sınırlamıştır. Hiçbir çocuk bir okul gününde 2 saatten fazla çalışamaz; sabah 07'den önce işe başlayamaz veya akşam 7'den sonra çalışmaya devam edemez(Mac Lennan; 1986, 148).

Bu iki yasanın genel hükümleri modern çocuk çalışma yasasının temellerini oluşturmuştur. Ayrıca bu yasanın en önemli yanı da, sanayi işletmelerinde çocuk istihdamının yasaklanması, yarım gün çalışma için asgari yaşı 13 olması ve çocuklar tarafından yapılacak işlerde saatlerin ve zamanın kısıtlanması gibi konuları içermektedir. Çıkarılan bu ulusal düzenlemeler 16 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmasını sınırlamaktadır fakat, bunun yanında 1933 Çocuklar ve Gençler Yasası sayesinde yerel otoritelerin, fiilen uygun görüldükleri her yolla çocuk çalışmasına yasal sınırlamalar getirme yetkileri de bulunmaktadır.

Çocuk emeği ile ilgili yasal düzenlemeler sonunda, 1973 Çocuk İstihdamı Yasası ile sonuçlanan genel bir tartışma başladı. Ancak bu kanun hukuk kitaplarında fiilen yer aldığı halde henüz ülkede geçerli olan yasanın bir parçası değildir. Bu yasanın 3(4). Maddesi yasanın ancak "Devlet Bakanının yasal belgelerin gerektirdiği şekilde karar verdiği gün" yürürlüğe konması gerektiğini ve yasanın çeşitli hükümlerinin farklı zamanlarda devreye sokulabileceğini belirtmektedir. Bugüne kadar bu hükümlerin hiçbirisi yürürlüğe konmamıştır. Yasanın temel hedefleri, yerel otoritelerin iç tüzüklerinin standartlaştırılması ve yerel görevlilerinin yaptırılması iki yoldan arttırılmasıdır: ilk olarak yerel otoriteler muhtemel işverenlerden istihdamın ayrıntılarını talep edebilecekler ve ikinci olarak iki katlı para cezası sistemi kurulacaktır (Mac Lennan; 1986, 153).

2.1.2. ÇOCUK İŞGÜCÜ KULLANIMINA YÖNELİK DÜZENLEMELER

Çocuğun çalışması, önemli bir sosyal problem olarak devam eden ve hemen hemen bütün ülkelerde yaşanan evrensel bir olgudur. Ulusal yasaların ve uluslararası standartların varlığına rağmen milyonlarca çocuğun tüm dünyada çoğunlukla sağlıklı gelişim şartlarına aykırı şekilde çalıştırıldığı izlenmektedir. Bölgelerin gelişmişliğine

bağlı olarak dünya genelinde ortalama 5 ila 3 çocuktan biri ekonomik olarak faaldir. Ayrıca bu çocukların büyük kısmı, gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır (Tisk; 2002, 7).

Çocukların ve genç işçilerin çalışmalarıyla ilgili ilk düzenlemelerin Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıktığı bilinmektedir. Çocuk çalışmasıyla ilgili yasalar özellikle 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın büyük bir bölümünde yok denecek kadar azdı. Çocuk çalıştırılmasına yönelik olarak ilk yasa, İngiltere'de kabul edilmiştir. Bu yasa çocukların ve gençlerin çalıştırılmasıyla ilgili bir yasaydı. Daha sonra Fransa'da aynı amacı güden yasalar yer alıştır. Bunları Avrupa ülkeleri izlemiştir. Çıkarılan bu ilk yasalar, çocuk ve genç işçileri istismar etme ve kötü şartlar altında çalıştırılmalarının önüne geçmek amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda ilk önlem olarak, bir kişinin bir işyerine kabul edilebilmesi için asgari bir yaş sınırı ve okula devam süresinin şart olduğu hükme bağlanmıştır. Ancak, değişik ülkelerdeki yasalar ve uygulamalar farklı yönlerde olduğu için 20. yüzyıldan itibaren uluslararası sözleşmelerin kabulüne başlanmıştır ve eşit çalışma şartlarının garantisi çabalarına geçilmiştir. Uluslararası standartlarda çıkartılan bu anlaşmaların ortak özelliği; çocukları ya zorunlu eğitime tabi tutarak çalışma hayatından uzaklaştırmak, ya da bunları mümkün olduğu kadar hafif ve bünyelerine uygun işlerde çeşitli koruyucu hükümler çerçevesinde çalıştırmaktır. Söz konusu çocukların ve gençlerin korunmasına ilişkin genel nitelikli uluslararası dış kaynaklar olarak; BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Çocuk Hakları Evrensel Bildirisi, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, ve ILO Faaliyetlerini sayabiliriz.

2.1.2.1. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

BM İnsan Hakları Komisyonu'nca Haziran 1948'de hazırlanan ve birkaç değişiklikten sonra 10 Aralık 1948'de Genel Kurul'un Paris'teki oturumunda, çekimser kalan 6 sosyalist ülke ile Suudi Arabistan ve Güney Afrika Birliği dışındaki ülkelerin oylarıyla kabul edilen bildiri, yalnızca demokratik anayasalarda tanınan temel medeni ve siyasal hakları değil, ekonomik, toplumsal ve kültürel olarak nitelenen hakları da genel tanımlarla belirler. İlk grupta yaşam, özgürlük ve kişi güvenliği gibi hakların yanı sıra keyfi tutuklama, hapis yada sürgünden korunma,

bağımsız ve tarafsız mahkemelerde hakkı ile düşünce, vicdan, din, toplanma ve örgütlenme özgürlükleri yer alır. Bildirinin getirdiği yenilikler arasında, sosyal güvenlik hakkı, eğitim hakkı, toplumun kültürel yaşamına katılma hakkı ile sanatın ve bilimsel ilerlemenin ürünlerinden yararlanma hakkı sayılabilir (Ana Britannica; 1990, 11. Cilt, 580).

Bildirideki ilkelerin uygulanabilirliğini sağlamak için bağlayıcı niteliği olan, güvence ve yaptırım getiren sözleşmeler oluşturulmaya başlanmıştır. Aşağıdaki iki sözleşme İnsan Hakları Evrensel Bildirisini gerçekleştirme aracıdır (Kayhan; 1997, 19).

2.1.2.2. Çocuk Hakları Evrensel Bildirisi ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Çocuğun toplumda bireysel bir yaşantı sürdürebilmesi için her yönüyle hazırlanmasının ve BM Antlaşması'nda ilan edilen ülkeler ve özellikle barış, değerlilik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliğini göz önünde bulundurarak, çocuğa özel bir ilgi gösterme gerekliliğinin 1924 tarihli, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'nde ve 20 Kasım 1959 tarihinde BM Teşkilatı Genel Kurulu'na kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisi'nde belirttiğini ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de ve çocukların esenliği ile ilgili uzman kuruluşların ve uluslararası örgütlerin kurucu ve ilgili belgelerinde tanınmaktadır (UNİCEF; 1996, 1). 20 Kasım 1959 tarihinde Çocuk Hakları Evrensel Bildirisi, BM Genel Kurulu'nda oy birliği ile onayladı. Ancak 38 ülkeden 14'ü bu bildiriye imza attı. Ancak 138 ülkeden 14'ü bildiriye imza attı (Kayhan; 1997, 19). Daha sonra ise BM Genel Kurulu tarafından ÇHDS, 20 Kasım 1989'da benimsenmiş ve uluslararası sözleşmeler içine 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girdi. Sözleşme Mayıs 1996 tarihi itibarıyla 187 ülke tarafından onaylanmıştır (UNİCEF; 1996, 2).

Çocuk Hakları Bildirisi'nde, "çocuğun gerek bedensel gerek zihinsel bakımdan tam ergenliğe ulaşmamış olması nedeniyle doğum sonrasında olduğu kadar, doğum öncesinde de uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma

gereksinimi bulunmaktadır.” Dünyadaki ülkelerin tümünde çok güç koşullar altında yaşayan ve bu nedenle özel bir ilgiye gereksinimi olan çocukların bulunduğu bilinci içinde, çocuğun korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından her halkın kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemi göz önünde tutarak, her ülkedeki, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası işbirliğinin taşıdığı önemin bilincinde olarak anlaşmaya varılmıştır (UNICEF; 1996, 2-3).

BM ÇHDS, 1. maddesi; “Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır” (ÇHDS; md. 1) hükmüne yer vermektedir. Bu da göstermektedir ki ÇHDS’de ILO’nun kabul ettiği 18 yaş sınırını çocukluk yaş sınırı olarak kabul etmektedir. Yine ÇHDS’nin 6. maddesinde; “Taraflar Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraflar devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı harcar” (ÇHDS; md. 6) şeklindeki bir hükümle, sözleşmeye dahil bütün ülkelere çocuğun korunmasını ve hayatının idamesinin sağlanmasını bir sorumluluk olarak yüklemiştir.

BM ÇHDS’nin 32. maddesine göre;

1. Taraflar Devletler, çocuğun ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işe ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı ve bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

2. Taraflar Devletler bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemleri alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak Taraflar Devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

a) İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler;

b) Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar;

c) Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler (www.die.gov.tr/cin/madde-32.html.14.11.2003).

Çocuklar hakkında her türlü ayrımcılığın yapılmasını (ırk, renk, dil, din, siyasi ve benzeri kanaat, milli ve sosyal geçmişi, mal varlığı, doğum ve sair

farklılıkları sebebiyle) da yasaklayan sözleşmede insan haysiyetine yaraşır bir muamele görmesi için gerekli bütün koruma sağlanmaktadır. Çocukların sosyal güvenlik hakkı bakımından da korunması için sözleşmede gerekli hükümler konulmuştur (Arıcı; 1999/b, 332). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 14 Eylül 1990 tarihinde ülkemiz tarafından kabul edilerek, 9 Aralık 1994 tarihinde imzalanmış, 17, 29 ve 30. maddelerine Anayasa ve Lozan Antlaşması çerçevesinde çekince konularak TBMM’nce onaylanmıştır (SHÇEK; 2001, IV).

BM ÇHDS, çocuğun sahip olduğu temel haklara ilişkin ayrıntılı düzenlemeleri içermektedir. Buna göre genel, çocuğun yaşam, korunma, gelişme, katılım hakları vardır. Bu haklara ihtiyaçlar çerçevesinde bakıldığında; beslenme, eğitim, sağlık, oyun oynama, sömürüden korunma, düşünce ve ifade özgürlüğüne sahip olma gibi onun yaşaması, korunması, gelişmesi için zorunlu hakların düzenlendiği görülmektedir (Akço; 2002, 10).

2.1.2.3. BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

16 Aralık 1966 tarihinde BM genel kurulunda hazırlanan bu sözleşme 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girdi. Bu sözleşmenin özelliği, üye devletler için hukuki bağlayıcılığının olmasıdır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde, herhangi bir ayırıma gidilmeden, tüm insanlar için ortak olan haklar ileri sürülmüştür. Bu haklar aynı zamanda çalışan çocukları da kapsamaktaydı. Sözleşmede çocukların ve gençlerin ahlak ve sağlıklarına zararlı yada yaşamları için tehlikeli işlerde çalışmalarının yasalarla cezalandırılmasının gerektiği vurgulanmaktadır. Tüm devletler, çocuk emeğinin ücretli olarak istihdam edilmesinin yasaklanmasını ve çocuklar için bir çalışma yaşının belirlenmesi gerektiğini öne sürmüştür (Kayhan; 1997, 20).

2.1.3. ILO’NUN FAALİYETLERİ

ILO, çalışma yaşamına ilişkin “Uluslararası Çalışma Standartlarını” oluşturan ve BM’in uzmanlık kuruluşu olarak görev yapan, sürekli yapısı bulunan bir örgüttür (Ateşoğulları; 1997, 11). ILO, I. Dünya Savaşı sonrasında, 1919 yılında kurulmuştur. Kurulmasında işçi örgütlerinin mücadeleleri, işçilerin karşı karşıya bulunduğu

zorluklara tepki duyan bazı kişi ve kuruluşların çabaları, 1917 yılındaki Rus ihtilalinin yayılmasından duyulan korku, düşük ücretler ve kötü çalışma koşullarının geçerli olduğu ülkelerin işverenlerinin rekabet gücünü azaltmak isteyen bazı işverenlerin girişimleri etkili oldu (Koç; 2000, 7).

Çocukların ve gençlerin iş yaşamlarına ilişkin uluslararası kaynakların temelini ILO'nun çalışmaları meydana getirmektedir. ILO, kabul ettiği sözleşmeler ve tavsiye kararları ile çocuk ve genç işçilerin iş güvenliğine ilişkin önerileri gerçekleştirmeleri için üye devletlere sunmaktadır. Çocukları korumaya yönelik ILO'nun düzenlediği konular ana başlıkları ile; çalışma saatlerini sınırlama ve fazla mesaiyi önleme, asgari haftalık ve gece dinlenme süresi, yıllık ücretli izin, adil ücret, sosyal güvenlik ve ücretlerin korunması istihdam ve eğitim şartları olarak özetlenebilir. Bunlardan; toplam 18 sözleşme ve 8 tavsiye asgari yaş, gece işi, çocuk ve gençleri işe almada sağlık kontrolü konularına ilişkin olarak kabul edilmiştir. 5 sözleşme ve 3 tavsiye de işçi sağlığı ve iş güvenliği, ağır ve tehlikeli işlerde çalışma şartları ve asgari yaş ile ilgili olarak yapılmıştır. Asgari yaşın zorunlu eğitim yaşı ile bağlantısına ilişkin ve sosyal politika konusunda iki sözleşme, ayrıca genç insanların işsizliği ile ilgili bir tavsiye kabul edilmiştir. ILO çerçevesinde, hem sendikal hak ve özgürlükler ile toplu çalışma ilişkilerinin düzenlenmesine, hem de ilgili kuralların yaşama aktaracak bir denetim ve koruma mekanizmasına yönelik yoğun bir uluslararası yasama faaliyetine tanık olunmaktadır.

Konularına göre çalışan çocuklarla ilgili ILO sözleşmeleri aşağıdaki gibidir (Kayhan; 1997, 20-21):

Çalışan çocukları doğrudan korumaya yönelik sözleşmeler konularına göre Asgari yaş, Sağlık, Güvenlik ve bunların dışında kalan konular olmak üzere üç ana başlık altında toplanabilir. Bu sözleşmelerden 5, 7, 10, 15, 33, 58, 59, 60, 112, 173 ve 138 sayılı anlaşmalar asgari yaşla ilgili; 13, 16, 77, 78, 115, 123, 124, 127, 136 ve 152 sayılı sözleşmeler sağlık ve güvenlik konularını düzenlemektedir.

Bunların dışındaki konularda; çocukların doğrudan korunmasıyla ilgili olarak belirtilen sözleşmelerden başka önemli olarak, gece dönemi çalışmalarına dair olan 6, 79 ve 90 sayılı anlaşmalar ve 117 sayılı toplumun refah düzeyinin yükseltilmesi, sosyal politik hedeflerin belirlenmesi ile 109 sayılı Deniz iş kolundaki ücret, usul gibi çalışma şartları mesleki eğitimi, iş sürelerinin sınırlandırılması ve dinlenmelere

ilişkin başka sözleşmelerde bulunmaktadır. Sözleşmelerle belirtilen konularda getirilen düzenlemeler, çalışan çocuğu korumayı amaçlamıştır (Kayhan; 1997, 21).

2.1.3.1. Asgari Çalışma Yaşına İlişkin ILO Sözleşmeleri

ILO'nun asgari çalışma yaşına ilişkin farklı işlerde olacak şekilde sınırlamalar getirilmiştir, bunlar sanayi ilerinde, maden işlerinde, tarım işlerinde, deniz işlerinde ve diğer işlerde ve 138 sayılı tekdüzen uygulamaya geçiş sözleşmesi olarak sıralanabilir.

Sanayi İşlerinde; ILO Genel Konferansı, Uluslararası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulunun daveti üzerine 3 Haziran 1937 tarihinde Cenevre'de yaptığı 23. oturumunda, oturum gündeminin 6. maddesini teşkil eden, Konferansın 1. oturumunda kabul edilmiş olan sanayi işyerlerine alınacak çocuklar için asgari yaşı tespit eden Sözleşmenin kısmen düzeltilmesi hakkında bazı tekliflerin kabulünü kararlaştırarak, bu tekliflerin Uluslararası bir Sözleşme şeklini alması gerektiğini düşünerek, 22 Haziran 1937 tarihinde Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi kabul edilmiştir (Akıllıoğlu; 1995, 159).

Bu alanda ilk kabul edilen 5 sayılı sözleşme 14 yaşından küçüklerin sanayide çalıştırılmasını yasaklamaktadır. Daha sonra çıkarılan 59 sayılı sözleşme ise bu yaş sınırını 15 yaşa yükseltmiş, ancak daha önceki 5 sayılı sözleşmede de istisnai olarak hüküm altına alınan aile işletmeleri ve Sanat okullarında ise bu 15 yaş altındaki küçüklerin çalışmasına izin verilmektedir (Kayhan; 1997, 22).

59 Sayılı Sözleşmenin çalışan çocuklara ilişkin düzenlemeleri aşağıdaki gibidir (Akıllıoğlu; 1995, 160-161):

Madde 2; “15 yaşın altındaki çocuklar kamu ve özel sektör sanayi işletmelerinde ya da bunların alt birimlerinde istihdam edilemez veya çalıştırılmazlar. Ancak, tabiatı icabı veya çalışma şartlarından dolayı orada istihdam edilen kişilerin hayatı, sağlığı veya ahlaki bakımından tehlike arzeden işler hariç olmak üzere, milli mevzuat bu çocukların sadece işyerinin aile üyelerinin çalıştığı işletmelerde çalışmasına izin verilebilir.”

Madde 3, “çalışmaları kamu makamlarınca onaylanıp denetlemek şartıyla, teknik okullarda çocuklar tarafından yapılan işlere uygulanmaz.”

Madde 4, “bu sözleşme hükümlerinin uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla her sanayi işletmesi işvereni, istihdam ettiği 18 yaşın altındaki kişiler için doğum tarihlerini de gösterir bir kayıt tutar”, hükümleri yer almaktadır.

Maden İşlerinde: Uluslararası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu’nun daveti üzerine 2 Haziran 1965 tarihinde Cenevre’de toplanan Uluslararası Çalışma Teşkilatı Genel Konferansı, 49. toplantısında, oturum gündeminin 4. maddesinde yer alan yer altı madenlerinde işe alınmada asgari yaşa ilişkin bazı tekliflerin kabul edilmesine karar vererek, 22 Haziran 1965 tarihinde Asgari Yaş (Yeraltı Çalışması) Sözleşmesi’ni kabul etmiştir.

Bu sözleşmenin maden işlerinde çalışan çocuklara ilişkin hükümleri aşağıdaki gibidir (Akıllıoğlu; 1995, 273-275):

2. maddesinde; “tespit edilmiş belirli bir asgari yaş altındaki kişiler yeraltında madenlerde istihdam edilemez veya çalıştırılmaz. İş bu sözleşmeyi imzalayan her üye ülke onay belgesine ekleyeceği bir açıklamada tespit ettiği asgari yaşı belirtecekti. Asgari yaş hiçbir şekilde 16 yaşından aşağı olamaz”.

Madde 3’de; “İş bu sözleşmeyi onaylamış olan her üye ülke, daha sonra onay esnasında tespit etmiş olduğundan daha yüksek bir asgari yaş tespit eder ise bu durumu ek bir açıklama ile Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürüne bildirebilir”.

Madde 5’de; “İş bu sözleşmenin 2. ve 3. maddeleri mucibince belirlenecek asgari yaş, en fazla temsil yetkisini haiz ilgili işveren ve işçi kuruluşlarıyla istişare sonunda tespit edilir” hükümleri yer almaktadır.

Tarım İşlerinde: 10 sayılı sözleşme ile prensip olarak 14 yaşından küçüklerin tarım işletmeleri ile bunlara bağlı işyerlerinde sadece okul saatleri dışında çalıştırılabilmelerine izin verilmektedir. Eğitim amaçlı çalışmalar ve hafif işler bu sözleşmenin istisnaları arasında öngörülmektedir (Kayhan; 1997, 22).

Deniz İşlerinde: Bu konuda ilk çıkarılan 7 sayılı sözleşme ile deniz işlerinde asgari yaş 14, daha sonra çıkarılan 15 sayılı sözleşme ile trimci ve ateşçi sıfatıyla gemilerde çalıştırılacaklar için asgari yaşı 18’e çıkarılmıştır. Aile üyelerinin bulunduğu gemilerdeki çalışmalar ile eğitim amacıyla yapılan gemilerdeki çalışmalar bu sözleşmeden istisna tutulmuştur (Kayhan; 1997, 22).

15 sayılı sözleşmenin 4. maddesinde; Bir limanda bir trimci veya ateşçi olmak mecburiyeti hasıl olduğu takdirde, eğer oradaki bu sınıf işçiler arasında en az 18 yaşında işçi bulunması mümkün olamazsa 18 yaşından küçük fakat 16 yaşından büyük genç işçiler bu işlere alınabilirler. Böyle bir hal vukuunda, hizmetine ihtiyaç duyulan bir trimci veya ateşçinin yerine bu gençlerden iki kişinin işe alınması zaruridir (Akıllıoğlu; 1995, 134).

7 sayılı sözleşmeyi değiştiren, 58 sayılı sözleşme ile deniz işleri çalışmasından asgari yaş 14'ten 15'e yükseltilmiştir. 112 sayılı sözleşme ile de 15 yaşından küçüklerin balıkçı gemilerinde çalıştırılmaması öngörülmüş ve 18 yaşında küçüklerin söz konusu gemilerde ateşçi ve trimci olarak çalıştırılması yasaklanmıştır (Kayhan; 1997, 22).

Diğer İşlerde: 33 sayılı sözleşme, 14 yaşından küçükler ile 14 yaşını doldurmuş olmasına rağmen yasa gereği temel öğrenim görme yükümlülüğünde bulunan küçüklerin çalıştırılmasını yasaklar. Ancak istisnai olarak aynı sözleşme 12 yaşını bitirmiş küçüklerin hafif işlerde okul saatleri dışında çalışmalarına imkan vermektedir. Aynı şekilde milli mevzuat ile sanat, bilim ve eğitim amacıyla yapılacak çalışmalar bu yaş sınırından istisna kılınabilecektir. 60 sayılı sözleşme ise 33 sayılı sözleşmeyi değiştirerek bu yaş sınırını 14'ten 15'e yükseltilmiştir. 33 sayılı sözleşmedeki hafif işlerdeki yaş sınırını ise 12'den 60 sayılı sözleşme 13'e yükselmiştir (Kayhan; 1997, 22-23).

Asgari Çalışma Yaşında Bütün İşler İçin Tekdüzen Uygulamaya Geçiş
138 Sayılı Sözleşmeler: ILO'nun hazırlamış olduğu 138 sayılı anlaşma ile, en az 15 yaş sınırı onaylanmış ancak Çocuk Hakları Evrensel Bildirisini oy birliği ile onaylayan 138 ülkeden ancak 14'ü bu anlaşmaya imza koymuştur (Çevik; 1995, 41).

Bu konu ile ilgili olarak, çıkarılan sözleşmelerden en önemlisi ILO tarafından 1973 yılında kabul edilen 138 sayılı asgari yaş sözleşmesine kadar asgari yaş sektörleri göre tespit edilmişken, bu sözleşme ile tek düzen bir asgari yaş sınırlaması getirilmeye çalışılmıştır. Bu sözleşmeden önceki konuyla ilgili düzenlemeler olan 5, 7, 10, 15, 33, 58, 59, 60, 112 ve 123 gibi anlaşmaların hepsi 138 nolu sözleşme ile teyit edilmektedir. 138 sayılı sözleşme genç insanların ruhsal ve bedensel olarak gelişmesi bakımından önem arzeden işlerde asgari yaşı 18'e kadar

yükseltmiştir. Bu sözleşme, çocukların ne zaman, nerede ve hangi şartlarda çalıştırılabilecekleri veya çalıştırılamayacakları konusunda ilkeler de getirmektedir.

Sözleşmenin kendisini onaylayacak her üye devlete getirdiği yükümlülükler aşağıdaki gibidir (Kayhan; 1997, 23):

1. Önce çocuk çalıştırılmasını ortadan kaldırmayı güvence altına alan ve en az çalışma yaşını, gençlerin bedeni ve ruhi gelişmesini sağlayıcı bir duruma yükseltmek amacıyla belirlenen bir ulusal siyaseti izleme,
2. Çalışmaya başlamada asgari bir yaş sınırı getirme,
3. Çalışmaya başlamadaki asgari yaş sınırını, genç nüfusun beden ve ruh gelişimini tamamlaması ile tutarlı bir düzeye ulaştırmak amacıyla giderek yükseltme, ilgili ülke mevzuatında yapılacak düzenlemede asgari yaş, zorunlu eğitimin sona erdiği yaştan ve kesinlikle 15 yaşından aşağı olmayacak şekilde düzenlenmesi.

2.1.3.2. Çocuk İşçilerin Sağlık ve Güvenliğine İlişkin ILO Sözleşmeleri

Çocuk işçilerin sağlık ve güvenliğine ilişkin olarak 13, 115, 127, 136, 15, 16, 77 ve 78 sayılı sözleşmeler kabul edilmiştir. Bu sözleşmelerde yer alan hükümler aşağıdaki gibidir:

Sınai Boya İşlerinde Çalıştırma Yasağı: 13 sayılı sözleşme çocuk işçilerin üstübeç, kurşun, sülfat veya bu maddeleri içeren diğer maddelerin kullanıldığı, sınai boya işlerinde çalıştırılmamalarını öngörmektedir. Ancak aynı sözleşme boyacı çıraklarının eğitim amacıyla bu işlerde çalıştırılmalarına imkan tanımaktadır (Kayhan; 1997, 24).

Radyasyon İşlerinde Çalıştırma Yasağı: Milletlerarası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu tarafından Cenevre’de 1 Haziran 1960 tarihinde 44. toplantısını yapan Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Genel Kurul Konferansı, toplantı gündeminin 4. maddesini teşkil eden, işçilerin iyonizasyon radyasyonlara karşı korunmasıyla ilgili çeşitli tekliflerin 22 Haziran 1960 tarihli 115 sayılı sözleşme kabul edilmiştir (Akıllıoğlu; 1995, 236).

115 sayılı sözleşme 16 yaşından küçüklerin iyonizona neden olan işlerde çalıştırılmalarını yasaklamaktadır (Kayhan; 1997, 24).

Ağır Yük Taşıma İşlerinde Çalıştırma Yasağı: Milletlerarası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu 28 Haziran 1967'de 51. toplantısında 6. maddesini teşkil eden, Tek İşçinin Taşıyabileceği Yükün Azami Ağırlığına dair bazı tekliflerin kabulüne, bu tekliflerin bir Milletlerarası Sözleşme şeklini almasına karar verdikten sonra, 28 Haziran 1967 Sözleşmesi kabul edilmiştir (Akıllıoğlu; 1995, 278).

127 sayılı sözleşmenin 2. maddesinde, bu sözleşme, yüklerin devamlı olarak bedenen taşınmasına uygulanır. Bu sözleşme, ilgili üyenin, bir iş teftişi sistemi bulunduğu bütün iktisadi faaliyet sektörlerine uygulanır. Madde 3'de, ağırlığı, sağlık ve güvenliğini tehlikeye sokabilecek yüklerin işçi tarafından bedenen taşınması talep veya kabul edilmez. Madde 4'de, 3. maddede belirtilen prensibin uygulanmasına üyeler, işin icra edileceği bütün şartları hesaba katarlar, hükümleri yer almaktadır (Akıllıoğlu; 1995, 279).

Bu sözleşmeye göre, çocuk işçilerin hafif olmayan ağır yükleri bedenen taşımalarını sınırlandırılmasını öngörmektedir (Kayhan; 1997, 24).

Benzinle Çalışan İşlerde Çalıştırma Yasağı: Milletlerarası Çalışma Bürosu tarafından Cenevre'de kabul edilen, 136 nolu sözleşme benzinle çalışılan işlerde çocuk işçinin çalıştırılmamasını öngörmektedir (Kayhan; 1997, 24).

2.1.3.3. Çocuk İşçilerin Sağlık Muayenesine İlişkin Sözleşmeler

Çocuk işçilerin Sağlık muayenesine ilişkin olarak; 15, 16, 77, 78 nolu sözleşmeleri sayabiliriz. Bu sözleşmelerde yer elen hükümler aşağıdaki gibidir (Kayhan; 1997, 24-25):

15 Sayılı Sözleşme: Özel olarak Hindistan ve Japonya kıyılarında seyahat eden gemilerde çalıştırılacak çocuklar için sağlık raporu öngörmektedir.

16 Sayılı Sözleşme: Çocuk işçilerin deniz işleri için bünyelerinin uygun olduğuna dair sağlık raporu getirilmedikçe bu tür işlerde çalıştırılmamasını öngörmektedir.

77 Sayılı Sözleşme: Sanayi işlerinin görüldüğü işyerleri ile bunlara bağlı yerlerde çalıştırılacak çocuk işçilerin muayenelerinden geçirilmesini düzenlemektedir.

78 Sayılı Sözleşme: Sanayi, tarım ve deniz işlerinin dışındaki işlerde çalıştırılacak çocuk işçilerin sağlık muayenesinden geçirilmesini düzenlemektedir. Sağlık muayenesi olmadıkça sanayi dışı işlerde çocuklar çalıştırılmayacaktır. Söz konusu sağlık muayenesi çocuk 18 yaşını bitirinceye kadar sürdürülecektir.

2.1.3.4. En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi

182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk işçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına ilişkin Acil Eylem Sözleşmesi ve 190 sayılı Tavsiye kararı, 1999 yılında ILO tarafından Üye Devletleri çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerine son vermek üzere ivedi adımlar atmaya yöneltmek amacıyla benimsenmiştir. Bu Sözleşme ve Tavsiye Kararı, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin yasaklanması ve ortadan kaldırılmasını açıkça öngörerek, çalışmada asgari yaş sınırı konulması ve bu sınırın aşamalı yükseltilmesi yükümlülüğünü getiren 138 sayılı Sözleşmeyi tamamlamıştır (ILO; 2001, 13).

Sözleşmenin 1. maddesine göre; “Bu sözleşmeyi onaylayan her ülke acil bir sorun olarak çok kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını sağlayacak acil ve etkin önlemleri alır” (182 sayılı ILO Sözleşmesi md. 1) şeklindeki ifadeyle tüm üye Devletlere bu sorumluluğu yüklemiştir.

Ayrıca bu sözleşmenin 3. maddesinde “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” ifadesi tanımlanmıştır. Bu maddeye göre; “Sözleşmenin amaçları bakımından “en kötü biçimlerindeki çocuk işçiliği” ifadesi (182 sayılı ILO Sözleşmesi md. 3):

(a) Çocukların alım-satım ve ticari, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve çocukların askeri çatışmalarda zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırılmaları gibi kölelik veya kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;

(b) Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

(c) Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

(d) Mahiyeti veya yürütümündeki koşulları itibarıyla çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işi kapsar” şeklinde en kötü biçimdeki çocuk işçiliğini tanımlamıştır.

2.1.3.5. Çocuk ve Gençleri Koruyucu Diğer Sözleşmeler

Çocuk ve gençleri koruyucu diğer sözleşmeler aşağıdaki gibidir(Kayhan; 1997, 25):

(Sözleşme No: 79); Çocukların ve gençlerin gece işlerinde çalışmalarının önlenmesi hakkında,

(Sözleşme No: 29-105); Zorla çalıştırmanın önlenmesi ve koşulları,

(Sözleşme No: 100); Eşdeğerli iş karşılığında eşit ücret ödenmesi,

(Sözleşme No: 111); İstihdam ve iş koşullarında fırsat ve muamele eşitliğinin sağlanması

(Sözleşme No: 156); Aile sorumluluğu taşıyan işçilere mesleki rehberlik ve eğitim alanında özel önlemler alınması,

(Sözleşme No: 122); Tam, üretken ve özgürce seçilen istihdam politikasının izlenmesi,

(Sözleşme No: 88); ücretsiz istihdam servisi kurulması,

(Sözleşme No: 142); Mesleki rehberlik ve mesleki eğitim politika ve programlarının geliştirilmesi,

(Sözleşme No: 158); Geçerli bir neden olmaksızın istihdamın sona erdirilmesine karşı tedbir alınması,

(Sözleşme No: 81-129); İşgücü denetiminin sağlanması,

(Sözleşme No: 144); Uluslararası Çalışma Standartlarının daha etkin uygulanmasını sağlamak amacıyla hükümet ve en çok temsil kabiliyetine sahip işçi ve işveren kuruluşları arasında işbirliği ve görüş alışverişinin sağlanması,

(Sözleşme No: 131); Aşırı düşük ücretlere karşı koruma önlemleri alınması,

(Sözleşme No: 14-106); Sanayi ve ticari işyerlerinde haftada en az 24 saat dinlenme süresinden yararlanma,

(Sözleşme No: 29, 140); Yılda en az 3 hafta süreli izin hakkının tanınması, çalışma saatleri içerisinde ücretli öğrenim izninin verilmesi,

(Sözleşme No: 13-115-136-138-155-161-162-119-124-148); İş güvenliği, işçi sağlığı ve çalışma ortamı konularında ulusal politika oluşturulması,

(Sözleşme No: 102-157); Sosyal güvenliğin asgari standartlarının oluşturulması,

(Sözleşme No: 89-45); kadınlara, gece ve yer altı işlerinin hesaplanması ile ilgili, sözleşmeler, konuyla doğrudan veya dolaylı ilgili olan sözleşmeler arasında sayılabilmektedir.

2.1.4. AVRUPA SOSYAL ŞARTI

ILO'nun de işbirliği ile hazırlanan taslak 18 Ekim 1961 tarihinde Torino'da Avrupa Konseyi üyesi 13 devlet tarafından imzalanan "Avrupa Sosyal Şartı" kabul edilmiş ve bu şart 5 ayrı devletin onaylaması ile 26.2.1965'de yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme, 7. maddesi ile çocukların ve gençlerin iş güvenliğine ilişkin çözümler getirmiştir. Avrupa Sosyal Şartı dışında bu konuda oluşturulan önemli bir belge de 8, 9. Aralık 1989 tarihli AB üyesi 11 devletin Strasburg zirvesinde devlet ve hükümet başkanlarınca kabul edilen Avrupa Topluluğu Şartıdır. Söz konusu belge, 21, 22 ve 23. maddelerinde çocuk ve gençlerin korunması ile ilgili önemli hükümleri içermektedir (Kayhan; 1997, 33).

Avrupa Konseyi'nin hedefinin kendilerinin ortak mirası olan ideal ve prensiplerin gerçekleştirilmesi ve korunması gayesiyle üyeleri arasında daha güçlü bir birliğin sağlanması ve özellikle insan hakları ve temel özgürlüklerin gerçekleştirilmesi ve idame ettirilmesi suretiyle sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanması olduğunu göz önüne alarak; Avrupa Konseyi üyesi devletlerin, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanmış olan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Avrupa Sözleşmesiyle 20 Mart 1952 tarihinde Paris'te imzalanan ek protokolde halklarına bu belgelerde belirtilen kişisel ve siyasal hak ve özgürlükleri sağlamayı kabul ettiklerini göz önünde bulundurarak; hiçbir renk, ırk, cinsiyet, din, siyasal görüş, ulusal soy veya sosyal köken ayırımı gözetmeksizin sosyal haklardan yararlanma hakkının sağlanması gerektiğini göz önüne alarak; uygun kuruluş ve faaliyetlerle kent ve kırsal nüfusun yaşam düzeyini geliştirmek ve sosyal refahını

yükseltmek için her türlü ortak çabada bulunmaya kararlı olarak imzalanmıştır (Akıllıoğlu; 1995, 307).

16.06.1989 tarih ve 3581 sayılı kanunla Türkiye tarafından onaylanmış olan Avrupa Sosyal Şartı, çalışma yaşamına ilişkin düzenlemeler içerisinde çocuklar ile genç işçilerin korunmasını ele alan Uluslararası belgelerden birisidir. Avrupa Sosyal Şartı, küçük işçi ile yetişkin işçi arasındaki sınırı 18 yaşın oluşturduğunu belirtir. Ayrıca Avrupa Sosyal Şartı, doğrudan bir sektör ayırımı yapmaksızın diğer uluslararası belgelerden farklı olarak 18 yaşından küçük işçiler için gece çalışma yasağı getirmiştir (Kayhan; 1997, 34). Avrupa Sosyal Şartı madde 7’de çocukların ve gençlerin korunma hakkına ilişkin hükümleri aşağıdaki gibidir (Avrupa Sosyal Şartı; md. 7):

Akit Taraflar, çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere;

1. Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu haricinde asgari çalışma yaşının en az 15 olmasını sağlamayı;

2. Tehlikeli ve sağlığa aykırı sayılan belirlenmiş işlerde asgari çalışma yaşını daha da yükseltmeyi;

3. Henüz zorunlu öğrenim çağında olanların, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalışmalarını sağlamayı;

4. 16 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin, gelişmeleri ve öncelikle de mesleki eğitim gereksinimleri uyarınca sınırlandırılmasını sağlamayı;

5. Genç çalışanların ve çırakların adil bir ücret ve diğer uygun ödeneklerden yararlanma hakkını tanımayı;

6. Gençlerin, çalıştırılanların izniyle normal çalışma saatlerinde mesleki eğitimde geçirdikleri sürenin, günlük çalışma süresinden sayılmasını sağlamayı;

7. 18 yaşın altındaki çalışan kişilere yılda en az 3 haftalık ücretli izin hakkını tanımayı;

8. 18 yaşın altındaki kişilerin ulusal yasalar veya düzenlemelerle belirlenen işler dışında gece işinde çalıştırılmamasını sağlamayı;

9. Ulusal yasalar veya düzenlemelerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşın altındaki kişilere düzenli sağlık kontrolünü sağlamayı;

10. Çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan ve dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta gelmek üzere; uğradıkları ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlamayı; taahhüt eder.

Madde 17; anaların ve çocukların sosyal ve ekonomik korunma hakkına ilişkin hükümler, Akit Taraflar, anaların ve çocukların sosyal ve ekonomik korunma hakkının etkin biçimde kullanılması için; uygun kuruluş veya hizmetlerin kurulması veya korunması dahil, bu amaca uygun ve gerekli tüm önlemleri alacaktır (Avrupa Sosyal Şartı; md. 17).

2.2. TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞGÜCÜNÜN TARİHİ GELİŞİMİ

Eğitimsizlik, hızlı nüfus artışı, kentleşme, fakirlik, ülkemiz insanlarını da dünyadaki diğer ülkelerde olduğu gibi, küçük yaşta çalışma hayatına katılmaya mecbur kalmışlardır. Kente gelen aileler, çocuklarını çeşitli işlerde, özellikle de kısa sürede çok para getiren işlerde çalıştırmaya başlamışlardır (Çevik; 1995, 45).

Ülkemizde Anadolu’da geçim biçiminin büyük ölçüde tarıma ve hayvancılığa dayalı olduğu devirlerde çocuklar, diğer toplumlarda da benzeri gözlendiği gibi, küçük yaşlarda ya ailenin ya da topluluğun işlerine yardım ederek yetismekteydiler. Bu anlamda özel bir meslek eğitimi söz konusu değildi. Ancak ticaretin gelişmeye başlamasıyla birlikte belli zanaat ve meslek alanlarında özel eğitilmiş insanlara ihtiyaç duyuldu. Bu ihtiyaç, büyük ölçüde Ahilik kurumuyla karşılandı (Duyar/Özener; 2003, 23).

Türkiye’de çocuk işgücünün kullanımına tarihsel açıdan bakıldığında ilk örneklerinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ahi kurumlarında karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşunun ilk yıllarından itibaren çocuk işgücünün gelişimine bakmak konunun önemi açısından yararlı olacaktır.

2.2.1. OSMANLI DÖNEMİ

Göçer bir aşiretten beyliğe, beylikten devlete ve devletten dünya çapında bir İmparatorluğu oluşturan bir dinamizm Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu, Osmanlı toplum yapısını, kaynaklarını ve Osmanlı sosyo-kültürel yapısının unsurlarını, oluşturduğu düşünülebilir. Ayrıca şu da rahatlıkla bütün bunun yanında şu da rahatlıkla söylenebilir ki Osmanlı'nın; mekan boyutunda ortaya çıkmasını mümkün kılan coğrafi konumu ve jeo-politiğini, zaman boyutunda sosyal, politik, iktisadi ve kültürel pek çok unsurun kendini bir varlık olarak ortaya çıkaracak güçte bir birikime ve gelişme seyrine ulaşmasının ve bütün içerisinde bir araya getirebilecek insan unsuruna sahip olmasının da rolü büyüktür denilebilir. Osmanlı İmparatorluğu da kuruluşundan itibaren kendi temel özellikleriyle uyumlu bir toprak düzeninin olması ve buna dayalı olarak gelişen üretim ilişkilerini bir dünya devleti olarak tarihe geçmesindeki en önemli unsur olduğu da söylenebilir. Osmanlı üretim düzeninin en önemli unsurunu toprak ve bunun etrafında oluşan toprak rejimi oluşturmaktadır. Bu bağlamda oluşan bir olgu olarak Osmanlı Toprak İşçiliği, daha çok şehirli mekanlarda önem kazanan Ahiliğin, Osmanlı çalışma hayatı bakımından oldukça önemli olduğu göz ardı edilmemelidir.

2.2.1.1. Ahilik

Ahi'lik kurumu, Osmanlı İmparatorluğu'nda oldukça önemli ve 12. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında uzun bir döneme damgasını vuran geniş bir yere sahiptir. "Ahi'lik kelime anlamı olarak; Arapça'da kardeşim, Türkçe eli açık, cömert anlamına gelen "akı" kelimesinde anlam bulmuştur" (Yazıcı;?, 69). Ahilik kurumu, eleman yetiştiren işleyiş ve denetim kurumu olarak çocuk ve gençleri sistematize ederek bünyesinde toplamaya çalışmıştır. Bir takım araştırmacıların, Ahi'liğin kökenini 11. yüzyıldan başlayarak gelişmiş olan Fütüvvet'lere dayandırmalarına rağmen, Ahi'lik aslında Anadolu Türkleri'nin biçimlendirdiği Anadolu Türkleri'ne ait bir kuruluştur. Ahi birlikleri, birkaç zanaat kolu dışındaki bütün sanatkar gençleri koruyarak, bünyesi altına almaya çalışmıştır. Bu birliklerde çalışan insanlar iş değiştirmezler ve yeteneklerine uygun işlerde çalıştırılırlardı. Çalışanlar, çırak-kalfa-usta hiyerarşisi

içinde, baba-evlat enformel ilişkisi ile idare heyetinin denetim ve gözetimi altında çalışmaktaydılar (Ekinci; 1989, 68'den aktaran Kumaş; 1993, 27).

Ahi teşkilatlarını iyi kavrayabilmenin bir yolu da fütüvvet ve fütüvvetname olgusunun anlaşılabilmesinden geçmektedir. Ahi geleneği boyunca, “Fütüvvet; el açıklığı, konukseverlik, yerine göre zulüm ve kahır görmüşlere sahip çıkma ve o yolda gözünü budaktan esirgememe manasında bir cesaret ve yiğitlik karşılığı olarak kullanılmıştır.” (Yazıcı; ?, 71).

Çok hareketli bir zaman periyodunu ifade eden bu dönemde, Fütüvvetname'lerden hareketle Anadolu'da ilk Ahi kuruluşunu, Kırşehir'de bir Türk düşünürü ve iktisatçısı Ahi Evran Şeyh Nasiruddin Ebu'l-Hakayık Mahmud B. Ahmet El-Hayi (1171-1261) gerçekleştirdi. Bu dönemde Osmanlı ülkesinin her yerinde değişik sanat sahiplerinin kendilerine göre bir teşkilatı vardı. Bu teşkilatların, esnaf şeyhi, kethüdası (kahya), yiğitbaşı ve ehl-i hıbre gibi üyeleri bulunurdu. Esnafça seçilip, hükümetçe üyelikleri tasdik edilen bu kurul, esnafın bütün davranışlarından sorumlu olduğu gibi, aynı zamanda hükümetle esnaf arasında da aracı durumda idi. Yolsuzluk eden sanat sahibi, bunlar vasıtasıyla ceza görürdü. Hükümet, mahalli kadılar aracılığıyla sanat erbabına yapacağı tebligatı bu teşkilatlar yoluyla yapardı (Yazıcı;?, 70).

Ahilikte eğitim üç amaca yönelikti (Tezcan; 1991, 124):

1. Dürüst vatandaş yetiştirmek,
2. Mesleki beceriler kazanmış eleman yetiştirmek,
3. Askeri güç yetiştirmek.

Ahi'lik kurumu çalışanları kontrol ve koruma açısından bir oto-kontrol sistemi kurmuştur. “Ahi Baba” vekilleri, sadece ustaların değil, kalfa ve çırakların da haklarını korur, çalışanların kötü huy ve hareketleri ile bunların haksızlığa uğramalarından yalnız ustaları değil, kademeli olarak bütün esnafı sorumlu tutarlardı (Ekinci; 1989, 68'den aktaran Kumaş; 1993, 27). Ahi zaviyelerinde çırak, ahlak ve fazilet eğitimine tabi tutulur, toplum ahlakı öğrenirdi, her çırak mutlaka okuma yazma öğrenirdi. Her usta, çırağın ahlakından sorumlu idi. Her çırak, kendisine kalfalardan iki kişiyi “**Yol Kardeşi**” ve ustalardan birisini “**Yol Atası**” seçerdi. Çırağın bir “**Üstadı**” (Sanat Öğretmeni), bir de “**Piri**” bulunuyordu (Tezcan; 1991, 124). Eti senin kemiği benim felsefesi içinde çalışanlar belirli sürelerde aynı ustanın

yanında çalışarak statülerini yükseltebilirlerdi. Bu statünün en alt basamağı olan “Yamak” olabilmek için, 10 yaşından küçük olmamak ve işe devamının babası veya velisi tarafından sağlanması gerekliliği koşulu vardı. Çıraklık kademesine geçmek için, 2 yıl bedava ve düzenli olarak yamaklık yapmak gerekirdi. Yamaklıktan çıraklığa geçebilmek için ustanın çırağı övmesi, velisinin esnaf vakfına hediye vermesi gibi bir takım şartların yerine getirilmesi ve bir tefi töreni yapıldı. Üç yıl çıraklık yapan kişi kalfalığa yükselir ve daha gösterişli bir törenle peştamal giyerdi (Ekinci; 1989, 67’den aktaran Kumaş; 1993, 27).

Kalfalar, usta olmaya namzet ve henüz sermayesi olmayan ücretli işçileridir. En az 1001 gün çıraklık yapanlar kalfalığa geçme hakkını elde ederlerdi. Kalfa, ustanın bulunmadığı zamanlarda, onun yetkisine sahip olarak her türlü işi yürütürdü. Özel bir törenle ustalığa geçer ayrı bir dükkan açarlardı. Kalfalık dönemi bütün meslekler için 3 yıldır. Kalfa sınav niteliğinde bir törene katılırdı. Bu törende kalfa, kendi eliyle sanatı ile ilgili bir şey hazırlar, bunu ustalar meclisine sunardı (Tezcan; 1991, 127).

Ustalık peştamal kuşatılarak olurdu. Ustalık şartları olarak, kalfa iken, üç çırak yetiştirmesi başta gelirdi. Meclise girebilmesi için de üç kalfa yetiştirip bunlara peştamal kuşatmış olması zorunlu idi. Çıraklıktan ustalığa geçmek için bir işte uzun süre çalışmış olmak ve üstatların önünde ciddi bir sınavdan geçmek şarttı. Ancak usta olmayan, işyeri açamazdı. Kalfaların yaptığı iş ustaları tarafından beğenilirse, o kalfa usta olurdu.

Ahi Örgütü, 17. yüzyıldan sonra loncalara dönüşmeye başladı. 1727’den başlayarak ustalık ve gedik deyimleri esnaf örgütüne girdi. Gediği olmayan kişi sanat ve ticaretle uğraşamaz oldu. Osmanlı Devleti’nin gerileme döneminde Ahi Birlikleri büyük ölçüde çözüldü. Tümüyle Loncalara ve gediklere dönüştü. 18. yüzyıldan sonra bunlarda iç ve dış ekonomik gelişmelerin etkisiyle işlevlerini yitirmeye başladılar; Meşrutiyet dönemi yenilikleriyle de zayıfladılar (Ana Britannica; 1990, 1. Cilt, 200).

2.2.1.2. Gedikler

Türkçe bir kelime olan Gedik, tekel yapısındaki kuruluşlara verilen isimdir. Gedikler işleyeceği işi, başkalarının işleyememesi, satacağı şeyi başkalarının

satamaması şartıyla hükümet tarafından verilen bir senedin içindeki hükümlerin kullanılması ve yürütülmesi ile oluşturulmuş kuruluşlardır (Çağatay; 1974, 126'den aktaran Kumaş; 1993, 29). Gedik düzeni tezgahların dağılmasını, tezgah sayılarının artmasını, iş türünün değişmesini önleme zorunluluğunun sonucuydu. Gedik sahibi usta ölmedikçe yada işi bırakmadıkça çıraklık ve kalfalık dönemlerini geçirmiş olsalar bile zanaatçıların gedik edinmesi olanaksızdı. Örneğin; İstanbul'daki 180 kalaycı gediğinin sayısı hiç değişmedi. Buna karşılık sayı sınırlaması olmayan kunduracılık, belli koşulları yerine getiren her kalfaya açıktı. Boşalan gedikler için bedel-i muaccele ödenmesi koşuluyla berat veriliyordu. Ölen bir ustanın gediği yetişmiş bir kalfaya devredilirken, varislerine tezgahın araç gereç bedeli "ustalık hakkı" ödenirdi (Ana Britannica; 1990, 9. Cilt, 340).

Başlangıçta, "Ustalık" adı ile sınırlandırılmış olan "Gedik" aslında "Sanat Aletleri" kelimeleri anlamına gelmektedir. Esnaf sanatını bıraktığı zaman ustalık hakkını esnaf içinden yetişmiş bir kalfaya verirken sanatına ait alet ve gereçleri satmış olur. Ahi birliklerinin gediklere dönüşmesi çocuklar ve gençlerin iş güvenliği açısından gelişme sağlamıştır. Ahi birliklerinde, çırak-kalfa-usta hiyerarşisi içinde, çıraklık süresini bitiren ve yeterliliği kabul edilen çıraklar, bir dükkân ve benzeri işyeri açma olasılığını elde ettiğinde kendiliğinden ustalığa yükselirdi. Gediklerin ortaya çıkması ile kalfalık ara statüsü zorunluluk kazanmış, hemen ustalık statüsüne geçmeleri olasılığı ortadan kalkmıştır. Ahi Birliklerindeki yamak, çırak, kalfa, usta olabilmek için geçerli olan kurallar Gediklerde de geçerlidir. Gedikler tekelci bir yapıya sahip oldukları için sanat ve ticarete ayrıcalık içinde bulunur, dar ve kapalı yapıları ile de sanayileşmeyi engelledikleri için, padişah fermanı ile 1861'de kısmen, 1912'de tamamen ortadan kaldırılmıştır (Çağatay; 1974, 126-127'den aktaran Kumaş; 1993, 30-31).

2.2.2. TANZİMAT DÖNEMİ

Tanzimat Dönemi, örf ve adetlere dayanan toplum sisteminin pozitif hukuk sistemine geçmesi olarak nitelendirilebilir. Bu geçişe ilk örnek olarak, o dönemin Medeni Kanunu anlamına gelen "Mecelle-i Ahkam-ı Adliye" görülmektedir. Dönemin çalışma hayatı ile ilgili en önemli kurallar, Mecelle'nin 2. kitabının 4.

faslını meydana getiren “İcare-i Adem” (Adam Kirası) başlığı altında toplanmıştır (Soyer; 1982, 49’den aktaran Kumaş; 1993, 31). Mecelle çalışma hayatını koruyucu bir niteliğe sahip değildi, çünkü çalışma hayatını kira ilişkisine dayayan, bireycilik anlayışı ağır basan Ceza Hukuku izlerini taşıyan hükümleri taşımaktaydı. Tanzimat Dönemi’nde Mecelle dışında işçileri korumak amacıyla çıkarılmış kanun ve tüzüklere de rastlanılmaktadır (Soyer; 1982, 49’den aktaran Kumaş; 1993, 31).

Ereğli Maadin-i Humayun Teamülnamesi ya da yaygın adıyla Dilaver Paşa Nizamnamesi (1865) madencilik alanında çalışan işçileri korumak maksadı taşıyan bir hukuki düzenlemedir (Arıcı; 1999/a, 36). Bu nizamname, 13-18 yaşları arasındaki çocuklar ve gençlerin iş güvenliği açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Ereğli Sancağı’nda bulunan 13-50 yaşları arasındaki erkeklere tarım işlerinin geri kalmaması için, 12’şer gün arayla maden ocaklarında çalışma zorunluluğu getirilmektedir (Çelik; 1972, 11-12 ‘den aktaran Kumaş; 1993, 32). Düzenleme, genç işçilerle ilgili iş güvenliği açısından önlem alınmasını getirmesine rağmen, yeterince özellik taşıyan iş güvenliği hükümlerine yer verilmemiştir. Bu düzenlemede genç işçilerle ilgili tek önlem olarak, gece dersleri verilmek üzere bir okul açılmasının ve bir öğretmen getirilmesinin öngörülmüş olmasıdır (Soyer; 1982, 49’den aktaran Kumaş; 1993, 32). Dilaver Paşa Nizamnamesi, 13 yaşından küçük çocuklar için bir çalışma zorunluluğu getirmemiş olmasına rağmen 13 yaşından büyük çocuklara çalışma zorunluluğu getirmiştir. Gerçekte bu düzenleme uygulama alanı bulamamıştır (Centel; 1982, 27’den aktaran Kumaş; 1993, 32).

1869 yılında çıkarılan Maadin Nizamnamesi, iş güvenliği ile ilgili kurallara da yer veren bir nizamname olarak çalışma yükümlülüğü kaldırılmıştır (Arıcı; 1999/a, 36). Çocuklar ve gençlerin iş güvenliği konusunda Milli Mücadele yıllarında atılan önemli bir adımda “Ereğli Havzai Maden Amelesi”nin Hukukuna ilişkin olarak 1921 tarihli 151 sayılı kanundur, bu kanunda çocuklar ve gençlerin maden ocaklarında çalıştırılması yasaklanmıştır. Bu kanun en az çalışma yaşını sadece kömür ocaklarında 18 olarak belirlenmesine rağmen büyük bir gelişimi ifade etmektedir (Soyer; 1982, 52’den aktaran Kumaş; 1993, 31-32). Ancak çıkarılan bütün bu yasalar çalışma yaşamında etkili olmamıştır. Çocuk ve gençlere ilişkin olarak yapılan bu yasaların haricinde çıraklara ilişkin olarak ilk resmi çalışmalara ve çıraklık okullarına 1914 yılında rastlanılmaktadır. Çıraklık okulları, açılmadan önce

İmparatorluk ordularının savaş, araç ve gereçlerinin üretim ve bakımını yapabilecek teknik personeli yetiştirmek için açılan sanat okulları ilk mesleki ve teknik eğitim kurumlarındandır. Nazarı Mekteb-i adıyla kurulan sanat okulunun adı, Askeri Fabrikalar Müdüriyeti Umumiyesi usta mektebi olarak değiştirilmiştir. 1914 yılında ise ilk çırak okulları açılmıştır. 1915 yılında çıraklık ve çıraklık eğitimi ile ilgili okullarda faaliyet göstermek üzere “Talim ve Terbiye Cemiyeti” kurulmuştur (Kayhan; 1997, 53).

Osmanlı toplumunda tarım dışında çalışan nüfusun sayısı Tanzimat’tan sonra önemli ölçüde artmıştır. Bu olgunun sanayileşmeyle yakından ilişkisi vardır. Artan işgücü ihtiyacını karşılamak üzere daha önce tarımda ve çoğunlukla aile temelli işlerde çalışan işgücünün bir bölümü, sanayi ve hizmetler sektörüne kaymıştır. Bu dönemin 1. Dünya Savaşı’na denk gelmesi, erkek işgücünde azalmalara yol açmış ve bu nedenle de çalışanlar içerisinde kadın ve çocukların oranı artmıştır. 1913-1915 yılları arasında yapılan sayımda 15000 sanayi işçisinin %10’unun kadın ve çocuklardan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu oran 1927’de ise %35’e ulaşmıştır. Osmanlı’nın son dönemlerinde çalışma koşullarına ilişkin oldukça kısıtlı bilgi bulunmasına rağmen, mevcut sınırlı sayıdaki belgeden, çalışma koşullarının son derece kötü olduğu görülmektedir. Örneğin; Selanik bükümhanelerinde iş şafakla başlıyor, karanlık çökünceye kadar devam ediyor ve dolayısıyla yazın 15, kışın 10 saat çalışılıyordu (Quataert; 1998’den aktaran, Duyar/Özener; 2003, 25). Bu durum Edirne, İzmir, Bursa gibi diğer kentlerde de pek farklı değildi (Quataert; 1999, 227-230’den aktaran, Duyar/Özener; 2003, 25).

Cumhuriyetin ilanından önce toplanan TBMM, Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın zor koşullarına rağmen, çalışma sorunlarıyla ilgilenmekten geri kalmamıştır. Nitekim, Zonguldak ve Ereğli kömür bölgesinde çalışan maden işçileri için çıkarılan 115 ve 151 sayılı yasalar, bu dönemim ürünüdür (Demircioğlu/Centel; 2003, 37). Anılan bu dönemde, Osmanlı’da işçi hareketlerinin de ilk adımlarını görmek mümkün olmaktadır. İşçi örgütlerinin ilk talepleri çalışma koşullarının ve ücretlerin düzelmesine ilişkindi. Mesela, 1908-1915 yılları arasında meydana gelen grevlerde günlük çalışma süresinin 10 saate indirilmesi ve kadınlar ile çocukların sanayide çalıştırılmasının önüne geçilmesi isteği ön plandaydı (Duyar/Özener; 2003, 25).

Osmanlı'nın son dönemlerinde, özellikle de Tanzimat'tan sonra bu yapı bozulmaya başladı. Ülkemizde çalışma koşullarına ilişkin en eski sayısal veriler Tanzimat dönemine aittir. Bu dönemde günlük çalışma süresi son derece uzundu. Bu durum sonraki yıllarda da pek fazla değişiklik göstermedi. Örneğin; 1. Meşrutiyet'i izleyen yıllarda çalışma süresinin 16 saati bulunduğu, buna rağmen ücretlerin son derece düşük olduğu bilinmektedir. Bu dönemde çocuk işçiliğine ilişkin de birtakım verilere Örnek olarak; Zonguldak köylülerinin 13 yaşından 50 yaşına kadar çalışıyor olmaları, bu zaman diliminde ayın 15 gününü tarlada, kalan 15 gününü ise ocakta geçiriyor olmalarını verebiliriz (Duyar/Özener; 2003, 24).

2.2.3. CUMHURİYET DÖNEMİ

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de çalışma yaşamı ve çocuk işçiliğinin genel görünümünde önemli bir değişiklik görülmemiştir. Üretim temelde tarım ağırlıklı olduğu için, işgücü de bu alanda yoğunlaşmıştır. Tarım alanındaki üretim de genellikle aile temelli olduğu için çocukların durumu, Anadolu'da yüzyıllardır varlığını sürdüren geleneksel yapının izlerini taşımaktadır. Sanayi ve imalat sektöründe de durum pek farklı değildir. Osmanlı'nın son yıllarında başlayan sanayileşme çabaları, yüzyılın ortalarına dek genel yapıda önemli bir değişime yol açmaz ancak bu dönemde çocuk işçiliğine ilişkin yapılan yasal düzenlemeler arasında 1921 tarihli Ereğli Kömür Havzası Yasası'nda, kömür madenlerinde yer altı işlerinde 18 yaşından küçüklerin çalıştırılmayacağı gibi hükümler yer almaktadır (Duyar/Özener; 2003, 25).

2.2.3.1. 1923-1960 Yılları Arasındaki Dönem

Çocuk ve genç emeğinin korunması ve sorunların çözümüne yönelik, en önemli olaylardan biri de 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de İktisat Kongresi'ni sayabiliriz. Bu kongrede çocuk ve genç işçilerle ilgili en önemli ilkeler, "İşçi Grubunun İktisat Esasları" başlığında görülmektedir. Kongrede işçilerin resmen isteyecekleri haklar belirlenmiştir. Örneğin; 14 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasının yasaklanması, çocuk çalışanların çalışma yaşı ile ilgili temel sistem

oturtulmuş, 14-18 yaşları arasında olan çocukların günde 6 saatten fazla çalıştırılmamaları, günde 2 saat eğitim görmelerinin işverenler tarafından güvence altına alınması, bu yaşlarda olanların maden ocaklarında, yer altında çalıştırılmaları ve gece çalıştırılmalarının yasaklanması, her türlü sanat işyerlerinde ve gümrüklerde 12 yaşından küçüklerin ya da çocukların çalıştırılmasının engellenmesi, 12 yaşında olanların günde 4 saat ve hafif işlerde çalıştırılabilecekleri kabul edilmiştir (Ökçün; 1981, 431'den aktaran Kumaş; 1993, 34-35).

1920'li yıllarda, çalışan çocuklara ilişkin hükümlerin yanında, Mesleki-Teknik Eğitime de bir bütünlük içinde bakılmış, okul ve çevre ilişkilerine önem verilmiş ve bölgelerin eğitim ihtiyacı üzerinde durulduğu görülmüştür. Bu bağlamda ülkemizde Cumhuriyet'in ilk yıllarında genel eğitim okulları meslek eğitim okullarından önce kurulmuş ve genel eğitim okullarına daha fazla önem verilmiş, bunun sonucu olarak da meslek eğitimi anlayışı olumsuz yönde etkilenmiştir, ancak zamanla bu kanı değişerek bir ilkokul veya bir ortaokul yapar gibi, bir tarım, bir ticaret veya sanat okulu da açılmalı düşüncesi zamanla yaygınlaşmaya başlayarak bu konuda adımlar atılmaya başlanmıştır (Doğan ve diğerleri; 1997, 27).

Cumhuriyet döneminde, Türkiye'de ilk nüfus sayımının verilerine dayanarak İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından sanayinin ve taşıdığı özellikleri belirlemek üzere ülke çapında bir sayım yapılmıştır. Buna göre, 4 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde 147.128 kişi istihdam edilmektedir. Bunların 22.684'ünün, % 15,4'ünün 14 yaşından küçük olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra yapılan 2. nüfus sayımında da durum pek farklı değildir. İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde kadın ve çocuk istihdamı hayli yüksektir. 1935 yılı rakamlarına göre tarımda tüm çalışanların % 26,7'si 14 yaşın altındaki çocuklardan oluşmaktadır. Tekstil ve demir sanayinde bu değerler sırasıyla % 6,6 ve 6,8'dir (Duyar/Özener; 2003, 26).

Çalışan çocuklara yönelik Cumhuriyet döneminde yapı taşı niteliği taşıyan bir diğer kanun 22.4.1926 gün ve 818 Sayılı "Borçlar Kanunu"dur. Bu kanun hizmet sözleşmesi bölümünde çıraklarla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir (818 Sayılı BK 313/III, 330-342'den aktaran Kumaş; 1993, 35). Önemli bir gelişme olmasına rağmen kanun çırakları korumaktan çok uzaktı. Bunun nedenlerinden biri, BK'nun bireyci ve liberal görüşlerden kaynaklanarak borç ilişkisinin düzenlemesidir (Centel; 1982, 28'den aktaran Kumaş; 1993, 35). Ayrıca bunun yanında, çırak-kalfa-usta

ilişkilerini düzenleyen başka yasaların olmaması, kanunun istenilen düzeyde etkili ve yaygın olmasını engellemiştir. BK'nun 330. maddesinde, ustanın çırağa sanatını olanca dikkat ve itina ile öğretmek zorunluluğu bulunmaktadır. Sözleşmeye dayalı bu çalışma ilişkisi, işverenlerin çırak adı altında işçi çalıştırma yoluna gitmesinden dolayı, bu kanun amacına yeterince ulaşamamıştır (Soyer; 1981, 54'den aktaran Kumaş; 1993, 35).

II. Dünya Savaşı'nın hüküm sürdüğü yıllarda Türkiye'de çalışma koşulları kötüleşti, çocuk işçiliğinde artışlar meydana geldi (Duyar/Özener; 2003, 26). 24.04.1930 yılında, 1593 sayılı UHK çıkarılarak çalışma hayatındaki çocukların yaş, çalışma koşulları ve yerlerinin belirlenmesi gibi düzenlemeler getirildi. Bu kanunda 12 yaşından küçüklerin fabrika ve imalathane gibi her türlü sanayi işyerlerinde işçi ve çırak olarak çalıştırılmasını yasaklamıştır, 12 yaş ile 16 yaş arasında bulunan kız ve erkek çocukların günde en fazla 8 saat çalıştırılmaları hükmünü getirmiştir (UHK, md.173). Yine 12 ile 16 ya arasında bulunan kız ve erkek çocukların gece saat 20.00'den sonra çalıştırılmalarını yasaklamıştır (UHK, md.174).

1932 yılında Türkiye Milletler Cemiyeti'ne üye olmakla ILO'ya da üye oldu. Gelişen sanayinin yanı sıra ILO'nun da etkisiyle, ülkemizde bir iş mevzuatının oluşturulması zorunluluk haline gelmiş ve bunun sonucu olarak 1936 tarihli 3008 sayılı "İş Kanunu" yürürlüğe girmiştir (Andaç; 2001, 16). Bu kanun diğer kanunlardan farklı olarak, madde 48'de daha geniş bir perspektif içinde 16 yaşından küçük işçilerin hangi işte olursa olsun, günde 8 saatten fazla çalıştırılmasını yasaklamış ve ilkokula gidenlerin iş saatlerinin, okul saatlerine engel olmayacak şekilde düzenlenmesini ve ders saatlerini, çalışma saatleri olarak kabul edilmesini öngörmüştür. Madde 49'da ise, gençlerin gündüzleri yer altı ve sualtında, madde 50/I'de 16-18 yaşları arasında olanların ancak sanayi dalında gece çalıştırılmalarını yasaklayan hükümler getirmiştir. Ancak bu maddeye rağmen yine aynı maddenin I/III. bentlerinde 16 yaşından büyük gençlerin zorunlu hallerde gece çalıştırılmalarını olanaklı kılmıştır. Kanun madde 58'de; "Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü'nde" kısıtlayıcı ve önleyici hükümlerle gençleri işgüvenliği ve sağlığı açısından koruma altına almak istemiştir. Ayrıca sağlık kontrolünden geçirilmeden işe alınmamaları konusuna da madde 60'da yer vermiştir. 51. maddede, işçi çizelgelerinin

düzenlenmesi, gerektiğinde de denetim yapılması gerektiği gibi hükümlere yer vermiştir (Centel; 1982, 529'den aktaran Kumaş 1993, 37-38).

3008 Sayılı İş Kanunu'nun önemli özellikleri olarak; söz konusu yasanın, iş ilişkilerine sosyal açıdan yaklaşması, kapsamının dar tutulup fikir işçilerinin tamamının uygulama alanı dışında bırakılması ve "Türk milletinin kaynaşmış ve ayrıcalıksız bir kitle olduğu" görüşüyle grev ile lokavtın yasaklanmış olması gösterilebilir (Demircioğlu/Centel; 2003, 39).

Sanayileşme hareketlerinin artması ile birlikte ülkemizde vasıflı işgücüne olan ihtiyacın artması üzerine 17.06.1938 tarihinde "Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Mesleki Kurslar Açılmasına Dair 3457 Sayılı Kanun" kabul edilmiştir. Bu yasaya ilaveten bir de açılacak olan kursların mahiyetine ilişkin bir tüzük çıkarılmıştır. Yasa hükümlerine göre, fikir işçisi olarak çalışanlar hariç, işyerinde çalışan işçi sayısı 100'den fazla olan sınai müesseselerle maden ocaklarında çırak, kalfa ve ustaların mesleki bilgilerini artırmak amacı ile kurslar açılacak ve bu kurslarda öğretim, çalışma sürelerinin dışında olmak üzere haftada en çok 6 saat olacaktır. Kursların öğretim ve yönetim harcamaları müessese tarafından karşılanacaktır. Diğer taraftan bu kurslara devam zorunlu olup, özrü olmadan kursa devam etmeyenler hakkında gelinmeyen her gün için gündeliğinin yarısını geçmeyecek bir miktar kesilecektir. Bir ay içinde 5 defa kursa devam etmeyenlerin hizmetlerine son verilecektir, gibi hükümler yer almaktadır (Kayhan; 1997, 54).

1940 yılında çıkartılan "Milli Koruma Kanunu" ile ilk defa çalışma yaşamına ağır katı kurallar getirildi. Kadınlar ve çocukları koruyan hükümler rafa kaldırıldı. Günlük çalışma süresi 8 saatten 11 saate çıkarıldı, kadınlar ve çocuklar da bu süreye tabi tutuldu. Haftada 1 gün olan hafta tatili kaldırıldı. Bunun sonucunda sanayide çalışan çocuk sayısı iki kattan fazla arttı (Duyar/Özener; 2003, 26).

Milli Koruma Kanunu'nun 19. maddesinin 2. bendinde 12 yaşından küçük kız ve erkek çocukların maden işlerinde çalışmalarının hükümet kararıyla uygulanamayacağı hükmünden, çalışmalarına izin verilebileceği yorumu çıkabilir. Aynı zamanda 12 yaşından büyük kız ve erkek çocuklarının şeker fabrikaları ve dokuma sanayinde gece çalıştırılmaları öngörülmüş, Büyükdere Kibrit Fabrikası ile Dokuma Sanayi'inde 12 yaşından büyük çocukların günde 11 saat çalıştırılmasına izin verilmiştir (Centel; 1982, 29'den aktaran Kumaş; 1993, 39).

Cumhuriyet Döneminde çocuk işçiliğinin önlenmesinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen uygulama, 5 yıllık zorunlu eğitime geçilmesidir. Zorunlu eğitim özellikle 7-12 yaş grubunda bulunan çocukların çalışmasını engellemede bir ölçüde etkili olsa da gerek ilkokul çağındaki çocukların, gerekse daha üst yaş gruplarındakilerin çalıştırılmasını engellemede yetersiz kalmıştır. Türkiye’de çocuk işçiliğinde önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı dönem 20. yüzyılın üçüncü çeyreğidir. 1950’lerde başlayan köyden kente göç dalgasının bunda önemli bir payı vardır. Bu gelişme, çalışma yaşamı ve toplumsal dokuda köklü değişimlere yol açtı.

1949 yılında çıkarılan “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun” uygulama alanı bulamamış ve bu kanunun yerine 15.05.1957 tarihli 5972 sayılı, “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun” ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bu kanunda Korunmaya Muhtaç Çocuk tanımı yapılmış, çalışma ve öğretim olanaklarına ilişkin bir takım hükümler getirilmiştir. Bu hükümler arasında, çocukların çalışma koşulları açısından korunmasından daha çok çocukları meslek sahibi yapmaya ve zorunlu öğrenimlerini bitirmeye yönelik kamu kuruluşlarına verilmiş gözetim yükümlülüklerini içermektedir (Centel; 1982, 31’den aktaran Kumaş; 1993, 41).

2.2.3.2. 1961-1980 Yılları Arası Dönem

1950’lerde başlayan ve 1960’lı yıllarda ivme kazanan modernleşme çabaları, en çok kendini tarım sektöründe göstermiştir. “Yeşil Devrim” olarak adlandırılan makineleşme ve modern tarım teknikleri geleneksel tarımdan yoğun-tarıma geçişin zeminini hazırladı. Yaşanan bu farklılaşma, büyük ölçüde hane içindeki işbölümü sayesinde gerçekleşti. Bu işbölümünde kadın ve yaşlılar köyde tarım işlerini yürütürken, yetişkin erkek emeği tarım dışı alanlara kaydı. Çocuk emeğinin dolaşımı ise, kısıtlayıcı etkenlerden daha az etkilendiği için, hem tarıma hem de tarım dışı alanlarda daha kolay dolaşır hale geldi. Tarımda yaşanan bu gelişmeler sonucunda kırsal kesimde erkek nüfusun bir bölümü özellikle kentlere yakın köylerde yaşayanlar günü birlik kente giderek iş yaşamına katılırken, bir kesim de ailesiyle birlikte kente taşınmak durumunda kaldı. Kentlerin yakın çevrelerinde kurulan

fabrika imalathaneler, kırsal nüfus için cazibe merkezleri haline gelmesinin ardından tarımdan kopan nüfusu, bu merkezlere kaydırды (Duyar/Özener, 2003, 27).

2.2.3.2.1. 1961 Anayasası

1961 Anayasası; çalışma hakkını, sendika özgürlüğünü, toplu sözleşme ve grev hakkını, sosyal güvenlik hakkını tanıyarak sosyal temellere geniş ölçüde dayanan bir anayasa olmuştur (Demircioğlu/Centel; 2003, 40). Bu özelliği ile 1961 Anayasası kişisel özgürlüklerin yanında, devlet düzenini sağlayıcı bazı değişiklikler ve yükümlülükler getirmiştir. Anayasanın 35. maddesinde, “Temel Hak ve Ödevler” başlığı altında, “devlete yüklenen yükümlülüklerin başında çocuğun korunması için gerekli önlemlerin alınması gelmektedir. Bunun yanında devlet, ailenin ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri almak ve teşkilatları kurmak zorundadır. Çocuğun bedensel, ruhsal, düşünsel yönden korunması ve gelişmesini sağlamak, tüm önlemleri almak ve gerekli sosyal güvenlik örgütlerini kurmak da devletin görevidir” (1961 AY; md, 35/II). 43. maddesinde, “kimsenin yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmayacağı belirtilirken, ayrıca çocuk ve gençlerin çalışma koşulları bakımından özel olarak korunacağını da hükme bağlamıştır” (1961 AY, md. 43).

48. maddede, “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatları kurmak ve kurdurmak devletin ödevlerindendir” (1961 AY; md, 48). 49. madde de; “devlet herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir. Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır” (1961 AY, md, 49). 50. maddesinde ise, “halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama devletin başta gelen ödevlerindendir. İlköğrenim kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve devlet okullarında parasızdır. Devlet, maddi imkanlarından yoksun başarılı öğrencilerin, en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları, topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” (1961 AY, md, 50). Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere

1961 AY kapsamlı ve geniş önlemlerle çocukların korunması faaliyetlerine uygulama alanı bulmaya çalışmıştır.

1961 AY döneminde sosyal devlet anlayışı içinde reform niteliğinde bir kanun olan 506 sayılı Sosyal Sigorta Kanunu da bu konuda önemli adımlardan biridir. Devlet sosyal güvenlik görevini yerine getirmek ve herkesin sosyal güvenlikten yararlanmasını sağlamak amacıyla 17.07.1964'te kabul ettiği 506 sayılı SSK'nu ile önemli yükümlülükler altına girmiştir. 3008 sayılı İK ve diğer kanunlar kapsamına giren çocukların çalıştırılmaları yasaklanmıştı, bu yüzden de bu yaştaki çocuklar sosyal sigortalar kapsamına girmeyecektir. Ancak, 3008 Sayılı İK, çalışabilecek çocukları belirlemiştir ve bu çocuklar da sigorta kapsamına gireceklerdir bu bağlamda çıraklarda sosyal güvenlikten yararlanacaklar arasına girmektedir.

TC Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilan eden ve O'nu, asıl teminat altına alan, vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile, hürriyete, adalete ve fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder (Kili/Gözübüyük; 2000, 175). Bu amaçlarla hazırlanan 1961 AY, görüldüğü gibi çocuklara büyük önem vermekte ve onların geleceğini garanti altına almak için devleti bir takım yükümlülükler altına sokmuştur.

2.2.3.2.2. 1475 Sayılı İş Kanunu

1475 sayılı İK 25.08.1971 tarihinde yürürlüğe girmiştir. O dönemdeki yasal düzenlemeler ve Uluslararası kuruluşların, Avrupa ve diğer gelişmiş ülkeler açısından oldukça yeterli düzenlemeler bulunduğu görülmektedir. Her ne kadar bazı boşluklar bulunsa da bazı alanlarda yetersizlikler ve uygulamaya yönelik karmaşa bulunsa da yürürlükteki mevzuat oldukça kapsamlıdır. Çocuk çalıştırılan bazı alanlarda çalışmaya karşı koyucu önlemler bulunmamasına karşı genel koruyucu hükümlerle bu eksiklikler giderilmeye çalışılıyordu (Anık; 2002, 198).

Bu bağlamda 1475 sayılı İK'nun çocukların çalıştırılmaması ile ilgili maddelerine bakılacak olursa; çalışma yaşamının denetimi ve düzenlemelere uyulmaması hainde uygulanacak yaptırımlar bu kanunla düzenlenmiştir. Madde 2'de, "bu kanun, 5. maddedeki istisnalar dışında kalan bütün işyerlerine, bu işyerlerinin

işverenleri ile işveren vekillerine ve işçilerine faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanır” (1475 sayılı İK; md, 2),

Kanunun 5. maddesinde ise; “Aşağıda belirtilen hususlarda bu kanun hükümleri uygulanmaz (1475 sayılı İK; m, 5);

1. Deniz ve hava taşıma işlerinde,
2. Tarım işlerinde (Orman tali yolları dahil),
3. Bir ailenin üyeleri veya hısımları arasında dışarıdan başka biri katılmayarak evlerde ve el sanatlarının yapıldığı işlerde,
4. Ev hizmetlerinde,
5. 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkarlar Kanununun 2. maddesinin tarifine uygun üç kişinin çalıştığı işyerlerinde,
6. 18 yaşını bitirmemiş çıraklar,
7. Konutların kapıcılık hizmetlerinde,
8. Aile ekonomisi hududu içinde kalan tarımla ilgili her çeşit yapı işlerinde,
9. Sporcular hakkında,
10. Yardım Sevenler Derneği merkez ve taşra atelyelerinde çalışanlar hakkında,
11. Rehabilite edilenler hakkında”

Bu konuda bir başka düzenleme ise, 67. md’de, “15 yaşından aşağı çocukların çalıştırılmaları yasaktır. Ancak, çocukların sağlık ve gelişmelerine, okul veya mesleki eğitim ve mesleğe yöneltme programlarına yahut öğrenimden faydalanma kabiliyetlerine zarar vermeyecek nitelikteki hafif işlerde 13 yaşını doldurmuş çocukların çalıştırılmaları mümkündür. Okula gidenlerin iş saatleri, okul saatlerine engel olmayacak şekilde düzenlenir ve ders saatleri 7,5 saatlik çalışma süresinin içinde sayılır” (1475 sayılı İK; md, 67). Kanunun bu maddesi ILO’nun en az çalışma yaş sınırı (1927 tarih ve 59 sayılı antlaşma) ile Türk Hukuk sistemine geçirilmiştir (Centel; 1982, 149-150’den aktaran Kumaş; 1993, 45). Ancak hem bizim ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde dahil olmak üzere çocuk çalıştırılması son derece yaygındır. Bu gerçek, ülkeleri çocuk çalıştırılmasının önlenmesinde yasal düzenlemelerin hazırlanması, yürürlüğe konulması yanısıra farklı yöntemlerle de önlem almaya zorlanmaktadır (Anık; 2002, 198).

1475 sayılı İK, ayrıca 18 yaşını doldurmuş çırakları kapsamına almıştır, yani 18 yaşın altındaki çocuklar bu kanun kapsamı dışındadır. Bu kanun kapsamı dışında kalanlar ise en az çalışma yaşı, UHK'nun 173. maddesinde 12, deniz işlerinde, güvertede çalışanlar için 15, fırıncı ve ateşçiler için ise 18 yaştır (Centel; 1982, 149-150'den aktaran Kumaş; 1993, 45).

Kanunun 61. maddesi, “genel bakımdan iş süresi haftada en çok 45 saattir. Bu süre, haftada 6 iş günü çalışılan işlerde günde 7,5 saati geçmemek üzere ve Cumartesi günleri kısmen veya tamamen tatil eden işyerlerinde haftanın çalışılan günlerine eşit ölçüde bölünerek uygulanır” (1475 sayılı İK; md, 61) hükmüne yer vermektedir. Ayrıca 68. maddede, “maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yeraltında veya sualtında çalışılacak işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılmaları yasaktır” (1475 sayılı İK; md, 68), hükmüyle de çocuk ve gençleri çalıştırma yasağı bakımından, korumaya çalışmıştır. 69. maddesinde ise, “sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kadınların gece çalıştırılmaları esas itibariyle yasaktır. Şu kadar ki; işin özelliği icabı kadın işçi çalıştırılması gereken işlerde 18 yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılmalarına izin verilebilir” (1475 sayılı İK; md, 69) hükmüyle sanayiye ait işyerlerinde kadın ve çocukların çalıştırılmasını yasaklamıştır.

78. maddede de, “16 yaşını doldurmamış çocuklar ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz. Hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı kadınlarda 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş çocukların hangi çeşit ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecekleri Çalışma ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarınca hazırlanacak bir tüzükte gösterilir” (1475 sayılı İK; md, 78), şeklinde hükme bağlamıştır.

Ayrıca 79. maddede, “ağır ve tehlikeli işlerde çalışacak işçilerin işe girişlerinde ve işin devamı süresince bedence bu işlere elverişli ve dayanıklı oldukları; işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu, Sağlık Ocağı, Hükümet veya Belediye doktorları tarafından verilmiş muayene raporları olmadıkça; bu gibilerin işe alınmaları veya işte çalıştırılmaları yasaktır”. Kanun 18 yaşından küçük işçiler için rapor alınmasını 80. maddede hükme bağlamıştır; “18 yaşına kadar (18 yaş dahil)

çocukların herhangi bir işe alınmalarından önce; işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri; bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu, Sağlık Ocağı, hükümet veya belediye tabiplerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve bunların 18 yaşını dolduruncaya kadar en az her 6 ayda bir aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devamlarında bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi ve bütün bu raporların işyerinde muhafaza ettirilerek yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunludur” (1475 sayılı İK; md, 80).

Kanun yıllık ücretli izin konusunu da, 49. maddede düzenlemiştir; 18 ve daha küçük yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin 18 günden az olamaz (1475 sayılı İK; md, 49/III).

2.2.3.2.3. 2089 Sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu

Ülkemizde 1950’li yıllarda başlayan sanayi hamlesi 1960 ve 1970’li yıllarda devam etmiştir. Sanayide verimin artırılması ve kalitenin yükseltilmesi gibi konulara önem verilmeye başlanmıştır. Kaliteli üretim konusunda ortaya çıkan nitelikli işçi meselesini halletmek amacıyla başlanmış önce işbaşında eğitim, hizmet içi eğitim gibi görüşler üzerinde durulmuştur (Kayhan; 1997, 70). Bu amaçla, çıraklık sistemini modernize eden ilk önemli olay, 1977 yılında çıkartılan 2089 sayılı “Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu”dur. Bu yasayla çıraklık ve kalfalık eğitimi ikili bir yapı olarak kabul edildi. Yasaya göre çıraklar uygulamalı eğitimlerini çalıştıkları işyerindeki ustalarından, teorik eğitimlerini ise haftada bir gün resmi kurumdan alacaklardı. Çırakların mesleki eğitimini devlet üstlenecek, bu yolla, örgün eğitimin dışında kalan çocukların çalışma yaşamıyla birlikte eğitimlerini de sürdürmeleri sağlanacaktı.

2089 sayılı kanunun 1. maddesinde 507 sayılı Esnaf ve Sanatkar Kanunu’na tabi işyerleri ve 5590 sayılı kanuna göre kurulmuş olan mesleki kuruluşlara kayıtlı işyerlerinde çalıştırılan çırak, kalfa ve ustalara uygulanması hükme bağlanmıştır. Ancak kanundan elde edilmesi düşünülen fayda, yani kanunun amacı belirtilmemiştir. Bu kanunla 39 il çıraklık eğitimi uygulama kapsamına alınmıştır

(Kayhan; 1997, 71). 2089 Sayılı bu yasanın 4. maddesinde, “velisi veya vasisi yanında çalışan çıraklar dışında sözleşme yapılması zorunlu” bir hal almıştır. Bu kanundan çırak öğrenci olarak tanımlanmıştır. Çalışma saatlerinin düzenlenmesi açısından, çıraklar için haftada en çok 8 saatlik teorik ve pratik meslek kursları düzenlenmesine, bu sürenin yarısının iş saatlerinin dışında uygulanmasını öngörmüştür. Çıraklık sistemini modernize etmek amacıyla çıkartılan bu yasa zamanın gelişim ve ihtiyaçlarına cevap verememiştir (Soyer; 1982, 70’den aktaran Kumaş; 1993, 48).

2089 sayılı kanunun uygulamasında sırasında beraberinde getirdiği birtakım aksaklıklar olmuştur. Çıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalığa geçiş ve bunların işyerlerinde çalışmak zorunda olacakları süreler belirlenmiş bulunuyordu. Ancak, böyle bir uygulamaya ilk defa başlanmış olmasından ötürü pek çok aksaklık da beraberinde gelmişti. Bu aksaklıkların bazıları aşağıdaki gibidir (Kayhan; 1997, 71-72):

1. 2089 sayılı kanunun en önemli zaafı bir eğitim faaliyeti olarak kabul edilen çıraklık faaliyetinin finansmanının düşünülmemesidir.

2. Çıraklık eğitiminde çırakların sosyal güvenlik haklarından kaynaklanan mali külfetinin işverene yüklenmesi, çıraklık eğitime işverenin çekimser davranmasına sebep olmuştur.

3. Malın kalitesinin yükseltilmesi ve rekabet imkanlarının geliştirilmesi meselesinin iyice anlatılmamış olması kalifiye işgücü yetiştirilme konusunda yeterli ilginin görülmeşiine sebep olmuştur.

4. Çıraklık eğitiminin kurslar açılması şeklinde düşünülmesi, teşkilatlı bir yapıya gidilememiş olması nitekim “Çıraklık Kurulunun” mahalli çıraklık komitelerinin kurulmasını öngördüğü (md. 47) şehir sayısının sınırlı kalması nedeniyle bu sistem kurumlaşmamıştır.

5. Çıraklık eğitimi denetleyecek bir mekanizmanın bulunmayışı da bu sistemin yerleşmesini engelleyen nedenlerden biri olarak sayılabilir.

Sözü edilen kanun ve beraberinde getirdiği uygulamanın başarılı olamaması üzerine, 2089 sayılı yasanın aksayan yönleri yeniden düzenlenerek 1986 yılında 3308 sayılı ÇMEK kabul edilmiştir (Duyar/Özener; 2003, 29).

2.2.3.3. 1980 Sonrası Dönem

Sanayileşme yönlü bir iktisat politikası uygulamaya I. Dünya Savaşı'nın sonunda başlayan ülkemiz, bu politikaları 1960'lı yıllarda planlar ile birlikte ithal ikameci sanayileşme politikası olarak 1980'lere kadar sürdürülmeye çalışılmıştır. Bütün bu değişimin ardından, imalat ve hizmetler sektöründe çalışanların sayısındaki artışın yanı sıra, kadın ve çalışan çocuk sayısında önemli artışlar yaşanmaya başlamıştır. İşçi sendikalarının 1980'li yıllardan sonra eski gücünü yitirmeye başlaması işçi ücretlerinde esnekleşme eğilimini yarattı ve bu da kırdan kente göçün bir sonucu olarak, işsizlik arttı ve enformel sektör güç kazanmasına neden oldu. KOBİ'lerin güç kazanması aynı zamanda kadın ve çocuk işgücünü artırıcı etki yarattı sonuçta kente yönelik iç göç nedeni ile kentlerde eğitim almak isteyenlerin sayısı arttı. Kamu bu isteğe cevap veremeyince de eğitim almak isteyen binlerce çocuk erken yaşta çalışma yaşamına atılmak zorunda kaldı. Kırsal kesimde ise çocuklar geleneksel çalışma koşullarının değiştirilmemesi sonucunda çocuk işgücü kullanımının bu sektördeki yerini korumasına neden oldu.

Bu olumsuzlukların yanında 20. yüzyılın son çeyreğinde çocuk emeği ve işçiliğinin istismarını engellemeye yönelik bazı kurumsal yapılanmalar da gündeme gelmiştir (Duyar/Özener; 2003, 29). Bu düzenlemeler arasında 1982 AY, 3308 sayılı ÇMEK, 4857 sayılı İK'nun getirdiği yeni düzenlemeleri sayabiliriz.

2.2.3.3.1. 1982 Anayasası

Türk Vatanı ve Milletinin ebedi varlığını ve Yüce Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü belirleyen 1982 Anayasa'sı, TC'nin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılap ve ilkeleri doğrultusunda; 07.11.1982 tarihinde kabul edilmiştir (Kili/Gözübüyük; 2000, 262). 1982 AY'da tıpkı 1961 AY'sı gibi olağanüstü olayların ardından gelen olağanüstü dönemlerin ürünüdür. 1961 AY 27 Mayıs'ın, 1982 AY da 12 Eylül hareketlerinin sonucunda oluşturulmuştur. Bu bakımdan yapılış tarzları da birbirine benzemektedir. İkisi de seçimden çıkmamış birer mecliste yapılıp halkoylamasına sunulmuştur (Soysal; 1987, 167).

Daha önce değinildiği gibi 1961 AY, çocuk ve gençlerimizi koruyucu özel hükümlere yer vermiştir. Bu AY paralelinde 1982 AY'da çocuklar konusuna aynı paralellikte hükümlere yer vermiştir. 1982 AY'da 41, 48, 49, 50, 58 ve 60. maddelerde çocuk ve gençleri koruyucu ve düzenleyici çerçeve çizilmiştir. 1982 AY'nın bu maddelerini 1961 AY ile karşılaştırdığımızda; 1982 AY 41. maddesinde Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler bölümünde, "Aile, Türk toplumunun temelidir. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar" (1982 AY; md, 41). 1961 AY 35. maddesinde de devlete, anne ve çocuğu korumak için sadece tedbirleri almak ve örgütleri kurmak görevi verilirken, görüldüğü gibi 1982 AY 41. maddesinde eğitimle ilgili bir hüküm yer verilmiş ve aileyi ve çocukları korumayı hedef edinmiş, ailenin dolayısıyla da çocuğun huzur ve refahını sağlamak görevini de devlete vermiştir. 1982 AY'sında çocuğun korunması genel olarak ifade edilirken, herkese dilediği alanda çalışma ve sözleşme yapma hürriyeti verilmiştir. Ferde istediği mesleği seçme ve sözleşme yapma hakkı verilerek irade serbestliği kazandırılmak istenmiştir. Ancak 1982 AY'ndaki bu madde, 1961 AY'nın 41. maddesi kadar ayrıntılı ve önleyici tedbirler içermemektedir. 1982 AY, daha büyük çoğunlukla çalışma hayatında demokratik esasların geçerliliğini sağlamak için kanunlar düzenlemek ve angaryayı önlemek görevini devlete vermiştir ki bu da, 1961 AY'sının çalışma hakkı ve ödevi açısından 1982 AY'sından daha ileri düzeyde olduğunu göstermektedir.

1982 AY'sının 50. maddesinde, çalışma şartları ve dinlenme hakkı, başlığı altında; "kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar. Dinlenmek, çalışanların hakkıdır" (1982 AY; md, 50), hükmüne yer vermiştir. 1961 AY ise 43. maddesinde çalışma şartlarını, 44. maddesinde ise dinlenme haklarına ayrı ayrı ele almıştır. Ayrıca 1982 AY'da 1961 AY'sından farklı olarak ruhi yetersizliği olanları çalışma şartları açısından özel olarak koruyan hükümler bulunmaktadır.

1982 AY 58. maddesinde ilk defa gençliğin korunması konusuna yer verilmiştir. Bu maddeye göre; "Devlet, İstiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müspet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve devletin

ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirler alır” (1982 AY; md, 58). Bu hükümlerle 1982 AY genç işçiler kavramı içerisinde çocuk ve küçükleri de ele almıştır.

Ayrıca AY’nın 60. maddesinde, sosyal güvenlik hakkı konusunda hükümlere yer verilmiştir. 60. maddeye göre; “herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliğı sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar” (1982 AY; md, 60). Anayasanın bu hükmünden de anlaşılacağı üzere çok küçük yaşlarda çalışma hayatına katılan bu genç yaştaki çocuklar da sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınmaya çalışılmıştır. 1982 AY yer alan bu hükümlere ilaveten, çalışan çocuklar sorununu özel kanunlarla da daha ayrıntılı biçimde uygulama alanına geçirilmeye çalışılmıştır.

Ülkemizde çalışan çocukların, yetersiz eğitim, okulsuzluk, gelir yetersizliğı gibi sorunların yanı sıra bir de, çalışma ortamındaki fizyolojik, psikolojik, mesleki ve sosyo-ekonomik riskler altında bulundukları göz önüne alındığında bu hükümlerin uygulama alanı bulmasının ne kadar zor olduğu gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

2.2.3.3.2. 3308 Sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu

2089 sayılı Çıraklık Kanununun verimli bir şekilde uygulanamamasının sonucunda çıraklık sistemine işlerlik kazandırmanın yolları aranmış ve kanunun aksayan yönleri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Batılı ülkelerde uygulanan çıraklık eğitiminin genel prensiplerini içine alan bir hukuki düzenleme yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu amaçla 19.06.1986 tarihinde 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu çıkarılmıştır.

Bu yeni yasada esas alınan model Federal Almanya Eğitim sisteminin bir bölümüdür. Bu kanunun batı standartlarına uygun olması için bazı konuların açıklığı kavuşturulması zorunlu hale gelmiştir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz; öncelikle, çıraklık, kalfalık ve ustalık kademelerinin tarifi, çıraklık sözleşmesi, çıraklık sınav şartları, çıraklık eğitimi yürütecek kurulların oluşturulması, bütün bu faaliyetleri gerçekleştirmek için sağlam finansman kaynaklarının sağlanması. Gerçi 2089 sayılı

kanun, bu sayılan konulardan finansman meselesi, tanımlar ve amaç hariç diğerlerini içine almaktadır (Kayhan; 1997, 72).

Çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitimi düzenleyen yasanın 11. maddesi ile; “Aday çırak, çırak öğrenci statüsünde olup bunlar işyerinde çalışan işçi sayısına dahil edilmezler” (Anık; 2002, 200) hükmü yer almaktadır.

Bu yasanın çıkarılması ile, çıraklık eğitiminde kazanılan tecrübeler ve sanayileşmenin ışığında meydana gelen eğitilmiş insan gücü değerinin anlaşılmasıyla; meslek öğrenmek amacıyla işyerlerinde çalışan 12-18 yaşlarındaki gençlerin belli bir program dahilinde teorik ve meslek eğitimlerinin yapılmasının sağlanması, gençlerin eğitim sistemimiz içindeki yerlerinin belirlenerek becerili işgücüne sahip olmalarının sağlanması, iş hayatında iş disiplininin sağlanması, çırak öğrencilerin sosyal güvenlik sistemine kavuşturulması, ülke çapında mesleki standartların sağlanması, işyeri açmanın belli bir düzene bağlanması gibi amaçların gerçekleştirilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur (Kayhan; 1997, 73).

Bu kanun ile çocuk işgücünün bilgi ve becerisinin geliştirilmesine yönelik düzenlemeler de getirilmiştir. Yasa, çırak işgücünü, “13 yaşını doldurmuş, 19 yaşından gün almamış olmak” koşuluyla tespit etmiştir. Ayrıca yasa, 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerini, işçi sayısının %5’inden az olmamak, ancak %10’unu da geçmemek üzere meslek lisesi öğrencilerine becerilerini geliştirmek amacıyla eğitim vermelerini mecbur kılmıştır. Bu zorunluluk ile bir anlamda çocuk işgücünün kullanılmasının, ancak yeterli beceriyi kazandırılması koşuluyla mümkün olabileceği hükme bağlanmıştır (Çolak; 1998, 53).

3308 sayılı kanun; 507 sayılı kanun ve bu kanunda değişiklik yapan 3153 sayılı kanun ile, 5590 sayılı kanun ve bu kanunda değişiklik yapan 2567 sayılı kanuna göre kurulmuş mesleki kuruluşlar ile bu kuruluşların üye işyerlerini, mal ve hizmet üreten kamu kuruluşlarını, Adalet Bakanlığı ceza ve tevkif evleri genel müdürlüğüne bağlı işyerleri ile Dış İşleri Bakanlığına bağlı devlet konukevleri hariç olmak üzere döner sermayeli işyerlerini bu işyerinde çalışan çırak, kalfa ve ustaları kapsamaktadır (Kayhan; 1997, 73).

3308 Sayılı ÇMEK, 3. maddesinde çırak kavramını şu şekilde tanımlamıştır; “Çıraklık sözleşmesi esaslarına göre, mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş

alışkanlıklarını iş içerisinde geliştiren kişi” (3308 sayılı ÇMEK; md, 3). 4. maddesinde ise; “Çıraklık, kalfalık ve ustalık eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitimin; planlanması geliştirilmesi ve değerlendirilmesi konularında tavsiye kararları almak ve görüş bildirmek üzere bir “Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kurulu” kurulur. Bu kurulun kararları Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı’nın (şu anda bu kanun MEB’nin sorumluluğu altındadır) onayı ile uygulanır” (3308 sayılı ÇMEK; md, 4). Ayrıca, madde 10’da çıraklık kavramı belirli koşullara bağlamıştır. Bu koşullar; “13 yaşını doldurmuş, 19 yaşından gün almamış olmak, en az ilkokul mezunu olmak, bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olmak” (3308 sayılı ÇMEK; md, 10). Madde 9’da ise aday çırak olarak eğitime alınacaklara yer verilmiştir, “İlkokulu bitirmiş ve 14 yaşından gün almamış olmak, bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olduğunu doktor raporu ile belgelendirdikten” (3308 sayılı ÇMEK md. 9) sonra bu statüde eğitime alınabileceklerdir.

Kanunun 12. maddesinde ise, aday çırakların çalışma saatleri düzenlenmiştir; “mesleğin özelliklerine göre haftada 8 saatten az olmamak üzere 10 saate kadar genel ve mesleki eğitim görürler” (3308 sayılı ÇMEK; md, 12). Yasa 13. maddede de, sözleşme zorunluluğunu getirmiştir; “507 sayılı kanuna tabi işyerleri Bakanlıkça tespit edilen illerde ve meslek dallarında 19 yaşından gün almamış olanları çıraklık sözleşmesi yapmadan çalıştıramazlar. İşyeri sahibi, aday çırak ve çırağı çalıştırmadan önce bunların velisi yada vasisi veya reşit ise kendisi ile çıraklık sözleşmesi yapmak zorundadır” (3308 sayılı ÇMEK; md, 13) hükmü ile aday çırak ve çırakların çalışma koşullarını, sosyal güvenlik açısından düzene koymaya çalışmıştır.

Bu Kanunun uygulandığı yer ve meslek dallarında BK’nun çıraklık sözleşmesine dair hükümleri ile 18 yaşını doldurduktan sonra sözleşmesi devam eden çıraklara İK hükümleri uygulanmaz, denilmektedir. Bu maddeden anlaşıldığı üzere, ülkemizde sanayide çalışan çocukların büyük kısmının küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalıştığı göz önüne alındığında bu çocukların İK kapsamında olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu çocuklar, çırak statüsünde iseler ÇMEK, değilse BK ve UHK hükümlerine tabidirler. Bu kanunlarda da işin yürütümü ve iş sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili düzenlemeler yetersizdir (Anık; 2002, 201).

3308 sayılı kanun, 14. madde ile de; “çıraklık süresi 3-4 yıldır ” (3308 sayılı ÇMEK; md, 14) şeklinde bir hükümle çıraklık süresini belirli bir süreye bağlamıştır. 15. maddede ise, usta öğretici bulundurma şartı olarak; “aday çırak ve çırak almak için işyerinde usta öğretici bulunması şarttır” (3308 sayılı ÇMEK; md, 15).

3308 sayılı kanun, çıraklık eğitiminin kamuoyu tarafından benimsenmesi ve daha etkili bir şekilde uygulanmasını temin amacıyla çırak ve işverenlere bir takım haklar vermiştir. Bu haklardan başlıcaları aşağıdaki gibidir (Aslan/Dinç; 2002, 310):

Çırak Öğrencilere Tanınan Haklar;

- a) Sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınmışlardır,
- b) Askerlik işlemleri eğitimlerinin sonuna kadar ertelenmektedir,
- c) İşyerlerinden ücret almaları sağlanmıştır,
- d) Bütün öğrencilik haklarından faydalanmaktadırlar,
- e) Mesleki ve Teknik Orta Öğretim ve Yüksek Öğretim Kurumları'nda öğrenim görebilmektedirler.

f) Mesleki yeterlilikleri sertifikaya bağlanmıştır.

İşverenlere Tanınan Haklar;

- a) Aday çırak ve çırakların sigorta primleri Devlet tarafından karşılanmaktadır,
- b) İş hayatına çalışma disiplini getirilmiştir. Aday çırak ve çıraklar sözleşmede işyerine bağlandıkları için gelişigüzel işyeri değiştirememektedirler,
- c) İşyeri açmaları belirli kurallara bağlanmıştır. Kanunla işyerlerinin gelişigüzel açılması önlenmiştir.

Kanunda çıraklara ve işverenlere tanınan bu hakların yanında, işveren ve vekilinin, aday çırak ve çırığın da, yerine getirmesi gereken bazı sorumluluklara yer verilmiştir. İşveren ve vekiline verilen görev ve sorumluklar aşağıdaki gibidir (Aslan/Dinç; 2002, 310-311):

- a). Genel olarak aday çırak ve çırığın;
 1. Milli, ahlaki, insani ve manevi değerlerini geliştirmesine yardımcı olmak,
 2. Pratik eğitimini eksiksiz yapmasını sağlayarak aday çıraklığa; çırakları kalfalığa hazırlamak,
 3. En iyi şekilde yetiştirilmesi için, mümkün olan özeni göstermek; bu maksatla diğer ilgililerle sıkı bir işbirliği içinde çalışmak,

4. İzin, hastalık ve diğer sebeplerle olan devamsızlığını ilgili çıraklık eğitimi merkezi müdürlüğüne bildirmek,

5. Pratik eğitiminden sorumlu olacak usta öğretici görevlendirmek,

6. Pratik eğitimle ilgili malzemeleri sağlamak,

7. Sözleşmesinde belirtilen şartlara uymak, ücret ve sosyal yardımlarını zamanında vermek.

b). Aday çırak ve çırağa her yıl teorik eğitimi yapıldığı zamanlar dışında bir ay ücretli izin vermek,

c). Teorik eğitime devam etmesini sağlamak için merkez müdürlüğünce belirlenecek programa uygun olarak aday çırak ve çırağa haftada bir gün ücretli izin vermek veya teorik eğitimin işyerinde yapılması halinde aday çırak ve çırağı teorik eğitim süresince ücretli izinli saymak,

d). Özel olarak aday çırağın;

1. İlgi ve istidadına uygun meslek seçimi yapmasına yardımcı olmak,

2. İş hayatı şartlarına uyumunu sağlamak ve çalışmayı sevmesine yardımcı olmak,

e). Çıraklık süresini tamamlayan çırağın açılacak ilk kalfalık sınavına girmesini sağlamak.

Aday çırak ve çırakların yerine getirmesi gereken görev ve sorumluluklar aşağıdaki gibidir:

a). Kendisine verilen işleri dikkat ve özenle severek yapmak,

b). Pratik ve teorik eğitimine düzenli şekilde devam etmek ve sınavlarına girmek,

c). İşyerine ait olup kendisine emanet edilen ticari ve mesleki sır ve özelliklere saygı göstermek ve bu konuları başkalarına aktarmamak,

d). İşyerine ait makine, araç ve gereçleri korumak,

e). Aday çırak ve çıraklık sözleşmesinde belirtilen hususlara uymak.

3308 sayılı kanunun 20. maddesinde; “işletmelerde beceri eğitimi gören öğrencilerin teorik eğitimi Bakanlığın mesleki ve teknik eğitim kurumlarında veya işletmelerin eğitim merkezlerinde yapılır. İşletmeler teorik eğitim için öğrencilere çalışma saatleri içinde yapılacak teorik eğitim haftada 12 saatten az 16 saatten fazla

olamaz. Bu eğitim yoğunlaştırılmak suretiyle de yapılabilir” hükmüne yer verilmiştir” (3308 sayılı ÇMEK; md, 20).

25. maddesinde de, ücret ve sosyal güvenlik konularına yer vermiştir; “aday çırak, çırak ve işletmelerde mesleki eğitim gören öğrencilere ödenecek ücret ve bu ücretlerdeki artışlar; aday çırak veya çırağın velisi veya vasisi veya kişi reşit ise kendisi; öğrenciler için okul müdürlüğü ile işyeri arasında bakanlıkça belirlenen esaslara göre düzenlenecek sözleşme ile tespit edilir. Ancak, işletmelerde meslek eğitimi gören öğrenci, aday çırak ve çırağa yaşına uygun asgari ücretin %30’undan aşağı ücret ödenemez. Aday çırak, çırak ya da öğrencinin eğitimi sırasında işyerinin kusuru halinde meydana gelecek iş kazaları ve meslek hastalıklarından işveren sorumludur. Aday çırak, çırak ve öğrencilere ödenecek ücretler her türlü vergiden müstesnadır” (3308 sayılı ÇMEK; md, 25).

26. madde ile izin konusuna açıklık getirmiştir; “Aday çırak, çırak ve işletmelerde mesleki eğitim gören öğrencilere işletmelerce her yıl tatil aylarında bir ay ücretli izin verilir. Ayrıca mazeretleri kabul edilenlere okul müdürlüğünün görüşü alınarak bir aya kadar ücretsiz izin de verilebilir” (3308 sayılı ÇMEK; md, 26).

32. maddesinde Çıraklık, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Fonu kuruluşuna yer vermiştir; “Örgün, çıraklık ve yaygın eğitim yoluyla mesleki ve teknik eğitimin yaygınlaştırılması, yetiştirilen insan gücünün sayı ve kalite olarak artırılması, çıraklık eğitimi dahil örgün ve yaygın mesleki ve teknik eğitimin bütün olarak desteklenip geliştirilmesi, mesleki ve teknik alanda iş öncesi ve hizmetiçi eğitim programlarının kamu ve özel bütün işyerlerinde verimliliği artırıcı ilkeler gözetilerek yürütülmesini sağlamak gayesiyle; Bakanlık emrinde ve Merkez Bankası nezdinde “Çıraklık, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Fonu” kurulmuştur (3308 sayılı ÇMEK; md, 32).

3308 sayılı ÇMEK, hükümlerinde de anlaşıldığı üzere, gelişmekte olan ülkeler için, sanayileşmenin en önemli unsurlarından bir olan, bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarına sahip, yüksek verimi gerçekleştirecek insangücünün yetiştirilmesi oldukça önemli sorunlardan birisidir. Bu sebeple, sanayinin gelişmesinde bir alt yapı yatırımı olan mesleki ve teknik eğitime gerekli önemin verilmesi ve bu sistemin etkinliğinin artırılması zorunlu bulunmaktadır. Ancak günümüzde, mesleki ve teknik eğitimde sadece okul sistemiyle kalifiye meslek elemanı yetiştirilmesi mümkün

bulunmamaktadır. Bu eğitimde, okul ve işyerinin ortaklaşa görev, yetki ve sorumluluk alacağı bir sistem hedeflenmelidir (Aslan/Dinç; 2002, 309).

2.2.3.3.3. 4857 Sayılı İş Kanunu

Dünya yeni bir teknolojik devrimin çalışma hayatını yakından etkilemeye başladığı bir dönemde Ülkemizde 1475 sayılı İK çıkarılmıştır. Bu yıllarda tarihsel bir rastlantı olarak üretimde bilginin öneminin sermayenin önüne geçilmesi, çalışanların vasıf derecelerinin beden işçiliğinden fikir işçiliğine geçilmesi, çalışanların vasıf derecelerinin beden işçiliğinden fikir işçiliğine kayması, küresel rekabetin esnekleşmesi olgusunu zorunlu olarak gündeme getirmesi çalışma hayatını yakından etkilemektedir. Bu yeni çalışma biçim ve koşullarının çeşitli ülkelerde yasalara yansımaları gecikmemiştir. Nitekim bir çok batı ülkesinde ulusal mevzuat yeni teknolojinin yaratılması yeni koşullara uyum çabası içinde olduğu gibi, uluslararası normlarda bu gelişmelerin dışında kalamamıştır. Nitekim Türk İş Hukuku bu değişimi zamanında saptayıp, gerekli uyumu yakalayamamıştır. Otuz yıldan fazla bir süreden beri yürürlükte olan 1475 sayılı İK, zaman zaman yapılan değişikliklere karşın çağdaş gelişmeleri yeterince yansıtamadığı gibi, içerdiği bazı hükümler uygulamada önemini tümüyle yitirmiştir. Bu bağlamda yeni bir İK oluşturulması gereksinimi ortaya çıkmış; ekonomik, sosyal ve siyasal koşullar, TC'nin iş hukuku alanındaki yetmiş yıla yaklaşan birikimi, uygulamada karşılaşılan sorunlar, esnekleşme gereksinimi, AB ve ILO normlarına uyum sağlamak zorunluluğu yeni İK yasasının hazırlanmasını zorunlu kılmıştır.

4857 sayılı bu yeni İK; bu amaçla 25.05.2003 tarihinde kabul edilmiştir. 4857 sayılı İK'da çalışan çocuklara ilişkin düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

Çocukların Çalıştırma Yaşı, Çalıştırma Yasağı, Çalışma Süresi ve Fazla Çalışmaya İlişkin Hükümler; 4857 sayılı İK madde 71'de çocukların çalıştırma yaşına ilişkin olarak; "15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilir" (4857 sayılı İK, md. 71/I).

“Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez” (4857 sayılı İK, md. 71/II).

“18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler ile 15 yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler, 14 yaşını bitirmiş ve ilköğretimini tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler ve çalışma koşulları ÇSGB tarafından 6 ay içinde çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir” (4857 sayılı İK, md. 71/III).

“Temel eğitimini tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde 7 ve haftada 35 saatten fazla olamaz. Ancak, 15 yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde 8 saat ve haftada 40 saate kadar artırılabilir” (4857 sayılı İK, md. 71/IV).

“Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde 2 saat ve haftada 10 saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri yukarıda birinci fıkrada öngörülen süreleri aşamaz” (4857 sayılı İK, md. 71/V).

Yer Altı ve Su Altında Çalıştırılma Yasağı; 4857 sayılı İK 72. maddede yer ve su altında çalıştırma yasağı konusunu açıklığa kavuşturmuştur. Bu madde hükümleri aşağıdaki gibidir: “Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınları çalıştırılması yasaktır” (4857 sayılı İK, md. 72/I).

Gece Çalıştırma Yasağı; 4857 sayılı İK gece çalıştırılması konusunu 73. maddesinde şu şekilde hükme bağlamıştır: “Sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaktır” (4857 sayılı İK, md. 73/I).

“18 yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılmasına ilişkin usul ve esaslar Sağlık Bakanlığı’nın görüşü alınarak ÇSGB’nca hazırlanacak bir yönetmelikte gösterilir” (4857 sayılı İK, md. 73/II).

Yıllık Ücretli İzne İlişkin Düzenlemeler; 4857 sayılı İK'nun 53. maddesinde çocukların ve gençlerin yıllık ücretli izinlerine ilişkin olarak aşağıdaki hükümler yer almaktadır:

“18 ve daha küçük yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin süresi 20 günden az olamaz” (4857 sayılı İK, md. 53). Ayrıca madde 56'da yıllık ücretli iznin uygulamasına yönelik olarak; “Yıllık ücretli izin günlerinin hesabında izin süresine rastlayan ulusal bayram, hafta tatili ve genel tatil günleri izin süresinden sayılmaz ” (4857 sayılı İK, md. 56/V) bir hüküm getirerek çocukların ve gençlerin yıllık ücretli izinlerini belirli bir süreye bağlamıştır.

Ağır ve Tehlikeli İşlerde Çocuk Çalıştırılmamasına Yönelik Düzenlemeler; 4857 sayılı İK'nun 85. maddesi Ağır ve Tehlikeli işler başlığı altında aşağıdaki hükümlere yer vermiştir: “16 yaşını doldurmamış genç işçiler ve çocuklar ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz” (4857 sayılı İK, md. 85/I). Ayrıca aynı maddenin II. fıkrasında; “Hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı, kadınlarla 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş genç işçilerin hangi çeşit ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecekleri Sağlık Bakanlığı'nın görüşü alınarak ÇSGB'nca hazırlanacak bir yönetmelikte gösterilir” (4857 sayılı İK, md. 85/II) şeklinde bir hükme yer vermiştir.

18 Yaşından Küçük İşçiler İçin Rapor Alınmasına Yönelik Düzenlemeler; 4857 sayılı İK 87. maddesi 18 yaşından küçük işçiler için rapor başlığı altında aşağıdaki hükümlere yer vermiştir: “14 yaşından 18 yaşına kadar (18 dahil) çocuk ve gençlerin işe alınmalarından önce işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile yakın Sosyal Sigortalar Kurumu, Sağlık Ocağı, hükümet veya belediye hekimlerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve bunların 18 yaşını dolduruncaya kadar 6 ayda bir defa aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devamlarına bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi ve bütün bu raporların işyerinde saklanarak yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunludur. Sosyal Sigortalar Kurumu işe ilk giriş muayenesini yapmaktan kaçınmaz” (4857 sayılı İK, md. 87/I).

İşin Durdurulması ve İşyerinin Kapatılmasına Yönelik Düzenlemeler; 4857 sayılı İK'nun işin durdurulması ve işyerinin kapatılması konusunda 79.

maddenin VI. Fıkrasında; “Bir işyerinde çalışan işçilerin yaş, cinsiyet ve sağlık durumları böyle bir iş yerinde çalışmalarına engel teşkil ediyorsa bunlar dahi çalışmaktan alıkonur” (4857 sayılı İK, md. 79/VI).

2.2.3.3.4. Türk İş Hukukunda Çalışan Çocuklara İlişkin Diğer Kanunlar

Türk iş hukukunda çalışan çocukların korunması amacıyla getirilen hükümler, tek bir yasada yer almamaktadır. Başta 1982 AY olmak üzere 4857 sayılı İK, 3308 sayılı ÇMEK, gibi yasaların yanında, 506 sayılı SSK, 1593 sayılı UHK, 2821 sayılı SK ve 818 sayılı BK’nu sayabiliriz.

Daha önce 1982 AY, 4857 sayılı İK ve 3308 sayılı ÇMEK konularına değinildiği için şimdi sırayla diğer kanunların çalışan çocuklara yönelik düzenlemelerine değinilecektir.

2.2.3.3.4.1. 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu

Çalışanlara sosyal güvenlik sağlamak üzere çalışanları zorunlu olarak sigorta kapsamına alan kanundur. Fakat bu kanun da her alanı kapsamamaktadır. Madde 2’de; “Bir hizmet akdine dayanarak bir veya birkaç işveren tarafından çalıştırılanlar bu kanuna göre sigortalı sayılırlar ” (506 sayılı SSK, md. 2) ve sosyal sigortanın sağladığı yardımları ve yararlanacak olanları da aynı maddede saymaktadır.

Madde 3’de, bu kanunun uygulanmasında sigortalı sayılmayanlar yer almaktadır (506 sayılı SSK, md. 3);

1. Kamu ve özel sektörde tarım ve orman işlerinde ücretli çalışanlar,
2. Tarım sanatlarına ait işlerde çalışanlar,
3. Tarım işyerlerinde yapılan ve tarım işi sayılmayan işlerde çalışanlar,
4. İşyerlerinin park, bahçe, fidanlık ve benzeri işlerinde çalışanlar hariç olmak üzere tarım işinde çalışanlar,
5. İşverenin ücretsiz çalışan eşi,
6. Aynı konutta birlikte yaşayan üçüncü dereceye kadar hısım olanların evde yaptığı işlerde çalışanlar,
7. Ev hizmetlerinde çalışanlar,

8. Resmi meslek ve sanat okullarında tatbiki mahiyette yapım ve üretim işinde çalışan öğrenciler,
9. Ceza ve ıslahevlerindeki atölyelerde çalışan mahkumlar ,
10. Sağlık muayenelerinde rehabilite edilen hastalar,
11. Kendi nam ve hesabına çalışanlar,
12. Köylerde kendi ihtiyaçları için yapılan inşaat ve benzeri işlerde çalışanlar bu kanun kapsamında değildir.

SSK'nun 6. maddesi; "Çalışanlar, işe alınmalarıyla kendiliğinden sigortalı olurlar. Sigortalılar ile bunların işverenleri hakkında sigorta hak ve yükümlülükleri sigortalının işe alındığı tarihten başlar. Bu suretle sigortalı olmak hak ve yükümünden kaçınılmaz ve vazgeçilmez. Sözleşmelere, sosyal sigorta yardım ve yükümlerini azaltmak ve başkasına devretmek yolunda hükümler konulmaz" (506 sayılı SSK; md. 6). 18 yaşından küçük işçiler, Sosyal sigortalar Kurumu'nun sağladığı tüm sigorta kollarına tabidir. Ancak 18 yaşından önce malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarına tabi olanların sigortalılık süresi, 18 yaşını doldurdıkları tarihte başlamış kabul edilir (Uğurlu; 2002, 214).

Ayrıca çıraklara analık, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları, el halıcılığı ve dokuma işlerinde çalışanlar için yalnız iş kazası, meslek hastalığı, analık ve hastalık sigortaları uygulanır. Bu kişiler için isteğe bağlı sigorta ile malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları yapılabileceği belirtilmektedir (Anık; 2002, 200). Ancak kanunun 60. maddesinin (G) bendinde; "Bu maddenin uygulanmasında 18 yaşından önce malullük ve yaşlılık ve ölüm sigortalarına tabi olanların sigortalılık süresi 18 yaşını doldurdıkları tarihte başlamış kabul edilir. Ancak bu tarihten önceki süreler için ödenen malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primleri, prim ödeme gün sayısına dahil edilir" (506 sayılı SSK,md.60/G).

2.2.3.3.4.2. 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu

24. 04.1930 tarihinde, 1593 sayılı UHK'nu çalışma hayatındaki çocukların yaş, çalışma koşulları ve yerlerinin belirlenmesinde Türk Hukuk Sistemi içinde çok önemli bir yer tutmaktadır.

UHK 173. maddesinde, “12 yaşından küçük çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat işyerlerinde, maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamı memnudur. 12 ve 16 yaş arasında bulunan kız ve erkek çocukların günde azami fazla 8 saatten fazla çalıştırılmaz” (UHK, md. 173) hükmünü getirmiştir.

Yine aynı kanunun 174. maddesinde, “12 yaş ile 16 yaş arasında bulunan kız ve erkek çocukların gece saat 20.00’den sonra çalıştırılmaları yasaklanmıştır” (UHK, md. 174).

176. maddesinde ise, “Mahalli belediyelerce bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda 18 yaşın altındaki çocukların istihdamı men olunur” (UHK, md. 173) hükmüne yer vermektedir.

UHK’nun 179. maddesinin II. Bendinde, “12’den 16 yaşına kadar olan çocukların çalışmalarının yasak olduğunun İK’da belirtilecektir” (UHK, md. 179) hükmüne yer vermektedir.

2.2.3.3.4.3. 818 Sayılı Borçlar Kanunu

818 sayılı BK’da getirdiği bazı hükümlerle çalışan çocukların korunmasına yönelik bazı düzenlemelere yer vermiştir. Bu kanun 318. maddesinde Çıraklık Mukavelesi başlığı altında şu hükümlere yer vermiştir:

“Küçükler veya mahcurlar ile yapılan çıraklar mukaveleleri, tahriri yapılmış ve usta ve velayeti haiz kimse yahut sulh hakiminin muvaffakiyetiyle vasi tarafından imza edilmiş olmadıkça, muteber değildir” (818 sayılı BK, md. 318/I).

“Mukavele, yapılacak işin ve çıraklığın nevi ve maddelerine ve günde çalışılacak saatlere ve iâşe yahut diğer yapılacak ve verilecek şeylere ve keza lik tecrübe zamanına dair muktazi şartları ihtiva etmek lazımdır” (818 sayılı BK, md. 318/II).

BK 330. madde de Çırağın Talimi, başlığı altında çıraklara ilişkin bazı hükümlere yer vermiştir;

“Çıraklık mukavelesinde, usta, çırağa sanatı olanca dikkat ve itinasıyla öğretmeye mecburdur” (818 sayılı BK, md. 330/I).

“Usta, çırağın mecburi derslere devamına nezaret ve mesleğine ait mekteplere ve kurslara gitmesi ve çıraklık imtihanlarına iştirak etmesi için lüzumu olan zamanlarda müsaade etmekle mükelleftir” (818 sayılı BK, md. 330/II).

“Çırağa, kaideten, ne geceleri ne de Cuma günleri iş verilemez” (818 sayılı BK, md. 330/III).

2.2.3.3.4.4. 2821 Sendikalar Kanunu

2821 sayılı SK’da çalışan çocukların sendikal haklarına ilişkin hükümler aşağıdaki gibidir;

“16 yaşını doldurmuş olup da bu kanuna göre işçi sayılanlar, işçi sendikalarına üye olabilirler. 16 yaşını doldurmamış olanların üyeliği kanuni temsilcilerinin yazılı iznine bağlıdır” (2821 sayılı SK, md. 20/T) şeklindeki hükümle 16 yaşından küçüklerin kanuni temsilcilerinin izni ile sendikalara üye olabilmelerine izin vermektedir. Ayrıca, “16 yaşını doldurmamış olan üyeler genel oy kullanamazlar ve delege olamazlar” (2821 sayılı SK, md. 14/son fıkrası) şeklindeki hükümle de bu çocukların sendikaların genel seçimlerinde oy kullanamayacakları hükmüne yer vermektedir. Yani bu kanuna göre çocuklar sendikaya üye olabilirler ama oy kullanamazlar. Bu maddeye istinaden oluşturulan 52. madde, “Hakim 14. madde hükmüne aykırı olarak seçim yapılması veya seçim sonuçlarını etkileyecek ölçüde usulsüzlük veya kanuna uygulama nedeniyle seçimlerin iptaline karar verdiği takdirde 2 günden az 7 günden fazla bir süre içinde olmamak üzere seçimlerin yenileneceği tarihi tespit ederek ilgili sendika, sendika şubesi veya konfederasyona bildirir.... ” (2821 sayılı SK, md. 52) şeklindeki hükmüyle çocukların seçimlerde oy kullanmalarının yasaklandığını kesin bir şekilde ifade etmiştir.

Aynı şekilde SK “sendika kurucusu olabilmek için ... medeni haklarını kullanmaya ehil ... olmak...” (2821 sayılı SK, md. 5) şeklindeki hükmüyle de sendika kurucusu olabilmek için 18 yaşını doldurmuş olmak şartını getirerek çocukların sendikaların kurucusu olamayacaklarını belirtmektedir. 34. madde ile de; “İşyeri sendika temsilcisi olabilmek için medeni hakları kullanmaya ehil olmak ... ” (2821 sayılı SK, md. 34) sendika temsilcisi olabilmeyi aynı şarta bağlamıştır.

2.2.3.3.5. Türk İş Hukukunda Çalışan Çocuklara İlişkin Diğer Kanun, Tüzük ve Yönetmelikler

Türk iş hukukunda çalışan çocukların çalışma hayatında korunmasına yönelik olarak oluşturulan yasalar bir takım tüzük ve yönetmeliklerle de desteklenmeye çalışılmıştır. Oluşturulan bu tüzük ve yönetmelikler iş hukukumuzdaki boşlukları doldurmak amacıyla düzenlenmiştir. Bu tüzük ve yönetmeliklerin bazıları aşağıdaki gibidir (Anık; 2002, 199):

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu: Çalıştırma Süreleri ve Yasaklar; Madde 59, “İlköğretim çağına olup da zorunlu eğitim kısımlarına devam etmeyenlerin resmi ve özel işyerlerinde veya her ne biçimde olursa olsun çalıştırmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılmaları yasaktır” (Tisk; 2002, 21).

2559 Sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu: Madde 12, “21 yaşından küçük kadın ve erkeklerin gazino, bar, kafeşantan ve buna benzer içki kullanılan yerler ile banyo, hamam ve plajlarda çalıştırılmaları yasaktır. Bar artistliği yapacak olanların 18 yaşını tamamlamış olmaları gerekmektedir” (Tisk; 2002, 21)

Radyoloji, Radyum ve Elektrikle Tedavi Müessesleri Hakkında Nizamname (Kanun No: 3153, RG 28.04.1937).

Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu (Kanun No: 2559, Kabul Tarihi: 04.07.1934).

İlköğretim ve Eğitim Kanunu (Kanun No: 222, Kabul Tarihi: 05.01.1961).

Fazla Çalışma Tüzüğü (RG Tarih: 04.04.1973, Sayı:14497).

Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü (RG Tarih: 09.04.1973, No: 14502).

Hazırlama Tamamlama Temizleme İşleri Tüzüğü (RG Tarih: 12.03.1973, Sayı: 14474)

Haftalık İş Günlerine Bölünemeyen Çalışma Süreleri Tüzüğü (RG Tarih: 17.03.1973, No: 14479).

Radyasyon Sağlığı Tüzüğü (RG Tarih:25.03.1967, Sayı: 12582).

Radyasyon Güvenliği Tüzüğü (RG Tarih: 07.09.1985, Sayı: 18861).

İşyeri Hekimlerinin Çalışma Şartları İle Görev ve Yetkileri Hakkında Yönetmelik (RG Tarih: 04.07.1980, Sayı: 17037).

Asgari Ücret Yönetmeliği (RG Tarih: 12.02.1972, No: 14097).

Gemi Adamlarının Eğitim, Belgelendirme, Sınav, Vardiya Tutma, Kütükleme ve Donatılma Esasları Hakkında Yönetmelik (RG Tarih: 30.01.1997, No: 22893).

Gemi Adamlarının İkamet Yerleri Sağlık ve İşyerleri Hakkındaki Yönetmelik (RG Tarih: 20.12.1989, Sayı: 20378).

Yukarıda belirtilen yasal düzenlemelerde, en az çalışma yaşı, 18 yaşın altındakilerin çalıştırılabilecekleri işler, bu işlerde alınacak önlemler, çalıştırma süreleri ve diğer koşullarla ilgili hükümler bulunmaktadır (Anık; 2002, 199).

2.2.3.3.6. Kalkınma Planlarında Öngörülen Çalışan Çocuklara İlişkin Hedefler

Türk kalkınma planlarının işgücü planlamasında hareket noktası, input output hesaplama metoduyla tespit edilen üretim hedefleri için gerekli olan insan gücünün yetiştirilmesidir. Bu nedenle eğitim sistemi gelişime olumlu yönde yardımcı olabilmek için fertlerin topluma ve ekonomiye uygun nitelikte yetiştirilmelerini sağlamak durumundadır. Kalkınma planlarında uygulanan eğitim planlaması üretim hedeflerini esas alması bakımından insan gücüne dayalı eğitim planlaması modeli toplumun gelişmesine dolaylı katkısı yönüyle de sosyal talep modelidir (Kayhan; 1997, 55)..

Ülkemizde planlı döneme geçilmesinin ardından eğitimin sanayide ihtiyaç duyulan işgücüne göre düzenlenmesi çalışmaları da başlamıştır. Üretimde verimliliğin artırılması ancak sanayileşme ile mümkün olabileceğinin anlaşılmasının ardından, sanayileşmenin kalkınmadaki bu büyük rolü sebebiyle sanayi için kaliteli işgücü yetiştirilmesi ve bunun da büyük kısmının yaygın eğitim ile sağlanması oldukça önem kazanmıştır. Planlı kalkınmada tespit edilen hedeflere ulaşılmasının büyük ölçüde, yeteri kadar nitelikli eleman yetiştirilmesine bağlı olduğu birinci plan stratejisinde yer almıştır. Planlarda öngörülenlerin gerçekleştirilebilmesi ve mevcut faaliyetlerin daha verimli olarak sürdürülmesinin eğitim ve öğretimle yakından ilgili olduğu düşüncesiyle çalışma hayatındaki başarının insan kaynağına bağlı olduğu belirtilerek neticede eğitim iktisadi kalkınmada bir unsur olarak kabul edilmiştir.

1. BYKP döneminde eğitime önem verilmeye başlanmış ve bu amaçla aşağıdaki hedefler benimsenmiştir (DPT, 1963, 301):

“İşgücüne ihtiyaç duyulan çeşitli tip elemanları karşılayan başlıca mekanizma olarak eğitim kurumları düşünülmüştür. Bu kurumların şimdiki kapasite ve durumlarına ek olarak ihtiyaç duyulan mezun, yeni kayıt. Ek kapasite ve öğretmen sayıları hesaplanmıştır. İktisadi gelişme, özellikle sanayi kesimlerinde kısa bir zamanda çok sayıda ve yetişkin işçi gibi teknik elemanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu elemanların ekonomik durumları ve zaman sınırlılığı bakımından okullarda yetişmesine olanak yoktur. Bu nedenle sanayi içinde eğitimi sistemli bir şekilde geliştirmek gerekmektedir.” Bu nedenle eğitimi sanayi içerisinde sistemli bir şekilde geliştirmek gerekmektedir. 1.BYKP döneminde hedeflenen bu amaçlara o günkü ülke şartlarının pek bu hedefleri karşılayacak kapasitede olmaması nedeniyle hedefler tutturulamamıştır.

2. BYKP döneminde de eğitim politikalarına önem verilirken ilk olarak çocuğa yönelik refah hizmetlerinin etkinleştirilerek bir Çıraklık Yasası’nın çıkarılması hedeflenmiştir. Bu amaçla aşağıdaki eğitim hedefleri benimsenmiştir (DPT; 1967, 176):

“Eğitim kademelerindeki dikey geçişler, kabiliyetli olanların, eğitimin en üst kademelerine kadar çıkmalarını sağlayacak yönde düzenlenecektir. Orta öğretim seviyeli meslek ve teknik okullarından mezun olanların kendi konularında daha yüksek okullara devamları yukarı seviyeye yetiştirici ve yukarı seviyedeki okullara bağlı hazırlık sınıfları ile özel bir seçim sistemi ile gerçekleştirilecektir. Bir alanda insangücü ihtiyaçları kesin olarak belli olmadan, özellikle meslek ve teknik öğretim alanında yeni meslek dal veya kademeleri ile ilgili eğitim bölümleri ve yeni okullar açılmayacaktır. Açılacak her okul veya kademenin mezunlarının hakları ve statüsü öğrenci alınmadan ayrıntılı olarak tespit ve ilan edilecektir. Her kademedede insangücü ihtiyaçlarına uygun olarak gece öğretimi verilmesinden yararlanılacaktır. Bu hizmetin, söz konusu eğitim kurumunun gündelik faaliyetlerini ve bilimsel gücünü aksatmadan verilmesi esastır. Bu gibi sakıncaların doğabileceği durumlarda gece öğretimi yapılmayacaktır.”

3. BYKP dönemindeki eğitim hedefleri aşağıdaki gibidir (DPT; 1973, 914-915):

“Bütün fertlere çalışma hayatının gerektirdiği alanlarda meslek kazandırarak, hayata katmak esas olmaktadır. Bu amaca ulaşılması için örgün ve yaygın eğitim sisteminden azami şekilde yararlanılacak, özellikle yaygın eğitim sistemi örgün eğitim dışında kalanları süratle iş ve çalışma hayatına katılmak üzere geniş ölçüde ve yeniden düzenlenecektir. Sekiz yıllık olarak düzenlenen temel eğitimin programları bu kademe sonunda eğitime devam etmeyenleri işgücü piyasasının ihtiyaçlarına uygun mesleklere hazırlamak amacıyla verilecek eğitimin ön bilgi ve maharetlerini kazandırıcı özellikle düzenlenecektir. Orta öğretim kademesi genel, mesleki ve teknik liselerden meydana gelecek mesleki ve teknik eğitime ağırlık kazandırılarak bu okullar iş hayatının süratle gerektirdiği insangücünü yetiştirmek sayı ve nitelikte düzenlenecektir. Mesleki ve teknik liselerin genel lise paraleline getirilmesinden kaçınılarak, bu okulların çalışma alanları ile ilişkileri kurulacak, teknik ve mesleki nitelikleri kuvvetlendirilerek korunacaktır.”

3. BYKP döneminde 20.06.1977 tarihinde alanında ilk düzenleme olan Çırak Kalfa ve Ustalık Kanunu çıkarılmıştır. Yine aynı anlamda devletin çocuk ve gençlik politikası ile ilgili olarak sosyal güvenlik, sosyal refah hizmetleri, sağlık, eğitim ve istihdam alanlarında gelişmeler öngörülmüştür.

4. BYKP da ise eğitimle ilgili aşağıdaki hedefler benimsenmiştir (DPT; 1979, 457):

“Ortaöğretimde mesleki ve teknik eğitime öncelik verilecek burs sistemlerinin geliştirilmesi ve ortaöğretim sistemi, fizik olanakların ve öğretmenlerin en verimli biçimde kullanılmaları gerçekleştirilecek, öğrencilerin üretim sürecine daha etkin olarak katılmalarını sağlayacak, yükseköğretim önündeki yığılmalara yol açan etmenlerden ortaöğretim sisteminden kaynaklananların düzeltilebileceği bir içerik ve kurumsal yapıya kavuşturulacaktır. Ticaret Meslek liseleri ayrı okul türü olmaktan çıkartılacak programlarının uygulanması genel liseler çerçevesinde ele alınarak mekansal birlik ve bütünlük sağlanacaktır. Teknik liseler üretim sürecinin orta düzey insan gücü gereksinimlerine cevap verecek biçimde, endüstrinin gereksinim duyduğu alanlardaki programları içerecek ve bu amaçla hem kız hem erkek öğrencileri yetiştireceklerdir. Özellikle mesleki ve teknik eğitimde endüstri ile ilişkilerin geliştirilmesine olanak verecek esnek program uygulaması gerçekleştirilecektir. Gerek örgün gerek yaygın programın geliştirilmesi ve

uygulanmasında sanayi katkısının sağlanması, amacıyla yatırımcı ve işletmeciler kuruluşlarıyla iş birliğinin gerçekleştirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır. Ayrıca iş alanında kazanılan bilgi ve becerilerinin sağlanması için eğitimde geçerli kredi sistemi ile değerlendirilmesi sağlanacaktır.”

5. BYKP döneminde eğitimle ilgili ilkeler aşağıdaki gibidir (DPT; 1985, 140-141):

“Örgün eğitim sisteminin belli kademesinde daha ileri gitmeyerek hayata atılacak olan gençlere, örgün eğitim imkanlarından da faydalanılarak düzenlenecek yaygın eğitim programları yoluyla meslek kazandırma uygulaması başlatılacaktır. Mesleki ve teknik alanda iş-öncesi ve hizmet-içi eğitim programları, kamu ve özel bütün işyerlerinde, verimliliği artırıcı ilkeler gözetilerek yürütülecek; özel sektör iş-öncesi ve işbaşı uygulamalarında teşvik edilecektir. Çeşitli alanlarda kalkınmanın gerektirdiği ara insangücünün yetiştirilebilmesi için, teknisyen eğitime uygun programların geliştirilmesi ve teknisyen eğitime hızla başlanması sağlanacaktır. Yüksek Öğrenim Kurumu teknisyen liselerine öğretmen hazırlama programını hızla başlatacaktır. Çocukların yetiştirilmesinde en etkili araç olan aile terbiye sistemi, ailenin çocuğun eğitimi üzerindeki sorumlulukları hakkında şuurlandırılması ve bilgilendirilmesi yolu ile daha müessir hale getirilecektir. Bu açıdan ailenin eğitilmesi toplumun ve eğitim sisteminin en önemli sistemidir.”

5. BYKP döneminin sonunda orta öğretim sistemimizin mesleki ve teknik ağırlıklı bir yapıya dönüştürülmesi hedef alınmış, orta ve alt seviyedeki mesleki ve teknik insan gücünün yetiştirilmesi ve istihdamının ağırlık kazandığı planda görev, yetki, rol, unvan, sorumluluk, ücret kademeleri ve ölçütleri gibi sorunlarının çözümü öngörülmüştür (Kayhan; 1997, 57).

6. BYKP döneminde ise eğitimin her kademesinde kalitenin yükseltilmesi amacıyla aşağıdaki hedefler benimsenmiştir (DPT; 1989, 293-295);

“Eğitimin her kademesinde kalitenin yükseltilmesi, imkan ve fırsat eşitliğinin sağlanması esas amaçtır. Müfredat programlarının bilimsel araştırmalara dayalı olarak, günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde hazırlanmasına özen gösterilecektir. Eğitim sistemi meslek kazandırıcı yaygın eğitim, ara insangücü ve yüksek nitelikli insangücü yetiştiren eğitim olmak üzere üç boyutlu bir yapıda ele alınarak kalkınmanın temel araçlarından birisi olarak etkinleştirilecektir. Yaygın ve

meslek kazandırıcı eğitimin görsel-işitsel araçlarla geniş kitlelere hitap eder hale getirilmesinde ve etkinleştirilmesinde radyo ve televizyondan yararlanılması belli esaslara bağlanacaktır. Ayrıca yeni bir televizyon kanalı eğitim faaliyetlerine tahsis edilecektir. Mesleki ve Teknik Eğitim konusunda; ekonominin ihtiyaç duyduğu nitelikli ara insangücünün yetiştirilmesinde mesleki ve teknik eğitime öncelik verilmesi temel ilkedir. Yüksek Öğretime devam etmek isteyen mesleki teknik lise mezunlarının kendi branşlarında bir yükseköğretim kurumuna yönelmelerini özendirecek düzenlemeler yapılacaktır. Mesleki teknik eğitim kurumlarının, eğitim-insangücü-istihdam ilişkileri çerçevesinde tarım, sanayi ve hizmet sektörleri ile etkili işbirliği içinde olmaları sağlanacak ve eğitim kalitesinin yükseltilmesi için eğitim programları ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma ile uyumlu olarak geliştirilecektir. Ayrıca, okulların gelişen teknolojiyi izlemelerini sağlayıcı tedbirler alınacaktır.”

7. BYKP döneminde öngörülen eğitim odaklı amaç, ilkeler ve politikalar aşağıdaki gibidir (DPT; 1996, 20);

“Örgün ve yaygın eğitim sisteminin nitelik ve niceliğinin geliştirilerek ekonomik büyüme ve sosyal gelişmenin en önemli unsurlarından olan insangücünün yetiştirilmesi temel ilkedir. İşyeri içinde ve işletmeler üstü eğitim merkezlerinde verilecek pratik meslek eğitiminin planlanması, yürütülmesi ve denetlenmesi aşamalarında meslek kuruluşlarının ve işyerlerinin etkinliğini artırmak amacıyla, ilgili yasalarda gereken yeni düzenlemeler süratle yapılacaktır. İnsangücünün yetiştirilmesi ve verimliliğinin yükseltilmesi amacıyla eğitime ayrılan kaynakların artırılması, özel sektör kaynaklarından da yararlanılması ve bu kaynakların akılcı bir şekilde kullanılması sağlanacaktır. İnsangücünün eğitim düzeyinin uluslararası alanda rekabet gücünü artıracak şekilde geliştirilmesi esas olacaktır. Gelişen dünya şartlarına paralel olarak öncelikle insan kaynağının geliştirilmesinde uluslararası teknik işbirliğinden azami şekilde yararlanılacak, uluslararası çok taraflı ve teknik işbirliği faaliyetleri DPT’nin koordinatörlüğünde yürütülecektir. Eğitim programları, öğretim yönetimi ve teknikleri ile eğitim araç ve gereçleri kalkınma amaçları ve teknolojik gelişme açısından ele alınarak evrensel ölçülerde, demokratik ve özgürlükçü bir anlayışla yeniden düzenlenecektir. Eğitimin kalitesi yükseltilecek ve kademedeki eğitim yaygınlaştırılarak fırsat eşitliği sağlanmasına çalışılacaktır.

Mesleki ve teknik eğitim kurumları ve programları ile işe yerleştirme hizmeti veren birimler ve işgücü piyasası arasında etkin bir koordinasyon ve işbirliği kurulması sağlanacaktır. Meslek standartları tespit edilecek, bu standartlara uygun sınav sertifikasyon sistemi kurulacak ve Meslek Standartları Kurumu oluşturulacaktır. Dünyadaki gelişmeler ve Türkiye'nin orta vadeli hedefleri doğrultusunda yeni meslek türleri ile ilgili olarak kamu kurumları, özel kesim ve üniversitelerin işbirliğiyle politika ve programlar geliştirilecektir.”

7. BYKP hedeflerinin yanısıra, 1992 yılından beri çalışan çocuklar sorunu ile ilgili yapılan pek çok çalışma sonucunda aşağıda belirtilen gelişmeler ve başarılar elde edilmiştir (DPT; 2001, 78-79):

- Zorunlu eğitim 5 yıldan 8 yıla çıkarılmıştır.
- 15 yaşın altında çocuk çalıştırılmasını yasaklayan 138 sayılı ILO Sözleşmesi onaylanmış, ILO'nun 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Acil Eylem Planı Sözleşmesi'nin onaylanması süreci başlatılmıştır.
- Tüm alanlardaki çalışan çocukları kapsayacak yasa tasarısı hazırlıkları çerçevesinde taraflarla görüşmelere başlanmıştır.
- Meslek standartları hazırlanmaktadır.
- Her alandaki çocuk işçiliği ile mücadelede pilot uygulamalar yapılmış olup, örnek modeller geliştirilmiştir.
- Sokakta çalışan çocuklar için merkezler açılmış, meslek edindirme kursları düzenlenmiştir.
- Sanayide çalışan çocuklar için, sağlık hizmeti ve danışma merkezleri modeller geliştirilmiştir.
- Tarımda çalışan çocukların ailelerine gelir getirici faaliyetler (arıcılık, seracılık, tavukçuluk, hindicilik, akasya ve korunga dikimi gibi) geliştirilmiş ve desteklenmiştir.
- İlköğretimini tamamlayamamış çocuklar için, açık öğretim programları ve halkevlerinde kurslar düzenlenerek ilköğretim diploması almaları sağlanmıştır.
- İlköğretim diploması alan çocukların çıraklık sistemine katılması sağlanmıştır.

- İşverenler, öğretmenler, ustalar, çocuklar ve aileler için eğitim çalışmaları ve duyarlılık toplantıları yapılmıştır.

- Üniversitelerde, çalışan çocuklar konusunda çalışmalar başlatılmış olup, gönüllü öğrenciler tarafından bu çalışmalara devam edilmektedir.

- Meslek hastalığına neden olan kimyasallarla ilgili olarak standart hazırlanması ve ithalatın kontrol edilmesi çalışmalarına başlanmıştır.

- Çalışan çocuklarla ilgili tarafların koordinasyonu için danışma kurulları toplantıları yapılmaktadır.

- Çalışan çocuklar konusunda ulusal politikayı belirlemek için ulusal Yönlendirme Komitesi oluşturulmuştur.

- ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü'nün güçlendirilmesi ve kurumsallaşması çalışmalarına devam edilmektedir.

- Enflasyonla mücadele konusunda önlemler alınmakla birlikte, henüz olumlu gelişmeler kaydedilmemiştir.

- Göçü önlemek üzere belirli bölgelere yatırımlar yapılmaktadır.

8. BYKP döneminde çalışan çocuklar konusunda hedefler ve beklenen gelişmeler ise aşağıdaki gibidir (DPT; 2001, 88);

- Çocuk çalıştıran tüm alanların kontrol altına alınması,

- Tüm bu alanlardaki çalışma şartlarını kontrol edecek yasal düzenlemelerin ve denetim mekanizmalarının kurulması,

- Tüm kamu görevlilerinin görevleri nedeniyle saptadıkları çalışan çocukları ilgili birime bildirmeleri konusunda gerekli düzenlemelerin yapılması,

- Çalışan çocuk bilgi ağının kurulması,

- Bu çalışmaları koordine edecek ÇSGB Çalışan Çocuklar Birimi'nin kurumsal yapıya kavuşturulması,

- 8 yıllık zorunlu eğitimin tam olarak uygulanması ve 11 yıllık zorunlu eğitime geçiş hazırlıklarına başlanması,

- Çocuk çalıştırılmayacak alanlardaki çocuk işçiliğinin önlenmesi,

- Asgari çalışma yaşının tüm alanlarda tam olarak uygulanması,

- Nüfus artış hızındaki bölgelerarası farklılığın giderilmesi,

- Dengeli ve adaletli bir gelir dağılımının sağlanması,
- Bütçeden eğitim ve sağlığa ayrılan payın giderek artırılması,
- Ailelere gelir getirici faaliyetlerin yaygınlaştırılması,
- Genel eğitim sistemi ile çıraklık ve mesleki eğitimin yeniden yapılandırılması,
- 182 sayılı ILO Sözleşmesinin onaylanması,
- Meslek hastalığı ve bağımlılık yapan kimyasallara ait standartların hazırlanması.

Görüldüğü gibi planların tümü değerlendirildiğinde, mesleki ve teknik eğitim sistemimizin hedeflendiği biçimde gelişmediğinden söz edilmekte birbirine yakın sorunlar belirtilmekte ve çözüm önerileri getirilmektedir. BYKP'da özellikle insan gücünün nitelik ve nicelik yönünden endüstrinin gereksinimlerini karşılamaktan uzak olduğu vurgulanmakta; mesleğe yönelik ara insan gücünün yetiştirilmesi gereği üzerinde durulmaktadır. Özetle; kalkınma planlarının tümü değerlendirildiğinde toplumun en kıymetli varlığı olan ve nüfusumuzun büyük bir çoğunluğunu oluşturan gençlere götürülen hizmetlerin, artan gelir, refah düzeyi ve kültür değerleri ile yakından ilgili olduğu görülmektedir.

2.2.4. ÇOCUK İSTİHDAMI İLE İLGİLİ TÜRKİYE'NİN ONAYLADIĞI ILO SÖZLEŞMELERİ

Türkiye, 9 Temmuz 1932'de 726 sayılı Genel Kurul Kararı ile milletlerarası Cemiyeti'ne üye olmayı kabul etmekle, doğrudan ILO üyesi oldu. ILO sosyal ve insani amaçlardan ziyade dünya ticaretinin küreselleşmesine yardımcı bir araç olarak öngörüldüğü halde, kuruluşundan yıllar sonra dahi, ülkemiz gibi sosyal politikalarının gelişmediği ülkelerde hükümetler üzerinde baskı oluşturan ilerici bir işlev görmektedir (Ateşoğulları; 1997, 38). ILO, istihdamı artırma, kalkınma, insan kaynaklarının geliştirilmesi, eğitim ve mesleki eğitim, gençlerin ve çocukların çalışma hayatına hazırlanması, kooperatifçilik, çalışma koşulları, çalışma ortamı, sosyal güvenlik, endüstriyel ilişkiler, işçi eğitimi ile uluslararası asgari çalışma standartlarının belirlenmesi programları çerçevesinde çalışan çocuklar ve genç

işçilerin sorunlarına yer vermektedir. ILO, gençlerin ve çocukların sorunlarının bütün işçileri ilgilendiren sorunların ekonomik ve sosyal bir bölümü olarak çözümlenmesi düşüncesinden hareket etmektedir (Karabulut; 1999/a, 52). Bu bağlamda Ülkemiz 1982 AY'nın 90/V fıkrasında, “usulüne göre hazırlanmış milletlerarası sözleşmeler kanun hükmündedir” ilkesi gereği konumuz olan çalışan çocuklarla ilgili olarak verilen ILO sözleşmelerinden aşağıda belirtilenler TC tarafından onaylanarak iç hukuka aktarılmıştır (Kayhan; 1997, 26).

Bunlardan çalışan çocukları ilgilendiren 15, 58, 59, 77, 81, 115, 123, 127, 135, 138, 142, 144, 158, 173, 182 sayılı sözleşmeler onaylanmıştır. Ancak onaylanan sözleşme sayısı, sosyal siyaset bakımından hedef belirlemek yönüyle faydalı olmakla beraber, bir ülkenin mevzuatının ileri olup olmadığı konusunda kesin bir ölçü olarak kabul edilmemektedir. Nitekim ülkemiz çalışan çocukları ve gençleri korumaya dair bir çok sözleşmeyi onaylamış olmasına rağmen belirtilen sözleşmelere uygun hukuki düzenlemelere, genelde sahip olduğu kabul edilmektedir (Kayhan; 1997, 28-29). Ancak uygulamada bu sözleşmelerin sağlıklı bir şekilde çalışma hayatına yansıtıldığını söylemek pek olanaklı değildir. Türkiye'nin onayladığı ve günümüzde yürürlükte bulunan Sözleşmelerin uygulanmasında bu yüzden önemli sorunlar yaşanmaktadır. Temel sorun, ülkemizde iş güvencesinin olmaması, kaçak işçiliğin yaygınlığı, denetimin yetersizliği, ve yaptırımların etkisizliğidir. İş güvencesi sağlanmadan, kaçak işçilik önlenmeden, denetimler yeterli hale getirilmeden ve yaptırımlar etkili kılınmadan, ILO Sözleşmelerinin büyük bir bölümünün hayata geçirilmesi olanaklı değildir (Koç; 2000, 27). Şimdi bu sözleşmelerin uygulamada nasıl olduğuna kısaca değinecek olursak, ülkemizin ILO normlarında uygulamaları yansıtıp yansıtmadığı daha iyi kavranacaktır.

Türkiye'deki yasal düzenlemeler birkaç istisna dışında ILO standartlarına aykırı değildir. Örneğin; çocukları çalışma hayatında korumada en önemli düzenlemelerden olan işe girişte Sağlık Raporu, Ağır ve Tehlikeli işlerde çocuk çalıştırılmasıyla ilgili 16 yaşını doldurmamış çocukların ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaması (4857 sayılı İK, md. 71. 72. 85. 87) ile, hangi işlerin ağır ve tehlikeli işler olduğu ve 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş çocukların hangi çeşit ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabileceğine ilişkin uluslararası normlara göre hazırlanmış olan ATİT yürürlükte olup İş Yasası kapsamındaki işyerlerinde

uygulanmaktadır. Ancak, tüzükte sanayide çalışan gençlerin, sağlık muayenesine dair öngörülen 18 yaş sınırının; Türkiye'nin de 16.08.1983 tarihinde onaylandığı 77 sayılı ILO Sözleşmesinde 21 yaşına kadar sürdürülmesi belirtildiğinden, bu sınırın 21'e kadar yükseltilmesi, hususu düzeltilmesi gerekli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Kayhan; 1997, 29).

İstihdama kabulde asgari yaşa ilişkin 138 sayılı sözleşme ile; bu sözleşme çocukların çalışma hayatına atılabilecekleri asgari yaş konusunda önemli düzenlemeler getirmektedir. Bu konuda 4857 sayılı İK'da koruyucu bazı hükümler geliştirilmiştir. Ancak, kaçak işçiliğin yaygınlaşmasına, denetimlerin yetersizliğine ve yaptırımların etkisizliğine bağlı olarak, bu düzenlemeler uygulanamamaktadır. Gelir dağılımı adaletsizliği arttıkça, yoksulluk yaygınlaştıkça, eğitimin getirisi azaldıkça, çocukların çalışması eğilimi güçlenmektedir. Bu temel nedenler ortadan kaldırılmadan, bu Sözleşmenin ve ilgili ulusal mevzuatın tam olarak uygulanabilmesi olanaksızdır (Koç; 2000, 42).

İnsan kaynaklarının geliştirilmesinde rehberlik ve mesleki eğitim hakkındaki, çocuk istihdamı ile ilgili olarak ileri hükümler içeren 142 sayılı sözleşmenin 3. maddesinde; her üye, tüm sakat ve özürlüler için hazırlanacak özel programlar da dahil olmak üzere, tüm çocuklara, gençlere ve yetişkinlere kapsamlı enformasyon sağlamak ve mümkün olan en geniş rehberlik amacıyla, istihdama ilişkin sürekli bilgi temini dahil mesleki rehberlik sistemlerini tedricen yaygınlaştıracaktır (ILO 142 sayılı Sözleşmesi, md. 3/I) çocuklara ilişkin hükümler yer almaktadır. Ülkemiz açısından bu Sözleşmenin hayata geçirilmesi zor görünmektedir. Çünkü, ülkemizde rehberlik ve mesleki eğitim sisteminden yararlanan çocuk sayısı oldukça azdır ve henüz bu sistemler yeterince etkili bir şekilde uygulanamamaktadır.

Çocukların ve gençlerin işe elverişlilikleri yönünden sağlık muayenesine tabi tutulmaları hakkındaki 77 sayılı Sözleşmede öngörülen sağlık muayenesine ilişkin düzenleme 4857 sayılı İK'nun 87. maddesinde yer almaktadır. Ancak bu konuda denetim ve yaptırım oldukça yetersizdir (Koç; 2000, 32).

ILO'nun 59 sayılı sözleşmesi, bütün sanayi kuruluşlarında asgari çalışma yaşını 15 olarak belirlemektedir (Karabulut; 1999/a, 12). Türkiye tarafından da onaylanan bu sözleşme iç hukukumuzda da yansıtılmasına rağmen uygulamada

denetimin olmaması nedeniyle asgari yaş sınırının altında çocuk çalışmasının önüne geçilememiştir.

Ülkemiz tarafından da onaylanan 127 sayılı Sözleşme ile, bir işçinin taşıyabileceği azami yükü belirlemiş, genç işçilerle ilgili bazı koruyucu hükümler getirilmiştir. Aynı şekilde, radyasyondan korunma konusundaki 115 sayılı Sözleşme, 16 yaşından küçüklerin radyoaktif ve iyonizasyon işlerinde çalıştırılmalarını kesinlikle yasaklamış, 18 yaşına kadar olan gençlerin özel koruyucu önlemlerle çalışmalarına izin vermiştir (Karabulut; 1999/a, 17-18). Bu sözleşmede kabul edilerek ülkemiz iç hukukuna yansıtılmış olmasına rağmen uygulamada sağlıklı bir şekilde denetlenememiştir.

Aşağıda Ülkemiz tarafından onaylanan en son ILO Sözleşmeleri yer almaktadır (Tisk; 2002, 25):

Asgari Çalışma Yaşına İlişkin Tavsiye Kararı (146 Sayılı Tavsiye Kararı)

ILO Kabul Tarihi: 26 Haziran 1973

Çok Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi (Sözleşme No: 182)

ILO Kabul Tarihi: 01 Haziran 1999

Yürürlük Tarihi: 17 Kasım 2000

Kanun Tarihi ve Sayısı: 25.01.2001/4623

Resmi Gazete Tarih ve Sayısı: 27.06.2001/2445

Çok Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Tavsiye Kararı (190 Sayılı Tavsiye Kararı)

ILO Kabul Tarihi: 01 Haziran 1999

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun

BM Kabul Tarihi: 08.09.2000

Kanun Tarihi ve Sayısı: 09.05.2002/4755

Resmi Gazete Tarih ve Sayısı: 14.05.2002/24755

ILO'nun 182 sayılı Sözleşmesi ülkemiz tarafından kabul edilerek, çocukların hangi işlerde çalıştırılmayacağını belirlenmesine ilişkin sektör kılavuzu ÇSGB tarafından hazırlanmıştır (ÇSGB; 2001, 61). Ülkemizin mevcut yapısının denetime

yeterince elverişli olmaması nedeniyle bu konuda sağlıklı ve verimli adımlar atılmış değildir. Uygulama mekanizmalarının zayıflığının, çocuk işçiliğinin yasal yollardan önlenmesinin önündeki başlıca engellerden biri olduğu konusunda genel bir görüş birliği vardır. Gerçekten de ülkemizde çocuk işçiliğiyle ilgili yasal düzenlemeler ne kadar gelişmiş olursa olsun, uygulamada zayıf kalabilir. Çünkü çocuk işçiliği, genellikle, yasaların uygulanmasının en güç olduğu yerlerde görülmektedir (ILO; 2001/a, 52)

Tüm bu onaylanan sözleşmelerin iç hukukumuzda yansıtılması konusunda oldukça önemli adımlar atılmasına rağmen bu hükümlerin Türk çalışma hayatına uygulanması ve çalışan çocukların çalışma ortamlarında korunması çalışmalarının hayata geçirilmesi konusundaki aksaklıklar geçirilmeden sağlıklı adımlar atıldığı söylenemeyecektir. Bu bağlamda ülkemizdeki yasal düzenlemelerin yanında, iş güvencesinin olmaması, kaçak işçiliğin yaygınlığı, denetimin yetersizliği ve yaptırımların etkisizliği gibi nedenlerle ILO normlarına uygun adımlar atılamamaktadır.

2.2.5. ÜLKEMİZDE ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA HAYATINDA KORUNMASIYLA İLGİLİ FAALİYET GÖSTEREN KURULUŞLAR

Çocukların çalışma hayatında korunması ve onların çalışma hayatından alınıp hak ettikleri muameleyi görmelerini sağlamak sadece devletin sorumluluğunda değildir. Bu bilinç ve duyarlılıkla ülkemizde çalışan çocuklar sorununa eğilen çok sayıda kuruluş ve sivil toplum örgütü bulunmaktadır.

Yoğun rekabetin yaşandığı küreselleşen dünyada gelişmiş ülkelerle aynı kulvarda olamayan bizim de aralarında olduğumuz geri kalmış ve gelişmekte olan pek çok ülke, bu rekabetle başedebilmek için bir çok yöntem denemektedir. Bunlar arasında; maliyetleri düşürmek, enformel sektörlere kaymak, esnek çalışma yöntemlerini uygulamayı sayabiliriz. Bunun yanı sıra çocuk çalıştırılması da ucuz emek olması ve esnek çalışma koşullarına uyması bakımından oldukça çekici gelmektedir. Bu da çocuk çalıştırılmasını tüm dünyada önemli boyutlara

ulaştırmaktadır. Bu yoğun rekabet ortamında ezilen ve hak ettikleri değere sahip olmayan çocukların korunması konularının gündeme gelmesine neden olmaktadır.

Günümüzde çocukların korunmasının sadece devletlerin sorumluluğunda olmadığını ve sadece hükümetlerden bir şeyler beklemenin yanlış olduğunun bilincine varan bir çok işçi ve işveren kuruluşları, sivil toplum örgütleri bu konuda önemli adımlar atmaya başlamışlardır. Bu kuruluşların en önemlileri arasında; ILO'nun bünyesinde oluşturulan IPEC programını, ÇSGB'nı, Tesk'i, Türk-İş'i, Tisk'i, Hak-İş 'i ve Fişek Enstitüsünü sayabiliriz.

Çocukların çalışma hayatında korunmasına ilişkin faaliyet gösteren diğer kuruluşlar ve yaptıkları faaliyetler aşağıdaki gibidir:

DİE; Çocuk İstihdamı Anketi Uygulaması, MEB, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Müdürlüğü; Çıraklık Eğitimindeki Öğretmelerin Çalışan Çocuklar Konusunda Duyarlılık Kazanmaları, Çıraklık Eğitim Merkezi Müdürlerinin Çalışan Çocuklar Konusunda Duyarlılık Kazanmaları. Ankara Büyükşehir Belediyesi; Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi. İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı; İlkokul Öğretmenlerinin Çocuk İşçiliği Konusunda Bilgilendirilmesi, İlköğretim Okulu Müdürlerinin Çocuk İşçiliği Konusunda Bilgilendirilmesi. Türkiye Kalkınma Vakfı; Kırsal Kesimde Çalışan Çocuklar İçin Mesleki Eğitim, Kırsal Kesimde Çalışan Çocuklara Eğitim Desteği, Kırsal Kesim ve Ev Hizmetlerinde Çalışan Çocuklar için Mesleki Eğitim. Tes-Ar; Halı Sektöründe Çocuk İşçilerin Rolü. Meksa; Meksa Öğretmenlerin Eğitimi, Göçmen Çocuklara Mesleki Eğitim (Diyarbakır, Urfa, Gaziantep). İstanbul Belediyesi Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı; Ev Hizmetlerinde Çalışan Kız Çocukları. Sosyal Hizmetler Derneği; Çocuk İşçiliğinin Temel Nedenlerinden Birisi olan İç göç Araştırması Projesi, İstanbul Sokaklarında Çalışan Çocuklara Merkez Oluşturmaya Yönelik bir Araştırma.

Çalışan çocuklar konusunda faaliyet gösteren kuruluşlar ve faaliyetleri bütün bunlarla sınırlı değildir. Ülkemizde bu konuda duyarlı tüm insanlarımız da ellerinde geldikçe bu konuya önem vermektedirler.

2.2.5.1. IPEC'in Faaliyetleri

IPEC girişimi, Eylül 1990'da, Almanya'nın Bonn kentinde, ILO Genel Müdürü ile Alman Çalışma Bakanı arasındaki toplantıda doğmuştur. Bunu Kasım 1990'da, diğer ilgili devletlerle kurulan ilişkiler izlemiştir. Yeni programın yapısı ve içeriği konusunda, ILO içinde ve dışında yürütülen danışma süreci 1991'e kadar devam etmiş ve 6 Kasım 1991 tarihinde, Proje Dokümanının hazırlanmasıyla sonuçlanmıştır. Kasım 1991'de Alman hükümeti ile ILO arasında, beş yıllık bir süre için 50.000.000 DM tutarında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın amacı, çocuk işçiliği konusunda, diğer ülkelerinde katkıda bulunacağı, toplu, etkin ve devamlı bir savaşımın başlatılması ve yaygınlaştırılmasıdır (ILO; 1998, 3).

IPEC Programı 1992 yılında Brezilya, Hindistan; Endonezya, Kenya, Tayland ve Türkiye'de başlatılmış, 1994 yılında Bangladeş, Nepal, Pakistan, Filipinler, Tanzanya, 1996-1997 yıllarında ise Kamboçya, Sri Lanka, Benin, Mısır, Madagaskar, Senegal, Kostarika, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua, Panama, Arjantin, Bolivya, Peru, Venezuela, Kolombiya ve Ekvator programa dahil edilmiştir. 2001 yılı içerisinde de Afrika, Arap Ülkeleri, Asya, Orta ve Doğu Avrupa'dan bazı ülkelerde programa katılmıştır (ILO, Implementation Report (1992-1993), Geneva, 1993, 3; ILO, Implementation Report (1998), Geneva, 1999, 41'den aktaran Kılıç; 2001, 14).

Programa katılan ülkelerdeki çalışan çocukların korunması amacıyla gerçekleştirilen ulusal düzeydeki çalışmalar, kamu, gönüllü kuruluşlar ve ilgili kilit gruplar (işçi sendikaları, iş müfettişleri, işveren örgütleri, eğitimciler, basın, aileler, çocuklar ve diğerleri) tarafından yürütülmektedir. ILO/IPEC'in uzun vadeli asıl hedefi, çocuk işçiliğine son verilmesi, kısa ve orta vadeli hedefi ise çocukların korunması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesidir. Ancak, ülkelerin sosyo-ekonomik koşulları göz önüne alındığında kaynakların yetersizliği ve altyapı eksikliği çocuk işçiliğinin çok kısa vadede sona erdirilmesinin zor olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun gerçekleşmesi pek çok ülkede sosyal ve ekonomik koşulların iyileşmesine bağlıdır. Bundan dolayı, IPEC önceliğini "en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği" olarak belirlemiştir. IPEC stratejisi hükümetlerin çocuk işçiliğiyle mücadeledeki politik istek ve kararlılıklarını; işçi, işveren ve sivil toplum

kuruluşlarıyla işbirliği içinde en üst düzeye çıkarmasına katkıda bulunmak olarak özetlenebilir (Kocabay; 2002, 27).

Öncelikli hedef gruplar arasında olan, bağımlı çalıştırılan çocuklar, tehlikeli çalışma koşullarında ve mesleklerde iş yapanlar ve olumsuz dış etkilere özellikle açık olanlar, yani çocuk, genç erkek ve kız çocuklarıdır, yani 12 yaşın altındakilerdir. Katılımcı ülkelerde IPEC tarafından desteklenen eylem programları, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerine karşı girişimlere özel önem vermektedir. Ulusal ölçekte ve bölgesel ölçeklerde çocuk işçiliğinin bu biçimlerine karşı gösterilen çabalar yoğunlaşmış, aynı alandaki eylem programları da sayıca iki, hatta üç kat artmıştır. 1996-1997 yıllarında genel olarak Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde programa katılan 20 ülkedeki IPEC eylem programlarının üçte ikisi tehlikeli işlerde çalışan çocuklarla ilgilidir (ILO; 2001/a, 58).

IPEC'in tüm dünyadaki uygulamaları ve tecrübesine dayanarak çok boyutlu bir sorun olan çocuk işçiliğinin önlenmesi için çok kuruluşlu çözümler gerektiği söylenebilir. Çocuk işçiliğiyle etkin bir mücadele için ulusal plan ve strateji oluşturmak sorunun çözümünde öncelikli olarak ele alınmaktadır. Ulusal bir plan ve strateji oluştururken önem taşıyan konuları aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz (Kocabay; 2002, 27):

- a) Tüm ulusal eylemler için bir çerçeve çizmek
- b) Nihai amaçlı eylem planlaması yapmak
- c) Hükümet, işçi ve işveren kuruluşlarına düşen görev ve sorumlulukları belirlemek ve etkin bir işbölümü yapmak
- d) Sivil toplum kuruluşları ve diğerlerinin rollerini belirlemek
- e) Zaman sınırlı projeler geliştirmek
- f) İzleme ve değerlendirme için planlama yapmak
- g) Finansman, tüm bu unsurları barındıran bir ulusal plan, eğitim desteği ve ekonomik desteklerle birleştiğinde çocuk işçiliğiyle etkin bir mücadelenin çerçevesini oluşturabilir (Kocabay; 2002, 27).

Türkiye'de 1992 yılında IPEC programı çerçevesinde çocuk işçiliği ve alınması gerekli tedbirler konusunda eylem planı hazırlayan ilk altı ülke arasında yer almıştır. 1992-1993 yıllarını kapsayan dönemde temel stratejiler; çocuk işgücü kullanımının sebeplerinin belirlenerek problemin herkes tarafından anlaşılabilir

kılınması, politikaları belirleyen tarafların konuya ilişkin bilinç ve duyarlılıklarını arttırmayı ve mikro seviyelerde olmak üzere farklı eylem programlarının başlatılması olarak belirlemişti. 1994-1995 yıllarını içine alan dönemde gerçekleştirilen IPEC programları da bu anlamda bir önceki iki yıllık dönemde edinilen bilgilerin, deneyimlerin bir ürünü olarak ortaya çıktı. 1996-1997 döneminde IPEC projesi kapsamında ÇSGB İş Teftiş Kurulu Başkanlığı'na bağlı 7 İş Teftiş Grup Başkanlığı'nda (Adana, Antalya, Ankara, Bursa, İstanbul, İzmir ve Samsun) çocuk işçiler açısından en fazla risk taşıyan sektörlerin belirlenmesi amacıyla yapılan araştırma ve DİE'nin Çocuk İşçiler Araştırması bu dönemde çocuk işçiliğine karşı geliştirilen stratejiler için bir veri tabanı ve alt yapı oluşturdu (Kılıç; 2001, 15).

1992-1993 yıllarını kapsayan birinci faaliyet döneminde, IPEC stratejisi, çocuk işçiliği sorununun sebepleriyle birlikte incelenerek derinlemesine anlaşılması, politika oluşturanların duyarlılığının artırılması, öncelikli alanların belirlenerek küçük ölçekli ve esnek eylem programlarının oluşturulması ve konunun sosyo ekonomik politika, program ve bütçeler içinde yer almasının sağlanması olmuştur. 1994-1995 dönemi programları önceki dönemde gerçekleştirilen eylem programları verileri, artan duyarlılık ve edinilen tecrübe üzerine geliştirilmiştir. 1996-1997 döneminde çocuk işçiliğiyle mücadele stratejileri DİE'nin çocuk işçiliği araştırması ve ÇSGB İş Müfettişlerinin 7 bölgede yürüttüğü en yüksek riske sahip sektörler araştırmasına dayandırılmıştır. Programlar önceki yıllarda elde edilen sonuçların birleştirilmesi ve daha geniş sosyo ekonomik ve eğitsel unsurlara ağırlık verilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. 1998-1999 döneminde ise çocuk işçiliği sorunun çok nedenli doğasına öncelikli olarak önem verilmiştir. Hazırlanan programlar; çalışan çocukların fiziksel güvenliği, eğitsel, psiko-sosyal, bilişsel ve kültürel ihtiyaçları ve bunları etkileme durumunda bulunan gruplar (aileler, işverenler, öğretmenler, iş müfettişleri, polis, yerel otoriteler, hükümette politika oluşturan ve sivil toplum kuruluşları) hedeflenmiştir. 2000-2001 döneminde ise Türkiye'nin 8. BYKP'nın ilgili maddeleriyle uyumlu olarak Türkiye'de çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik ulusal bir strateji geliştirilmesi hedeflenmiştir (Kocabay; 2002, 28-29).

IPEC projesi kapsamında ülkemizde çalışmalarda bulunan kuruluşlar; ÇSGB, Türk-İş, Hak-İş, Disk, Tisk, DİE, Ankara Büyük Şehir Belediyesi, Türkiye Kalkınma Vakfı ve Fişek Enstitüsü olmuştur. Bu döneme ilişkin program geliştirme sürecinde,

ülkemizde siyasal, ekonomik, sosyal ve diğer kurumların, genel ulusal kalkınma amaç ve hedefleri bağlamında çocuk işçiliğine ilişkin politika geliştirme çabalarına katılmaları hedeflenmiş, çocuk işçiliğiyle ilgili konuların birlikte çalışılan kuruluşların politikalarına, programlarına ve bütçelerine dahil edilebilmesi için mikro düzeydeki her programın daha yüksek düzeylerle bağlantılarının kurulması amaçlanmıştır (Kılıç; 2001, 16).

Aşağıda verilen tablo ILO-IPEC programlarının desteğiyle uygulanan projelerin sayısı ve yıllara göre bu projelere ayrılan fon miktarını göstermektedir. İkinci tablo ise her projenin iki yıllık masrafını göstermektedir. Tablolardan ayrı olarak yapılan değerlendirmeye göre IPEC fonlarının %95'i projeler için ayrılmaktadır (Özcan ve diğerleri; 1998, 6).

Tablo 2: Çocuk İşçiler üzerine ILO-IPEC'in sponsorluğunda yapılan projelerin toplam sayısının dağılımı ve masrafları,1992-1997

Yıl	Proje Sayısı	Toplam Harcama
1992 - 1993	10	US.\$ 671,345,00
1994 - 1995	35	US.\$ 689,957,00
1996 - 1997	24	US.\$ 489,011,00
TOPLAM (1992 - 1997)	69	US.\$ 1,850,313,00

Kaynak: 1997'de Ankara ILO'dan alınan verilere göre hesaplanmıştır.

Tablo 3: Çocuk İşçiler üzerine ILO-IPEC'in sponsorluğunda yapılan değerlendirilmiş projelerin toplam sayısının dağılımı ve masrafları,1992-1997

Yıl	Proje Sayısı	Toplam Harcama
1992 - 1993	10	US.\$ 671,345,00
1994 - 1995	17	US.\$ 615,700,00
1996 - 1997	16	US.\$ 462,359,00
TOPLAM (1992 - 1997)	43	US.\$ 1,749,404,00

Kaynak: 1997'de Ankara ILO'dan alınan verilere göre hesaplanmıştır.

69 IPEC projesi arasından 43'ü değerlendirme için seçilmiştir. Bu projeler kapasite inşa, direkt hareket ve mini-projeler olarak gruplandırılabilir. Kapasite inşa

programları ise; Eğitim ve Çalışma, Bilinç Gelişimi, Bilgi Toplama ve Yayma, ve Araştırma olarak ayrıca anahtar sektörlere ayrılabilir (Özcan ve diğerleri; 1998, 6).

IPEC'in görüşüne göre; çocuk işçiliği ancak, katılan ülke ölçeğinde sürdürülebilir bir politika ve eylem programının uygulanmasında sorumluluk üstlenildiği takdirde ortadan kaldırılabilir. IPEC'in bu yaklaşımı, zamanla her ülkede bu sorunu çözmeye yönelik kararlılığı, politika ve programları bütçeleri ve altyapıları geliştirme yönündedir. Bu, zaman alan ilgili bütün tarafların uzun dönemde kararlılık gösterip gerekli bütün yatırımları yapmalarını zorunlu kılan bir çabadır. IPEC, bu sürecin kolaylaştırılması için yaklaşık 10 yıllık bir süre öngörmektedir. Ancak bu takvim ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir (ILO; 2001/a, 61).

IPEC ve İşçi Konfederasyonları projeleri Kapsamında, son dönemde "Sokakta Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi" projesini hayata geçirmişlerdir. Bu projenin; 6-14 yaş grubu sokakta çalışan çocukları çalışma hayatından uzak tutarak eğitime yönlendirmek; sokakta çalışan fakat aileleriyle bağları kopmamış 15 yaşın altında 1600 çocuğa ulaşarak Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO) ve Pansiyonlu İlköğretim Okullarına (PİO) yerleştirmek yoluyla çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine katkıda bulunmak, sokakta çalışan ve çalışma riski olan çocukları ve kardeşlerini PİO ve YİBO yönlendirmek, YİBO ve PİO'lara yerleştirilen sokakta çalışan çocukların adaptasyon, başarı ve okula devam sürecini izlemek, çocuk işçiliğine karşı yeni politika, proje ve programların geliştirilmesine açılım sağlamak, YİBO ve PİO'lara yerleştirilen çocukların ana-babalarına yeni iş imkanları yaratmak; ailelerin sosyal refahını artırmaya yönelik yeni program ve politikalar geliştirmek, yerel yönetimler, politikacılar, eğitimciler, işverenler ve çalışan çocuklar ile akrabaları başta olmak üzere toplum düzeyinde duyarlılık yaratmak/artırmak, son olarak, sokakta çalışan çocuklar olgusunu ülke ve hükümet gündemine taşımak, çözüm üretmek ve reel politikalar oluşturulmasına katkıda bulunmaktır. Proje Türk-İş Genel Eğitim Sekreteri Salih Kılıç, Hak-İş Genel Eğitim Sekreteri Yusuf Engin, Disk Eğitim/Araştırma Dairesi Başkanı Ali Şahin İle MEB İlköğretim Genel Müdürü Aydın Parlak ile, 12 Aralık 2001 tarihinde imzalanan bir işbirliği protokolü dahilinde, hayata geçirilmiştir (ILO ve diğerleri; 2002, 8-9).

IPEC ve Diğer gönüllü kuruluşların bugüne kadar gerçekleştirdikleri faaliyetler aşağıdaki gibidir (Kocabay; 2002, 29-30):

- ÇSGB bünyesinde, çocuk işçiliğiyle ilgili programların koordinasyonu, yeni program fikirleri geliştirme, çocuk işçiliği konusunda seçilmiş bir grup müfettişin eğitimi ve mevzuatın iyileştirilmesinden sorumlu olan bir Çocuk İşçiliği Birimi kurulmuştur. Teftiş sistemi revize edilmiş, çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için müfettişlerin önerileri doğrultusunda 6 bölgede önlemler alınmıştır. Kimyasalların İstanbul'da deri sanayinde çalışan çocuklar üzerindeki etkileri konulu bir çalışma başlatılarak, özellikle yapıştırıcılardan zarar gören çocuklarla ilgilenilmiştir. Bakanlık bünyesinde tam donanımlı bir çocuk işçiliği dokümantasyon merkezi kurulması hazırlıklarına başlanmıştır.

- MEB Çıraklık Eğitim Merkezleri öğretmenleri için duyarlılık artırma çalışmaları yapılmıştır.

- DİE tarafından çocuk işçiliği konusundaki önemli istatistikleri toplamak amacıyla ulusal hane halkı araştırması yapılmış, 6-14 yaş grubu çocuklar incelenmiştir.

- Tisk, Çıraklık Eğitim Merkezleri ile birlikte İstanbul'daki metal sanayi sitelerinde seminerler düzenleyerek küçük ölçekli işyeri sahiplerinin duyarlılığını artırmıştır. İstanbul Pendik Sanayi Sitesi'nde Pendik ve çevre sanayi sitelerinde çalışan çocuklara hizmet vermek üzere bir çalışan çocuklar bürosu kurulmuştur.

- Tesk İstanbul'daki üyelerini çocuk işçiliği konusunda eğitmiştir. Tesk bünyesinde İşyeri Danışma ve Denetleme Grubu sistemi kurulmuş, üyeleri çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda eğitilmiştir. Mersin'de çalışan çocukların ailelerini iş sahibi yaparak çocuklarını çalışma yaşamından çekmelerini amaçlayan Kendi İşini Kendin Kur programı başlatılmıştır.

- Tisk, İstanbul'da deri sektöründeki küçük ölçekli işletmelerde duyarlılık artırma çalışmaları yapmış ve çocuk işçiliğiyle mücadele amacıyla bölgesel ve ulusal eylem komiteleri kurmuştur. Bölge eylem komiteleri duyarlılık çalışmalarının yanısıra Çocuktan Çocuğa eğitim metodolojisiyle çalışan çocuklara ulaşmaktadır.

- Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayiye Destekleme .Vakfı usta eğitimcilerinin eğitimini gerçekleştirmiş. Doğu Anadolu'daki göçmen çocuklar ve sokakta çalışan çocuklar için eğitim kursları düzenlenmiştir.

- İnsan Kaynakları Vakfı ilköğretim müfettişlerini çocuk işçiliği konusunda eğitmiştir.
- Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ev hizmetlerinde çalışan kız çocuklarının geçmiş ve geleceklerine ilişkin bir araştırma yürütmektedir.
- Türk Esnaf Sanatkar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü Türkiye Esnaf ve Sanatkar Birlikleri'ne yönelik eğitim programları düzenlenmektedir.
- Ankara'nın çeşitli üniversitelerinde kurulan çocuk işçiliği birimleri yardımıyla öğrencilerin duyarlılığını artırma çalışmaları yapılmaktadır..
- Türkiye Kalkınma Vakfı Erzurum ve Sinop'ta kırsal ve ev hizmetlerinde çalışan çocuklar için bir model geliştirerek mesleki eğitim sağlamıştır. Sinop ve Diyarbakır'da kırsal kesimde çalışan çocukların ailelerini iş sahibi yaparak çocuklarını çalışma yaşamından çekmelerini amaçlayan Kendi İşini Kur programı başlatılmıştır.
- Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, metal, deri, otomotiv ve deri sanayinde çalışan çocuklara sağlık hizmeti sağlamıştır. Ankara ve İstanbul'daki metal ve otomotiv sanayinde çalışan çocuklar için çıraklık okullarıyla işbirliği yaparak düzenli sağlık taramaları gerçekleştiren bir mobil klinik kurmuştur. Denizli'deki küçük işletmelerde çalışan kız çocuklarına da sağlık hizmeti sağlamaktadır.
- IPEC programı çerçevesinde kurulan Ankara Büyükşehir Belediyesi Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezi kısa dönemli mesleki eğitim kursları düzenlemiştir.
- Samsun Esnaf ve Sanatkarlar Odalar Birliği ile çalışan çocuklara yönelik bir sağlık ve güvenlik merkezi kurulmuştur.
- Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Birimi çocuklara daha iyi hizmet sunmak amacıyla kapasitesini geliştirmiştir.
- MEB ile çocuk işçiliği ve eğitim arasındaki ilişkinin araştırılması ve analiz sonuçlarına dayanarak Bakanlık tarafından çalışan çocuklara yönelik bir rehberlik ve eğitim modeli oluşturulmasına yönelik bir proje başlatılmıştır. Bu çerçevede çeşitli illerden 900 çalışan çocuğa eğitim, danışmanlık, sağlık hizmetleri ve beslenme konularında destek sağlamak amaçlanmaktadır.

- Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile ortaklaşa yürütülen Diyarbakır sokaklarında çalışan çocuklar merkezi projesi çerçevesinde çalışan çocukların sosyal ve psikolojik gelişimlerine destek sağlama ve aileler ve çeşitli kuruluşlar düzeyinde konuya ilişkin duyarlılık yaratma çalışmaları sürdürülmektedir.

- Hak-İş ile ortaklaşa yürütülen proje kapsamında Gaziantep, Karaman ve Adapazarı'nda çocuk işçiliğiyle mücadele eylem planı oluşturulmuş, çalışmalar başlatılmıştır.

- Disk ile ortaklaşa yürütülen proje kapsamında İstanbul, Çorlu ve Denizli'de çocuk işçiliğiyle mücadele eylem planı oluşturulmuş, çalışmalar başlatılmıştır.

- Yalova Valiliği ve ÇSGB ile ortak bir proje geliştirilmiştir. Yalova'da depremde etkilenen, çalışan veya çalışma yaşamına atılma riski 500 çocuğun yararlanacağı bir merkez kurularak, rehabilitasyon, eğitim, sağlık, beslenme, psiko-sosyal ve kriz danışmanlık hizmetleri sunma çalışmaları sürdürülecektir.

- ÇSGB ile İzmir'de seçilen meslek dallarında 2003 yılı itibarıyla çocuk işgücünün sona erdirilmesi projesi başlatılmıştır. Ayakkabıcılık, konfeksiyon, oto tamir ve bakım meslek dallarında 15 yaş altındaki çalışan çocukların işten çekilmeleri ve temel eğitime yönlendirilmesi ve 15-18 yaş arasındaki çalışan çocukların çalışma koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan proje kapsamında işyeri izleme ve sosyal destek sistemi kurulmuştur. Yapılan projeler MEB, İzmir Valiliği, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Ege Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve sivil toplum örgütlerinin bu çalışmaya aktif olarak katılmaları kararlaştırılmıştır. Bu kuruluşlarla işbirliği içinde çocuklara doğrudan destek ve çalışan çocukların ailelerine sosyal destek ve gelir getirici etkinliklere yönlendirme çalışmaları öngörülmektedir.

- Başbakanlık SHÇEK ile toplam 1000 çocuğun yararlanacağı çalışan çocuk merkezleri Gölcük ve Adapazarı'nda kurulmuştur.

- Türk-İş, Hak-İş ve Disk Konfederasyonlarıyla ortaklaşa yürütülen "Sokaktan Eğitime" projesi kapsamında 5 ilde toplam 1600 sokakta çalışan çocuk yatılı ilköğretim bölge okullarına yönlendirilmiştir.

IPEC programı ile ivme kazanan çocuk işçiliğine karşı savaş gelecekte de devam edecekse ülke mülkiyeti çok önemli bir unsurdur. Çocuk işçiliğine karşı savaşın en önemli göstergesi çocuk işçilere gösterilen ilgidir. (Özcan; 1998, 18).

Önümüzdeki 5 yıl için IPEC'in Türkiye'ye İlişkin Uzun süreli Hedefleri (ILO; 2000, 22):

- IPEC'in Türkiye'de uzun süreli amaçları 15-18 yaşları arasındaki kötü şartlarda çalışan çocukların bu durumlarının ortadan kaldırılması ve 15 yaşın altındaki çalışan çocukların çalışma hayatından alınmasının yaygınlaştırılması için 182 ve 138 sayılı sözleşmelerin uygulamaya geçirilmesi için katkıda bulunmak,
- Ülke genelinde sosyo-ekonomik politikalar ve çalışan çocuklarla ilgili sektörel düzeyde tamamen bu politikaların yaygınlaştırılması,
- IPEC'e üye ülkelerin çalışan çocuklarla ilgili başarılı deneyimleri IPEC modeli temelinde eylemlere başlamak,
- Hükümet ve özel kaynakların başarılı programların devam etmesi için ortaklara yeterli ödenek tahsis edildi,
- Ülkede çalışan çocuklarla ilgili temel bilgi edinmek için konuyla ilgili program ve politikaları elde etmeye çalışmak.

Ülkemizde 2001-2005 yılı IPEC ülke programı birbirleriyle yakından ilgili 3 program, 10 proje içermektedir. Program; ilk çocukluk dönemi ilgileri, gelişme, sağlık, koruma ve katılma, gençlik ve çocuklukla ilgili politika geliştirilmesi ve sosyal uyumlarının sağlanması konularını içermektedir. Bazı projeler bu programlar tarafından desteklenmektedir. Çalışan çocuklar konusuyla ilgili doğrudan ve dolaylı ilişkili olan bu programlar IPEC tarafından karşılanmaktadır (UNICEF; 2002, 16).

2.2.5.2. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Faaliyetleri

ÇSGB ile ILO arasında, 1992 yılında imzalanan protokol ile uygulanmaya başlayan "IPEC" kapsamında 1990-1999 döneminde, ÇSGB bünyesinde, toplam 10 proje yürütülmüştür. Projelerden üçü Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü tarafından gerçekleştirilmiş olan; Çalışan Çocuklar Biriminin Güçlendirilmesi (1992-1994), İş Müfettişlerinin Çocuk Çalışanlar Konusunda

Geliştirilmesi (1992-1994) ve Çocuk Çalışanlar Bölümünün Kapasitesinin Artırılması (1995-1998) projeleridir. İş Teftiş Kurulu tarafından üçü mini proje olmak üzere yedi proje gerçekleştirilmiştir. Projelerden üçü, 6 Grup Başkanlığında görevli iş müfettişleri tarafından ülke genelinde farklı bölgelerde yürütülmüş projelerdir. Ayrıca iş Teftiş İstanbul Grup Başkanlığındaki iş müfettişleri tarafından İstanbul'da, "Kimyasalların Çalışan Çocuklar Üzerindeki Etkisi" adlı proje 1995-1996 tarihleri arasında başlatılmış, 1998-1999 yıllarında İzmir Grup Başkanlığı da projeye katılarak proje tamamlanmıştır. İş Teftiş İstanbul Grup Başkanlığındaki iş müfettişleri tarafından uygulanan diğer mini projeler ise Yapıştırıcı Üreticilerine Duyarlılık Kazandırılması (1994-1995) ve Yapıştırıcı Üreticilerinin Duyarlılıklarının Artırılması (1997-1999) projeleridir. Yine mini bir proje olarak Tayland Çalışma Bakanlığı için Video Kasetlerinin Çoğaltılması (1996-1997) projesi İş Teftiş Kurulu tarafından uygulanmıştır (ÇSGB İş Teftiş Kurulu; 2000, 6-7).

ÇSGB ve IPEC bünyesinde bu güne kadar gerçekleştirilen faaliyetler (ÇSGB; 2001, 41):

- Çocuk İşçiliği konusunda çalışma yapan kişi ve kuruluşların çabalarında yardımcı olması ve aynı zamanda kamuoyunun bilgilendirilmesi amacıyla ILO'nun Child Labour Briefing Material adlı yayını Çocuk İşçiliği Eğitim Materyali adıyla Türkçe'ye çevrilerek eğitim seti olarak bastırılmıştır.
- Çalışan Çocuklar Dergisi'nin iki Türkçe ve bir İngilizce sayısı yayınlanmıştır.
- Çalışan çocuklarla ilgili Kurum ve Kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak amacıyla oluşturulan Danışma Kurulu toplantıları yapılmaktadır.

ÇSGB, Çalışan Çocuklar Bölümü'nün Çalışan Çocukların Çalışma Hayatında Korunmasına İlişkin Getirdiği Öneriler (DPT; 2001, 93):

- Çalışma hayatında asgari yaş kademeli olarak artırılmalıdır.
- Çalışan çocuklar, çalıştırılma koşulları, çalıştırıldıkları ortamlar gibi konular hakkında kesin bilgiler edinebilmek için DİE tarafından amacına uygun, kullanılabilir istatistikler hazırlanmalıdır.
- DİE Hanehalkı İşgücü Anketi istihdam tablolarında yer alan 12+ yaş, 15+ yaş olarak değiştirilmelidir.

• TSE tarafından halen işyerlerinde kullanılan meslek hastalığı ve bağımlılık yapan kimyasallara ait limit değerler gözden geçirilerek, riski ortadan kaldıracak şekilde yeniden saptanmalı, yeni kullanılmaya başlananlar için de kullanıma girmeden bu değerler saptanarak, üretim ve ithalatının buna göre belirlenmesi sağlanmalıdır.

2.2.5.3. Türk-İş'in Faaliyetleri

Öncelikle tehlikeli koşullarda çalışan ve her türlü istismara uğrayan çocukların çalışma koşullarının düzeltilmesi, iyileştirilmesi ve onların eğitime kazandırılması çalışan çocuklarla ilgili mevzuatın ve uygulamanın düzeltilmesinde işçi sendikalarının aktif bir rol oynamaları gerekmektedir düşüncesiyle Türk-İş çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur (Karabulut; 1994, 28).

Bu çerçevede, genç işçiler konusunda sürdürdüğü çalışmalara çalışan çocuklar konusunu da dahil ederek çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi, gitgide çocukların eğitime yönlendirilmesi doğrultusunda çalışmalarını yoğunlaştırmıştır (Karabulut; 1998, 39). Türk-İş, işçi sendikalarının çalışan çocuklar konusunda daha duyarlı olmaları, çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi aktif rol oynamaları amacıyla, çeşitli eğitim seminerleri, grup çalışmaları, ağaç, metal ve deri sektörlerinde alan araştırmaları, ulusal düzeyde sempozyum düzenlendikten, sendika üyelerinde belli bir duyarlılık yaratıldıktan, sendikaların katılımı ve katkıları ile çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi yönünde çalışmalarda bulunduktan sonra, "Türk-İş Bölge ve İl Temsilciliklerinin Güçlendirilmesi, Yöneticilerinin Eğitimi ve Eylem Komitelerinin Kampanyaları" başlıklı yeni bir proje başlatmıştır (Türk-İş; 1999/b, 455-456).

Türk-İş Çalışan Çocuklar Bürosu, IPEC çerçevesinde, ILO ile Türk-İş tarafından 11 Ağustos 1993 tarihinde bir protokol imzalanmış, bu protokol ile Türk-İş, kısa vadede çalışan çocukların çalışma koşullarını iyileştirmek, uzun vadede çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak, çocuk işçiliğiyle mücadele etmek için çeşitli projeler geliştirmeye başlamıştır. 1 Kasım 1993 tarihinde Konfederasyon Genel Merkezi'nde kurulan Türk-İş Çalışan Çocuklar Bürosu, faaliyetlerinde şu temel ilkeleri benimsemiştir (Karabulut; 1999/b, 22-23):

- Çalışan çocukların sorunları ve bu sorunların yerel, ulusal, uluslararası düzeylerdeki önemi hakkında bilincin artırılması, çözüm yollarının bulunması,
- Türkiye'deki yasalarla uluslararası yasaların karşılaştırılması, siyasal iktidarlara alternatif politikaların, programların ve pratik önlemlerin sunulması,
- Çocuk çalıştırılmasına karşı sendikaların faaliyet programı geliştirip uygulamaları,
- Bu amaçlat çerçevesinde, Türk-İş'e üye sendikalarda çocuklarla ilgili birimlerin kurulmasına ve kurumsallaşmasına yardımcı olunması,
- Orta ve uzun vadede çocukların çalışmalarını ortadan kaldıracak program ve mücadeleye katkı sağlanmasıdır.

Türk-İş 1. Dönem Projesi: Çalışan Çocuklar Konusunda İşçi Sendikalarının Etkinliklerinin Artırılması (01.11.1993-05.11.1994)

14 yaşın altındaki çocukların aile bütçesine katkıda bulunmak üzere işgücü piyasasına girmek zorunda kaldıklarını; çocukların ruhsal ve fiziksel gelişimleriyle yapılması gereken işler ve çalışma koşullarının piyasasında yer almalarının mevcut yasalarla çeliştiğinin vurgulandığı projenin öncelikli amaçları şu şekilde sıralanmıştır (Karabulut; 1998, 40): “Çocuk emeği kullanımı, çalışma koşulları ve istismar biçimleri konusunda başta Türk-İş üyeleri olmak üzere, kamu kurumları ve işveren örgütleri gibi hedef grupların dikkatini çekmek, toplumun bilinç düzeyini yükseltmek, sendikaların duyarlılıklarını artırıp kapasitelerini geliştirerek, çocuk emeğini istismarının önlenmesi, sosyal koruma için bir platform oluşturmaktır. Teknik yardım ile sendikaların kapasitelerinin artırılarak, çalışma mevzuatının çocuk emeği üzerindeki etkilerini tahlil eden incelemeler yapılmasını sağlamak, böylece çalışan çocuklara ilişkin müdahale yöntemlerini biçimlendiren çalışma mevzuatını iyileştirmek Türk-İş'in bu dönemde gerçekleştirdiği faaliyetler şunlar olmuştur” (Karabulut; 1999/b, 25):

“Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Durum Belirlemesi Grup Çalışması ve Eğitim Semineri” (22 Aralık 1993, Sapanca)

“Çalışan Çocukların Sorunları ve Çözüm Yolları Eğitim Semineri” (3 Mayıs 1994, Ankara)

“Ankara'da Ağaç ve Metal Sanayinde Bir Alan Araştırması Grup Çalışması” (27 Mayıs 1994, Ankara)

“Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Ulusal Semineri” (10 Ekim 1994, İstanbul)

Türk-İş 2. Dönem Projesi: Deri-İş Sendikasının Güçlendirilmesi ve Eğitimcilerin Eğitimi (01.11.1994-30.03.1996)

Çalışan çocuk sayısının fazla olması, çalışma ortamındaki çeşitli tehlikeler, iş kazası, meslek hastalıkları ve benzeri riskler bakımından deri, ayakkabı ve sayacılık sektörünün öncelikli sektör olduğu İstanbul’da, anılan sektörde tehlikeli koşullarda çalışan ve istismara uğrayan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik bir durum tespiti ve buna bağlı olarak eğitim seminerlerine gereksinim duyulduğunun vurgulandığı projenin öncelikli amaçları şu şekilde sıralanmıştır (Karabulut; 1998, 49):

- Çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için Deri-İş Sendikasının üyelerini duyarlı hale getirmek, deri sektöründe çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesinde Deri-İş sendikasının kapasitesini artırmak,
- Bu sektörde gereksinim duyulan işçi sağlığı ve iş güvenliği, meslek hastalıkları ve risklerine yönelik durum tespitiyle, tespitin sonuçlarına göre gerçekleştirilecek eğitim seminerleri sonucunda, Deri-İş sendikasının özellikle örgütlü olamadığı küçük ve orta ölçekli işletmelerde örgütlenme çabasını hızlandırmak, dolayısıyla çalışan çocukların sosyal, sağlık ve ekonomik açılardan korunmalarına katkı sağlamaktır.

Türk-İş bu amaç çerçevesinde, proje dönemi olan 16 ayda, 2 eğitim semineri, 2 grup çalışması, 1 panel, 1 alan araştırması, 1 ulusal sempozyum düzenlemiştir (Karabulut; 1998, 49).

Türk-İş 3. Dönem Projesi: Türk-İş Bölge ve İl Temsilciliklerinin Güçlendirilmesi, Yöneticilerinin Eğitimi ve Eylem Komitelerinin Kampanyaları (01.04.1996-30.05.1997)

Bu proje çerçevesinde planlanan çalışmalarla, çalışan çocuklar konusunda sendikalarda yaratılan duyarlılığın, Türk-İş Adana, Ankara, Antalya, Bursa, İzmir ve Samsun bölge ve il temsilcilikleri ile ilgili sendika şubelerine taşınması, bölge, il temsilcilikleri ve sendika şube yöneticilerinin girişimleriyle, ilgili yerel kurum ve kuruluşların harekete geçirilmesi amaçlanmıştır (Karabulut; 1999/b, 32).

Bu amaç doğrultusunda, ilk olarak adı geçen illerde çalışan çocukların durumunu saptamak, Türk-İş Bölge ve İl Temsilcilerini çalışma programına

hazırlamak için anket çalışması yapılmıştır. Türk-İş Bölge ve İl Temsilcileri illerdeki sendikalar ile ilgili kurum ve kuruluşlarla ilişkiye geçerek anket sorularını yanıtlamışlardır. Türk-İş Genel Merkezine ulaşan yanıtlar anılan illerde çalışan çocuklarla ilgili bilgilere ulaşılmasını sağlamış, yapılması planlanan eğitim seminerlerinin, ulusal düzeydeki kampanyaların şekillenmesine katkıda bulunmuştur (Karabulut; 1998, 65).

Türk-İş bu proje döneminde şu çalışmaları gerçekleştirmiştir(Karabulut; 1999/b, 33):

“Türk-İş Bölge ve İl Temsilciliklerinin Eğitimi ve Eylem Komitelerinin Kampanyaları Toplantısı” (10 Ekim, 1996, Ankara)

“İl Toplantıları ve Kampanyalar” (21 Kasım 1996 Adana, 25 Aralık 1996 Samsun, 28 Şubat 1997 Bursa, 27 Mart 1997 İzmir, 15 Nisan 1997 Antalya, 15-16 Mayıs 1997 Ankara).

Çocuk işçiliğine karşı mücadelede işçi sendikalarının katılımını artırmak, aktif olarak mücadeleye katkı sağlamak için Türk-İş Modeli oluşturulmuştur. Bu modelde 10 basamaktan oluşan bir “Gelişim Planı” hazırlanmıştır (Karabulut; 1999/b,39).

2.2.5.4. Tisk’in Faaliyetleri

Tisk’in ILO-IPEC çerçevesinde 1993 yılından itibaren yürüttüğü projeler kapsamında yaptığı çalışmalarda amacı, çalışan çocukların yasal çerçeve içinde çalıştırılmaları, eğitime yönlendirilmeleri ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi konularında işverenlerin ve ilgili çevrelerin duyarlılıklarını artırarak olumlu gelişmeler sağlamak; ikinci aşama olarak da sağlık, eğitim ve danışmanlık hizmetleri vermek olmuştur (Tisk; 2002, 31).

Tisk, bu kapsamda çeşitli seminerler ve çalışma grupları düzenlemiş, konuya ilişkin kitaplar ve broşürler hazırlayarak yayınlamıştır. Tisk bünyesinde oluşturulan projelere aşağıdaki gibidir:

Birinci Proje Dönemi; Tisk, 1993-1994 döneminde ILO-IPEC Programı çerçevesinde “Çocuk İşçiler Konusunda Yöneticilerin Eğitimi Projesi’ni” başlatmıştır. Bu proje döneminde Tisk’e üye işveren sendikalarına bağlı işyerlerinde

çalışanların ne kadarının çocuk (18 yaş altı) olduğunu ve bunların hangi statüde çalıştığını tespit etmek amacıyla bir anket çalışması yapılmıştır (Çelebioğlu; 2002, 378).

İkinci Proje Dönemi; Birinci proje döneminde düzenlenen seminerler, çalışma grupları ve Tisk'in ve diğer kuruluşların araştırmalarına göre asıl sorunun küçük ölçekli işletmelerde olduğu tespit edildiğinden, 1 Nisan 1995'de "Küçük Ölçekli Metal Sanayi İşverenlerinin Duyarlılıklarını Artırmak" isimli ikinci dönem Tisk-IPEC projesi başlatılmıştır. Bu amaçla Tisk'in IPEC Projesi çerçevesinde çalışma programına aldığı konu; "İstanbul'da küçük ölçekli metal sanayi işverenlerinin özellikle çıraklık sistemi hakkında bilgilendirilmesi ve konuya duyarlılıklarının artırılması" olmuştur (Tisk; 2002, 31-32).

Üçüncü Proje Dönemi; (01 Ağustos 1996- 31 Temmuz 1997) Bu dönemde de Tisk-IPEC Projesi kapsamında çocuk işçiliğinin yoğun olduğu metal sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işyerlerine gidilmesi uygun görülmüş ve "Metal Sektöründe Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışan Çocukların Çalışma Şartlarının İyileştirilmesi" konulu 3. dönem proje hazırlanmıştır (Çelebioğlu; 2002, 378).

Dördüncü Proje Dönemi; (01 Temmuz 1998- 30 Haziran 1999) Tisk bu dönemde daha önceki proje döneminde birlikte çalıştığı İstanbul Pendik Sanayi Sitesindeki işverenlerin de desteğiyle, doğrudan sanayide çalışan çocuklara giderek, onlara sağlık ve eğitim alanlarında hizmet vermek ve 1993 yılından beri sürdürmekte olduğu çalışmalarını kurumlaştırmak amacıyla 22 Nisan 1999 tarihinde "Tisk Çalışan Çocuklar Bürosu" nu oluşturmuştur. Bu büroda, proje kapsamında işbirliği yapılan Marmara Üniversitesi Sağlık Eğitim Fakültesi öğretim üyeleri ve öğrencileri vasıtasıyla, çalışan çocuklara ilk yardım tedbirleri, hastalıklardan korunma, iş sağlığı ve güvenliği, sağlık hizmetlerinden yararlanma, sigara ve uyuşturucu maddelerin zararları, ağız diş sağlığı, kişisel temizlik, ergenlik ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve sağlıklı beslenme şekilleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu çalışmalarda amaç, bilinçli bir şekilde yetişecek çocukların, geleceğin işverenleri olarak yanında çalıştıracağı çıraklara da bu bilgisini aktarabilmesidir (Tisk; 2002, 31-32).

Beşinci Proje Dönemi; (01 Mayıs 2001- 31Aralık 2001) Mayıs 2001 tarihinde başlayan ve 8 ay süreli olan bu proje döneminde Tisk Çalışan Çocuklar

Bürosu güçlendirilerek, 15 yaş altı çalışan çocukların sistematik ve planlı bir şekilde işten çekilmeleri, 15 yaş üzeri çocukların ise çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve eğitime yönlendirilmeleri hedeflenmiştir. Bu proje dönemi öncesi yapılan çalışmalar ışığında çocukların çalışma hayatına erkenden atılmalarının önlenmesinde eğitimin büyük önem taşıdığı tespit edilmiş, yasal ve toplumsal açıdan korunmaları, geleceğe hazırlanmaları hem toplum kalkınması hem de insan hakları açısından önemli olduğu ifade edilmiştir (Tisk; 2002, 38).

İşçi Sağlığı açısından çalışanlarda iş güvenliği araçlarını (maske gibi) kullanmaya ilişkin olumlu tutumun çocuk yaşta geliştirilmesi bugüne kadar yürütülen “Büro” eğitim çalışmalarının önemli bir amacını oluşturmuştur. İşçi sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü’ne göre çıkartılan “İşyeri Hekimlerinin Çalışma Şartları ile Görev ve Yetkileri Hakkındaki Yönetmeliğin” 8. maddesinin “g” bendinde 50’den az işçi çalıştıran işyerlerinin “İşyeri Ortak Sağlık Birimi” kurabilecekleri hükmü yer almaktadır. KOBİ’ler kapsamında organize sanayi bölgelerinde ve küçük sanayi sitelerinde belirtilen sistemin uygulanmasının ve giderek yaygınlaştırılmasının, ülke kalkınmasına hizmet edeceği düşünülmektedir (Çelebioğlu; 2002, 382).

Tüm bu projeler genelinde Tisk’in önerileri aşağıdaki gibidir (DPT; 2001, 94-95):

- Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi IPEC kapsamında işverenlerin de desteği ile gerçekleştirilen, çalışan çocuklara doğrudan hizmet götürmeyi sağlamak üzere, çalışan çocukların yoğun olduğu bir sanayi sitesi olan Pendik Sanayi Sitesi’nde çalışan çocuklara sağlık, eğitim ve iletişim alanlarında destek veren “Tisk Modeli” “Çalışan Çocuklar Bürosu” Türkiye genelinde organize Sanayi bölgelerinde yaygınlaştırılmalıdır.

- Çocuk işçiliğinin önlenmesi açısından yaptırım uygulamasından ziyade, ilgililere danışmanlık ve bilgilendirme hizmeti sunulması önem taşımaktadır.

- Çocukların çalışma hayatı içinde bulunmaları, ancak gördükleri eğitimin uygulamaya dönük çalışmaları (staj) kapsamında ise amaca uygundur.

- İster işkoluna, ister çevresel faktörlere bağlı olsun, ruhsal ve fiziksel gelişmeleri risk altında bulunan çocuklar, sadece ebeveynlerinin değil, tüm toplumun sorumluluğu alanındadır.

- Çocuk işçiliğine karşı etkin bir faaliyet, eğitim temelinde sorunun bütününe yönelik tedbirlerin hayata geçirilmesi, hükümet ve toplumun tüm kesimlerini içine alan geniş bir işbirliği ortamının yaratılmasını gerektirmektedir.

- İşyerlerine müeyyideci bir bakış açısıyla yaklaşma yerine, onları işbirliği devresine dahil etmek daha makul bir yoldur. Çocuk işçiliği sorununun yasal düzenlemelerle ve sosyal yükümlülüklerde artışla halledilebileceğini sanma yanılgısı ise sadece yeni sorunlara neden olacaktır.

2.2.5.5. Tesk'in Faaliyetleri

Çocuk işçiliği dünya gündeminde üst sıralarda yer alması gereken ve ivedi çözüm bekleyen bir sorundur. Tesk, 1994 yılında çalışan çocuk sayısını ve bunların hangi statüde istihdam edildiklerini ortaya çıkarmak için ILO-IPEC Programı kapsamında bir araştırma yapmıştır. Elde edilen sonuçlara göre büyük işletmelerde çalışan çocukların tüm çalışan çocuklara oranı %2.9 olarak bulunmuştur. Kalan %97.1'lik bölüm küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalışmaktadır. Bu da göstermektedir ki ülkemizde sanayi sektöründe çalışan çocukların çok büyük bir kısmı, Tesk bünyesinde esnaf ve sanatkarların yanlarında çırak ve kalfa statüsünde çalışmaktadır (Kaya; 2002, 497).

Tesk ILO 1992 yılından bu yana ülkemizde uygulanan IPEC programına Şubat 1995'de dahil olmuştur. Tesk IPEC Programı kapsamında TES-AR ile işbirliği yaparak bugüne kadar 5 proje yürütmüştür. Bir proje ise halen sürdürülmektedir. Bu projeler şunlardır (Kaya; 2002, 499-500) :

1. **Çocuk İşçiliği Konusunda Tesk'in Duyarlılığının Artırılması;** Konfederasyon ve alt teşkilatının yöneticilerinin mesleki eğitime kanalize edilmesi ve çalışan çocuk ve gençlerin sorunlarının çözülmesini hedefleyen bu proje kapsamında Mart 1995'de İstanbul'da 1 haftalık bir seminer düzenlenmiştir. Seminere Marmara Bölgesindeki illerin esnaf ve sanatkarlar teşkilatı yöneticileri katılmış ve katılımcılara mesleki eğitim ve çalışan çocuklar konularında uzmanlar tarafından bilgi verilmiştir.

2. **Halıcılık Sektöründe Çocuk Emeginin Rolü;** ILO-IPEC kapsamında ve Tes-Ar koordinatörlüğünde yürütülen bu proje bir alan araştırması niteliğindedir ve

1995 yılında Manisa, Tokat, Niğde, Aksaray, Nevşehir ve Kayseri illerinde, uygulanmıştır. Araştırmanın amacı el halıcılığı sektöründe çocuk emeği kullanımının saptanması, bu sektörde çalışan çocuk sorunlarının belirlenmesi ve çözüm yollarının geliştirilmesine dayanak teşkil edecek veriler elde etmektedir.

3. İşyeri Denetleme ve Danışmanlık Gruplarının Profillerinin Tespiti; ILO-IPEC kapsamında TES-AR tarafından yapılan İDDG'lerin incelenmesi araştırması, İDDG üyelerinin profillerinin ve çalışan çocuklar ile mesleki eğitim konularında bilgilerinin ortaya çıkarılması ve İDDG faaliyetlerinin nasıl gerçekleştiğinin saptanması amacına yöneliktir.

4. Tesk Bünyesindeki İDDG'lerin Eğitimi Programı (Eğitici El Kitabı Hazırlanması) İDDG'lerin incelenmesi araştırmasının ikinci kısmını oluşturan İDDG'lerin eğitilmesi amacıyla bir kılavuz kitap hazırlanması ve bir eğitim programı oluşturulması hakkındaki proje, yine ILO/IPEC kapsamında Tes-Ar tarafından yürütülmüş bir projedir. Projenin amacı, İDDG üyelerinin eğitim düzeyleri ile çalışan çocuk ve mesleki eğitim konularındaki bilgi birikimlerinin dikkate alınarak İDDG üyelerine yönelik bir eğitici el kitabının ve bir eğitim programının hazırlanmasıdır. Hazırlanan kılavuz kitap çerçevesinde İDDG üyelerine çeşitli konularda eğitim verilip İDDG'lerin denetim ve danışmanlık hizmetlerini etkin şekilde yerine getirmesi hedeflenmiştir.

5. Tesk Bünyesindeki İDDG'lerin Eğitimi Programı; İDDG'ler, denetim yapmak, danışmanlık hizmeti vermek ve esnaf kesimini eğitmek suretiyle çalışan çocukların çalışma şartlarının iyileştirilmesinde doğrudan öneme sahip birimlerdir. İDDG'lerin eğitilerek tüm Türkiye'de bir örnek bir denetim ve danışmanlık modelinin uygulamaya sokulmasıdır. Projenin ilk aşamasında Konfederasyon ve Birlikler bünyesinde bir çekirdek kadronun eğitilmesi.

6. Ailenin Gelirine Destek Sağlayarak Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi; Yapılan araştırmalar göstermektedir ki çalışan çocukları çalışma hayatından alıp okula göndermek ancak çocuğu çalışmaya iten nedeni ortadan kaldırmakla mümkün olabilecektir. Bu hedef ise ancak uzun vadede gerçekleştirilebilecektir. Kısa vadede ailelerin gelir elde etmelerini sağlayacak programları devreye sokmak önemli bir çözüm yolu olarak görülmektedir

2.2.5.6. Fişek Enstitüsü'nün Faaliyetleri

Ülkemizde özellikle 1979 Uluslararası Çocuk Yılı'nın ardından çalışan çocuk sorununa ilgi yükselmiştir. Özellikle 1992'de ILO desteğiyle, Türkiye ile birlikte 5 gelişmekte olan ülkede daha başlatılan IPEC programı, konunun toplumun tüm örgütlü kesimlerine yayılması ve sahiplenilmesi bakımından önemli bir girişim olmuştur. Bu çerçevede gerçekleştirilen iki müdahale programı grubu vardır: Bunlardan birincisi, çalışan çocuklara sağlık-sosyal hizmet sunumu ve onların çalıştırıldıkları ortamların geliştirilmesidir. İkincisi ise, ailelerinin gelir olanaklarının güçlendirilmesi yoluyla, çocuğun çalışma yaşamından çekilmesinin sağlanmasıdır. Çalışan çocuklara sağlık ve sosyal hizmet sunumunu Fişek Enstitüsü VEFA projesi olarak nitelendirmektedir. Çünkü toplumun aynı yaşta olan, biri okuyan diğeri çalışan iki grup arasında kaynakların kullanımı açısından adaletsizlik yaptığını düşünmektedir. Okuyan öğrencilere aktarılan kaynaklar kadar çalışan çocuklara da kaynak aktarmanın bir vefa borcu olduğunu ileri sürmektedirler. Bu kaynak aktarımı için de, FİŞEK modeli çerçevesinde gerçekleştirilecek bir sağlık-sosyal hizmet sunumunu önermektedir (Fişek; www.fisek.org.tr.09.02.2002).

Fişek Modeli : Çocuk çalıştıran küçük işyerlerinin çalışma ortamlarının geliştirilmesi ve buralarda çalışan çocukların başta koruyucu sağlık hizmetleri olmak üzere, “sosyal” boyutunu da içine alacak biçimde “işçi sağlığı iş güvenliği” hizmetlerinden yararlanmalarını hedefleyen bir çalışmadır. Hazırlıklarına 1982 yılında başlanılan Fişek Enstitüsü'nün, küçük işyerlerini bir ortak sağlık-güvenlik birimi çevresinde örgütlemesiyle yürütülmektedir. Yürüyen Kliniklerle küçük işyerlerine ulaşılması, Çıraklık Eğitim Merkezlerinde okul sağlığı birimleri oluşturulması ve bu çalışmaların yapıldığı küçük sanayi sitesinde bir “sanayide sağlık merkezi” kurulmasıyla uygulamaya konulmaktadır. 1992 yılında ILO/IPEC kapsamında destek alan çalışmalar, büyük bir sıçrama göstermiştir. Bugün, kendi ürettiği olanakları da kullanarak yaşamını sürdürebileceğini kanıtlamış olup, çalışmalar Ankara, İstanbul, Denizli'de 5 merkezde yürütülmektedir. Bu model, toplumsal içerikli önlemlerin yaşama geçirilmesinde, işçi sağlığı iş güvenliği önlemlerini ve çocuk çalıştıran küçük işyerlerini öncelikli hedef olarak seçmiştir. Türkiye için “ilk”leri getirdiği gibi, dünya için de “ilk”ler ve “özellikler”

taşımaktadır. Bunlar arasında, 500'ün üzerinde küçük sanayi işletmesini kapsama alabilmesi, sağlık-mühendislik-sosyal bilim boyutlarını kaynaştırmasını, kız çıraklarla ilgili çalışmalarla kadın çalışmalarını aynı potada eritmesini ve bir odak çevresinde kenetlenen çok sayıda merkezden oluşan modüler yapısını belirtebiliriz. Toplum hekimliği ile uyumlu bir yaklaşım sergileyen model küçük sanayi işverenlerinin düzenli katkılarıyla sürdürülebilirliğini sağlamıştır (Fişek; www.fisek.org.tr.03.05.2004/a).

Fişek Enstitüsü, çalışan çocuklar daha iyi bir yaşama layıktır görüşü ile, Fişek Modeli'nden yola çıkarak; çalışan çocuklara daha iyi bir sağlık-sosyal hizmet ve daha iyi bir çalışma ortamı için, tümelci, kendisini yenileyebilen, yinelenen, yasal yönden işveren için zorunlu öğeleri öne çıkaran, kendi parasal kaynakları ile ayakta durabilen, toplumca özlenen ve beklenen bir hizmet düzeyi, katılımcılığın önde olduğu bir düş kurmaktadır. Bu düş, yürüyen bir klinikle küçük işyerlerinin gezilmesi; çıraklık eğitim merkezlerinde bir okul sağlığı birimi kurulması ve hizmetin yürütüldüğü bölgede, bir "sağlık merkezi/bağlantı noktası" ve "işçi sağlığı iş güvenliği önlemler sergisi" açılmasından oluşmaktadır. Ankara ve İstanbul'daki bazı sanayi sitelerinde çalışan çocuklar için gerçekleştirilmiştir. Fişek Enstitüsü, bu konuda bir model sunmaktadır. Bu model toplum hekimliği ilkeleri ile uyumludur. Bu modelin önemli vurgularından biri, ivedilik'tir. Çocukların hızla büyümeleri ve yetişkin hale geçmeleri, onlarla ilgili önlemlerin bir an önce uygulamaya konulmasını gerektirmektedir. Uzun vadeli girişimler önemli ve vazgeçilmezdir; ama, kısa vadeli girişimler de zorunludur. Kızlar 3-4 yıl sonra evlendirilecek; erkekler ise 5-6 yıl sonra askere gideceklerdir. Onlar için ne yapılabilecekse, hemen yapılmalıdır düşünceyle küçük işyerlerine sağlık hizmeti sunumu amacıyla tek bir odak çevresinde kenetlenmelerini sağlama çabasını gösteren ilk girişim, Fişek Enstitüsü'nden gelmiştir. Bu amaçla Ankara'da 200, İstanbul'da 60 küçük ölçekli işyerine düzenli olarak "yürüyen klinik" ile hizmet sunmaktadır; işyeri ortak sağlık birimi kapsamında, işçi sağlığı iş güvenliği hizmeti sunulmaktadır. Hizmet zinciri, aksatılmaksızın ve geliştirilerek sürdürülmektedir (Fişek; www.fisek.org.tr.03.05.2004/b).

Fişek Enstitüsünün Uzun vadeli eylem planını, çocukları çalışmaya iten nedenlerin ortadan kaldırılması; yani Yoksullukla Savaş programını hayata

geçirmektir. Kısa vadeli eylem planı ise, çocukların çalışma koşullarının düzeltilmesi ve sorunlarının hafifletilmesine yönelik eylemleri içerir. Bu eylemler, Fişek Enstitüsü'nün çalışan çocuklara ve yetişkinlere yönelik olarak sunduğu, tümelci sağlık hizmetlerini, çalışma ortamını olumlu hale getirmeyi hedefleyen ortam ölçümlerini, danışmanlık, eğitim, iş güvenliği hizmetlerini ve "önlemler sergievi" ni içermektedir (Fişek; www.fisek.org.tr.03.05.2004/c).

Fişek Modeli'ni dünyadaki örneklerinden ayıran 7 özellik aşağıdaki gibidir (Fişek; www.fisek.org.tr.03.05.2004/b):

1. Çocuk ve genç vurgusu: Çocuklar ve gençler çeşitli etmenlerle erken yaşta çalışma yaşamına itilmektedirler. Bunun için, çocuk ve gençler, sunulan hizmetten ayrıcalıklı ve ağırlıklı olarak yararlanmalıdır.

2. Kadın kimliği vurgusu: Erken yaşta, erkek egemen, çalışma yaşamına giren ve evlenince de çekilmek zorunda bırakılan kız çocukları, çalışma yaşamında ayrıcalıklı ve ağırlıklı bir kümedir. Bu kümenin sorunu, toplumdaki kadın erkek eşitsizliğinden, konumlarından, mesleksel eğitim düzeylerinden ve toplumsal güvencelerinden, kısaca haklarından soyutlanarak ele alınamaz.

3. İşçi sağlığı iş güvenliği vurgusu: Çok-bilimli eksende ele alınan işçi sağlığı ve iş güvenliği çalışmaları, küçük işyerlerinde iş ortamlarının geliştirilmesinde etkili olmaktadır. Çağdaş, insan haklarına saygılı, verimlilik ve kalite kavramlarına uyan, sağlıklı işçilerin üretim yaptığı işyerlerine ulaşmada, işçi sağlığı iş güvenliği, hem önemli bir araç ve hem de önemli bir amaçtır.

4. Toplumsal boyut vurgusu: Sağlık, yalnızca bedensel ve ruhsal iyilik halini değil, toplumsal iyilik halini de içerir. İşçilere (ve çocuklara) toplumsal öngörülerden soyutlanarak götürülen hizmetlerden yeterli verimi almaya olanak yoktur. Bunun için, hizmeti ve bireyi toplumsal bir örgü içinde ele almalıdır.

5. Sürekli devinim ve toplum katılımı: Model sürekli kendini yenileyen ve geliştiren bir yapı göstermektedir. Bu yenileme ve gelişmede, hem Enstitü çalışanlarının ve hem de hizmet sunulan kesimin katkıları ve önerileri önemli rol oynamaktadır.

6. Kaynak sorununun aşılmasında, kendine yeterli olma: Toplumsal içerikli çalışmaların en önemli sorunu kalıcı olamamaları riskidir. Güzel çalışmalar, kısa ömürlü olmamalıdır. Bunun yolu da, parasal olarak kendi kendine yeterli hale

gelebilmektedir. İşte bu model, kendi kaynağını kendisi yaratarak, yaşamını hizmet sunup - karşılığını alarak sürdürmektedir.

7. Modelin yaygınlaştırılması ve ülke düzeyinde eş-ilkeler çevresinde örgütlenme: Bu model, Ankara'dan sonra İstanbul'da denenmiştir. Başarılı sonuçlarının da ancak yukarıdaki ilkelere uygun davranıldığında alınabildiği anlaşılmıştır. Bu aynı ilkeler çevresinde hareket eden "işçi sağlığı iş güvenliği" birimlerinin hızla sanayi sitelerinde yaygınlaştırılması, yalnızca çalışan çocuklara değil, üretkenlere de toplumun bir borcudur.

Fişek Enstitüsü, Denizli'de küçük ölçekli işletmelerde çalışan kız çocukları için sağlık hizmeti sağlamak amacıyla, Ankara ve İstanbul'da küçük ölçekli işletmelerde çalışan çocuklar için sağlık servisi" faaliyet programı; çocukların faydalandığı; çalışma ortamı, sağlık ve sosyal refah servis ağını geliştirmek içindir. ILO/IPEC'in yardımlarıyla Ankara ve İstanbul'da yürütülen çalışmalardan başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Sadece birkaç holdingin yaptığı çevresel ölçüm çalışmaları, programın sağladığı fırsatlarla küçük işletmelere ulaşmıştır. Çevresel ölçümler ve çalışma ortamının değerlendirilmesi; çevreye yönelmiş ortak çabalarla birlikte çocuklara yönelmiş bireysel çabaların gerekliliğini ortaya koymuştur. Çevreden edinilen veriler; çocuk işçilerin doğasını , fiziksel gelişimlerinin karşı karşıya olduğu riskleri, ve çocukların sağlığını anlamak açısından nitel ve nicel olarak değerlidir. Bu proje; Küçük işletmelerde çalışan çocuk işçiler için sağlık servisi sağlama programı; sağlık personeli ve sosyal işçilerle servisin aktivasyonu ve medikal ekipmanın geliştirilmesi ile küçük işletmelere verilen servisin seferberliğini kapsar (Summary Outline For Action Programme On Child Labour; 1986).

Projenin Hedef Grubu: Denizli'de tekstil sanayisinde faaliyet gösteren küçük ölçekli işletmelerde çalışan çocuklar: 15 yaşın altında 1000 kız çocuğu. Kurumsal Çatı Sorumlu kurumların tanımlaması: Fişek Sağlık Servisi ve Araştırma Enstitüsü 1986 da oluşturulmuş küçük işletmelere sağlık servisi sağlama alanında faaliyet gösteren ve devlete bağlı olmayan bir organizasyondur. Projenin İşbirliği Enstitüleri: Milli Eğitim Bakanlığı'dır. (Summary Outline For Action Programme On Child Labour; 1986).

İşbirliği Hareket Programı: "Ankara ve İstanbul'daki küçük işletmelerde çalışan çocuklar için Sağlık Servisi", "Küçük ölçekli işletmelerde çalışan çocukların

çalışma koşullarını iyileştirmek” (Summary Outline For Action Programme On Child Labour; 1986).

Hedefler : Geliştirme Hedefi: Çocuk işçilerin çıkartılması. Acil Hedef: Çalışan kız çocuklarının çalışma koşul ve statülerinin geliştirilmesi (Summary Outline For Action Programme On Child Labour; 1986). .

Öncelikli Sonuçlar: Küçük işletmelerdeki çocuk işçilerin bilinçlendirilmesi ve kız çocuklarının çalışma koşullarının iyileştirilmesi. Programın, çalışma koşullarını iyileştirme amaçlı aktivitelerine işveren ve işçilerin katılım ve desteği ve ulaşılan hedeflerin kalıcılığı. Küçük ölçekli işletmelerde çalışan çocukların çalışma ortamıyla ilgili toplanan bilgiler. Ulaşılan 50 ve daha az çalışanlı 100 işyeri ve çalışan 15 yaş altı 1000 kız çocuğu. Hedef gruptaki her bir çocuğa yılda en az 2 defa uygulanan periyodik check-up. Çalışan kız çocuklarına sağlanan sosyal danışmanlık servisi. Mesleki sağlık ve güvenlik konusunda yetiştirilmiş çalışan kız çocukları. Programdaki işçilerle yüz yüze yapılan görüşmelerle başarılan katılım ve destek. (Summary Outline For Action Programme On Child Labour; 1986).

Aktivitelerin Ana Listesi: Ulaşılan 50 ve daha az çalışanlı 100 işyeri ve çalışan 15 yaş altı 1000 kız çocuğu. Hedef gruptaki her çocuğa uygulanan yılda en az 2 defa uygulamalı periyodik check-up. İşe girerken ve çalışma süresinde yapılan sağlık kontrolleri. Çalışan çocuklara mesleki hastalık veya kaza durumunda kendilerine ulaşabilecek bir sağlık ünitesi hakkında bilgilendirme. Kız çocuklarını, sosyal ve eğitsel fırsatları hakkında bilgilendirecek sosyal danışmanlık servisi sağlama. Mesleki sağlık ve güvenlik konusunda kız çocuklarını yetiştirme. Programın, çalışma koşullarını iyileştirme amaçlı aktivitelerinde kazanılan küçük ölçekli işletme sahipleri ve çalışanlarının katılım ve desteği. Kız çocuklarının çalışma ortamlarının değerlendirilmesi ve gözlem kontrol listesine ek olarak çevresel ölçüm ekipmanlarının kullanılması. İşveren ve işçileri çocuk işçiler konusunda eğitmek . (Summary Outline For Action Programme On Child Labour; 1986).

Proje boyunca 260 işyerinde 386 işverenle temas kurulmuş ve bu temas sürekli kılınmıştır. Çalışan çocukların çalışma koşulları, sağlık durumları, eğitim faaliyetleri, hem çalışanlar hem işverenler arasında görüşülmüştür. Proje dahilindeki kızların %10'u 12 yaşında, %70'i 13-15 ve %20'si 16 yaşındadır. 954 çalışan genç kız IPEC/Fişek Proje servilerinden yararlandı. 350 kıza psiko-sosyal danışma, 31

kıza eğitim desteği ve 30 kıza grup danışması hizmeti sağlanmıştır (Summary Outline For Action Programme On Child Labour; Final Report, 1986).

2.2.5.7. Hak-İş 'in Faaliyetleri

Hak-İş ve ILO/IPEC işbirliği çerçevesinde sanayide çalışan çocukların durumlarının tespitine yönelik ilk aşama olarak bir proje geliştirilmiştir. Bu projeyi; “Sanayide Çalışan Çocuklar Raporu, Sakarya Pilot Bölge Araştırması, Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Bölge Eylem Komiteleri (Gaziantep, Karaman, Sakarya)” isimli bir kitapta toplamıştır. Bu kitapta Türkiye’de çalışan çocukların durumu ile ilgili tespitler, uygulamadaki bazı aksaklıkların ortaya çıkarılması için geliştirilen projeler olmak üzere iki temel kısım yer almaktadır. İlk kısmı bir alan araştırmasıdır. Alan çalışması projesinin sonucu niteliğinde olan ikinci bölüm ise; Hak-İş Çalışan Çocuklar Bürosu’nun ilgili bölgelerdeki Hak-İş’e bağlı sendika Şubeleri’nin özverili çalışmalarıyla yürütülmüştür. Raporun birinci bölümünde, Hak-İş–ILO/IPEC “Sanayide Çalışan Çocuklar” Projesi kapsamında Sakarya’da yapılmış olan araştırmasının sonuçları, ikinci bölümünde ise yine ILO ile ortak yürütülen “Hak-İş ’in Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Kapasitesinin Artırılması” projesi çerçevesinde yapılan Bölge Eylem Komiteleri Eğitim Semineri çalışmaları yer almaktadır (Hak-İş; 2000,13).

2.2.6. DÜNYA’DA ÇOCUK İŞGÜCÜNÜN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI

ILO’nun tahminlerine göre gelişmekte olan ülkelerde çalışan 5-14 yaş grubundaki çocuk sayısı 250 milyondur. Bu çocukların 120 milyonu tam, 130 milyonu kısmi süreli işlerde çalışmaktadırlar. Bu 250 milyon çocuğun %61’i 153 milyonu Asya’da, % 32’si 80 milyonu Afrika’da ve %7’si 17.5 milyonu Latin Amerika’da çalışmaktadır. Çocuk işçiliği sanayileşmiş ülkelerin birçoğunda da görülmekte ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan Doğu Avrupa Asya ülkelerinde yeni yeni ortaya çıkmaktadır. ILO tahminlerine göre Avrupa’da da 1.5 milyon çalışan çocuğun olduğu tahmin edilmektedir (ILO; 2001/a, 2).

Çocuk işçiliği sorununa yaklaşıp sorunu kavramada yararlı bir yol bu olgunun en çok nerelerde görüldüğüne ve en kötü biçimlerine nerelerde rastlandığına bakmaktır. ILO'nun elinde bulunan son istatistikler, gelişmekte olan 28 ülkede ekonomik olarak faal çocukların sanayi koluna ve cinsiyete göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 4: Gelişmekte Olan 28 Ülkede Ekonomik Olarak Faal Çocukların Sanayi Kollarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Sanayi Kolu	Toplam	Erkek	Kız
Tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık	70.4	68.9	7.9
İmalat Sanayi	8.3	9.4	7.9
Toptan ve Perakende ticaret, restoran ve oteller	8.3	10.4	5.0
Kamu hizmetleri ve özel hizmetler	6.5	4.7	8.9
Taşımacılık, depolama ve iletişim	3.8	3.8	-
İnşaat	1.0	2.0	1.9
Madenler ve taş ocakları	0.9	1	0.9

Kaynak: ILO İstatistik Bürosu (Cenevre 1997)'den aktaran ILO; 2001/a, 3

Bu gün küresel pazarda, Güney Asya'daki Hindistan, Pakistan, Nepal, Bangladeş ve Sri Lanka'daki yoksul çocukların pek çoğu, aileleriyle birlikte çalışır. Gündüz tarlada çalışıp, akşam ev işleriyle uğraşırlar. Aileye katkının yanı sıra, ailenin para gereksinimi arttıkça, daha fazla sayıda çocuk ucuz birer kaynak gibi görülmeye başlanır. Giderek, ailelerin çocuklarını çalıştırmaktan başka seçenekleri kalmaz. Son zamanlarda dünya ölçeğinde iş yapan sanayi kollarının pek çoğu, giysi, spor malzemesi ve halı benzeri ürünleri satan büyük şirketler fabrikalarını yoksul ülkelere taşıyor veya üretimde yerel işgücünden yararlanıyor. Çoğunlukla da kapsamlı çalışma yasaları olmayan ya da bu yasaları uygulamayan ülkeleri seçiyorlar. Bu şirketler, yetişkinlerin yerine çocukların çalıştırılmasına farklı bir gözle bakıyor (Kuklin; 2002, 19-20).

Dünya genelinde çalışan çocukların sektörlere göre çalışmalarına bakılacak olursa bu sektörler; ticari tarım, imalat sanayi, ev işlerinde çalışan çocuklar, maden ve taş ocakları, oteller, hizmetler ve turizm, enformel ya da örgütsüz sektör olmak üzere bölümlere ayrılarak incelenebilir.

Ticari Tarım: Çocuk işçilerin büyük bölümü, gerek sanayileşmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde tarım kesiminde çalışmaktadırlar. Kırsal kesimde çocuk işçi sayısı, kentsel kesimdekini iki katı kadardır. Kırsal alandaki 10 çocuk işçiden 9'u tarımsal etkinliklerde çalışmaktadır ve bunlar çalışan çocukların %70'ini oluşturmaktadır. Çocukların tarım kesiminde yaptıkları işler çeşitli biçimler almaktadır. Bunların arasında, okul saatleri dışında, iyi koşullarda kısa süreli işler de vardır, tehlikeli kimyasal maddelerin ve ağır işlerin çocuğu tehdit ettiği uzun çalışma saatleri de vardır (ILO; 2001/a, 5).

İmalat Sanayi: Çocuklar, imalat sürecinde çok çeşitli işlerde çalıştırılmaktadırlar Bu işler arasında, inşaat, hazır giyim, halı dokuma, futbol topu yapımı, değerli taşların cilalanması (ILO; 2001/a, 6) gibi geniş bir alanı kapsayan işleri sayabiliriz. İşler ne kadar farklılaşırsa farklılaşsın, sonuç bütün çocuklar için aynıdır; çocukluk döneminin yitimi, eğitim fırsatının kaçırılması ve yapılan işin tehlikelerine açıklıktır.

Ev İşlerinde Çalışan Çocuklar: Çocukların ev işlerinde çalıştırılmaları, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda görülen yaygın bir uygulamadır. Kentsel bir yerleşimlerdeki işverenler çoğu kez aile ve arkadaş ilişkilerini ya da temaslarını kullanarak köylerden çalışacak çocuk almaktadırlar. Bu tür ev işlerinde çalıştırılan çocukların çoğunluğu son derece yoksul ailelerden gelmektedir. Aralarında terk edilmiş ya da öksüz çocuklarla ana ile babadan yalnızca birinin bulunduğu ailelere mensup olanlar da vardır. Ancak bu şekilde çalıştırılan çocukların sayısı bilinmemektedir. Çünkü, yapılan iş, geleneksel işgücü piyasası denetim mekanizmaları dışında kalan, bir tür "saklı" iştir. ILO tarafından benimsenen geliştirilmiş istatistik araştırma yöntemleri, bu tür çalışmanın özellikle kız çocuklar arasında yaygın olduğunu göstermektedir. Örneğin, Endonezya'da yaklaşık 5 milyon çocuk bu tür ev işlerinde çalıştırılmaktadır. Bir Batı Afrika ülkesinde yapılan bir araştırma bu çocukların %24'ünün anasız ya da babasız olduğunu göstermiştir. Brezilya'da çalışan çocukların %22'si başta ev içi hizmetler olmak üzere hizmetler kesiminde çalıştırılmaktadır (ILO; 2001/a, 7). Bu alanda ekonomik bir faaliyette bulunmuyor gibi görünüm sergileyen bu çocuklar ev işlerini yapmak, kardeşlere bakmak, çarşıya alışverişe gitmek, yakacak ihtiyacını karşılamak için odun toplama, hane halkına ait bağ ve bahçeden yiyecek toplamak, tarlada ya da işyerinde çalışan

aile bireylerinin bakımıyla uğraşmak gibi, hiçbir zaman sınır, sosyal güvencesi ve ücreti olmayan bu işler genellikle kız çocukları tarafından yapılmaktadır (Uğurlu; 2002, 219).

Maden ve Taş Ocakları: Afrika, Latin Amerika ve Asya'nın birçok ülkesinde küçük ölçekli yer altı madenlerinde çalıştırılmaktadır. Madencilerin çoğu maden yakınlarında aileleriyle birlikte yaşadıklarından, bu çocuklar madenlerde genellikle aile büyükleri ile birlikte çalışmaktadırlar. Birçok örnekte, aile büyüklerinin geliri aileyi güçlendirmeye yetmediğinden, çocuklar da aile gelirini desteklemek amacıyla çalışmaktadır (ILO; 2001/a, 9).

Oteller, Hizmetler ve Turizm: Bu sektördeki çocuklar çok değişik işlerde çalışmaktadırlar; otellerde, komiler, garsonluk yapanlar, ağırlamacılar, golf gibi sporlarda malzeme taşıyıcılığı, hamallık, kuryelik işleri, gibi hizmetler; çay-kahve, yiyecek servisleri, bulaşıkçılık gibi, turizm; golf gibi sporlarda yardımcı hizmetler, dans, plaj hizmetleri, rehberlik gibi işler sayılabilir. Ancak genellikle turizm sektöründe çocuk işçi çalıştırılması genellikle çocukların cinsel sömürüsü ile ilişkilidir (ILO; 2001/a, 10).

Enformel ya da Örgütsüz Sektör: Bu kapsamdaki etkinliklerin hepsinde çocuklar, ekonominin örgütlü sektörlerinin dışında, kendi başlarına, herhangi bir araç ya da donanım, belirli bir çalışma mekanı olmaksızın çalışmakta, belki de yaptıkları işleri gündelik olarak değiştirmektedirler. Enformel kesimde çalışan çocuklar arasında durumları en belirgin olan sokak çocukları, geçimlerini büyük ölçüde turistlerin gezi ve eğlence için yaptıkları harcamalardan sağlamaktadır. Bu çocuklar, seyyar satıcılık, bahşişçilik, atık toplama, ayakkabı boyacılığı, kuryelik gibi işler yapmaktadırlar (ILO; 2001/a, 11).

Son günlerde ortaya çıkan çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olarak adlandırılan, kölelik ve zorla çalıştırma, çocuk fuhuşu, ticareti ve tehlikeli etkinlikler içindeki çocuklar dünya gündemine oturmuştur. Bu etkinlikler içindeki çocukların çalıştırılmalarının önlenmesi için dünya genelinde önlemler ve sözleşmeler yapılmaktadır.

Kölelik ve Zorla Çalıştırma; Dünya ülkeleri tarafından en geniş biçimde kabul edilen Uluslararası Sözleşmelerin yanısıra hemen her ülkenin ulusal mevzuatı köleliği yasaklamıştır. Bununla birlikte, ILO'nun gözetim organları ve BM

günümüzde çocuk köleliğinin yaygın olduğuna ilişkin pek çok kanıta sahiptir. Tahminlere göre, köle durumundaki çocukların sayısı 10 milyonları bulmaktadır. Günümüzde kimi zorla çalışma yükümlüleri, 200 yıl öncesinin açık köleliğinden pek az farklıdır. Tek fark, bugün köle piyasalarının etkisi gibi açık olmamasıdır. Çocuklar para karşılığı alınıp satılmaktadır. Kimi durumlarda büyük toprak sahipleri kendi topraklarında çalışanların çocuklarını satın almakta ya da bu sistemin bir başka biçiminde birtakım “aracılar” çocuklarını çalıştırmak için kırsal ailelere avans vermektedirler. Çocuk işçiliğinin bu biçimleri Güney ve Güneydoğu Asya ile Batı Afrika’da görülmektedir (ILO; 2001/a, 15).

Çok yoksul aileler sık sık zor bir seçmeyle karşı karşıya kalmaktadır. Para karşılığı çocuğunu köle olarak satmak ya da açlıktan kıvrınma pahasına aileyi bir arada tutmak. Ana babaların bazıları, çocuklarının ne kadar berbat koşullarda çalıştığını bilmiyorlar ya da çocuklarının çalıştıkları yerde ne kadar acı çektiklerini bilseler bile çaresizler yapabilecekleri pek bir şey yok (Kuklin; 2002, 19).

Aile borcu karşılığı bağımlı çalışma köleliğinin yaygın bir biçimidir. Burada çocuklar, ailelerinin altına girdikleri herhangi bir borcun ya da yükümlülüğün karşılığı olarak çalışmaktadırlar. Ailelere borç verenler çoğunlukla toprak sahipleridir. Bir de iş akitleri yapılan aileler vardır. Bunlar çocuklarını varlıklı ailelerin yanlarında daha iyi bakılacağını düşünerek herhangi bir ücret almadan çocuklarını bu ailelerin emrine vermektedirler (ILO; 2001/a, 16).

Çocuk Fuhuşu ve Ticareti; Para ya da çıkar karşılığında cinsel ilişki kurmak cinsel hizmet vermek, anlamına gelen fuhuş, ticari cinsel sömürü ile çocuğa karşı uygulanan şiddetin en vahşi ve acımasız türüdür (Dündar Can ve diğerleri; 2001, 539). Cinsel istismarın yalnızca bir cinsel davranış değil, daha çok şiddet suçu, terör ve aşağılama olduğu kabul edilmektedir. Çocukların cinsel istismarı uzun yıllar boyunca gerek toplumsal gerekse psikoloji ve tıp gibi bilim alanlarında tabu olarak görülmüş ve bu alanda araştırma yapmaktan uzak durulmuştur. Dünyada kadın hareketinin başlaması ile bu konuda da birkaç araştırma yapılmaya başlanmış ve 70’li yıllardan itibaren konu hızla toplumun ilgisini çekmeye başlamıştır (Wipplinger & Aman, 1998’den aktaran; Ziyalar; 2000, 517).

BM Çocuk Satışı, Fuhuşu ve Pornografisi Özel Raporlarının 1996 tarihli raporuna göre Asya’da yaklaşık 1 milyon çocuk seks ticaretinin kurbanıdır.

Uluslararası Katolik Kiliseleri Çocuk Bürosu tarafından yayınlanan bir rapora göre bu sorun Güney Amerika'da da vardır. Nihayet Afrika'da da kimi ülkeler çocuk fuhuşunun giderek yaygınlaşması sorunu ile karşı karşıyadır. Stockholm'de (1996) ve Amsterdam'da (1997) yapılan uluslararası konferanslar ve başka toplantılar, çocuk fuhuşu konusunda tüm dünyada gelişen duyarlılığı yansıtmaktadır (ILO; 2001/a, 17).

Tehlikeli Etkinlikler İçindeki Çocuklar: Tehlikeli mesleklerde ve sanayilerde çalışan çocuklar, tehlikelere karşı en fazla korunmasız durumdadırlar. Çünkü bu çocuklar doğası gereği tehlikeli süreçlerde çalışmakta, zararlı maddelere maruz kalmakta ya da aşırı tehlikeli çalışma koşullarında işlerini yapmaktadırlar. Çocuklar anatomik, fizyolojik ve psikolojik özellikleri açısından yetişkinlerden farklı olduklarından, tehlikeli işlerin çocuklar üzerindeki etkileri daha da ağırdır. Çocuklar açısından bu etkilerin hem fiziksel hem de psikolojik olarak telafisi mümkün olmayan zararlara yol açma olasılığı daha fazladır. Günümüzde çocuklar tehlikeli oldukları açık ve zararlı işlerde yaygın biçimde görülmektedir, örneğin; kömür madenlerinde yüklü vagonları çekerler, boğucu sıcakta erimiş camı kalıplara dökerler, atölyelerindeki yerlerine çömelerek saatlerce halı dokurlar. Ayrıca çocuklar tehlikeli ve Zararlı maddelere maruz kalabilirler; deri sanayinde kullanılan çözücüler ve yapıştırıcılarla temas ettiklerinde nörotoksiteye maruz kalabilirler, cam sanayinde görülen kurşun zehirlenmesi ile altın madenciliğinde görülen cıva zehirlenmesine karşı özellikle duyarlıdırlar, Güneydoğu Asya'da kıyıda açıkta oluşturulan ve muro-ami adı verilen platformda çocuklar, balık ağlarını düzeltmek ve toplamak için koruyucu donanım olmadan derinlere dalmaktadırlar. Tehlikeli işlerdeki çocuk işçiliği, doğal olarak en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden birini içermektedir (ILO; 2001/a, 19).

2.2.7. TÜRKİYE'DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN DURUMU

Çocuk, temelde yaşam yükünü yüklenmiş, ailenin ve devletin koruduğu diğer kurum ve kuruluşların sahip çıktığı, çocukluğunu yaşayabilen, fiziksel ve ruhsal gelişimini tamamlamaya çalışan, yeterli eğitimle geleceğe hazırlanan nitelikli işgücünü oluşturacak insanlardır (Mavili Aktaş; 2002, 97). Ancak ülkelerin kalkınma

düzeylerinin düşüklüğü, genç nüfusun fazlalığı, ülke bütçelerinden çocukların eğitimine ayrılan payın azlığı ve eğitime verilen önemin yeterince olmaması gibi nedenler bir çok çocuğa nitelikli eğitim olanaklarının sunulamamasına neden olmaktadır. Bu da ekonomik durumu iyi olmayan ve kente göç yolu ile gelmiş ailelerde yetişen çocukların davranış, bilgi, beceri ve yeteneklerinin okul yaşamının gerektirdiği özelliklere uymaması sonucu pek çok çocuk okuldan soğumakta ve okuldan dışlanıp çalışma yaşamına katılmaktadır. Türkiye’de özellikle kırsal kesimde çocuğun evde ve tarlada aileye yardımcı olması çok yaygın bir durumdur. Ekonomik ihtiyaçlar ve ailenin yönlendirmesi çocukların çalışmasında belirleyici olmaktadır. Ekonomik durumu iyi olmayan ailelerin çocuklarının okula gitmesi önemli bir masraf nedeni olurken ailenin kazancına yardımcı olamamayı da getirmektedir (Çetin Güler; 2002, 30). Doğal olarak böyle bir ailenin çocuğu da ekonomik olarak yük olmak yerine çalışma hayatına atılarak, ailenin yüküne ortak olmak zorunda kalmaktadır. Çocuk işçiliği sorunu gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi, ülkemiz için de önem taşıyan bir konudur. Türkiye kırsal kesimden kentsel yerleşime ve tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş sürecini yaşamaktadır. Bu süreç, çocuk işçiliği sorununu daha fazla gündeme getirmekte, özellikle aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla eğitimini yarıda bırakıp sokakta marjinal sektörlerde çalışmaya başlayan çocukların sayılarının hızla arttığı görülmektedir (DPT; 2001, 81).

Türkiye’de 6-14 yaş arasındaki her dört childuktan biri, bayram, tatil demeden ağır koşullar altında çalışmaktadır. Çocukların içinde bulunduğu bu durumu göz önüne alan ÇSGB, geçen yıl yürürlüğe giren 4857 sayılı yeni İK’na dayanarak 14-18 yaş grubundaki çocuk ve genç işçilerin çalıştırılma koşullarını yeniden belirledi. Kısa süre önce yürürlüğe giren yeni düzenlemeyle, artık çocuk işçiler ulusal bayram günleri ve tatil günlerinde çalıştırılmayacak (Sabah; 2004, 16).

Ülkemizde alınan her türlü yasal önleme rağmen varlığını önemli oranlarda hissettiren çocuk çalıştırılması konusunda, sağlıklı önlemlerin alınması için öncelikle bu çocukların sayıları ve çalışma koşullarının bilinmesi gerekmektedir.

2003 yılı III. Dönem Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre Ülkemizde 12-17 yaş grubunda çalışan çocukların sayısı 948 bin kişidir. Aynı yaş grubundaki çocuk istihdamı geçen yılın aynı dönemine göre %22.3 (272 bin kişi) azalmıştır. Bu yaş istihdam edilen çocukların %58.9’u tarım, %21.1’i hizmetler, %20.1’i sanayi

sektöründe çalışmaktadır. 12-17 yaş grubunda çalışan çocukların %35'i (332 bin kişi) kentsel yerlerde bulunmaktadır. Türkiye genelinde bu yaş grubunda bulunan çocukların %55.6'sını erkek çocuklar %44.4'ünü kız çocuklar oluşturmaktadır ([www.die.gov.tr.TURKISH/SONIST/ISGUCU/141103ie.html](http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/141103ie.html)).

2.2.7.1. Ülkemizde Çocuk İşgücü Anketlerinin Ortaya Koyduğu Eğilimler

İlk uygulaması Ekim 1994 tarihinde gerçekleştirilmiş olan Çocuk İşgücü Anketinin ikinci uygulaması Ekim 1999 tarihinde gerçekleştirilmiş ve bu uygulamada yaş grubu genişletilerek, 6-14'den 5-17'ye çıkartılmıştır. Ancak, anket 5-17 yaş arası çocuklar için uygulanmış olmakla birlikte, 5 yaş grubunda çalışan çocuk ve bu çocuklara ilişkin eğitim bilgisi yok denecek kadar az olması sebebiyle; sonuçlar 6-17 yaş grubu için verilmiştir (Taştı; 2002, 76). Ülkemizde çalışan çocukların nüfus, eğitim ve çalışma koşulları ile ilgili durumları Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre aşağıdaki gibidir:

2.2.7.1.1. Nüfus Yapısı

Ülkemizde Ekim 1999 Çocuk işgücü Anketi sonuçlarına göre; Türkiye'de 6-17 yaş grubunda 16 milyon 88 bin çocuk bulunmakta ve 6-17 yaş grubundaki çocuklar kurumsal olmayan sivil nüfusun (63 milyon 416 bin kişi) % 25.4.ünü teşkil etmektedir. Bu dağılım kentsel ve kırsal yerlerde de değişmemektedir. Türkiye genelinde yerleşim yerlerine göre ve cinsiyete göre kurumsal olmayan (6-17 yaş) sivil nüfus Tablo 5'de görülmektedir.

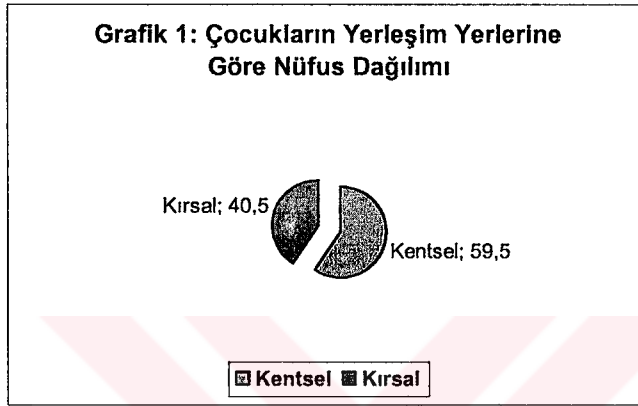
Tablo 5. Cinsiyete ve Yerleşim Yeriine Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus (Bin Kişi)

Türkiye				Kent			Kır		
Cinsiyet	Toplam	6-17 yaş	%	Toplam	6-17 yaş	%	Toplam	6-17 yaş	%
Toplam	63 416	16 088	25.4	38 275	9 577	25.0	25 140	6 512	25.9
Erkek	31 860	8 202	25.7	19 300	4 926	25.5	12 559	3 276	26.1
Kadın	31 556	7 885	25.0	18 974	4 650	24.5	12 582	3 236	25.7

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçları, DİE, 1999

(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

Türkiye genelinde, 6-17 yaş grubundaki çocukların % 51'ini erkek, % 49'unu kız çocukları oluşturmaktadır. Bu dağılım kentsel ve kırsal yerlerde de dikkate değer bir farklılık göstermemektedir. Grafik 1'den de görülebileceği gibi, 6-17 yaş grubundaki çocukların % 59.5'i kentsel yerlerde yaşamaktadır. % 40.5'i ise kırsal yerlerde yaşamaktadır.

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır,
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

2.2.7.1.2. Eğitim

Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre 6-17 yaş grubundaki çocukların okula devam durumu, Türkiye genelinde 6-17 yaş grubundaki çocukların % 78.8'inin okula devam ettiği görülmektedir. Bu yaş grubundaki erkek çocukların % 82.7'si, kız çocukların ise % 74.8'i okula devam etmektedir. Türkiye genelinde erkek çocukların okula devam etme oranının kız çocukların okula devam etme oranına göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Kız ve erkekler arasında fırsat eşitliği demokrasinin vazgeçilmez koşullarından biridir. Kız ve erkeklere eşit olanaklar ve fırsatlar sunulmadıkça, bir toplumda gerçek demokrasinin varlığından söz etmek mümkün değildir. "Eğitimde Fırsat Eşitliği" kavramı, TC AY gereğidir. Ülkemiz yasaları kız çocuklarının eğitiminin büyük toplumsal yarar sağlayacağını kabul etmiş ve çocukların eğitimi toplumsal kalkınma hedeflerine ulaşmada en etkili stratejilerden biri olarak hayata geçirmek konusunda kız çocuklarının korunmasına yönelik düzenlemeler

getirilmiştir. Ancak yasa ve yönetmeliklerle kız çocuklarının eğitimi engelleyen herhangi bir öge bulunmamakla birlikte, kız çocukları, erkek çocuklarıyla karşılaştırıldığında, genellikle örgün eğitime hiç katılmamakta ya da ilk basamaklarında eğitimden kopmaktadır (Gönenç ve diğerleri; 2002, 261). Tablo 6’da yaş gruplarına göre çocukların okula devam etme durumu yer almaktadır.

Tablo 6: Yaş Gruplarına Göre Çocukların Okula Devam Etme Durumu (Bin Kişi)

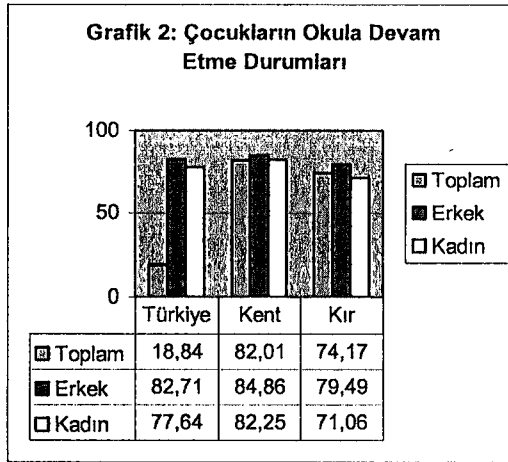
Yerleşim Yeri, Cinsiyet, Yaş Grubu	Türkiye			Kent			Kır		
	Toplam Çocuk Sayısı	Okula Devam Eden	%	Toplam Çocuk Sayısı	Okula Devam Eden	%	Toplam Çocuk Sayısı	Okula Devam Eden	%
Türkiye (T)	16 088	12 684	78.8	9 576	7 853	82.0	6 512	4 831	74.2
6-11	8 131	7 460	91.7	4 852	4 451	91.7	3 279	3 009	91.8
12-14	3 934	3 171	80.6	2 271	1 929	84.9	1 664	1 242	74.6
15-17	4 023	2 053	51.0	2 453	1 473	60.0	1 570	580	36.9
Erkek (T)	8 202	6 784	82.7	4 926	4 180	84.9	3 276	2 604	79.5
6-11	4 155	3 861	92.9	2 480	2 307	93.0	1 674	1 554	92.8
12-14	2 000	1 732	86.6	1 169	1 050	89.8	830	682	82.2
15-17	2 048	1 192	58.2	1 276	823	64.5	772	369	47.8
Kadın (T)	7886	5 900	74.8	4 650	3 673	79.0	3 236	2 227	68.8
6-11	3 976	3 599	90.5	2 372	2 144	90.4	1 604	1 455	90.7
12-14	1 935	1 439	74.4	1 101	879	79.8	834	561	67.3
15-17	1 974	861	43.6	1 177	650	55.2	798	211	26.4

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, DİE, 1999

(T): Toplam’ı ifade etmektedir.

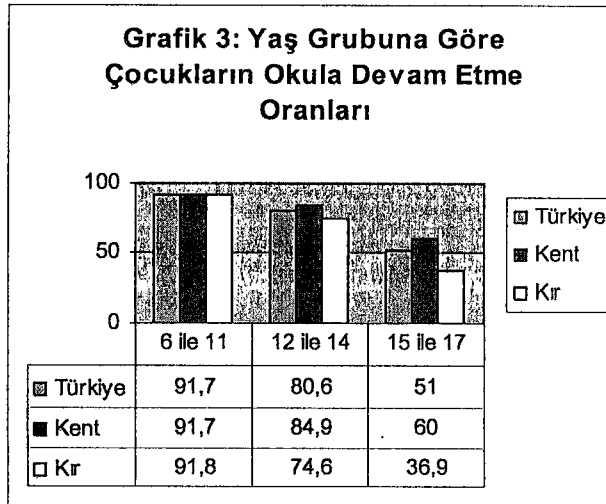
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>,29.05.2004)

6-17 yaş grubundaki çocukların okula devam etme oranları kır-kent ayrımında incelendiğinde Grafik 2’de görüldüğü gibi; kentsel yerlerde bu yaş grubundaki çocukların % 82’sinin okula devam ettiği, kırsal yerlerde ise bu oranın % 74’2.ye düştüğü görülmektedir. Okula devam etme oranı erkek çocuklar için kentsel yerlerde % 84.9, kırsal yerlerde % 79.5; kız çocuklar için ise kentsel yerlerde % 82.3, kırsal yerlerde % 71.1’dir. Grafik 2’de de görülebileceği gibi, erkek çocukların okula devam etme oranı gerek kentsel, gerekse kırsal yerlerde kız çocukların okula devam etme oranından daha yüksektir. Kentsel yerlerde erkek çocuklar ile kız çocukların okula devam etme oranları arasındaki fark daha azken, kırdaki bu fark daha belirgindir. Bu fark aşağıdaki Grafik 2’de belirgin olarak görülmektedir.

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır
<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

Ekim 1999 Çocuk işgücü Anketi sonuçlarına göre; Türkiye genelinde 6-17 yaş grubundaki çocukların okula devam etme oranları yaş grupları için ayrı ayrı incelendiğinde; 6-11 yaş grubunda okula devam edenlerin oranı % 91.7'dir. 12-14 yaş grubu için % 80.6 olan ve 15 yaşından sonra daha hızlı bir azalış gösteren okula devam etme oranı, 15-17 yaş grubu için % 51 olarak tahmin edilmiştir. Okula devam etme oranı 15 yaşındaki çocuklar için % 57, 16 yaşındaki çocuklar için % 54.5, 17 yaşındaki çocuklar için ise % 38.4'tür. Yaş gruplarına göre okula devam etme oranı kent-kır ayrımında incelendiğinde; yaş grubu büyüdükçe okula devam etme oranında gözlenen düşüşün kırsal yerlerde çok daha belirgin olduğu dikkati çekmektedir. Kentsel yerlerde 6-11 yaş grubu için % 91.7 olan okula devam etme oranı, 12-14 yaş grubu için % 84.9'a, 15-17 yaş grubu için % 60'a düşerken; kırsal yerlerde 6-11 yaş grubu için % 91.8 olan bu oran, 12-14 yaş grubu için % 74.6'ya, 15-17 yaş grubu için ise yarıdan fazla bir azalışla % 36.9'a düşmektedir. Grafik 3'de bu oranlar karşılaştırılmaktadır.

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf,29.05.2004>)

Çocukların Okula devam etmeme nedenleri; Okula devam etmeyen çocuklar, okula gitmeme veya okulu yarıda bırakma nedenlerini belirtirken en fazla üç neden belirtilebilmektedir. Bu nedenle Tablo 7, çocukların okula gitmeme veya okulu yarıda bırakma nedenlerinin sıklığını vermektedir.

Tablo 7: Çocukların Okula Devam Etmeme Nedenleri

(%)

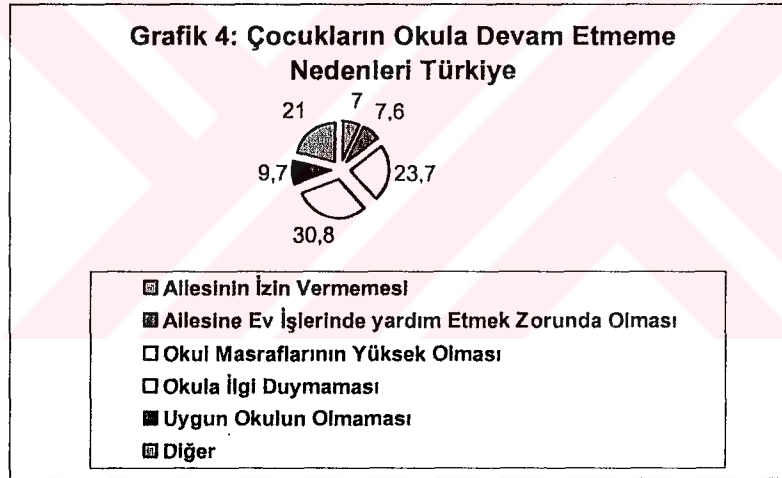
Okula Devam Etmeme Nedeni	Türkiye			Kent			Kır		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Uygun okulun olmaması	9.7	10.7	9.1	8.0	9.4	7.0	11.3	11.9	10.9
Okula ilgi duymaması	30.8	36.5	27.0	29.5	35.1	25.5	32.1	37.8	28.4
Okul masraflarının yüksek olması	23.7	21.1	25.5	29.2	27.8	30.2	18.7	14.4	21.5
Ailesine ev işlerinde yardım etmek zorunda olması	7.6	2.7	11.0	4.9	0.7	7.9	10.2	4.9	13.5
Ailesinin izin vermemesi	7.0	2.4	10.1	5.9	1.6	9.0	8.0	3.2	11.1
Diğer	21.0	26.6	17.3	22.4	25.6	20.3	19.8	27.6	14.7

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, DİE, 1999
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf,29.05.2004>)

Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre; Türkiye genelinde 6-17 yaş grubundaki okula devam etmeyen çocukların, okula gitmeme veya okulu yarıda bırakma sebepleri incelendiğinde; bu sebepler içinde ilk sırayı % 30.8 ile çocuğun okula ilgi duymaması, ikinci sırayı ise % 23.7 ile okul masraflarının yüksek olması almaktadır. Bu sebepler içinde uygun okulun olmaması % 9.7,

ailesine ev işlerinde yardım etmek zorunda olması ise % 7.6'lık bir paya sahiptir. Kentsel ve kırsal yerler bazında 6-17 yaş grubundaki okula devam etmeyen çocukların, okula gitmeme veya okulu yarıda bırakma sebepleri incelendiğinde de; ilk sırayı kentsel yerlerde % 29.5, kırsal yerlerde % 32.1 ile çocuğun okula ilgi duymaması, ikinci sırayı ise kentsel yerlerde % 29.2, kırsal yerlerde % 18.7 ile okul masraflarının yüksek olması almaktadır (Tablo 7).

Grafik 4'de Türkiye genelinde okula devam etmeyen çocukların dağılımı verilmiştir. Grafik 4'de % 21'lik bir payı olduğu görülen diğer; seçeneği, çocuğun öğretmenleriyle iyi geçinememesi, sakatlanması veya hastalanması, kardeşlerine bakmak zorunda olması, hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak zorunda olması, ücretli çalışmak zorunda olması, iş öğrenmek istemesi, ailenin eğitimin gereğine ve önemine inanmaması gibi seçenekleri kapsamaktadır.

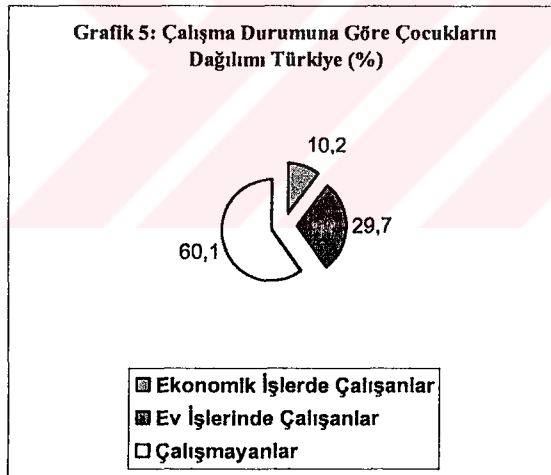
Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

6-17 yaş grubundaki çocukların okula gitmeme veya okulu yarıda bırakma sebepleri cinsiyet ayrımında incelendiğinde; okula ilgi duymamanın payı erkek çocuklar için % 36.5, kız çocuklar için % 27 iken, okul masraflarının fazla olması nedeniyle okula devam edememe durumu erkek çocuklar için % 21.1, kız çocuklar için % 25.5'lik bir paya sahiptir. Kentsel ve kırsal yerler bazında 6-17 yaş grubundaki çocukların okula gitmeme veya okulu yarıda bırakma sebepleri cinsiyet ayrımında incelendiğinde; gerek kentsel gerekse kırsal yerlerde kız ve erkek

çocuklar için ilk iki sırayı; okula ilgi duymama ve okul masraflarının yüksek olması almaktadır Tablo 7’de açıkça görülmektedir.

2.2.7.1.3. İstihdam

Bu bölümde Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçları ele alınarak, 6-17 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan çocukların, sosyo-ekonomik özellikleri, çalışma koşulları, gelir ve kazançları, çalışma nedeni ve çocukların beklentilerine ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre, Türkiye’de 6-17 yaş grubunda bulunan 16 milyon 88 bin çocuğun % 10.2’si (1 milyon 635 bin kişi) ekonomik bir faaliyette bulunmaktadır. 6-17 yaş grubundaki çocuklardan % 29.7’si (4 milyon 785 bin kişi) ise ev işlerinde çalışmaktadır. 6-17 yaş grubundaki çocukların % 60.1’i (9 milyon 668 bin kişi) herhangi bir işte çalışmamaktadır (Grafik 5).

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

Türkiye genelinde, ekonomik işlerde çalışan çocukların % 61.7’sini erkek, % 38.3’ünü kız çocukları oluştururken, ev işlerinde çalışan çocukların % 26.9’unu erkek, % 73.1’ini kız çocukları oluşturmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8: Yerleşim Yeri ve Cinsiyete Göre Çalışan Çocuklar (Bin kişi)

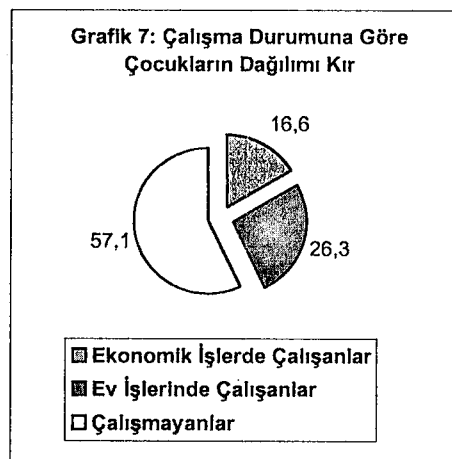
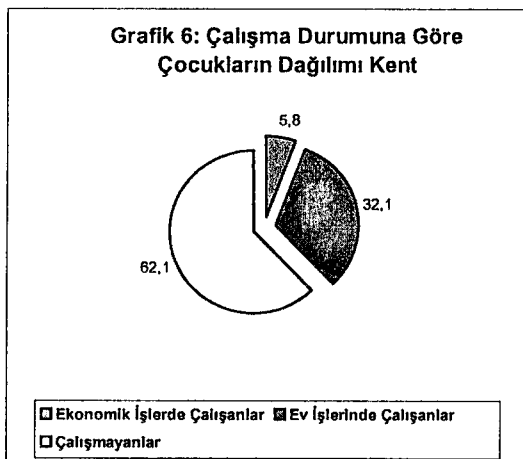
Yerleşim Yeri ve Cinsiyet	Toplam Çocuk Sayısı	Çalışanlar			Çalışmayanlar
		Toplam	Ekonomik işlerde çalışanlar	Ev işlerinde çalışanlar	
TÜRKİYE					
Toplam	16 088	6420	1 635	4 785	9 668
Erkek	8 202	2 300	1 010	1 290	5 903
Kadın	7 885	4 121	625	3 496	3 765
KENT					
Toplam	9 577	3 626	552	3 074	5 951
Erkek	4 926	1 352	415	937	3 575
Kadın	4 650	2 274	138	2 137	2 376
KIR					
Toplam	6 512	2 795	1 083	1 712	3 717
Erkek	3 276	948	596	353	2 328
Kadın	3 236	1 847	487	1 359	1 389

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, DİE, 1999

<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf,29.05.2004>

Kent-Kır ayırımına bakılacak olursa; Kentsel kesimde, ekonomik işlerde çalışan çocuk sayısı 552 bin kişidir. Buna göre, kentsel yerlerde 6-17 yaş grubunda bulunan 9 milyon 577 bin çocuğun % 5.8'i ekonomik bir faaliyette bulunurken, % 32'si (3 milyon 74 bin kişi) ev işlerinde çalışmaktadır (Grafik 6).

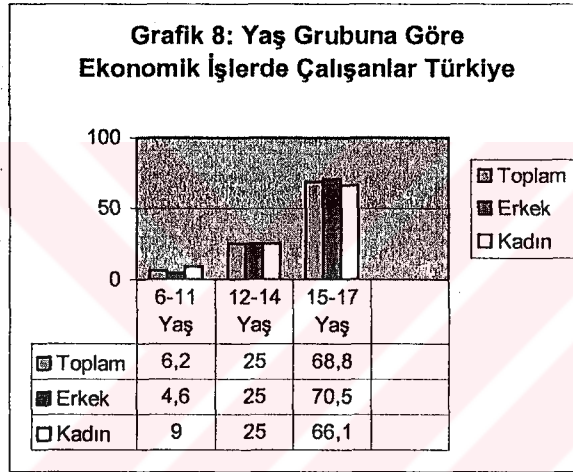
Kırsal kesimde, 6-17 yaş grubunda bulunan 6 milyon 512 bin çocuğun % 16.6'sı (1 milyon 83 bin kişi) ekonomik bir faaliyette bulunmakta, % 26.3'ü ise (1 milyon 712 bin kişi) ise ev işlerinde çalışmaktadır (Grafik 7).

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır

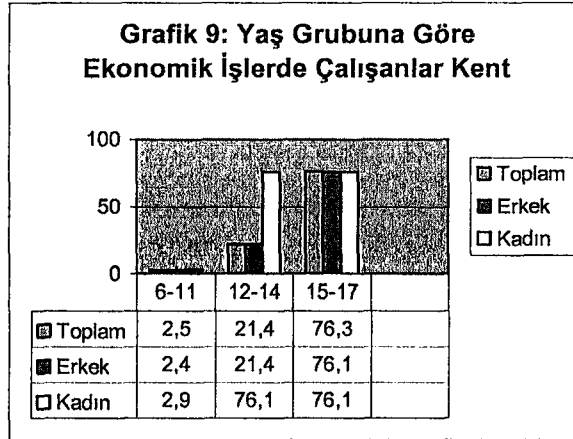
<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf,29.05.2004>

Yaş Grubuna göre ekonomik işlerde çalışanlar; Türkiye genelinde; ekonomik işlerde çalışan çocukların % 6.2'si 6-11 yaş grubunda, % 25'i ise 12-14 yaş grubunda bulunmaktadır. Ekonomik işlerde çalışan çocukların büyük çoğunluğunu (% 68.8) 15-17 yaş grubundaki çocuklar oluşturmaktadır. Bu dağılım cinsiyet ayrımında ele alındığında; 6-11 yaş grubunda çalışan kız çocukların oranının aynı yaş grubunda çalışan erkek çocuklara göre daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. 6-17 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan kız çocuklardan % 9'unu 6-11 yaş grubunda bulunan çocuklar oluştururken; erkek çocuklar için bu oran % 4.6'dır (Grafik 8).

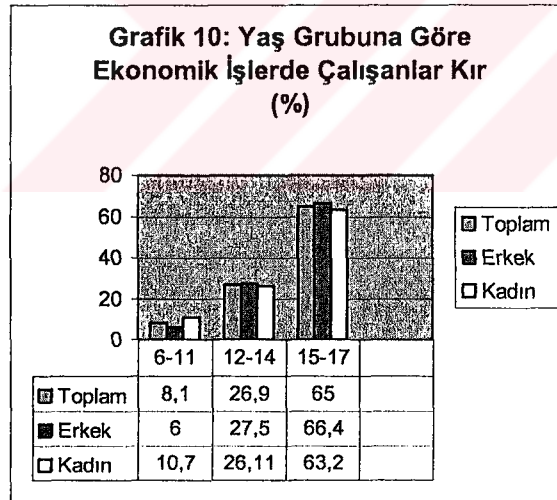
Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

6-17 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan çocukların yaş gruplarına göre dağılımı kent-kır ayrımında incelendiğinde; kırsal yerlerde 6-11 yaş grubunda çalışan çocukların oranının kentsel yerlere kıyasla çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Kentsel yerlerde ekonomik işlerde çalışan çocuklardan % 2.5'ini 6-11 yaş grubunda bulunan çocuklar oluşturmaktadır. Grafik 9'dan da anlaşılacağı üzere yaş grubuna göre ekonomik işlerde çalışan çocukların kent ayrımına bakıldığında 6-11 yaş arasında Toplam 2,5, erkek 2,4, kadın 2,9 iken 12-14 yaş grubunda toplam 21,4, erkek 21,4 ve kadın 20,0 olarak çalıştığı görülmektedir. Ayrıca 15-17 yaş grubunda toplam 76,3, erkek 76,1 ve kadınların oranı ise 76,1 olarak saptandığı görülmektedir.

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır.
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

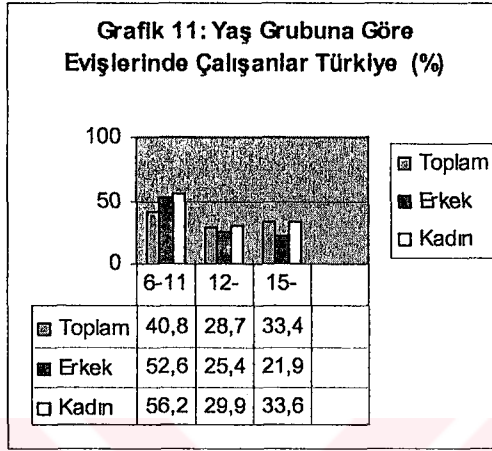
Kırsal yerlerde küçük yaşlarda çalışma oranı özellikle kız çocuklar için daha da yüksektir. Kırsal yerlerde ekonomik işlerde çalışan 6-17 yaş grubundaki kız çocukların % 10.7'si 6-11 yaş grubunda, % 26.1'i 12-14 yaş grubunda ve % 63.2'si 15-17 yaş grubunda bulunmaktadır.

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır.
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

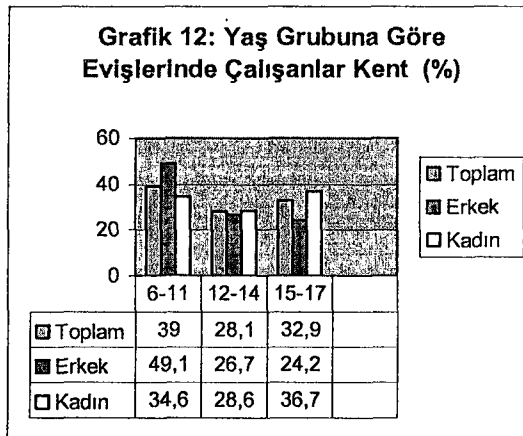
Ev işlerinde çalışanlar; Türkiye'de 6-17 yaş grubunda ev işlerinde çalışan çocukların % 40.8'ini 6-11 yaş grubundaki, % 28.7'sini 12-14 yaş grubundaki ve % 30.4'ünü ise 15-17 yaş grubundaki çocuklar oluşturmaktadır (Grafik 11). Ev işlerinde çalışan çocuklar cinsiyet ayrımında incelendiğinde; 6-11 yaş grubunda çalışan erkek çocukların oranının aynı yaş grubunda çalışan kız çocuklara göre daha

yüksek olduğu dikkati çekmektedir. 6-17 yaş grubunda ev işlerinde çalışan erkek çocuklardan % 52.6'sını 6-11 yaş grubunda bulunan çocuklar oluştururken; kız çocuklar için bu oran % 36.5'tir. Yaş grubu büyüdükçe ev işlerinde çalışan erkek çocukların oranı azalmaktadır.

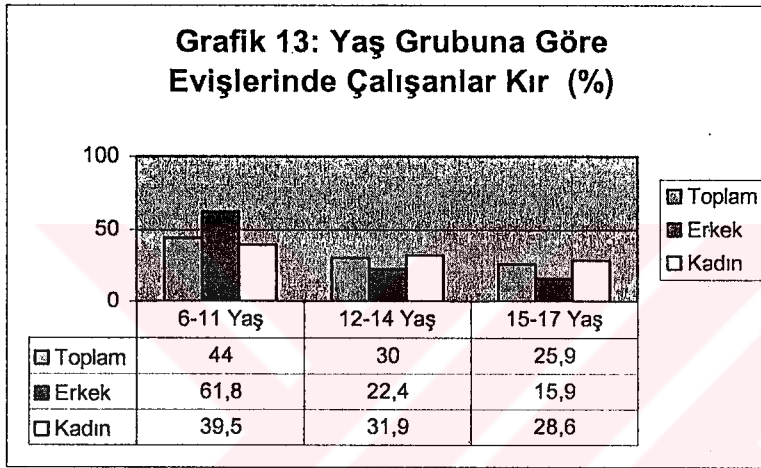
Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır.
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

Kent-Kır; Kentsel yerlerde 6-17 yaş grubunda ev işlerinde çalışan çocuklardan % 39'unu 6-11 yaş grubunda bulunan çocuklar, % 28.1'ini 12-14 yaş grubundaki çocuklar, % 32.9'unu ise 15-17 yaş grubundaki çocuklar oluşturmaktadır. Cinsiyet ayrımında incelendiğinde; çalışan erkek çocukların % 49.1'i 6-11 yaş grubunda, % 26.7'si 12-14 yaş grubunda, % 24.2'si 15-17 yaş grubunda, çalışan kız çocuklarının ise % 34.6'sı 6-11 yaş grubunda, % 28.9'u 12-14 yaş grubunda, % 36.7'si ise 15-17 yaş grubunda bulunmaktadır (Grafik 12).

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır.
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

Kırsal yerlerde ise ev işlerinde çalışan çocuklardan % 44'ü 6-11 yaş grubunda, % 30'u 12-14 yaş grubunda, % 25.9'u ise 15-17 yaş grubunda bulunmaktadır. Cinsiyet ayrımında incelendiğinde; çalışan erkek çocukların % 61.8'i 6-11 yaş grubunda, % 22.4'ü 12-14 yaş grubunda, %15.9'u 15-17 yaş grubunda, çalışan kız çocuklarının ise % 39.5'i 6-11 yaş grubunda, % 31.9'u 12-14 yaş grubunda, %28.6'sı ise 15-17 yaş grubunda bulunmaktadır (Grafik 13).

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

Çalışılan Sektör; Çocuk işçilerin büyük bölümü, gerek sanayileşmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde tarım kesiminde çalışmaktadır. Ortalamaya bakıldığında, kırsal kesimde çocuk işçi sayısı, kentsel kesimdekini iki katıdır. Kırsal alandaki 10 çocuk işçiden 9'u tarımsal etkinliklerde çalışmaktadır ve bunlar çalışan çocukların %70'ini oluşturmaktadır (ILO; 2001/b, 5). Bilindiği gibi tarım kesimi yüzyıllardır ücretsiz aile işçileri ile ayakta durmasına rağmen bu sektör çalışan çocuklarla ilgili araştırmalarda en az incelenen alanlardan biridir. Bizim toplumumuzda kırsal kesimde çocuk işçiliğinin kullanımı bir tercih değil de bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bu çerçevede makineli tarımın 1950'lerden sonra yaygınlaşması tarım kesiminin bir bölümünün, işsizlik, geçekondulaşma, mevsimlik işçi göçü gibi temel yapısal sorunları gündeme getirmiştir (Mavili Aktaş; 2002, 98). Ülkemizin değişik bölgelerinde, iş çeşitlerine, mevsimlere, geleneklere, tarımsal üretime bağlı

olarak çocuk emeği kullanılmaktadır (DPT; 2001, 87). Bunların içinde ailesi ile birlikte tarımda çalışan çocukların yanısıra, başkalarının yanında çalışarak aile gelirine katkı sağlayan çocuklar da bulunmaktadır. Bu çocukların bir kısmını, sınırlı bir coğrafi bölgede, kırsal alanda ve özellikle yoksul orman köylerinde yaşayan ve yılın yaklaşık 4-5 ayını ailesinden ve köyünden ayrı olarak geçiren, emeğini başkalarına kiralarak aile gelirine katkıda bulunan çocuklar oluşturmaktadır (DPT; 2001, 87). Kız çocukları da civar köylerde mevsimlik işçiliğe yönelmekte ya da köydeki ev işleri ile aile işletmesi tezgahlarında çalışmaktadırlar. Tarım kesiminde güvence düzeyi en düşük ailelerin emekten başka pazar değeri olan kaynağı yoktur. Bu kaynak içinde de çocuklar, kadınlar her zaman sistemin devamını, değişimi ve gelişimini hatta dönüşümünü sağlama araçlarından da olabilir (Mavili Aktaş; 2002, 98).

Ekonomik işlerde çalışan çocuklar sektör ayrımında ele alındığında; Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan 1 milyon 635 bin çocuktan % 57.6'sının tarım, % 21.8'inin sanayi, %10.2'sinin ticaret ve % 10.4'ünün ise hizmetler sektöründe çalıştığı görülmektedir (Tablo 9).

Tablo 9: Sektörlere Göre Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuklar (Bin Kişi)

Yerleşim Yeri Ve Cinsiyet	Toplam	Tarım	Sanayi	Ticaret	Hizmetler
TÜRKİYE					
Toplam	1 635	942	356	167	170
Erkek	1 010	468	272	130	140
Kadın	625	474	84	37	30
KENT					
Toplam	552	26	265	136	125
Erkek	415	13	195	107	99
Kadın	138	13	70	30	26
KIR					
Toplam	1 083	916	91	31	45
Erkek	596	455	76	23	41
Kadın	487	461	15	7	4

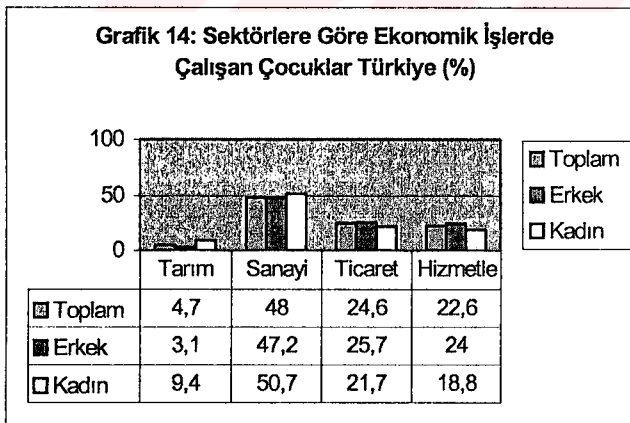
Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, DİE, 1999

(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan çocukların sektörel dağılımı cinsiyet ayrımında ele alındığında; kız çocukların tarım sektöründeki ağırlığının erkek çocuklara kıyasla daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Türkiye genelinde erkek çocukların % 46.3'ü tarım sektöründe çalışmakta iken, kız çocukların % 75.8'i tarımsal faaliyette bulunmaktadır. Ekonomik işlerde çalışan

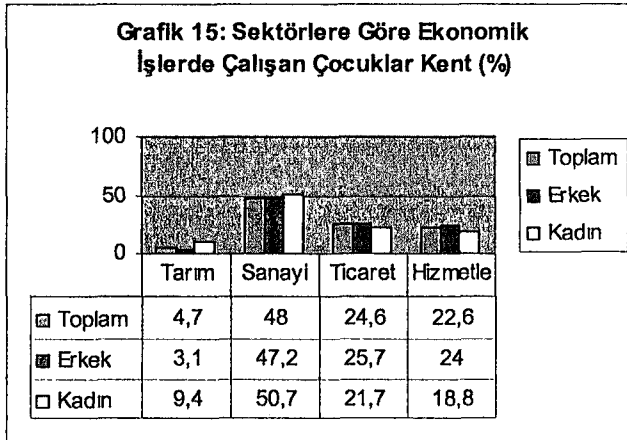
erkek çocukların % 26.9'u sanayi, % 12.9'u ticaret, % 13.9'u hizmetler sektöründe; kız çocukların ise % 13.4'ü sanayi, % 5.9'u ticaret, % 4.8'i hizmetler sektöründe çalışmaktadır.

Sektörlere göre ekonomik işlerde çalışan çocuklar kent-kır ayrımında ele alındığında; kentsel yerlerde 6-17 yaş grubunda ekonomik faaliyetlerde çalışan 552 bin çocuktan % 4.7'sinin tarım, % 48'inin sanayi, % 24.6'sının ticaret ve % 22.6'sının hizmetler sektöründe çalıştığı görülmektedir. Kırsal yerlerde ise, 6-17 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan 1 milyon 83 bin çocuktan % 84.6'sı tarım, % 8.4'ü sanayi, % 2.9'u ticaret ve % 4.2'si hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Ekonomik işlerde çalışan çocukların sektörel dağılımı cinsiyet ayrımında ele alındığında; dikkati çeken önemli bir husus kırsal yerlerde ekonomik işlerde çalışan kız çocukların % 95'e yakın bir bölümünün tarım sektöründe çalışmakta olduğudur. Kırsal kesimde kız çocuklar için tarım sektörü neredeyse tek istihdam kaynağını oluştururken; kırsal kesimdeki erkek çocukların yaklaşık dörtte biri tarım-dışı sektörlerde istihdam edilmektedir (% 23.7). Kentsel yerlerde ise ekonomik işlerde çalışan gerek erkek gerekse kız çocukların yaklaşık yarısı sanayi sektöründe faaliyet göstermektedir. Grafik, 14, 15, 16'da sektörlere göre ekonomik işlerde çalışan çocukların Türkiye, Kent ve kır yüzdeleri ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

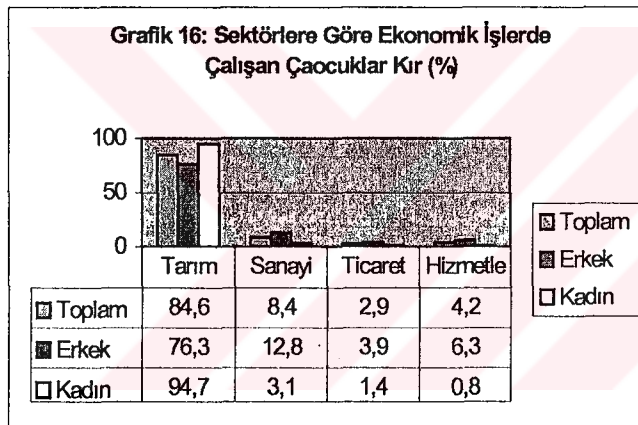
Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

İşteki Durum; Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan 1 milyon 635 bin çocuğun büyük çoğunluğu (% 58.8) ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bunu, % 23.7 ile ücretli, % 15.7 ile yevmiyeli ve % 1.8 ile kendi hesabına veya işveren olarak çalışanlar oluşturmaktadır (Tablo 10). Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan çocukların işteki durum itibarıyla dağılımı cinsiyet ayrımında ele alındığında; ücret karşılığı çalışan erkek çocukların oranının kız çocuklara oranla; ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kız çocukların oranının ise erkek çocuklara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde ücret karşılığı çalışan erkek çocukların oranı (ücretli ve yevmiyeli) % 46.1, kız çocukların

oranı ise % 28.5 iken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan erkek çocukların oranı % 51.1, kız çocukların oranı ise % 71.2'dir.

Tablo 10: İşteki Duruma Göre Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuklar (Bin Kişi)

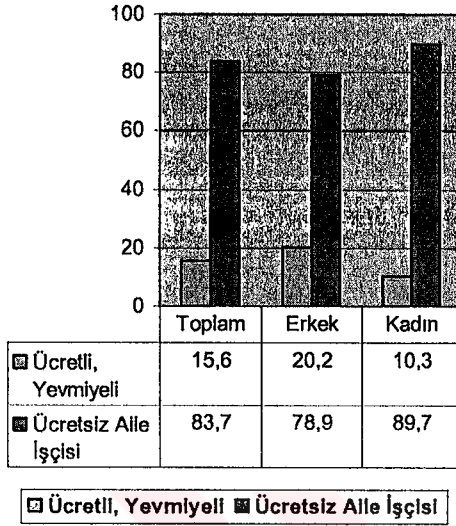
Yerleşim Yeri Ve Cinsiyet	Toplam	Ücretli, maaşlı	Yevmiyeli	Kendi hesabına, işveren	Ücretsiz aile işçisi
TÜRKİYE					
Toplam	1 635	387	257	30	961
Erkek	1 010	277	189	28	516
Kadın	625	110	68	2	445
KENT					
Toplam	552	325	150	24	54
Erkek	415	227	120	22	46
Kadın	138	98	30	2	8
KIR					
Toplam	1 083	62	107	6	907
Erkek	596	50	69	6	470
Kadın	487	12	38	-	437

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, DİE, 1999
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

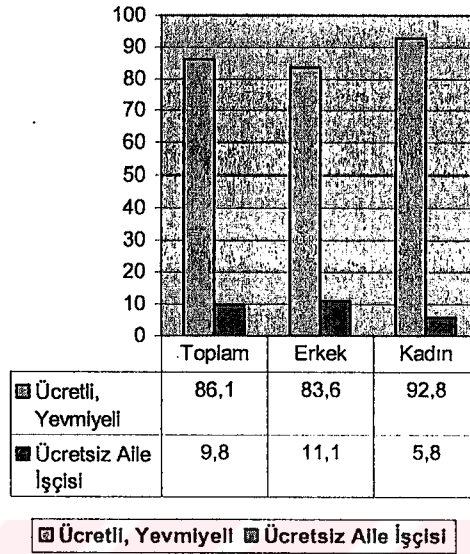
İşteki duruma göre ekonomik işlerde çalışan çocuklar kent-kır ayrımında ele alındığında, kentsel yerlerde 6-17 yaş grubunda ekonomik faaliyetlerde çalışan çocukların % 86.1'inin ücretli veya yevmiyeli, % 4.4'ünün kendi hesabına veya işveren, % 22.1'inin ise ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı görülmektedir. Kırsal yerlerde ise ekonomik işlerde çalışan çocukların % 15.6'sı ücretli veya yevmiyeli olarak çalışırken, % 83.7 gibi büyük bir çoğunluğu ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Kırsal yerlerde ekonomik işlerde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocukların oranının bu kadar yüksek olmasının nedeni tarım sektörüdür.

Ekonomik ilerde çalışan çocukların işteki durumları cinsiyet ayrımında ele alındığında; kentsel yerlerde ekonomik işlerde çalışan erkek çocukların % 83.6'sının, kız çocukların ise % 92.7'sinin ücret karşılığı çalıştığı görülmektedir. Kırsal yerlerde ise ücret karşılığı çalışan erkek çocukların oranı % 20, kız çocukların oranı ise % 10.3'tür. Kırsal yerlerde erkek çocukların % 78.9'u, kız çocukların ise % 89.7'si ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Grafik 17, 18 ve 19'da ayrı ayrı ele alınan ücret karşılığı ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocuklar yer almaktadır.

Grafik 17: Ücret Karşılığı ve Ücretsiz Aile İşçisi Olarak Çalışan Çocuklar Türkiye (%)

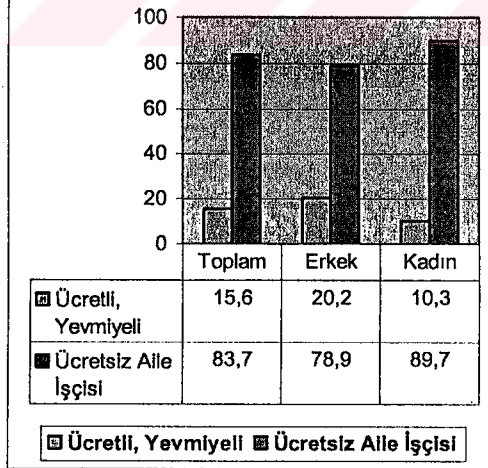

Grafik 18: Ücret Karşılığı ve Ücretsiz Aile İşçisi Olarak Çalışan Çocuklar Kent (%)

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır.
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

Grafik 19: Ücret Karşılığı ve Ücretsiz Aile İşçisi Olarak Çalışan Çocuklar Kır (%)

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır.
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

2.2.7.1.4. Ekonomik İşlerde Çalışan Çocukların Fiili Çalışma Süresi

Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan çocukların yarısından fazlası (% 52.1), tam zamanlı çalışma süresi olarak kabul edilen 40 saat ve daha fazla süre çalıştığı görülmektedir (Tablo11).

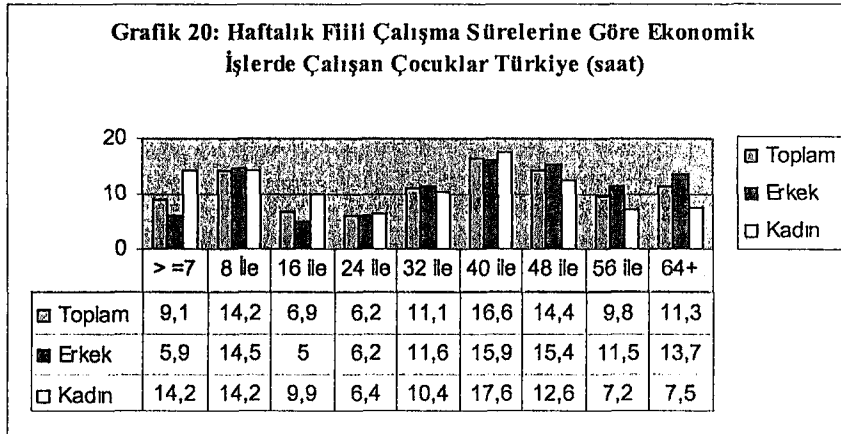
Tablo 11: Haftalık Fiili Çalışma Süresine Göre Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuklar (Bin Kişi)

Haftalık fiili çalışma süresi	TÜRKİYE			KENT			KIR		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
TOPLAM	1 635	1 010	625	552	415	138	1 083	596	487
7 ve daha az	149	60	89	3	2	1	145	57	88
8-15	237	148	89	9	7	1	229	141	88
16-23	113	50	62	14	9	5	99	41	58
24-31	102	63	40	34	26	9	68	37	31
32-39	182	117	65	28	20	8	154	97	56
40-47	271	161	110	111	74	37	161	87	73
48-55	235	156	79	140	96	44	95	60	35
56-63	161	116	45	111	92	19	50	24	26
64+	185	138	47	102	88	14	83	50	33

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, DİE, 1999

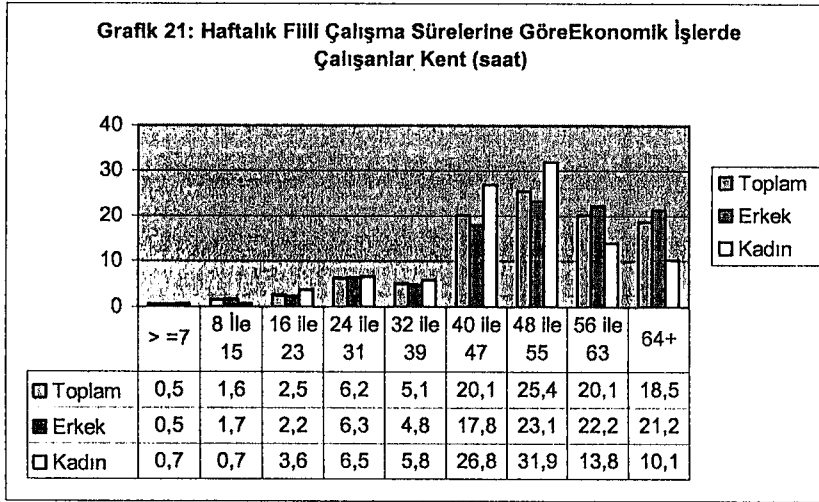
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık ortalama fiili çalışma süresi 37.4 saattir. Kentsel yerlerde çocukların ortalama fiili çalışma süresi 51 saat iken, kırsal yerlerde bu 30.5 saattir. Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan çocukların % 9.1'i haftada 7 saatten daha az çalışırken, % 11.3'ü haftada 64 saatten daha fazla çalışmaktadır. Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan erkek çocukların % 43.4'ü, kız çocukların ise % 55.2'si haftada 40 saatten az çalışmaktadır. Haftada 7 saatten daha az çalışan erkek çocukların oranı % 5.9, kız çocukların oranı ise % 14.2 iken, haftada 63 saatten fazla çalışan erkek çocukların oranı % 13.7, kız çocukların oranı ise % 7.5'tir. Buna göre; genel olarak erkek çocukların, kız çocuklara oranla daha uzun çalışma süreleri dahilinde çalışmakta oldukları söylenebilir. Grafik 20'de haftalık fiili çalışma sürelerine göre Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan çocukların durumu yer almaktadır.

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır.
(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

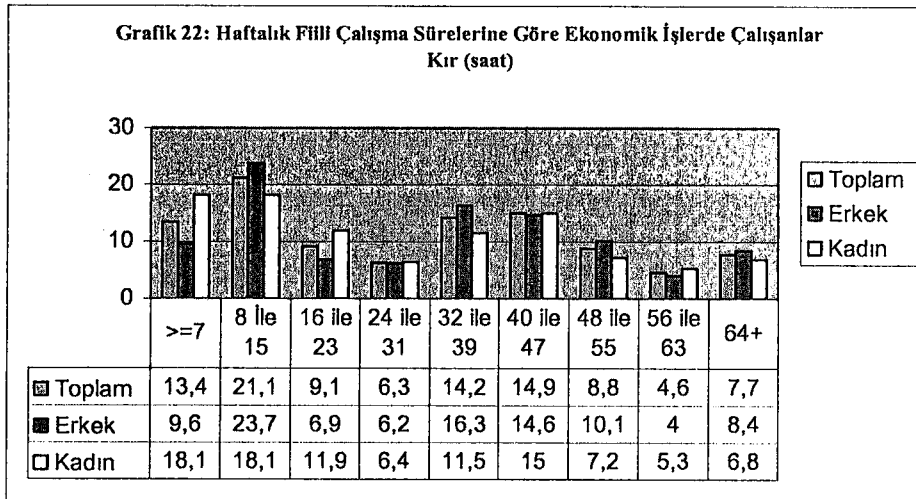
Çocukların çalışma süreleri kent-kır ayrımında ele alındığında; Tablo 9'da da görüleceği gibi ilk dikkati çeken husus; kentsel yerlerde çocukların haftalık çalışma sürelerinin genel olarak daha uzun olduğudur. Kentsel yerlerde haftada 40 saatten daha az süreyle çalışan çocukların oranı % 15.9 iken, kırsal yerlerde bu oran % 64.2'dir. Kentsel yerlerde, haftada 40 saatten az çalışan çocukların oranı % 15.9, 40 saatten fazla çalışan çocukların oranı ise % 84.1'dir. Buna göre kentsel yerlerde çocukların büyük çoğunluğunun yasal çalışma süresinden daha fazla çalıştıkları söylenebilir. Haftada 7 saatten daha az çalışan çocukların oranı kentsel yerler için % 0.5 iken, 63 saatten fazla çalışan çocukların oranı % 18.5'tir. Kentsel yerlerde ekonomik illerde çalışan erkek çocukların % 15.4'ü, kız çocukların ise % 17.4'ü haftada 40 saatten daha az çalışırken; erkek çocukların % 84.3'ü, kız çocukların ise % 82.6'sı haftada 40 saat ve daha fazla süreyle çalışmaktadır. Kentsel yerlerde haftada 63 saatten fazla çalışan erkek çocukların oranı % 21.2, kız çocukların oranı ise % 10.1'dir.

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

Grafik 22’de Kırsal yerlerde çocukların % 65’e yakını yasal çalışma süresinden daha az çalışmaktadır. Bu durumu, kırsal kesimde ağırlıkta olan tarım sektöründeki esnek çalışma saatleri ile açıklamak mümkündür. Haftada 7 saatten daha az çalışan çocukların oranı kırsal yerler için % 13.4 iken, 63 saatten fazla çalışan çocukların oranı % 7.7’dir. Kırsal yerlerde ekonomik işlerde çalışan erkek çocukların % 62.6’sı, kız çocukların ise % 65.9’u haftada 40 saatten daha az çalışırken; erkek çocukların % 37.1’i, kız çocukların ise % 34.3’ü haftada 40 saat ve daha fazla süreyle çalışmaktadır. Kentsel yerlerde haftada 63 saatten fazla çalışan erkek çocukların oranı % 8.4, kız çocukların oranı ise % 6.8’dir.

Kaynak: Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

(<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

2.2.8. ÜLKEMİZDE ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA HAYATINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Çocuk işgücü olgusu etik, ekonomik ve hukuki açıdan farklı kaygıları içeren ve geniş bir yelpazeye sahip olan bir çok durumu içerir. Bu nedenle yetişkinler düşünülerek oluşturulan iş kavramını ve kategorilerini çocukların yaptığı işlere uygulama konusunda sorunlarla karşılaşılır (Dikbayır ve diğerleri; 2002, 165). Çalışma hayatı içinde ucuz işgücü olarak görülen çocuk işçiler, ülkemizde özellikle ekonomik nedenlerden dolayı, aile bütçesine katkı sağlama amaçlı çalıştırılmaktadır. Çalışan çocuğun iş hayatı ile birlikte, eğitim hayatı da bir şekilde kesintiye uğramakta, zaten üretime katkısı düşünülürken, çalışan çocukların büyük bir kısmı da eğitim hayatından kopmaktadır. Henüz zihinsel ve fiziksel gelişimlerini tamamlamadan çalışma hayatına başlayan çocuklar toplumun sosyal yapısını da etkilemektedir (Toprak İşveren; 2002, 12).

Çalışan çocuk sayısı, çalışmanın ve çocuğun nasıl tanımlandığına, verinin nasıl toplandığına bağlı olarak farklılık göstermekle birlikte çocuk işgücünün önemli bir sorun olduğu genel olarak kabul gören bir gerçektir. Çocuk işgücünün evrensel düzeyde bir sorun olarak görülmesinin temel nedeni, uzun çalışma saatlerinin ve ağır işlerin çocuğun zihinsel, fiziksel ve duygusal gelişimini engellemesidir (Dikbayır ve diğerleri; 2002, 165).

Çocuk işçiliğinin çocuğun gelişimi açısından yarattığı sakıncalar açık olmakla birlikte, Türkiye gibi ülkelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik yapı ve kültürel değerler bu sorunu kısa vadede çözümlemenin olanaksız olduğunu da göstermektedir (Tisk; 2002, 7). Çocuk işçiliğinin böyle istenmeyen ve çözilemeyen bir durum olduğu konusunda fikir birliği olmasına rağmen bu sorun ile nasıl ilgilenilmesi gerektiği konusunda anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Bunun temel nedeni çocukların çalışmasının nedenleri ve çocuk istihdamını yasal düzenlemeler ile önlemenin sonuçları konusunda yeterli bilgilerin bulunmamasıdır (Dikbayır ve diğerleri; 2002, 165).

İş müfettişlerinin yaptığı çalışmalar, ülkemiz açısından çocuk çalıştırılması ile ilgili sorunların şu temel noktalarda toplandığını göstermektedir:

2.2.8.1. Yasal Koruma Altında Olmayan Çalışan Çocukların Bulunması

Çocuk çalıştırma eğiliminin en fazla olduğu “3 ve daha az kişinin çalıştığı küçük esnaf ve sanatkara ait işyerleri”, “bir ailenin üyeleri veya hısımlar arasında dışarıdan başka biri katılmayarak evlerde ve el sanatlarının yapıldığı işler”, “ev hizmetleri kapsamındaki işler” ve “tarım işkolundaki işler” 4857 sayılı İK kapsamına girmemektedir. Bu işyerlerinde diğer çalışanlar gibi çalışan çocuklar da, İK’nun koruyucu hükümlerinden yararlanamamaktadır (ÇSGB İş Teftiş Kurulu; 2000, 1). Çalışanların sosyal koruma alanının dışında tutulması ise kayıtdışılığın artmasına neden olmaktadır. Ayrıca Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanununun uygulama alanı da sınırlı olup, henüz ülke genelindeki bütün illerde uygulanmamaktadır (Aydın; 2002, 342).

2.2.8.2. En Az Çalışma Yaşının Altında Çocuk Çalıştırılması

4857 sayılı İK’na göre, kural olarak en az çalışma yaşı olarak; “15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilir” (4857 sayılı İK, md. 71/I) hükmü yer almaktadır.

Yasal olarak çalışma yaşı belirlenmiş olmasına rağmen, çocukların genellikle daha erken yaşta çalışmaya başladıklarına rastlanmaktadır. Bu sorun, temel eğitim süresinin 5 yıl olmasına bağlı olarak, çocukların eğitiminin tamamlandığı 11 yaşında çalışmaya başlamasından kaynaklanmaktaydı. Ancak, 1998 yılında temel eğitim süresinin 5 yıldan 8 yıla yükseltilmesiyle birlikte 14 yaşının altında çocuk çalıştırılmasının giderek azalacağı beklenmektedir (ÇSGB İş Teftiş Kurulu; 2000, 1-2).

3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanununa göre, 1998 yılında yapılan değişikliğe kadar çıraklık yaşı 13, aday çırak yaşı 12 yaş olarak uygulanmıştır. Temel eğitim süresinin 8 yıla yükseltilmesiyle birlikte, çıraklığa başlama yaşı da 14 olarak yükseltilmiştir (Aydın; 2002, 342).

2.2.8.3. Çocukların Genellikle Enformel Sektöre Özgü İşyerlerinde Çalıştırılması

Çocukların yoğun olarak çalıştırıldığı küçük ölçekli işyerlerinin bir bölümü geleneksel çalıştırma ilişkilerinin egemen olduğu enformel sektördedir. Bu tür işyerlerinde yetişkin işçilere olduğu gibi çocuklara da yasal hakları verilmemektedir. Kayıtdışılığı yaratan nedenler arasında, yasalar çerçevesinde korunaksız alanların bulunması da yer almaktadır. Kayıtdışı sektörün büyümesi, çocuk emeğinin sömürüsüne ve istismarına ortam yaratmaktadır (ÇSGB İş Teftiş Kurulu; 2000, 2).

Ülkemizde istihdam edilen çocukların %87'si 1-9 işçi çalıştıran küçük ölçekli işyerlerinde çalışmaktadır. Bu işyerleri, üretim için yeterli altyapısı olmayan; eski üretim tekniklerinin, işçi sağlığı ve güvenliğine uygun olmayan donanımların kullanıldığı işyerleri olmaları nedeniyle, çalışma ortamı ve koşullarından kaynaklanan riskleri yüksek olmaktadır (Aydın; 2002, 343).

2.2.8.4. Çocukların Yaşlarına Uygun Olmayan Ve Yüksek Riskli İşlerde Çalıştırılması

1475 sayılı İK'na dayalı olarak çıkartılan ATİT'de, 16 yaşının altındaki çocuk işçilerin çalıştırılmasına izin verilmeyen işler ve 16-18 yaşları arasındaki çocukların çalıştırılabilecekleri işler belirlenmiştir. Bununla birlikte, İK kapsamındaki işyerlerinde çocukların buna uygun biçimde çalıştırılmamasına rastlanmamaktadır. 3308 sayılı ÇMEK'na göre düzenleme yapılırken, ağır ve tehlikeli işler için asgari yaş koşulu genellikle dikkate alınmamış olup, bu işlerin yapıldığı işyerlerinde çırakın meslek öğrenmek amacıyla çalışması mümkündür (ÇSGB İş Teftiş Kurulu; 2000, 2).

Mevcut bütün yasal düzenlemelere rağmen, çocuklar işçi yada çırak statüsünde olsun, koruyucusuz makinelerin, tezgahların, aletlerin, parlayıcı, Zaralı ve tehlikeli maddelerin kullanıldığı işyerlerinde yaşlarına, bedensel ve akılsal gelişimlerine, bilgi ve beceri düzeylerine uygun olmayan işlerde çalıştırılmaktadır. Bu nedenle çalışma ortamından ve çalışma koşullarından kaynaklanan pek çok riskle karşı karşıya kalmakta ve henüz bedensel ve ruhsal gelişmelerini

tamamlamadıklarından, bu risklerden yetişkinlere göre daha fazla etkilenmektedirler (Aydın; 2002, 343).

2.2.8.5 Yasal Çıraklık Sisteminin Uygulamaya Yeterince Geçirilememesi

Kentsel kesimde çalışan çocukların büyük kısmı küçük esnaf ve sanatkarlar yanında çırak olarak istihdam edilmektedir. 3308 sayılı ÇMEK'na göre, 19 yaşın altındaki çocuklar, bu Kanun kapsamına alınan il ve mesleklerde çıraklık sözleşmesi yapmadan çalıştırılmaz. Bununla birlikte çırakların bir çoğu, çıraklık sözleşmesi yapmadan, geleneksel çıraklık ilişkisi içinde çalıştırılmaktadırlar. Bu çocuklar, diğer yasal hakları yanında çıraklık eğitim merkezlerine devam etme olanağından da yararlanamamaktadırlar (ÇSGB İş Teftiş Kurulu; 2000, 2).

Oysa ki, çocuk istismarının bir boyutunu da, çocukların çalışma nedeniyle ve çalıştığı sırada yeterli bir eğitim alamaması oluşturmaktadır. Sosyal ve ekonomik ögeler çocuğu çalışmak zorunda bırakıyorsa, yaptıkları iş onlar için olumlu bir deneyim olmalı, mesleklerinin gerektirdiği bilgi ve beceriyi yeterince öğrenmelidirler (Aydın; 2002, 343). 3308 sayılı ÇMEK ülkemizde bütün illerde bir çok meslek dalındaki çırakları kapsama almakla birlikte, çıraklık eğitim merkezlerinin sayısı ve eğitim olanakları yetersiz kalmaktadır (Aydın; 2002, 356).

2.2.8.6. Denetim Sistemindeki Boşluklar

İş denetiminin canlandırıcı ve yönlendirici işlevini yüklenemediği ülkelerde bu konudaki eylemler genellikle tutarsız ve dağınıktırlar, bir anda başlayıp, biterler, kimi zaman da diğer çocuk grupları yaşları, istihdam biçimleri (kölelik ilişkisi ya da yasadışı koşullar) ya da içiçe yaşadıkları riskler (madenler, cam atölyeleri, inşaat, pestisitlerle etkileşim) nedeniyle kabul edilemez sömürü koşullarında yaşarlarken, önceliği olmayan çocuk gruplarına (örneğin sokak çocukları) yönelirler. İş denetiminin çocuk çalışanların sömürülmesine karşı etkin girişimde bulunabilmesi, iş müfettişlerinin gündelik eylemlerini, önlemeyi ve korumayı temel alan bir politikanın hazırlanması ve yürürlüğe sokulması çerçevesinde yürütebilmelerine olanak sağlayacak özgün bir eğitimden geçirilmelerine bağlıdır (Derrien; 1994, 2-3).

Ülkemizde İş müfettişlerinin denetim yetkisi, İş Kanunu kapsamındaki işyerleri ile sınırlıdır. Kapsam dışı olan küçük ölçekli işyerlerinde çalışan çocuklar açısından denetim yapılamamaktadır. Ayrıca işyerlerinin bir kısmının da kayıtdışı olması nedeniyle, işyerlerinde çalışan çocukların denetimden uzak kaldıkları bir gerçektir (ÇSGB İş Teftiş Kurulu; 2000, 3).

MEB tarafından çırakların denetimi ile ilgili Yönetmelikte işyerlerinde denetim yapmaya yetkili komisyon ve memurlar olacağı belirtilmekte ancak, bugüne kadar böyle bir kurumsallaşma oluşturulabilmiş değildir. Bu nedenle, İK kapsamında olmayan işyerlerinin çıraklık mevzuatı açısından denetimleri büyük ölçüde yetersiz olmaktadır (Aydın; 2002, 356). İş müfettişleri ve sigorta müfettişleri ilgili Yönetmeliğe dayalı olarak yaptıkları denetimler sonucunda 3308 sayılı Kanuna aykırı olarak il veya ilçe çıraklık kurallarına bildirmektedirler. Bununla birlikte bu kuralların işleyişinde de aksaklıklar görülmekte ve rapor sonuçları çoğu kez yeterince yerine getirilmemektedir. Denetim sistemindeki boşluklar yanı sıra, bu çok başlılık ve koordinasyonun sağlanamamış olması da denetimlerin etkinliğini azaltmaktadır (Aydın; 2002, 344).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları, yöntemi, evreni ve örneklemini, veri toplama araçları, verilerin işlenmesi ve çözümlenmesi gibi konular yer almaktadır. Ayrıca yöntem bölümünün içerisinde araştırmanın sonucunda elde edilecek bulguların bazı sonuçlar çıkaracağı beklenmektedir. Bu bölümde araştırmanın sonucunda ortaya çıkacak sonuçlara ilişkin beklentiler yer almaktadır.

3.1.ARAŞTIRMANIN AMACI

Günümüzde tüm dünyanın üzerinde önemle durduğu sosyal bir sorun olan çocuk çalışması yoksulluğun aynı zamanda çaresizliğin bir ürünüdür. Özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bu sorunla başa çıkabilmek için, alınan her türlü yasal önleme rağmen sağlıklı sonuçlar elde edilememekte ve her geçen gün varlığını daha yoğun bir şekilde hissettirmeye devam etmektedir. Ülkemizde de pek çok çocuk özellikle kız çocukları erken yaşlarda çalışma hayatına atılmakta bu yüzden de yaşlıları gibi eğitim imkanlarından yeterince yararlanamamaktadırlar. Kız çocukları çocukluklarını yaşayamadan çalışma hayatında yer alarak erken yaşta olgunlaşmaktadırlar. Bu çocuklar çalışma ortamlarında sömürülmekle kalmayıp bir de aile içerisinde ev işlerine yardımcı olmakta, kardeşlerine bakmaktadırlar. Özellikle ülkemizin kırsal kesimlerinde kız çocukları geleneksel görüşün hakim olduğu ailelerde sırf aile ekonomisine katkısı olsun, ev işlerinde annesine yardımcı olsun diye okula gönderilmemektedirler. 8 yıllık eğitimin zorunlu olduğu ülkemizde hala kırsal kesimde hiçbir eğitim alamadan, okula hiç gidemeden, çocukluklarını gereğince yaşayamadan genç birer insan olan yüzlerce binlerce kızımız vardır. Bu bağlamda hazırlanan çalışmanın amacı: bu çocukların ailelerinin ekonomik durumlarını, eğitim, çalışma ortamı ve sosyal durumlarını ortaya koyarak, onların topluma yararlı, eğitilmiş ve sağlıklı birer birey olarak kazandırılmasını sağlayarak politikaların oluşturulmasına ışık tutmaktır. Ülkemizde İstanbul'dan Ardahan'a kadar bütün illerde yaşayan çocukların hepsi bizim çocuklarımızdır. Onlara sağlıklı ve

güvenli bir gelecek kazandırmak bizim görevimizdir. Ancak öncelikle bu çocukların yaşadıkları koşulların belirlenmesi ve çalışan çocukların durumlarının ortaya çıkarılması gerekmektedir. Sivas İli örneğinde olduğu gibi ülkemizin bir çok yerinde aynı sorunla karşı karşıya kalan yüzlerce kız çocuğumuz bulunmaktadır. Onların sesini duyurabilmek adına bu çalışma onların da var olduklarını ortaya çıkarmak adına, yaşadıkları sorunları ve çaresizliklerini gündeme getirmek amacıyla hazırlanmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Endüstri Devrimi'nden itibaren çocuk işgücü adını alan ve tüm yasal önlemlere rağmen toplumların önemli sorunlardan biri olmaya devam eden çalışan çocuk olgusu şimdiye kadar pek çok kez gündeme getirilmiş, bilimsel çalışmalara konu olmuş ve üzerinde önemle durulmuş bir sorun olmasına karşın yine de çocukların çalışma hayatından alınmasıyla ilgili önemli adımlar atılmış değildir. Bu konuda kısa vadeli hedefler olarak, öncelikle çocukların çalışma ortamlarında korunması, uzun vadede ise çalışma hayatından tamamen alınması olarak belirlenen hedeflere ulaşılamamıştır. Bugüne kadar yapılan pek çok bilimsel araştırmaya konu olan çalışan çocuk olgusu içerisinde çoğunlukla erkek çocuklarının sorunları gündeme getirilmiş kız çocuklarının hem aile içinde hem de çalışma ortamında karşı karşıya kaldıkları sorunlar pek fazla gündeme getirilmemiştir. Kız çocukları özellikle kırsal kesimde eğitim imkanlarından mahrum bırakılmakta hatta okula hiç gönderilmeyerek tarlalarda, atölyelerde, aile işletmelerinde çalıştırılmaktadırlar. Bu çocuklar aile ekonomisi için bir ekonomik gelir kaynağı olarak görülmektedir. Bilgi ve teknoloji çağı olan günümüzde pek çok insanın birden fazla dil bildiği küreselleşen dünyada, eğitimden hiç faydalanamayan okula gidememiş kızlarımızın varlığını ortaya çıkarmak açısından hazırlanan bu çalışma önem arz etmektedir. Hazırlanan bu çalışmada Sivas İlinde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının sosyo-ekonomik sorunları örneğinde, bu şehirde çalışan kız çocuklarının sorunlarını ortaya koyarken aynı zamanda onların özellikle kırsal kesimde hiç eğitim alma imkanı bulamayanlarına ulaşmak ve onların hak ettikleri yaşam şartlarına ulaşmalarını sağlayacak veya en azından hak ettikleri eğitimi almalarını sağlayacak

politikaların oluşumunda onların sesini duyurmalarına yardımcı olmak açısından bu çalışma önemlidir.

3.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının sosyo-ekonomik sorunlarını Sivas İli örneğinde ele alan bu çalışma öncelikle sadece Sivas Merkez ve Yıldız Köyü ile sınırlı kalmıştır. Araştırmanın daha sağlıklı veriler verebilmesi açısından Türkiye genelinde halı atölyelerinde çalışan tüm kız çocuklarına uygulanabilme imkanı bulunamamış ve Sivas Merkez ve Yıldız Köyü örneğiyle bir genellemeye gidilmeye çalışılmıştır. Ayrıca özellikle köyde yasal çalışma yaş sınırının altında çok küçük yaşta çalışan çocukların bulunması, bu çocukların çoğunun hiç okula gitmemiş ve hiçbir nüfus kaydının bulunmaması gibi nedenlerle çalışan 5 çocuğa ulaşamamıştır. Bir de köyde hiç okula gitmemiş çocuklarla yapılan yüz yüze görüşmelerde çocuklara yöneltilen pek çok soruyu anlayamamaları, soruları yanlış anlamaları gibi nedenlerle sorular tekrar tekrar yöneltildikten sonra sağlıklı bilgiler alınmıştır.

3.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Yapılan araştırma Sivas İlinde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen soruların çok kapsamlı olması nedeniyle daha sağlıklı bilgilere ulaşabilmek amacıyla yüz yüze derinlemesine görüşme tekniği olarak açık uçlu sorular kullanılmıştır.

Görüşme kapsamına giren çocuklara sorular 5 bölümde yöneltilmiştir. Bu bölümler; demografik bilgiler, aile ve ailenin sosyal durumuna ilişkin bilgiler, eğitim bilgileri, çalışma ortamıyla ilgili bilgiler ve sosyal yaşama ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Çocuk işgücü günümüzün önemli sorunlarından biri olmasına ve üzerinde önemle durulmasına rağmen önlenemeyen bir yapı arz etmektedir. Çocukların çalışma hayatından tamamen alınması uzun vadede gerçekleştirilebilecek bir hedeftir, ancak gerek ülkeler arasındaki gelişmişlik farkları gerekse aynı ülke içerisinde bölgeler arasındaki gelir düzeyi farklılıkları, eğitim düzeyi farklılıkları,

sosyo-kültürel yapı farkları gibi farklılıklar yüzünden bu sorunla baş edebilmek için tek bir çözüm yolu bulmak oldukça zordur. Bu yüzden her bir ülke veya ülkenin her bir bölgesi için farklı çözüm yolları üretilmeli ve o ülke ya da bölgenin yapısına bağlı olarak farklı stratejiler geliştirilmelidir.

Bu düşünceden hareketle yapılan araştırmadan bazı sonuçların çıkacağı beklenmektedir. Bu beklentiler aşağıdaki gibidir.

Araştırmanın beklentileri:

- Günümüzde çalışan çocuklar konusunda alınan her türlü yasal önleme rağmen, yasal yaş sınırının altında çocuk çalıştırılmaya devam edildiği düşünülmektedir.
- Kırsal kesimde kız çocuklarının büyük çoğunluğu okula gönderilmemekte ve eğitim alma olanağını hiç elde edemedikleri düşünülmektedir.
- Çalışan kız çocukları evlendikten sonra çalıştırılmayacaklarını düşündükleri için, mesleklerinde vasıflı birer eleman olmak ve gelecekte de bu mesleğe devam etmek düşüncesinde olmadıkları düşünülmektedir.
- Halı dokuma alanında yerleşik olan kanıya göre; bu işi çocuklar daha iyi yapmaktadır. Çünkü çocukların küçük parmakları ipliklerin arasına rahatlıkla girebilmekte ve daha sık ilmek atabilmektedirler. Ancak bu kanının tam tersine halı dokuma işini her yaştaki insanın bu işi rahatlıkla ve çok verimli bir şekilde yapabileceği düşünülmektedir.
- Çalışan kız çocuklarının çoğunlukla evden, aile ortamından kurtulmak ve aile ekonomisine katkı sağlamak için çalışmayı tercih ettikleri düşünülmektedir.
- Halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocukları, çok uzun çalışma saatlerinde çalışmakta-çalıştırılmakta oldukları düşünülmektedir..
- Halı Dokuma Atölyelerinde çalışan kız çocuklarının büyük çoğunluğunun Çıraklık Meslek Eğitim'e devam etmedikleri ve sigorta kapsamına alınmadıkları düşünülmektedir.
- Halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocuklarının çok düşük ücretlerde çalışmakta-çalıştırılmakta oldukları düşünülmektedir..
- Çalışan kız çocuklarının okumayı sevmediği ve çalışmayı okumaya tercih ettikleri düşünülmektedir.

- Halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocuklarının uzun çalışma sürelerine ve düşük ücrete rağmen çalışmaktan memnun oldukları düşünülmektedir.

3.5. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evreni Sivas İlinde halen aktif olarak faaliyette bulunan halı atölyelerinde çalışan 18 yaş ve daha küçük yaştaki kız çocuklarını kapsamaktadır. Araştırmanın Örneklemi, Sivas Merkez’de Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü’nde Halk Eğitim’e bağlı olarak faaliyet gösteren Halı Atölyesi’nde çalışan 18 yaş ve daha küçük yaştaki kız çocuklarından oluşmaktadır. Araştırmanın kapsamına giren halı atölyelerinden Ayça Halıcılık’ta halen 12 kişi çalışmakta, bunun 7’si 18 yaş ve daha küçük yaşıta, 5’i 19 yaş üzeridir. Belediye Halı Atölyesi’nde halen 11 kişi çalışmakta, bunların 4’ü 18 yaş ve daha küçük, 7’si 19 yaş ve üzeridir. Yıldız Köyü’ndeki halı atölyesinde halen 16 kişi çalışmakta, bunların 15’i 18 yaş ve daha küçük yaşıta iken, 1’i 19 yaşındadır. Görüşme kapsamına gire atölyelerde çalışan 20 kız çocuğuyla görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan çocukların 7’si Ayça Halıcılıkta, 3’ü Belediye Halı Atölyesi’nde, 10’u Yıldız Köyü’nde çalışmaktadır. Araştırmanın kent-kır ayrımının sağlıklı sonuçlar vermesi amacıyla 10 çocuk kentten, 10 çocuk kırdan seçilerek görüşme yapılmıştır.

3.6. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Çalışma Sivas İli’nde Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü’ndeki Halk Eğitim’e bağlı Halı Atölyesi’nde çalışan 18 yaş ve daha küçük yaştaki kız çocuklarıyla yapılan yüz yüze derinlemesine görüşme bulgularına dayanmaktadır. Görüşme soruları çocukların rahatlıkla anlayabilecek tarzda hazırlanmış olup onlara açık uçlu cevap vermelerini sağlayabilecek şekilde yöneltilmiştir. Görüşme sorularının hazırlanmasında Dolunay Çevik’in “Çalışamazsam Okuyamam” (1995) isimli kitabının, Ankara’da sokakta çalışan çocuklara yöneltilen anket formundan esinlenilmiştir. Yapılan görüşmenin sağlıklı sonuçlar verebilmesi için yapılan yüz yüze görüşme soruları çocukların eğitim seviyeleri dikkate alınarak onların anlayabileceği şekilde hazırlanmıştır. Çocukların

bir çoğunun okuma yazma bilmemesi de dikkate alınarak onların anlayabileceği şekilde sade bir dille hazırlanmıştır.

3.7. VERİLERİN İŞLENMESİ VE ÇÖZÜMLENMESİ

Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan çocuklara yöneltilen yüz yüze derinlemesine görüşme soruları, çocukların vermiş oldukları yanıtların çeşitliliği ve soruların açık uçlu sorular olması nedeniyle tüm yanıtlar ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiş ve ortak cevaplar bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden de çocukların verdikleri yanıtların çoğu aynen değerlendirilmeye alınmıştır.

Halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocuklarının yapılan yüz yüze derinlemesine görüşme sorularına vermiş oldukları yanıtlar ışığında araştırmanın bulguları dördüncü bölümde yer almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİVAS'TA HALI DOKUMA ATÖLYELERİNDE ÇALIŞAN KIZ ÇOCUKLARININ SOSYO-EKONOMİK SORUNLARINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Ülkemizde önemi son yıllarda önemi hissedilmeye başlanan çocuk işçiliği olgusu günümüzde toplumsal bir sorun olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda çocuk işçiliğini önlemek için ilgili kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, sendikalar, işverenler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları, sorunu çok yönlü olarak ele almakta ve bu konuda sağlıklı verilere ulaşmak için çeşitli araştırmalar yapmaktadırlar. Yapılan bu araştırmalar ışığında yeni modeller üretmeye çalışmaktadırlar (Karabıyık; 2002, 391). Bu bölümde çalışan çocuklar sorununa bir pilot bölge etrafında yapılan yüz yüze görüşmeler neticesinde Sivas ilinde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının yaş, eğitim, çalışma ortamı, sosyal ve ekonomik durumlarına bakılarak ülkemizde çalışan çocukların mevcut durumları ortaya çıkartılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla, Sivas ilinde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının üzerinde yapılan görüşme verileri bu bölümde değerlendirilecektir.

Yapılan araştırmanın daha sağlıklı incelenebilmesi açısından öncelikle araştırmanın yapıldığı Sivas ili ve ildeki halıcılık faaliyetlerine yer verilecektir.

4.1. SİVAS İLİ VE İLDEKİ HALICILIK FAALİYETLERİ

İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Sivas ili yüzölçümü bakımından Türkiye'nin en büyük illeri arasında yer almaktadır. İlin büyük bir kısmı dağlık ve yüksek platolarla çevrilidir. Jeolojik yapısından dolayı maden rezervleri zengindir. Sivas'ta tarım sektörü hakim durumdadır. İlde ekonomik yapı bakımından ağırlıklı olarak tarım, hayvancılık, dokuma, deri, madencilik ve küçük el sanatları hakimdir. Sürekli göç veren il sanayide de pek gelişmemiştir. Bu yüzden gayri safi yurtiçi hasıla rakamları ülke ortalamasının altındadır (Esen; 1999, 5). Sivas'ta sanayi sektöründe 1980 yılından sonra bir canlanma ve gelişme görülmeye başlanmış ancak bu gelişme kısa bir süre devam ettikten sonra tekrar gerileme sürecine girmiştir. Sivas'ta

sanayileşme sürecinin varmış olduğu aşamalar düşük, ekonomik ve toplumsal gelişme gerekli olan düzeyin altındadır. (Çetintaş; 1999, 73).

Sivas'ta demir, krom, kurşun, çinko, bakır, selestit, aspest, talt, mermer, jips, kireç tozu, tuz, linyit ve sıcak su gibi çeşitli maden ve hammadde kaynakları vardır. Bu maden ve hammadde kaynaklarının belirli bir kısmı yaygın ve yoğun olarak üretilmektedir. Diğer kısım için ise yeni kaynak yatırım alanları söz konusudur (Demirci/Yüksek; 1999, 102). Karasal iklimin hüküm sürdüğü ilde, doğal bitki örtüsü genelde step görünümü taşır. Bu yüzden ekime elverişli alanlar sınırlı olduğu için, başlıca gelir kaynağını hayvancılık oluşturmaktadır. Ancak son yıllarda hayvancılıkta da gerileme gözlenmektedir. Sivas ilinde görülen başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, arpa, çavdar, patates, nohut, mercimek ve yulaftır (Sivas Valiliği; 2002, 3).

Sivas ilinin nüfusu 2000 Nüfus sayımı sonuçlarına göre, toplam 752 bin kişidir. Bunun 250.307 kişisi Sivas Merkez, 419.897 kişisi kent merkezlerinde, 332.931 kişisi ise köylerde yaşamaktadır (DİE; 2000, 22'den aktaran Mahiroğulları; 2003, 33).

Sivas'ta yöresel el sanatları da önemli bir yere sahiptir. Bu el sanatları arasında; halıcılık, bıçakçılık, çorapçılık, ve ağızlıkçılık gibi faaliyetleri sayabiliriz. Halıcılık, 11. yüzyıldan itibaren Selçuklularla birlikte Orta Asya'dan Batı'ya kadar getirilen bir el sanatıdır. Sivas halıcılığı Selçuklular döneminden beri süregelen bir geleneğin ürünüdür (Mahiroğulları; 2003, 52). Geçim kaynakları sınırlı fakat halıcılık faaliyetlerine elverişli koşullar gösteren Sivas ili için halıcılık hem işsizliğin önlenmesi hem de sınırlı geçim kaynaklarını destekleyici olması yönünden önem arz edecek bir meslek koludur (Serin; 2001, 123).

Geleneksel el sanatlarımızdan olan halıcılık ülke açısından toplumsal ve ekonomik bir çok yarar sağlamaktadır. El halısı üreticiliği emek yoğun katma değeri yüksek bir sektör olup, Türkiye üretiminde kırsal kesimin en önemli istihdam alanlarından birini oluşturmaktadır (Gök; 2001, 35). Sivas gibi sınırlı kaynakların bulunduğu ve büyük bir nüfus kesiminin de işsizlik yüzünden göç etmek zorunda olduğu bir ilde halı dokumacılığı yaygın bir şekilde kullanılabilir bir özellik arzemesine ve geçmişte yaygın bir şekilde yapılmasına rağmen son yıllarda her şeyin hızla değiştiği günümüzde geleneksel sanatların kaybolmaya yüz tuttuğu

görülmektedir. Halıcılık da bu sanatlardan biridir, iplik, boya, desen ve birim alandaki düğüm sayısı değişikliği giderek kalitenin yozlaşmasına neden olmakta ve gelişen teknolojik olgular, Geleneksel Türk Sanatlarında hızlı bir gelişim ve değişimi gündeme getirirken, Anadolu'ya özgü desen ve motiflerin kaybolmaya başladığını göstermektedir (Sülün; 2002, 95).

El halısı dokumacılığı Türkiye'de olduğu kadar Sivas'ta da eski cazibesini yitirmeye başladığı günümüzde insanlar halı dokumanın çok uzun ve yorucu olması, ücretinin düşük olması ve alıcısının çok fazla bulunmaması gibi nedenlerden dolayı her geçen gün bu sektörde çalışan sayısı ve atölye sayısı azalmaktadır. Bundan birkaç yıl öncesine kadar Sivas'ta neredeyse her evde bir tezgah ve bir çok atölye bulunurdu, oysa bugün halen Sivas'ta üç adet atölye bulunmaktadır ve evdeki tezgahlar çalıştırılmamaktadır. Şu an Sivas Merkez'de Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'nde Halk Eğitim'e bağlı bir halı atölyesi bulunmaktadır. İnsanlarımız gerçekten çok uzun zaman gerektiren bu yorucu ve zahmetli işe artık çok fazla talep etmemektedirler. Görüşme kapsamına giren bu atölyelerden Ayça Halıcılıkta halen, 12 işçi çalışmaktadır. Bu 12 işçiden, 7'si 18 yaş ve altı, 5'i 19 yaşın üzerindedir. Belediye Halı Atölyesi'nde halen, 11 çalışan işçi bulunmaktadır. Bu 11 işçinin, 4'ü 18 yaş ve altı, 7'si 19 yaş ve üzeridir. Yıldız Köyü'nde çalışan işçi sayısı 16, bunlardan 15'i 18 yaş ve altı, 1'i 19 yaşın üzerindedir.

Görüşme kapsamına giren atölyelerde yapılan yüz yüze görüşmeler sırasında atölyelerden sorumlu hocaların söylediklerine göre; bu atölyelerde çalışmak isteyenlere öncelikle 3 aylık bir deneme sürelerinin olduğu ve bu süre içerisinde kendilerine sadece meslek öğretildiği için ücret almadıkları, 3 ayın sonunda yeterli olduğuna inanılanlara bir tezgah açılarak kendilerine dokudukları kadar ücret verilmektedir. Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışanlara meslek öğretmek ve yapılan işin kalitesini test etmek için her atölyede halı hocaları bulunmaktadır. Bu hocalar çalışanlara öncelikle mesleği öğretmekte ardından yeterince öğrenenlere halı tezgahlarında bireysel olarak dokumalarına izin vermektedirler. Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarıyla yapılan yüz yüze görüşme bulguları aşağıdaki gibidir.

4.2.GÖRÜŞME BULGULARI

Sivas İlinde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının sosyo-ekonomik durumlarının ortaya konulmasına ilişkin yapılan görüşme sonucunda elde edilen bulgular; demografik bulgular, aile bulguları, eğitim bulguları, çalışma ortamıyla ilgili bulgular ve sosyal yaşama ilişkin bulgular olarak ele alınmaktadır. Bu bölümde yüz yüze yapılan görüşme sonucunda elde edilen veriler aşağıdaki şekilde değerlendirilmektedir.

4.2.1. DEMOGRAFİK BULGULAR

Bu bölümde demografik bulgular olarak Sivas'ta halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının yaş, doğum yeri, hayatlarının çoğunu nerede geçirdikleri, kendilerini nereli olarak kabul ettiklerine dair bulgulara yer verilecektir.

Çalışan çocukların yaşlarına ilişkin bulgular; Görüşme kapsamına giren atölyelerde yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda çalışan kız çocuklarının yaşlarına ilişkin bulgular Tablo 12'de yer almaktadır.

Tablo 12: Çalışan Kız Çocuklarının Yaşları (Kent-Köy)

Yaşınız	Kent		Köy	
	Frekans	%	Frekans	%
12 Yaş	-	0	1	10.0
13 Yaş	-	0	2	20.0
14 Yaş	-	0	2	20.0
15 Yaş	-	0	2	20.0
16 Yaş	-	0	2	20.0
17 Yaş	3	30.0	1	10.0
18 Yaş	7	70.0	-	0
Toplam	10	100.0	10	100.0

Anket kapsamına giren atölyelerde yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda çocukların yaşlarına ilişkin verdikleri yanıtlara bakıldığında; Kentte çalışan çocukların 3'ü (%30) 17 yaş, 7'si (%70) 18 yaşındadır. Köydeki çocukların, 1'i (%10) 12 yaş, 2'si (%20) 13 yaş, 2'si (%20) 14 yaş, 2'si (%20) 15 yaş, 2'si (%20) 16

yaş, 1'i (%10) 17 yaşındadır. Kent ve köyde çalışan çocukların yaş oranlarına bakıldığında köydeki çocukları 12 yaş gibi çok küçük yaşlarda halı dokudukları göze çarpmaktadır. Kentte ise çalışan çocukların 17-18 yaşlarında olduğu görülmektedir.

Doğum yerlerine ilişkin bulgular; Görüşme kapsamına giren atölyelerde çalışan kız çocuklarının doğum yerlerine ilişkin vermiş oldukları yanıtlar Tablo 13'de yer almaktadır.

Tablo 13: Doğum Yerleri (Kent- Köy)

Doğum Yerleri	Kent		Köy	
	Frekans	%	Frekans	%
Sivas- Merkez	5	50.0	1	10.0
Gümüşdere	1	10.0	-	-
Demircilik Köyü	1	10.0	-	-
Bozhöyük	1	10.0	-	-
Kangal	1	10.0	-	-
Yıldızeli	1	10.0	-	-
Yıldız Köyü	-	-	9	90.0
Toplam	10	100.0	10	100.0

Görüşme kapsına giren atölyelerde çalışan kız çocuklarının doğum yerlerine bakıldığında; Kent merkezinde çalışan çocukların 5'i (%50) Sivas-Merkez, 1'i (%10) Gümüşdere, 1'i (%10) Yıldızeli, 1'i (%10) Bozhöyük, 1'i Kangal ve 1'i de (%10) Demircilik Köyü doğumludur. Köyde çalışan çocukların ise; 9'u (%90) Yıldız Köyü'nde, 1'i (%10) Sivas-Merkez doğumlu olduğu görülmektedir. Tablo 13'de de görüldüğü gibi kentte yaşayan çocukların yarısının Sivas-Merkez dışında ilçelerden ve köylerden göç ettikleri görülmektedir. Köyde yaşayanların ise çoğunluğunun bu köyde doğdukları görülmektedir.

Hayatlarının çoğunu nerede geçirdiklerine ve kendilerini nereli hissettiklerine ilişkin bulgular; Çocuklara yöneltilen hayatınızın çoğunu nerede geçirdiniz sorusuna verdikleri yanıtlar; Kentte yaşayan çocukların 7'si (%70) Sivas'ta, 1'i (%10) Gümüşdere'de, 1'i (%10) Kangal'da, 1'i (%10) Yıldızeli'nde yanıtını vermiştir. Köyde yaşayan çocukların; 10'u (%100) Yıldız Köyü'nde yanıtını vermiştir. Kendinizi nereli hissediyorsunuz sorusuna; kentte yaşayan çocukların 6'sı

(%60) Sivaslı, 1'i Gümüşdere'li, 1'i (%10) Kangallı, 1'i (%10) Demircilik Köylü yanıtını verirken köyde yaşayan çocukların 10'u (%100) Yıldız Köylüyüm yanıtını vermişlerdir. Görüşme kapsamına giren atölyelerde çalışan çocukların kent ve köyde kendilerini nereli hissettikleri sorusuna verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde bu çocuklarını hepsinin de kendilerini doğdukları yere ait hissettikleri görülmektedir. Yani çoğunluğu kendilerini köylü hissetmektedir.

4.2.2. AİLE VE AİLENİN EKONOMİK DÜZEYİNE İLİŞKİN BULGULAR

Bu bölümde çocuklara aileleriyle ilgili sorular sorularak ailelerin ekonomik düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Aile yapıları, ailede kimlerin çalıştığı, ailenin diğer üyelerinin eğitim durumları, ailenin geliri ve aile yaşantısında çocuğun kendini aileye yakın hissedip hissetmediğini ortaya çıkarmak için sorulan sorular verdikleri yanıtlar bu bölümde yer almaktadır.

Kaç kardeş olduklarına ilişkin bulgular; Görüşme kapsamına giren atölyelerde çalışan kız çocuklarına yöneltilen, “Kaç kardeşsiniz?” sorusuna verdikleri yanıtlar, Tablo 14’de gösterilmektedir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde çoğunun kalabalık ailede yetiştikleri görülmektedir.

Tablo 14: Kaç Kardeşsiniz? (Kent-Köy)

Kaç Kardeşsiniz	Kent		Köy	
	Frekans	%	Frekans	%
3 Kardeş	-	-	1	10.0
4 Kardeş	4	40.0	-	-
5 Kardeş	2	20.0	-	-
6 Kardeş	1	10.0	3	30.0
7 Kardeş	2	20.0	2	20.0
8 Kardeş	1	10.0	3	30.0
11 Kardeş	-	-	1	10.0
Toplam	10	100.0	10	100.0

Kentte yaşayan çocukların kardeş sayıları; 4’ü (%40) 4 kardeş, 2’si (%20) 5 kardeş, 1’i (%10) 6 kardeş, 2’si (%20) 7 kardeş, 1’i (%10) 8 kardeş oldukları

görülmektedir. Köyde yaşayan çocukların 1'i (%10) 3 kardeş, 3'ü (%30) 6 kardeş, 2'si (%20) 7 kardeş, 3'ü (%30) 8 kardeş, 1'i (%10) 11 kardeş oldukları görülmektedir. Bu da göstermektedir ki köyde yaşayan çocukların kardeş sayıları kentte yaşayanlardan sayıca daha fazladır. Köyde 11 kardeş gibi çok fazla çocuk sayısına sahip olan aileler varken kente en fazla 8 kardeş olan tek bir çocuk bulunmaktadır. Köydeki diğer çocukların da çoğunluğunun 6-7-8 kardeş olduğu dikkati çekmektedir.

Ebeveynlerinin mesleklerine ilişkin bulgular; Sivas Merkez ve Yıldız Köyü'nde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının ebeveynlerinin mesleklerine ilişkin verdikleri yanıtlar incelendiğinde; kentte yaşayan çocukların 9'unun (%90) anne evhanımı, 1'inin (%10) ise annesi muşamba fabrikasında çalışmaktadır. Kentte yaşayan çocukların baba mesleklerine bakıldığında; 2'si (%20) işçi emeklisi ve şuan çalışmıyor, 2'si (%20) belli bir işi yok çalışmıyor, 3'ü (%30) kahvede çaycılık yapıyor, 1'i (%10) inşaat işçisi, 1'i (%10) sanayide işçi olarak çalışıyor, 1'i (%10) su kanalında işçi olarak çalışıyor yanıtını vermiştir. Bu da göstermektedir ki kentte yaşayan çocukların büyük bir çoğunluğunun babası işçi olarak çalışmakta ya da işçi emeklisidir. Ayrıca 2 çocuğun babasının hiçbir işinin olmaması da dikkat çekicidir. Köyde yaşayan çocukların 10'unun (%100) annesi evhanımı, baba meslekleri ise 8'i (%80) çiftçi ama şuan çalışmıyor, 1'i (%10) bekçi, 1'i (%10) vefat etmiştir. Köyde yaşayan çocukların büyük çoğunluğunun babalarının çiftçi olduğu fakat çalışmadıklarını belirtmektedirler. Köydeki çocukların babalarının çalışmadıkları çiftçilik bile yapmadıkları görülmektedir. Çocukların belirttiklerine göre babaları iki yılda bir tarlayı ekip aldıkları ürün bitene kadar tekrar ekmezlermiş.

Aile reisinin aylık geliri, evde kaç kişi çalıştığı ve tüm ailenin ortalama aylık gelirine ilişkin bulgular; Görüşme kapsamına giren atölyelerde çalışan kız çocuklarının aile reislerinin aylık gelirlerine ilişkin sorulan soruya verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde; kentte yaşayan çocukların aile reislerinin; 1'i (%10) 80-100 milyon arası, 2'si (%20) 200 milyon, 2'si (%20) 250 milyon, 2'si (%20) 250 milyon, 2'si (%20) 300 milyon, 2'si (%20) 350 milyon, 1'i (%10) 400 milyon aldığını belirtmiştir. Köyde yaşayan çocukların aile reislerinin aylık gelirlerine ilişkin verdikleri yanıtlar; 3'ü (%30) çocuk bilmiyorum babam çalışmıyor bizim eve pek para girmez, 3'ü (%30) belirli bir geliri yok, 2'si (%20) babam para getirmiyor, 1'i

(%10) babam bekçi ona aylık olarak buğday verirler pek para almaz, 1'i (%10) de babasının vefat ettiğini ve hiçbir gelir getiren güvencesinin olmadığını belirtmiştir. Köyde yaşayan çocukların verdikleri yanıtlar incelendiğinde çocukların babalarının çalışmadıkları ve evlerine düzenli bir gelirin girmediği dikkati çekmektedir. Kentte ise çocukların babalarının çoğunun asgari ücretin altında çalıştıkları görülmektedir. Bu da göstermektedir ki görüşme kapsamına giren çocukların aile reislerinin ailelerini geçindirecek yeterli gelire sahip olmadıkları dikkati çekmektedir.

Kentte ve köyde yaşayan çocuklarının babalarının aylık düzenli ve yeterli bir gelirleri olmadığı görüldükten sonra çalışan kız çocuklarına ailelerinde kendilerinde başka kimlerin çalıştıkları sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; kentte yaşayan çocukların; 3'ü (%30) ben ve babam, 2'si (%20) ben, babam ve ablam, 1'i (%10) ben ve ağabeyim, 1'i (%10) ben, kardeşim, babam ve ağabeyim, 1'i (%10) ben ve annem, 1'i (%10) 5 kardeş hepimiz çalışıyoruz annem ve babam çalışmıyor, 1'i (%10) ben, babam ve ağabeyim çalışıyor, yanıtını vermişlerdir. Köyde yaşayan çocukların ailelerinde kaç kişinin çalıştığına ilişkin verdikleri yanıtlar; 3'ü (%30) yalnızca ben, 1'i (%10) ben ve ablam ikimizde bu atölyede çalışıyoruz, 1'i (%10) ben ve iki ağabeyim ve babam çalışıyoruz, 3'ü (%30) ben ve ağabeyim, 2'si (%20) ben ve kardeşim o da burada çalışıyor, yanıtını vermişlerdir. Burada çocukların ailelerinin diğer üyelerinin yaptıkları işlere bakıldığında ağabeylerinin inşaat işçisi, konfeksiyon işçisi, çobanlık, gibi işler yaptıklarını, diğer kız kardeşlerin ise çoğunlukla aynı işyerinde çalıştıkları görülmektedir. Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının babalarının aylık ücretlerinin çok düşük olması ailenin diğer fertlerinin de çalışmasını mecbur kılmaktadır. Bu da göstermektedir ki özellikle kentte yaşayan kız çocuklarının çalışma hayatına katılmalarının temel nedeni, aile bütçesine katkı sağlamak zorunda oldukları için çalıştırıldıkları gerçeğidir.

Kentte ve köyde yaşayan ve halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına, tüm ailenizin ortalama aylık geliri sorusuna verdikleri cevaplar; kentte yaşayan çocuklardan, 1'i (%10) 150 milyon, 1'i (%10) 200 milyon, 1'i (%10) 350 milyon, 1'i (%10) 400 milyon, 1'i (%10) 450 milyon, 2'si (%20) 500 milyon, 1'i (%10) 550 milyon, 1'i (%10) 600 milyon, 1'i (%10) 1 milyar lira girdiğini belirtmiştir. Köyde yaşayan çocukların, 3'ü (%30) ben paradan anlamam bu yüzden evimize ne kadar

para girdiğini bilmiyorum, 1'i (%10) 25 milyon, 1'i (%10) 30 milyon, 1'i (%10) 50 milyon, 1'i (%10) 70-100 milyon, 2'si (%20) 100 milyon, 1'i (%10) 300-400 milyon arası yanıtını vermişlerdir. Çocukların vermiş oldukları yanıtlar değerlendirildiğinde kentte yaşayan çocukların babalarının gelirlerinin çok düşük olduğu için ailenin diğer üyelerinin de çalışmak zorunda oldukları dikkati çekmektedir. Ayrıca kentte yaşayan çocukların ailelerinde birden çok kişinin çalışmasına rağmen evlerine giren tüm gelirin çok yüksek olmadığı görülmektedir. Köyde yaşayanlar için ise durum daha kötüdür çünkü çoğunluğunun babası çalışmadığı için evlerine sadece bu kız çocuklarının kazandıkları çok az miktarda para girmektedir. Bu da göstermektedir ki köyde yaşayan çocuklar aileleri için gelir getirici önemli bir unsurdur.

Yaşanılan evin kendilerine ait olup olmadığına, kaç odalı olduğuna ve halen evde kaç kişi yaşadığına ilişkin bulgular ; Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının yaşadıkları evin kendilerine ait olup olmadığına ilişkin soruya verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocukların 4'ü (%40) ev bizim kendi evimiz, 6'sı (%60) evimiz kira yanıtını verirken evlerinin kaç odalı olduğuna ilişkin verdikleri yanıtlar; Kentte yaşayan çocukların 5'i (%50) 3 odalı, 2'si (%20) 4 odalı, 2'si (%20) 2 odalı, 1'i (%10) 5 odalı yanıtını vermiştir. Köyde yaşayan çocukların yanıtları incelendiğinde; 10 (%10) çocuk da evin kendilerine ait olduğu yanıtını vermişlerdir. Evlerinin kaç odalı olduğuna dair verdikleri yanıtlar; çocuklardan 4'ü (%40) 2 odalı, 3'ü (%30) 4 odalı, 2'si (%20) 5 odalı, 1'i (%10) 3 odalı, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar incelendiğinde kentte yaşayan çocukların önemli bir çoğunluğunun evlerinin kira olduğu dikkati çekmektedir.

Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına aile yapıları ve halen evde kaç kişi yaşadıklarına ilişkin yöneltilen soruya verdikleri yanıtlar incelendiğinde; kentte yaşayan çocukların 5'i (%50) 6 kişi, 1'i (%10) 4 kişi, 1'i (%10) 8 kişi, 1'i (%10) 9 kişi, 1'i (%10) 10 kişi, 1'i (%10) 11 kişi kaldıklarını belirtirken, köydeki çocukların 3'ü (%30) 5 kişi, 2'si (%20) 8 kişi, 2'si (%20) 9 kişi, 1'i (%10) 7 kişi, 1'i (%10) 12 kişi, 1'i (%10) 20 kişi kaldıklarını belirtmişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlara göre kentte yaşayan çocukların büyük çoğunun anne-baba ve kardeşlerden oluşan çekirdek aile iken, köyde yaşayan çocukların geniş aile olarak yaşamakta oldukları görülmüştür. Köydeki çocuklar 3-4 odalı evlerinde dede,

nine, amca ve amcanın ailesiyle birlikte yaşadıklarını belirtmişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlara göre hem çok kardeş oldukları ve hem de halen evde yaşayan kişi sayısının fazla olduğu görülmektedir.

Ailenin ne zamandan beri Sivas'ta kaldığına ve buraya nereden geldiğine ilişkin bulgular; Görüşme kapsamına giren atölyelerde halı dokuyan kız çocuklarına yöneltilen aileniz ne zamandan beri Sivas'ta kalıyor sorusuna verilen yanıtlar; kentte yaşayan çocukların 2'si (%20) 25 yıldır, 1'i (%10) 20 yıldır, 1'i (%10) 19 yıldır, 1'i (%10) 18 yıldır, 1'i (%10) 16 yıldır, 1'i (%10) 4 yıldır, 1'i (%10) 2 yıldır, 1'i (%10) 1,5 yıldır, 1'i (%10) ise doğma büyüme ailem Sivaslı yanıtını vermişlerdir. Köyde yaşayan çocukların, 9'u (%90) ailelerinin sürekli köyde olduklarını doğma büyüme köylü olduklarını, 1'i (%10) ise 50 yıldır ailesinin Yıldız Köyü'nde kaldıklarını belirtmiştir. Çocukların verdikleri yanıtlar incelendiğinde kentte yaşayan çocukların ailelerinin uzun yıllar önce Sivas'a göç ettikleri, köyde yaşayan çocukların ailelerinin ise biri hariç hepsinin Yıldız Köylü oldukları dikkati çekmektedir.

Kentteki çocuklara yöneltilen, "Sivas'a nereden geldiniz?" ve köydeki çocuklara "Aileniz Yıldız Köyü'ne nereden gelmiş?" sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; kentteki çocuklardan, 5'i (%50) köyden, 2'si (%20) Kangal'dan, 1'i (%10) Tokat'tan, 1'i (%10) Gümüşdere'den, 1'i (%10) biz Sivaslıyız yanıtını vermiş, köyde yaşayan çocukların, 9'u (%90) biz Yıldız Köylüyüz hep buradaydık, 1'i (%10) Yıldızeli'nden geldiklerini belirtmiştir. Çocukların verdikleri bu yanıtlardan da anlaşılacağı gibi kentte yaşayan çocukların yarısının ailesi köyden kente göç etmiş, diğer çocukların aileleri de ilçeden kente göç etmişlerdir, köyde yaşayan çocukların ise 9'unun Yıldız Köylü olduklarını belirtmişlerdir.

Çalışmaya başladığınız andan şu ana kadar ailenizin ekonomik durumunda ne gibi değişiklikler oldu? Sizin çalışmanızın ailenizin ekonomik durumuna katkı sağladığınızı düşünüyor musunuz ? Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen, "Çalışma hayatına başladığınız andan şu ana kadar ailenizin ekonomik durumunda ne gibi değişiklikler oldu?" Sorusuna kentte yaşayan çocuklardan; 4'ü (%40) biraz arttı ama yine de ailemin geliri çok değil, 5'i (%50) pek bir değişiklik olmadı çünkü zaten ailemin geliri az bende çok az alıyorum aldığım da kendi ihtiyaçlarımı karşılıyorum bir kısmını aileme veriyorum bu yüzden pek katkım olmuyor. 1'i (%10) ekonomik durumumuz hep

aynı, yani her zaman kötüydü pek değişmedi yanıtını vermişlerdir. Köyde yaşayan çocukların, 6'sı (%60) evet eve biraz para girdi, biraz katkım oldu, bizim eve pek para girmez ama ben biraz getiriyorum bu yüzden katkım oluyor, 4'ü (%40) pek bir değişiklik olmadı ben çok az alıyorum aldığımın yarısını da kendime çeyiz almak için harcıyorum bu yüzden pek bir katkım olduğunu düşünmüyorum yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlara bakılacak olursa hem köyde yaşayan çocukların hem de kentte yaşayan çocukların aldıkları ücretin az olduğu ve ailelerinin ekonomik durumunda pek bir değişiklik olmadığı dikkati çekmektedir. Ayrıca zaten az olan ailenin ekonomik durumuna çocukların yarısının özellikle köydeki çocukların 6'sının evlerine onlar sayesinde para girdiğini belirtmeleri de oldukça ilgi çekicidir. Köyde yaşayan çocuklar paradan pek anlamadıklarını ve evlerine pek para girmediklerini belirtirken kentte yaşayan çocukların aldıklarının çoğunu kendi ihtiyaçlarına harcadıklarını en azından ailelerine yük olmadıklarını belirtmektedirler.

Çocuklara yöneltilen bir başka soru; "Sizin çalışmanızın ailenizin ekonomik durumuna katkı sağladığını düşünüyor musunuz?" Sorusuna verdiği yanıtlar; kentte yaşayan çocukların, 8'i (%80) benim aileme katkım az da olsa oluyor, en azından onlara yüküm olmuyor, kendi ihtiyaçlarımı karşılıyorum biraz da anneme veriyorum, 2'si (%20) katkısının olmadığını çünkü ücretinin çok az olduğunu ve ancak kendi ihtiyaçlarını karşıladığını belirtmektedir. Köyde yaşayan çocukların, 9'u (%90) evet katkım oluyor, zaten bizim eve pek para girmez ben aldığımın hepsini aileme veriyorum yanıtını verirken, 1'i (%10) hayır pek katkım olduğuna inanmıyorum çünkü çok az alıyorum yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar incelendiğinde kentte yaşayan çocukların da köyde yaşayan çocukların da büyük çoğunluğunun çalışmalarının aile ekonomisine katkı sağladıkları görülmektedir. Ayrıca köyde yaşayan çocukların çalışması sonucunda evlerine para girdiğini belirttikleri dikkat çekmektedir. Köyde yaşayan çocukların babalarının çalışmaması ve eve para getiren başka bir gelirlerinin olmaması çocukların bu atölyelerde çalışmalarını zorunlu kılmaktadır.

Ailede lise veya üniversiteye devam eden ya da mezun olan kişilerin bulunup bulunmamasına ilişkin bulgular; Kent ve köyde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen, "Ailenizde lise veya üniversiteye devam eden ya da

mezun olan var mı?” sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocukların, 5’i (% 50) yok hepimiz ilkokul mezunuyuz, 1’i (%10) sadece ağabeyimin eşi yengem lise mezunu diğer hepimiz ilkokul mezunuyuz, 1’i (%10) kardeşim liseye devam ediyor, 1’i (%10) 1 kardeşim liseye diğer 3 kardeşim ilköğretime devam ediyor, 1’i (%10) kardeşim lise 1’den terk diğerleri de ortaokul terk okuyan şuan da yok, 1’i (%10) sadece ablam üniversiteye hazırlanıyor, burada çocukların verdikleri ilginç bir yanıtta 2 çocuğun annesinin okuma yazma bilmediğini belirtmesidir. Köyde yaşayan çocukların, 10’u (%100) yok hiç liseye giden olmadığını belirtmişlerdir. Yıldız Köyü’nde genellikle ilköğretime kadar okula gönderilmiş ve lise mezunu sayısı köy genelinde çok azmış üniversiteye giden de çoğunlukla köy genelinde bir veya iki kişiymiş. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde; hem kentte hem de köyde çocukların ailelerinin büyük çoğunluğunun ilkokul mezunu olduğu dikkati çekicidir.

Ailenizin size karşı olan tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Ailenizin içindeki yaşamınızı belirleyen kurallara uyar mısınız? Ailenizin sizin en doğruyu yapacağınıza, düşüneceğinize ve karar vereceğinize güvendiğine inanıyor musunuz? Görüşme yapılan halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; “Ailenizin size karşı olan tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?” Sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; kentte yaşayan çocukların, 9’u (%90) genelde iyi davranıyorlar, ama çalışmamı destekliyorlar, aslında onların zoruyla çalışıyorum, tek amacım aileme katkı sağlamak, bana kızmıyorlar, pek bana ses çıkarmazlar bazen benim görüşümü alırlar ama ben ne bilirim ki, kız olduğum için beni pek aile meselelerine karıştırmazlar, beni hiç dövmezler gibi yanıtları verirken 1’i (%10) hiç bilmiyorum ailemin bana nasıl davrandığını hiç düşünmedim yanıtını vermiştir. Köyde yaşayan çocukların, 9’u (%90) pek iyi değil evde baskı var, onlar ne derse ben onu yaparım ben bir şey bilmem, onların sözünden çımam, söz hakkım yok, ailem ne derse o olur, 1’i (%10) biraz iyi ama kalabalık bir aile olduğumuz için pek fazla değerimde yok, kız çocuğuyum ya o yüzden bana pek değer vermezler, yanıtını vermişlerdir. Kentte ve köydeki çocukların verdikleri yanıtlar ışığında her iki kesimde yaşayan çocukların da kız çocuğu oldukları için değer verilmediğini ayrıca ailelerinin her şeye karar verdiğini kendilerinin bir şey bilmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca köydeki çocukların baskıdan yakındıkları dikkat çekmektedir.

Sivas-Merkez ve Yıldız köyü'nde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; “Ailenizin içindeki yaşamınızı belirleyen kurallara genellikle uyar mısınız?” Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocuklardan, 5’i (%50) genellikle uyarım, uymak zorundayım başka yolu yok, 1’i (%10) uymam, pek uymam, ben çoğunlukla işte olduğum için ama zaten bizim evde pek kural da yoktur, 2’si (%20) uyarım, isteyerek uyarım, evdeki herkes uyduğu için ben de uyarım, baskı ile değil uymam gerektiği için uyarım, 1’i (%10) uyarım ama özgür bırakılmayı tercih ederdim bu yüzden mecburen uyarım, fikirlerime saygı ve sevgi isterdim, 1’i (%10) bazen uyarım çünkü evde kuralları ağabeyim koyar onun sözü geçer, bende bu yüzden uymak istemem, babamın koyduğu kurallar olsaydı uyardım ama babam çok pasif evde ağabeyimin sözü geçer. Köyde yaşayan çocukların, 6’sı (%60) uyarım mecburen uymak zorunda olduğum için uyarı, 3’ü (%30) uyarım çünkü ailede herkes uyduğu için ben de uyarım, 1’i (%10) uyarım aile kurallarına saygılıyım yanıtını vermiştir.

Çocuklara yöneltilen bir başka soru; “Ailenizin sizin en doğruyu yapacağınıza, düşüneceğinize ve karar vereceğinize güvendiğine inanıyor musunuz?” Sorusuna verdiği yanıtlar; kentte yaşayan çocukların, 4’ü (%40) inanıyorum ama bizim ailede babamın sözü geçer ve biz uyarız, 1’i (%10) inanıyorum, çünkü benim evlilik kararım verildiğinde görücü usulü nişanlandım ama babam bana da sordu ister misin dedi ben evet deyince verdiler, 1’i (%10) ailem bana güvenir ama kararlarımın arkasında değiller, kararları onlar verirler benim kararlarıma güvenmezler, 4’ü (%40) hayır inanmıyorum gerçi aslında ailem bana belki güveniyordur ama dışarıya güvenmezler bu yüzden onlar ne derse o olur, yanıtını vermişlerdir. Köyde yaşayan çocukların, 1’i (%10) bilmiyorum ben bu konuda hiç düşünmedim bir şey bilmem, 2’si (%20) onlar belki güvenirler ama ben kendime güvenmiyorum, ben bir şey bilmem, 1’i (%10) güveniyorlar ama bana pek düşünme fırsatı vermezler, onlar benim adıma karar verirler ben uyarım, 1’i (%10) ben istesem belki güvenirler ama ben kendi başıma bir şey yapmaya cesaret edemem, korkarım, ailem benim adıma düşünür, 1’i (%10) inanıyor ve güveniyorlar diyemem, beni pek kararlara katmazlar, benim yerime onlar karar verirler, 1’i (%10) ailem genellikle benim arkamda ama ben kararları onlara bırakıyorum, onlar en iyisini bilirler, 1’i (%10) belki güveniyorlardır ama bana hiç izin vermezler, 1’i (%10) ailem iyi ama bana her

konuda güvenmezler kararı onlar verir, ben uyarım, pek söz hakkım yoktur, 1'i (%10) inanmıyorum, güvenseler de bana hiçbir konuda izin vermezler ama yine de ne yapabilirim ki ben bir şey bilmem zaten, yanıtını vermiştir. Çocukların verdikleri yanıtlardan da anlaşılacağı gibi kent ve köyde yaşayan bütün çocukların kendi kararlarını verebilecek cesaretleri yoktur ve çoğunlukla aileleri ne derse onu yapmaktadırlar. Bu da göstermektedir ki bu çocuklar kız olmaları ve aile içinde kararlara katılmamaları nedeniyle son derece güvensizdirler ve ailelerinin tüm kararlarının doğru olduğunu düşünmektedirler. Çocukların çoğu kendilerinin hiçbir şey bilmediğini bu yüzden de ailelerinin doğruyu bildiğine inanmaktadırlar.

Anne ve babanızın birbirleriyle olan ilişkileri nasıldır? Anne baba olsaydınız kendi anne babanız gibi olmak ister miydiniz? Görüşme kapsamına giren atölyelerdeki kız çocuklarına yöneltilen anne ve babanızın birbirleriyle olan ilişkileri nasıldır? Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocukların 6'sı (%60) genelde iyidir, ama annem hep susar, babam onu konuşturamaz pek, yinede birbirlerini pek kırmazlar, sadece ekonomik sıkıntı yüzünden bazen tartışırılar maddi durumumuz biraz iyi olsaydı tartışmazlardı, 1'i (%10) iyi değil pek anlaşıyorlar, bazen birbirlerine giriyorlar ben ayırıyorum, babam çok içiyor ve içki şişelerini anneme fırlatıyor annem babamdan çok çekiyor, 1'i (%10) araları iyi değil, babam alkol kullanıyor, annem de buna çok karşı çıkıyor, babam evde hiç kurallara uymaz, 1'i (%10) babam biraz geçimsizdir, anneme iyi davranmıyor, annem çok iyidir o ne kadar iyi olursa olsun babam kızacak bir şey mutlaka bulur, 1'i (%10) annemle babamın arası pek parlak değil, geçim sıkıntısı bazen kavga ediyorlar, ama yine de annem babama çok iyi davranır. Köyde yaşayan çocuklardan 9'u (%90) genellikle iyi anlaşırılar, tartışmazlar, uyumlular, annem babamın her dediğini yapar, 1'i (%10) babamın isteği olduğu sürece iyiler annem hep susar bu yüzden iyi sayılır araları yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlardan da anlaşılacağı gibi köyde yaşayan çocukların aileleri çoğunlukla iyi anlaşmaktalar ve pek tartışmamaktalar ancak çoğunlukla kadınların uyumlu ve sessiz oldukları dikkati çekmektedir. Oysa kentte yaşayan çocukların aileleri çoğunlukla iyi anlaşmamaktadırlar ve kadınların sessiz olmasına ve kabullenmesine rağmen ekonomik sıkıntı yüzünden çoğunlukla tartışıkları görülmektedir.

Çocuklara yöneltilen bir başka soru da; “Anne-baba olsaydınız kendi anne babanız gibi bir anne-baba olur muydunuz?” Sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; kentte yaşayan çocukların, 5’i (%50) hayır istemezdim, babamın hiçbir yönünü sevmem babam aşırı disiplinlidir, ancak annem gibi bir anne olmak isterdim annem çok sabırlıdır, 4’ü (%40) aslında isterdim, başka aileleri bilmiyorum en azından annem babam bana destek oluyor, ikisinin de fazla bir baskısı yok, annem çok sabırlı, iyimser beni anlar, babam iyidir o da hep anlayışlıdır, 1’i (%10) ikisinden de örnek aldığım davranışlar oluyor, beğenmediğim yönleri de oluyor. Ben anne olunca çocuklarıma dinimi aşıladım, yanıtını vermişlerdir. Köyde yaşayan çocukların, 10’u (%100) evet isterdim ben sadece anne ve babamı bilirim başka aileleri bilmem, annem babam bana örnek olurlar, ikisinin de kötü bir şeylerini görmedim evlenince onlar gibi bir evliliğim olur, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlara göre kentte yaşayan çocukların yarısı kendi anne babası gibi bir anne olmak istememekte iken köyde yaşayan çocukların hepsi de kendi anne babası gibi olmak istediklerini ve başka aileleri bilmediklerini belirterek onları kendilerine örnek aldıklarını belirtmişlerdir.

Kendinizi aile hayatınıza uyum sağlamış, onlarla bütünleşmiş olarak görüyor musunuz? Halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen, “Kendinizi aile hayatınıza uyum sağlamış, onlarla bütünleşmiş olarak görüyor musunuz?” Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocukların, 8’i (%80) evet ailemiz birbirine bağlıdır, hem başka kimimiz var ki, beni ailemden başka kim kabul eder ki, hepimiz birbirimizin arkasındayız, 1’i (%10) bazen kendimi yabancı hissediyorum ve evden kurtulmak istiyorum, 1’i (%10) para kazandığım için kendime güveniyorum, çünkü para kazanıyorum bu yüzden ailem de bana güveniyor, eve katkım var ya kabulleniyorlar. Köyde yaşayan çocukların, 6’sı (%60) evet benim bu dünyada sadece ailem vardır, ben aileme bağılıyım ama evde onların sözü geçer, 2’si (%20) düşünüyorum ama ben yakında evleneceğim ve ayrılacağım, 1’i (%10) düşünmek zorundayım başka ne yapabilirim ki başka kimim var ki dünyada şimdi annemlerle birlikteyim ama evlenince de kocamın ailesine ait olacağım, 1’i (%10) hayır inanmıyorum evde anne ve babamın sözü geçer ben de evleneceğim diye kendimi buraya ait hissetmiyorum, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde kentteki çocukların 8’inin ailesiyle bütünleşmiş oldukları

görülürken köyde yaşayan çocukların aileleriyle yeterince bütünleşmedikleri ve evlenince bu aileden ayrılacakları için kendilerini ailelerine ait hissetmediklerini belirtmişlerdir.

Sosyal ve ekonomik yönden gelecekteki yaşama düzeyinizin ailenizin şu andaki durumundan daha yüksek mi, daha düşük mü olacağını düşünüyorsunuz? Kentte ve köyde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen, “Sosyal ve ekonomik yönden gelecekteki yaşama düzeyinizin ailenizin şu andaki durumundan daha yüksek mi, daha düşük mü olacağını düşünüyorsunuz?” Sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; kentte yaşayan çocukların, 4’ü (%40) gelecekteki durumumuz pek değişmez, gelecekte çok ümitli değilim, aynı olur herhalde, 1’i (%10) hayır sanmıyorum yani pek yükselmez, aynen böyle kalırız biz ne uzar ne de kısalırız, 1’i (%10) bilmiyorum inşallah iyi olur, gelecekte çalışmayı isterdim ama nişanlım izin vermiyor, yani durumum pek değişeceğini sanmıyorum, nişanlımın ailesi de çok iyi durumda değil, 1’i (%10) gelecekteki ekonomik durumumun şimdikinden iyi olacağına inanıyorum, ben çalışıyorum ve kendime güveniyorum inşallah iyi bir hayatım olur, 1’i (%10) gelecekte durumumuz daha iyi olur herhalde çünkü ağabeylerim lise mezunu onlar iyi bir işe girecekler ve bize bakacaklar, 1’i (%10) ben ne kadar çok çalışırsam çalışayım pek bir şey değişmeyecek, belki biraz düzelir o kadar, 1’i (%10) geleceğimin iyi ya da kötü olacağına dair bir görüşüm yok elimden geleni yapıyorum ama pek değişeceğini sanmıyorum, yanıtını verirken, köyde yaşayan çocukların, 9’u (%90) bilmiyorum, ben ne bilirim ki, pek beklentim yok, bu evleneceğim kişinin ailesinin durumuna bağlı, bizim köyde kızları evlendikten sonra çalıştırmazlar, ben de evlenince çalışamayacağım, 1’i (%10) iyi olacak, evlenince bu işi bırakacağım, kocamın ailesinin durumuna bağlı, onların durumu iyi olursa benim durumum da iyi olur, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar incelendiğinde kentte yaşayan çocukların yarısına yakını gelecekte pek umutlu olmadığını belirtirken köyde yaşayan çocukların 8’inin gelecekle ilgili hiçbir beklentilerinin olmadığını ve hiçbir şey bilmediklerini belirtirken köylerinde kızların evlendikten sonra çalıştırılmadıklarını ve bu yüzden de evlenecekleri kişinin durumuna göre değişeceğini belirtmektedirler.

Yaptığınız işe ailenizin tutumu nedir? Sivas-Merkez ve Yıldız Köyü'nde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; "Yaptığınız işe ailenizin tutumu nedir?" Sorunsa verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocukların, 3'ü (%30) bir şey demiyorlar, çoğunlukla çalışmamı onlar istiyor ve destekliyor, eve para getiriyorum ya, katkımla oluyor, 1'i (%10) pek iyi bakmıyorlar, çalışmamı istiyorlar ama burada değil burada çalışmayı seviyorum ama ailem beni sevdiğim bu yerde çalıştırmak istemiyor, onlara daha fazla para kazandıracak bir işte çalışmamı istiyorlar, 1'i (%10) ailem beni destekliyor, onlar çalışmamı benden daha fazla istiyorlar maddi olarak katkımla oluyor hem de mesleği öğreniyorum, 1'i (%10) aslında çalışmamı istemiyorlar ama Çıraklık Eğitimi'ne devam ettiğim için izin veriyorlar, okulu bitirince halı hocası olacağım diye izin veriyorlar, 1'i (%10) az ücret aldığım için kızıyorlar, çalışmamı istiyorlar ama az ücret aldığım için burada çalışma diyorlar daha fazla ücret alacağım bir işte çalışmamı istiyorlar, 1'i (%10) sadece burada çalışmama izin veriyorlar başka yerde çalışmama izin vermiyorlar burada hep bayanlar var ya ondan, 1'i (%10) ilk başta burada çalışmayı ben çok istedim ailem istememişti ailem biraz tutucu da, şimdi de onlar çalışmamı istiyor eve katkımla oluyor diye çalış diyorlar ama ben çalışmak istemiyorum, 1'i (%10) çalışmamı destekliyorlar benim halı hocası olmamı istiyorlar, bir de sanat öğrenmemi istiyorlar ama buradan az ücret alıyorum durumumuz iyi değil bu yüzden daha iyi bir işte çalışmamı istiyorlar, yanıtını verirken, köyde yaşayan çocukların, 7'si (%70) çalışmamı onlar istiyor, destekliyor, eve para getiriyorum ya onlara maddi olarak katkımla oluyor, 1'i (%10) ilk ben istemiştim onlar istememişti, şimdi onlar istiyor ben istemiyorum, bizim eve para getirdiğin sürece iyi bakıyorlar çalışmama, 1'i (%10) onlar çalışmamı istiyor ve destekliyor ben istemesem de onlara katkımla oluyor, bu yüzden çalışıyorum, 1'i (%10) çalışmamı destekliyorlar onlara faydam oluyor hem de çeyizimi yapıyorum ama evlenince bu işi yapamayacağım bizim burada kızlar evlenince çalıştırılmaz, yanıtını vermişlerdir.

4.2.3.EĞİTİM BULGULARI

Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının eğitim bilgileri olarak, eğitim durumları, hangi düzede bir eğitime devam ettikleri, hem

okuyup, hem çalışmadıklarına ilişkin bilgiler, çalışıyor olmalarının okul başarılarını nasıl etkilediği, çalışıyor olmanıza okul arkadaşlarınız nasıl bakıyor, gibi sorular yöneltilmiştir. Çocukların verdikleri yanıtlar aşağıdaki gibidir.

Eğitim durumu, hangi düzeyde bir okula devam ediyorsunuz?, eğitiminizi bıraktığınız düzey?; Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; “Eğitim durumunuz?” sorusuna verilen yanıtlar; kentte yaşayan çocukların, 8’i (%80) ilkokul mezunuyum, 1’i (%10) ortaokul 1. sınıftan terk, 1’i (%10) ortaokul mezunu olduğunu belirtmiştir. Köyde yaşayan çocukların, 5’i (%50) hiç okula gitmedim okuma yazma bilmiyorum, 1’i (%10) ortaokul 1. sınıf terk, 1’i (%10) ortaokul mezunu, 3’ü (%30) ilkokul mezunuyum yanıtını vermiştir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde kentteki çocukların büyük çoğunluğunun ilkokul mezunu iken, köydeki çocukların yarısının hiç okula gitmedikleri dikkati çekmektedir. Köydeki çocukların yarısı okuma yazma bilmemekte iken ortaokul mezunu sayısı da oldukça azdır.

Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; “Hangi düzeyde bir okula devam ediyorsunuz?” Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocukların, 5’i (%50) ilkokul mezunuyum ve okula devam etmiyorum, Çıraklık Eğitimi’ne de devam etmiyorum, 3’ü (%30) Çıraklık Eğitimi’ne devam ediyorum, 1’i (%10) Açık Öğretime devam ediyorum, 1’i (% 10) lise 1 terk devam etmiyorum yanıtını verirken, köyde yaşayan çocukların, 5’i (%10) hiç okula gitmediğini, 1’i (%10) ortaokul 1’den ayrıldığını, 1’i (%10) ortaokul mezunu ve 3’ü (%30) ilkokul mezunuyum, yanıtını vermişlerdir. Köyde çalışan çocukların hiçbirisinin Çıraklık Eğitimine katılmadıkları görülmektedir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde kentte ve köyde çalışan çocuklardan görüşme yapılan 20 kişiden sadece 3’ünün halen çıraklık eğitime devam etmekte olduklarını diğer çocukların ise mesleki eğitime devam etmedikleri dikkati çekmektedir.

Görüşme kapsamına giren çocuklara yöneltilen; “Eğitiminizi bıraktığınız düzey?” sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocukların, 5’i (%10) ilkokul, 1’i (%10) ortaokul 1’den terk, 1’i (%10) lise 1’den terk, 3’ü (%30) halen Çıraklık Meslek Eğitimi’ne devam etmekteyim, yanıtını vermişlerdir. Köyde çalışan çocukların, 5’i (%50) hiçbir eğitim almadım, 1’i (%10) ortaokul mezunu, 1’i (%10) ortaokul terk, 3’ü (%30) ilkokul mezunu olduklarını belirtmişlerdir.

Hem okuyup hem çalışıyor musunuz? Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; “Hem okuyup hem çalışıyor musunuz?” Sorusuna kent ve köyde çalışan 20 kız çocuğun vermiş olduğu yanırlar; kentte yaşayan çocukların, 6’sı (%60) okumuyorum sadece çalışıyorum, 3’ü (%30) Çıraklık Meslek Eğitime devam ediyorum, 1’i (%10) Açık öğretime devam ediyorum, yanıtını verirken; köyde çalışan çocukların, 10’u (%100) çalışıyorum okumuyorum yanıtını vermişlerdir. Halı atölyelerinde çalışan 20 çocuktan sadece 4’ü (%20) hem okuyup hem çalışmaktadır. Bu yüzden de bundan sonraki 7 soru sadece okula devam eden 4 çocuğa sorulmuştur.

Çalışıyor olmanız okul başarınızı nasıl etkiliyor? Görüşme kapsamına giren çocuklardan eğitimine devam eden ve kentte yaşayan 4 çocuğun “Çalışıyor olmanız okul başarınızı nasıl etkiliyor?” sorusuna verdiği yanırlar; çocukların 1’i (%25) hayır etkilemiyor ben Açık Öğretim’deyim, okula devam etmem gerekmiyor, pek ders çalışmıyorum bu yüzden etkilemiyor, 2’si (%50) okumakla çalışmak etkiliyor ama ben kendi bölümümde eğitim aldığım için çalışırken okuyarak pratiklik kazanıyorum, iyi yönde etkiliyor okumam çalışmamı, 1’i (%25) etkilemiyor derslerim pek önemli değil, şuan bize teorik dersler veriyorlar (Matematik, Fizik, Türkçe) gibi bende bunları pek sevmiyorum bu yüzden de çalışmıyorum yanıtını vermişlerdir.

“Çalışıyor olmanıza okul arkadaşlarınız nasıl bakıyor?” Sorusuna eğitimine devam eden 4 çocuğun verdikleri yanırlar; çocukların 1’i (%25) ben Açık Öğretim’e gidiyorum bu yüzden sadece sınavlara gidiyorum okul arkadaşlarım yok, 3’ü (%75) okul arkadaşlarım da benim gibi hem çalışıp hem okuyorlar bu yüzden de hepimiz birbirimizi anlıyoruz.

“Aileniz okul çalışmalarınızda ya da başarınızda size yardımcı oluyor mu?” Sorusuna eğitimine devam eden 4 çocuğun verdikleri yanırlar; 1’i (%25) okula devam etmeme bir şey demiyorlar ama benim başarılı olacağıma inanmıyorlar, 2’si (%50) çok destekliyorlar benim mesleki eğitim almamı istiyorlar, 1’i (%25) aileme eğer söyleseydim derdimi bana yardımcı olurlardı ama ben pek okulla ilgili şeyleri eve yansıtmam onlarda karışmaz zaten yanıtını vermişlerdir.

“Okulunuzla ilgili görüşmeleri genellikle ailenizde kim yapıyor?” Sorusuna eğitimine devam eden 4 çocuğun verdikleri yanırlar; çocukların 1’i (%25) şu ana

kadar kimse gitmedi, 2'si (%50) annem gidiyor, 1'i (%25) hiç görüşme olmadı yanıtını vermiştir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde 2 çocuğun ailesini okulla ilgili görüşmelere katılmazken 2 çocuğun ise annelerinin katıldıkları dikkati çekmektedir.

Kentte çalışan ve eğitimine devam eden 4 çocuğa sorulan; "Aileniz sizin hangi düzeye kadar eğitim almanızı istiyor?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; çocukların 2'si (%50) eğitim almamı istiyorlar ama mesleğimle ilgili Çıraklık Eğitiminden sonra halı hocası olmamı istiyorlar, bizde Çıraklık Eğitimi'nde 3 sene eğitim veriyorlar ve 3 yıl sonra sınav oluyor kazanırsam hoca olacağım, 1'i (%25) ailem Çıraklık Eğitimi'nden sonra okumamı istemiyor, 1'i (%25) ailem benim üniversite mezunu olmamı isterlerdi ama ben okumayı pek sevmiyorum, pek okulla ilgilenmiyorum, zaten durumumuzda iyi değil okutamazlardı, yanıtını vermişlerdir.

"Evinizde sizin okul çalışmalarınızı engelleyecek olumsuzluklar oluyor mu?" Sorusuna eğitimine devam eden 4 çocuğun; 3'ü (%75) evimizde okul başarımlı etkileyecek bir olumsuzluk yoktur, 1'i (%25) ben pek ders çalışmam yinede genellikle ailem iyi davranıyor pek olumsuzluk yok, sadece arada ufak tefek gürültüler televizyonun sesi açık olunca çalışamıyorum.

"Eğitime devam ediyormaktan memnun musunuz?" Sorusuna eğitime devam eden 4 çocuğun verdiği yanıtlar; çocukların 3'ü (%75) evet memnunum okulu seviyorum, eğitilmiş olmak bir şeyler öğrenmek güzel, 1'i (%25) memnun değilim okulu pek sevmiyorum yanıtını vermiştir.

İmkanınız olsaydı hangi düzeye kadar eğitiminize devam etmek isterdiniz? Sivas Merkez ve Yıldız Köyü'nde çalışan 20 kız çocuğuna yöneltilen "İmkanınız olsaydı hangi düzeye kadar eğitim almak isterdiniz?" Sorusuna kentte ve köyde çalışan çocukların verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocukların, 6'sı (%60) iyi bir meslek sahibi olana kadar yani üniversite bitene kadar devam etmek isterdim, 1'i (%10) ben normal eğitimi sevmiyorum, okumayı istemezdim, kendi kendime öğrenmeyi seviyorum, 1'i (%10) belki liseye kadar devam ederdim ama ben okula devam etmek istemezdim çünkü dersleri sevmiyorum, 1'i (%10) ben polis okuluna gitmek isterdim sonrada babamı hapse atardım, babam anneme çok acı çektiriyor ve içiyor onu sevmiyorum, 1'i (%10) ilkokul 5 daha fazla okumak istemezdim, ben okulu sevmezdim, okuldayken derslerimi hep annem yapardı, 1'i (%10) ben eğitim

almak istemezim, okulu sevmiyorum, isteseydim ailem beni okula gönderirdi ama ben okulu sevmiyorum, köyde çalışan çocukların, 8'i (%80) iyi bir meslek sahibi olana kadar en son okula kadar üniversiteyi bitirmek isterdim, 1'i (%10) ortaokula kadar okumak isterdim daha sonra da Kur'an Kursu'na gitmek isterdim, 1'i (%10) köyümüzde üniversite olsaydı bende okumak isterdim ailem beni dışarı göndermez, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar incelendiğinde kentte yaşayan çocukların 6'sı (%60) üniversiteyi bitirmeyi düşünürken köydeki çocukların 8'i (%10) üniversite mezunu olmak istemiştir. Bu da göstermektedir ki köydeki çocuklar kentteki çocuklardan daha fazla eğitim almak istemektedirler. Ayrıca kentteki çocukların 3'ü okulu sevmediğini belirtirken köydeki çocukların hepsi eğitimi sevdiklerini devam etmek istediklerini belirtmişlerdir. Bu da göstermektedir ki köyde okuma yazma dahi bilmeyen bu çocuklar gerçekten eğitim almak istedikleri halde hak ettikleri eğitimi alamamaktadırlar.

Sizin görüşünüze göre insanlar daha çok niçin eğitim almak isterler?

Kentte ve köyde çalışan çocuklara yöneltilen; "Sizin görüşünüze göre insanlar daha çok niçin eğitim almak isterler?" Sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; kente yaşayan çocukların, 1'i (%10) hiç bir cevabım yok, bilmiyorum herkesin kendi tercihi, 1'i (%10) daha iyi bir meslek sahibi olmak için daha iyi bir yaşam için, ayakta durabilmek için eğitim almak isterler, 1'i (%10) bilgili bir insan olmak için toplumumuz okuyan insanlara daha bir başka gözle bakıyor değer veriyorlar mesela cahil insanlar çabuk kandırılır ama okumuş insanı kimse kandıramaz, 5'i (%50) bilgili olmak, ezilmemek, güven duymak ve iyi bir meslek sahibi olmak için, 1'i (%10) belki gelecekleri iyi olur diye isterler ama gerçi böyle giderse okuyanlarda işsiz kalacaklar, 1'i (%10) eğitilmiş insanlar daha anlayışlı, daha kültürlü, eğitimlikler daha iyi işlerde çalışıyorlar, ilkökul mezununu kimse adam yerine koymuyor, yanıtını verirken, köyde yaşayan çocukların, 5'i (%50) iyi bir meslek sahibi olmak, hayatlarını kazanmak için, 1'i (%10) evlenince insanın hayatı kararıyor burada da hep erken evleniyorlar, ama okuyunca hayat daha güzel olur, daha iyi değer kazanır okuyanlar, 1'i (%10) okumak çok güzel okuyan insan her şeyi bilmek ister cahil kalmaz, 1'i (%10) okuma yazma bilmeyen insan dışarı çıkınca rahatsız olur, tek başına bir yere gidemez oysa okuyanlara herkes saygı duyar okuyunca her şey daha güzel olur, 1'i (%10) bizim köyde en çok liseye kadar okutuluyor ama ben okula

gitmedim ya okulun ne faydası olduğunu bilmiyorum, 1'i (%10) o insanların kendi bilecekleri iş, okumak güzel ama durumları yoksa okuyamazlar, maddiyat yoksa benim gibi okuyamazlar, yanıtını vermişlerdir.

Mesleğinizle ilgili bir eğitim mi yoksa normal bir eğitim mi almak isterdiniz? Sivas Merkez ve Yıldız Köyü'nde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; "Mesleğinizle ilgili bir eğitim mi yoksa normal bir eğitim mi almak isterdiniz?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocukların, 3'ü (%30) mesleğimle ilgili bir eğitim almak isterdim, 1'i (%10) hem mesleğimle ilgili bir eğitim hem de normal bir eğitim ikisini de isterdim, 1'i (%10) normal bir eğitim alabilirdim ama ben eğitimi sevmiyorum okulu sevmiyorum, 1'i (%10) ben eğitim almak isterdim normal ya da mesleki eğitim fark etmez eğitimin herkese faydası vardır, ne tür bir eğitim olduğu önemli değil keşke alabilseydim, 3'ü (%30) normal bir eğitim almak isterdim okumayı isterim, 1'i (%10) ben normal bir eğitim isterdim çünkü mesleğimi sevmiyorum bu mesleğin eğitimini almak istemezdim, yanıtını verirken, köyde yaşayan çocukların, 6'sı (%60) ben normal bir eğitim almak isterdim ben okumak isterdim, 2'si (%20) mesleğimle ilgili bir eğitim almak isterdim, 1'i (%10) ben annemin babamın yapmamı istediği işi yapardım ben ne bileyim ne yapacağımı bilmiyorum, 1'i (%10) bizim köyde mesleğimle ilgili bir eğitim almak isterdim, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde kentte yaşayan çocukların 3'ü (%30) normal bir eğitim almak isterken, köyde yaşayan çocukların 6'sı (%60) normal bir eğitim almak istediklerini belirttikleri için, köydeki çocukların normal eğitime daha istekli oldukları görülmektedir. Ayrıca kentteki bazı çocukların eğitimi sevmedikleri ve eğitim almak istemediklerini belirtmeleri de dikkat çekicidir.

Tercih etme şansınız olsaydı eğitimi mi, çalışmayı mı seçerdiniz? Sivas Merkez ve Yıldız Köyü'nde çalışan çocuklara yöneltilen; "Tercih etme şansınız olsaydı eğitimi mi, çalışmayı mı seçerdiniz?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentteki çocukların, 4'ü (%40) eğitimi seçerdim, şimdi okula gitmediğim için pişmanım, 4'ü (%40) çalışmayı seçerdim, okulu sevmiyorum, çalışmak güzel, 2'si (%20) her ikisini de seçerdim yani hem çalışıp aileme katkı sağlamak hem de okuyup kendimi geliştirmek isterdim, yanıtını verirken, köydeki çocukların, 8'i (%80) okumayı seçerdim, seçme şansım olsaydı okurdum, eğitim almayı çok isterdim, 2'si (%20)

çalışmayı seçerdim çünkü çalışmam gerek para kazanmam lazım, yanıtını vermişlerdir. Çocukların cevapları değerlendirildiğinde kentteki çocukların 4'ü (%40), köydeki çocukların 8'i (%80) eğitimi seçmektedir. Bu da göstermektedir ki köydeki çocukların büyük çoğunluğu eğitim almak isteyip de alamıyorlardır. Oysa kentteki çocukların 4'ü (%40) okulu sevmediklerini ve çalışmayı tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Kentteki çocukların eğitimi tercih etmemeleri oldukça ilgi çekicidir. Ayrıca kentteki çocuklarında köydeki çocukların da 2'si çalışmayı da eğitimi de seçeceklerini belirtmektedirler eğitimi istediklerini ancak maddi zorluklar nedeniyle çalışmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir.

Sizce çocuklar çalışmalı mı, yoksa okula mı devam etmeliler? Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen, “Sizce çocuklar çalışmalı mı, yoksa okula mı devam etmeliler?” Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 9'u (%90) okumalılar, öğrenmeliler, sonra da bu öğrendiklerini uygulamalılar, eğitimsiz olmaz, özellikle kızlar okumalı, çünkü onlar okumazsa aile içinde değerleri olmaz, 1'i (%10) gerçekte okumak isteyen okumalı ama okumanın değerini bilmiyorsa çalışmalı ki, çalışmanın zorluğunu görsünler, okumak güzel ama değerini bilenler okumalı, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 9'u (%90) okumalılar, okuyup hayatlarını ve ailelerini kurtarmalılar, 1'i (%10) bazıları okuldan kaçıyorlar ya onlar çalışmalı ki okulun değerini çalışmanın zorluğunu anlasınlar, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar incelendiğinde kent ve köydeki çocukların hepsinin çoğunlukla çocukların okuması gerektiğini düşündükleri görülmektedir.

4.2.4. ÇALIŞMA ORTAMIYLA İLGİLİ BULGULAR

Sivas Merkez ve Yıldız Köyü'nde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarıyla yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda çocukların çalışma ortamlarıyla ilgili olarak yöneltilen; kaç yaşından beri çalıştıkları, yaptıkları iş, çalışma ortamında karşılaştıkları sorunlar, sigortalılık durumları, yıllık ücretli izinler, aldıkları ücretin miktarı ve türü, işyerinin işçi sağlığı ve güvenliği açısından uygun olup olmadığı gibi sorular yöneltilmiştir.

Kaç yaşından beri çalışıyorsunuz? Görüşme kapsamına giren atölyelerde çalışan çocuklara yöneltilen; “Kaç yaşından beri çalışıyorsunuz?” Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocukların, 1’i (%10) 8 yaşından beri, 2’si (%20) 11 yaşından beri, 1’i (%10) 12 yaşından beri, 1’i (%10) 14 yaşından beri, 1’i (%10) 15 yaşından beri, 3’ü (%30) 16 yaşından beri, 1’i (%10) 17 yaşından beri çalıştıklarını belirtmişlerdir. Köyde yaşayan çocukların, 1’i (%10) 9 yaşından beri, 1’i (%10) 10 yaşından beri, 1’i (%10) 11 yaşından beri, 2’si (%20) 12 yaşından beri, 3’ü (%30) 13 yaşından beri, 1’i (%10) 14 yaşından beri, 1’i (%10) 16 yaşından beri çalıştıklarını belirtmişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde kentte ve köyde çalışmaya başlama yaşının 8 ve 9 yaşlarında olduğu görülmektedir. Ayrıca özellikle köyde yaşayan çocukların çoğunun okula gitmediği için çalışma hayatına daha erken başladıkları dikkati çekmektedir. Kentte ise ilkokul mezunu kızların okulu bitirir bitirmez çalışma hayatına atıldıkları dikkati çekmektedir.

Çalışmaya başlama nedeniniz nedir? Görüşme kapsamına giren çocuklara yöneltilen; “Çalışmaya başlama nedeniniz nedir?” Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocukların 1’i (%10) evden çok sıkılmışım, aile baskısından kurtulmak için çalışıyorum, 1’i (%10) halı dokumayı öğrenmeyi çok istiyordum, ayrıca aileme de katkıda bulunmak ve kendi ayaklarımın üzerinde durmak için, 1’i (%10) biraz kendi ihtiyaçlarımı karşılamak biraz da aileme katkıda bulunmak için, en azından aileme yüküm olmuyor, 1’i (%10) kendi ihtiyaçlarımı karşılayayım, kendi ayaklarımın üzerinde durayım diye çalışmaya başladım, 1’i (%10) ailem yüzünden ailem çalışmamı istedi, maddi durumumuz yüzünden, biraz eve katkı olsun dediler, 1’i (%10) eve biraz katkım olsun diye başladım ama çoğunlukla kendime katkım oluyor, 1’i (%10) durumumuz iyi değildi, Sivas’a ilk geldiğimizde ailemin durumu kötüydü, taşınmak masraflıydı, aileme katkım olsun diye girdim, 1’i (%10) okuldan sıkılmışım evden kaçmak, evde durmamak için ablamın yanında olmak için, 1’i (%10) ben okulu bırakınca evde durmamak için buraya geldim, 1’i (%10) maddi sorunlar nedeniyle, aile ekonomisine katkı sağlamak için ayrıca evde canım sıkılmıştı ve bende çalışayım dedim yanıtını vermiştir. Köyde yaşayan çocukların, 5’i (%50) aileme ekonomik katkım olsun diye çalışmak istedim, 1’i (%10) ablam nişanlıydı onun çeyizine yardımım olsun diye çalışmaya başladım, 1’i (%10) maddi durumumuz iyi olmadığı için çalışmak istedim, 1’i (%10) önceleri ben çok çalışmak

istedim ailem sen kızsın küçüksün diye istememişti, şimdi de ben istemiyorum çalışmayı onlar katkım oluyor diye istiyorlar, 1'i (%10) babam ameliyat olmuştu, aileme faydam olsun diye, 1'i (%10) çok ihtiyacımız vardı o yüzden çalışmaya başladım, yanıtını vermiştir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde çoğunun evden uzaklaşmak için çalışmayı seçtiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca çocuklar aile ekonomisine katkı sağlamak için çalışmayı tercih ettiklerini çok fazla katkılarının olmasa da en azından ailelerine yük olmadıklarını belirtmişlerdir.

İşyerinde ne işi yapıyorsunuz? Sivas Merkez ve Yıldız Köyü'nde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının bu soruya verdikleri yanıtlar; kentte ve köyde yaşayan 20 çocuğun hepsi de elde halı dokuyoruz yanıtını vermişlerdir. Çocuklar bu atölyelerde sadece elde halı dokumaktadırlar.

Daha önce başka işlerde çalıştınız mı? Evetse hangi tür işlerde çalıştınız? **Daha önceki işlerden ayrılma nedeniniz?** Sivas Merkez ve Yıldız Köyü'nde halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; "Daha önce başka işlerde çalıştınız mı?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocukların, 5'i (%50) evet çalıştım, 5'i (%50) hayır çalışmadım yanıtını verirken, köyde yaşayan çocukların, 10'u (%100) hayır çalışmadım yanıtını vermiştir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde kentte yaşayan çocukların yarısının daha önce başka işlerde de çalıştıkları ancak köydeki çocukların hepsinin daha önce hiçbir işte çalışmadıkları dikkati çekmektedir.

Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan çocuklara yöneltilen, "Daha önce başka bir işte çalıştınız mı?" sorusuna, evet diyen çocuklara yöneltilen "Hangi tür işlerde çalıştınız?" Sorusuna verilen yanıtlar; kentte yaşayan ve evet yanıtını veren 5 çocuktan; 1'i (%20) harika yufkada siparişlere bakıyordum ve ayak işlerine bakıyordum, 1'i (%20) nakışçıda 3 ay çalıştım, 1'i (%20) nakışçıda ve iplik fabrikasında çalıştım, 1'i (%20) halı atölyesinde ve kuaförde çalıştım, 1'i (%20) daha önce de yine başka bir halı atölyesinde çalıştım, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde daha önce çalışan çocukların nakışçıda ve halı işlerinde çalıştıkları görülmektedir.

"Daha önceki işlerden ayrılma nedenleriniz?" Sorusuna görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan ve daha önce başka işlerde çalışan 5 çocuktan; 1'i (%20) patronum iyi birisi değildi, bana uygun davranmıyordu, 1'i (%20) sıkıldım, o

işi sevmedim, çok tutuktum işe alışamadım ama burada yabancılık çekmedim, buraya alıştım ben biraz tutuktum siparişlere bakarken utanıyordum, 1'i (%20) maddi olanaklar yüzünden ayrıldım fabrikada az ücret veriyorlardı, ayrıca boyum biraz kısa geldi, iplik fabrikasındaki makineler boyu uzun insanlar için yapılmıştı, 1'i (%20) çok az ücret veriyorlardı, 1'i (%20) çalışma ortamı güzel değildi yanıtını vermişlerdir.

Bu işe nasıl girdiniz? Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; “Bu işe nasıl girdiniz?” Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan çocukların, 3'ü (%30) kendi çabalarımla ve kendi isteğimle girdim, ama komşumuz tavsiye etmişti, 1'i (%10) radyoda ilanı duydum, ben bu işe gideceğim dedim ve girdim, 1'i (%10) halı dokumayı çok merak ediyordum bir arkadaşımın tavsiyesiyle girdim, 2'si (%20) annem söyledi, o öğrenmiş burada çalışmamı istedi, 1'i (%10) kendi isteğimle girdim, ortamdan ve evden, mahalleden çok sıkılmışım, değişik insanlar tanımak ve güzel arkadaşlıklar kurarım diye girdim, 2'si (%20) bu işi komşularımız önerdi onlar evde oturmayın gidin çalışın dediler ve ben de girdim, yanıtını verirken, köyde yaşayan çocukların, 6'sı (%60) arkadaşlarımdan duydum anneme ve babama sordum geldim gördüm ve hemen oturdum çalışmaya başladım, 1'i (%10) ailem çalışmamı istedi onlar karar verdi bende girdim, 1'i (%10) okula gelirken görmüştüm, atölye okulun altındaydı, bende gördüm ve çalışmak istedim, 2'si (%20) ablam daha önce burada çalışıyordu ve ondan sonra ben girdim, acemi olarak girdim şimdi para alıyorum, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde çocukların çoğunlukla bu işi arkadaşlarından ve komşularından duydukları dikkati çekmektedir.

Günde kaç saat haftada kaç gün çalışıyorsunuz? Öğle yemeği tatiliniz ne kadardır? Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; “Günde kaç saat, haftada kaç gün çalışıyorsunuz?” Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte yaşayan ve Ayça Halıcılık'ta çalışan, 7 çocuk da günde 11 saat, haftada 6 gün çalıştıklarını belirtirken, Belediye Halı Atölyesinde çalışan, 3 çocuk da günde 9 saat, haftada 5 gün çalıştıklarını belirtmişlerdir. Köyde çalışan çocukların, hepsi de günde 8 saat, haftada 5 gün çalıştıklarını belirtmişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlara bakılacak olursa, kentte Ayça Halıcılık'ta çalışan çocukların daha ağır şartlar altında ve daha uzun süreler çalıştıkları dikkati çekmektedir. Belediye

Halı Atölyesi'nde ve Yıldız Köyü'nde Halk Eğitim bünyesinde çalışan çocukların günde 8 saat ve haftada 5 gün çalıştıkları dikkat çekicidir. Bu da göstermektedir ki Belediye Halı Atölyesi ve Halk Eğitim'e bağlı atölyede çalışan çocukların özel bir işletme olan Ayça Halıcılık'tan daha az süre çalıştıklarını göstermektedir. Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'ndeki Halk Eğitim'e bağlı halı atölyelerinde amaç sadece üretim değil aynı zamanda kız çocuklarına meslek öğretmek olduğu için buralarda çocuklar daha az çalıştırılmaktadır.

Sivas Merkez'de Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'nde Halk Eğitim Halı Atölye'sinde çalışan kız çocuklarının, "Öğle yemeği tatili süresi ne kadardır?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; Ayça Halıcılıkta çalışan 7 çocukta yarım saat öğle yemeği molası olduğunu, Belediye Halı Atölyesi'nde çalışan kız çocuklarının hepsi belirli bir saati yok yaklaşık 1 saat falan bizim çalışma saatimiz çok sıkı değil canımız sıkılınca dinleniriz, çay içeriz, Yıldız Köyü'nde çalışan çocuklar da 1.5 saat öğle yemeği süresi olduğunu belirtmişlerdir. Yine bu da göstermektedir ki Ayça Halıcılık'ta çalışan çocukların günde yarım saat öğle yemeği tatili süresi varken, Belediye Halı Atölyesi'nde ve Yıldız Köyünde öğle yemeği süresinin 1-1.5 saat olduğunu belirtmişlerdir.

Fazla Mesaiye kalıyor musunuz? Kalıyorsanız ücretini alıyor musunuz?

Sivas Merkez ve Yıldız Köyü'nde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; "Fazla mesaiye kalıyor musunuz?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 7'si (%70) hayır kalmıyorum, 3'ü (%30) evet sipariş olduğunda kalıyorum, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların ise, 4'ü (%40) hayır kalmıyorum, 6'sı (%60) evet kalıyorum yanıtını vermişlerdir. Mesaiye kalan çocuklara yöneltilen; "Fazla mesai ücretini alıyor musunuz?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocuklardan, fazla mesaiye kalan 3 çocukta fazla mesai ücreti almıyorum, dokuduğum kadar ücret alıyorum, ne kadar dokursam o kadar para alıyorum, köyde çalışan çocuklardan fazla mesaiye kalan 6 çocuktan hepsi de fazla mesai ücreti almıyorum, dokuduğum kadar ücret alıyorum yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde halı atölyelerinde çalışan çocukların fazla mesaiye kaldıklarını ancak fazla mesai ücreti almadıklarını fazla mesaiye kaldıkları sürece ne kadar dokurlarsa o kadar ücret aldıkları görülmektedir.

Yaptığınız işte karşılaştığınız problemler nelerdir? Sivas Merkez’de Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi’nde ve Yıldız Köyü’nde çalışan çocuklara yöneltilen; “Yaptığınız işte karşılaştığınız problemler nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 4’ü (%40) bel ağrısı çekiyorum, kolum ağrıyor, gözlerim miyop oldu, bazen teller ellerimi ve parmaklarımı kesiyor, demir kaldırmaktan kollarım ağrıyor, 1’i (%10) ipi geçirmekten elimde şişme ve ağrılar oluyor, ayrıca iplik tozları da beni öksürtüyor, 2’si (%20) pek bir problemim yok, 1’i (%10) iplikler parmaklarımı kesiyor ve toz oluyor, tozlar öksürtüyor, 1’i (%10) toz ve gürültü oluyor, 1’i (%10) ortamda arkadaşlıklar pek iyi değil rahatsız oluyorum, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 2’si (%20) pek bir problem yok, 1’i (%10) elim soyuluyor ve yara oluyor, 5’i (%50) belim ağrıyor, elim yaralanıyor ve halı tozları öksürtüyor, 1’i (%10) sık sık sürekli bakmaktan gözüm ağrıyor, ayrıca belimde çok ağrıyor, 1’i (%10) ellerim çok kötü yara oluyor, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, ortak problemlerin yaşandığı dikkati çekmektedir, bel ağrısı, öksürük, ellerinin yara olması ve göz problemleri yaşamaktadırlar.

Sigortalı mısınız? Sivas’ta Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü’nde çalışan çocuklara yöneltilen; “Sigortalı mısınız?” Sorusuna verdikleri yanıtlar, kentte çalışan çocukların, 3’ü (%30) Çıraklık ve Meslek Eğitimi’ne devam ettikleri için okuldan dolayı sigortalı olduklarını belirtirken, 7’si (%70) sigortalı değiliz yanıtını vermişlerdir, köyde çalışan çocukların, 10’u (%100) da sigortalı değilim yanıtını vermişlerdir. Bu da göstermektedir ki; Çıraklık Eğitim bünyesinde olan çocuklar haricindeki çocuklar sigortalı değillerdir.

Aldığınız ücretin miktarı ve türü nedir? Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan çocuklara yöneltilen; “Aldığınız ücretin miktarı ve türü nedir?” Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte ve köyde çalışan çocukların verdikleri yanıtlar Tablo 15’de görülmektedir.

Tablo 15: Aldığınız Ücretin Miktarı Nedir?

Aldığınız Ücret	Kent		Köy	
	Frekans	%	Frekans	%
10-20 Milyon Arası	-	-	1	10.0
21-30 Milyon Arası	-	-	3	30.0
31-40 Milyon Arası	1	10.0	1	10.0
41-50 Milyon Arası	3	30.0	2	20.0
51-60 Milyon Arası	-	-	1	10.0
61-70 Milyon Arası	1	10.0	2	20.0
71-80 Milyon Arası	2	20.0	-	-
81-90 Milyon Arası	1	10.0	-	-
91-100 Milyon Arası	2	20.0	-	-
Toplam	10	100.0	10	100.0

Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'nde çalışan çocukların aldıkları ücretin miktarı ne kadardır sorusuna verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde genelde tüm çocukların çok düşük ücretler aldığı dikkati çekmektedir. Özellikle köyde çalışan çocukların daha düşük ücret aldıkları (10 milyon gibi) görülmektedir. Gerçi çocukların belirttiklerine göre acemi olanlar çok fazla dokuyamadıkları için az ücret aldıklarını ve iyi para kazanabilmeleri için birkaç yıldır bu işi yapanların gerektiğini ancak o zaman ayda 100 milyon alabileceklerini belirtmişlerdir.

Aldığınız ücretin türü nedir? Çocuklara yöneltilen; "Aldığınız ücretin türü nedir?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte ve köyde çalışan çocukların hepsi de parça başına ücret sistemiyle çalıştıklarını yani ne kadar dokursak o kadar ücret alıyoruz ilmek sayısına göre ücret alıyoruz yanıtını vermişlerdir.

Kazandığınız parayı nasıl değerlendiriyorsunuz? Görüşme kapsamına giren çocuklara yöneltilen; "Kazandığınız parayı nasıl değerlendiriyorsunuz?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 1'i (%10) ben nişanlıyım çeyizime harcıyorum, birazını da anneme veriyorum, evin eksikliğini alıyor, 2'si (%20) kendi ihtiyaçlarımı karşılıyorum nişanlıyım çeyizime harcıyorum, 4'ü (%40) birazını anneme veriyorum birazını da kendi ihtiyaçlarımı karşılıyorum, 3'ü (%30) hepsini aileme veriyorum evin ihtiyaçlarını alıyorlar, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 9'u (%90) aileme veriyorum evin ihtiyaçlarını karşılıyorlar, 1'i (%10) birazını aileme veriyorum birazına da çeyiz alıyorum yanıtını vermişlerdir. Çocuklarının kent ve köy olmak üzere çoğunluğunun aldıkları az ücret olmasına rağmen bu parayı ailelerine verdikleri görülmektedir. Ayrıca nişanlı olanların ise hem kendi çeyizlerine harcadıkları hem de ailelerine verdikleri dikkat çekicidir.

Aldıkları ücretlerin miktarının az olmasına rağmen çocukların ailelerine yardımcı oldukları görülmektedir.

Yıllık ücretli izin kullanıyor musunuz? Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; “Yıllık ücretli izin kullanıyor musunuz?” Sorusuna verilen yanıtlar; kentte ve köyde çalışan çocukların hepsi de yani kentte çalışan 10 (%100) ve köyde çalışan 10 (%100) çocuk da yıllık ücretli izin kullanmadıklarını işe gelmedikleri zaman dokuyamadıkları için ücretlerini de alamadıklarını belirtmişlerdir.

İşe başlamadan önce sağlık muayenesinden geçtiniz mi? Periyodik olarak sağlık muayenesinden geçiyor musunuz? En son ne zaman muayeneden geçtiniz? Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi’nde ve Yıldız Köyü’nde çalışan çocuklara yöneltilen; “İşe başlamadan önce sağlık muayenesinde geçtiniz mi? Periyodik olarak sağlık muayenesinden geçiyor musunuz? En son ne zaman sağlık muayenesinden geçtiniz?” Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte ve köyde çalışan çocukların hepsi de bu soruya hayır yanıtını vermişlerdir. Sağlık muayenesinden geçmediklerini ve periyodik olarak da böyle bir muayenenin olmadığını belirtmişlerdir. Çocuklar en son ne zaman muayeneden geçtiniz sorusuna da hatırlamadıklarını belirtmişlerdir.

İşyerinde herhangi bir iş kazası geçirdiniz mi? İş kazası sonucu kalıcı bir hastalığınız var mı? İş kazasına uğradığınız zaman nasıl bir yardım aldınız? Çocukların bu sorulara verilen yanıtlar; kentte çalışan çocuklardan, 1’i (%10) kafama kol demiri değmişti ve kanamıştı, başımızda o anda hocalarımız yoktu bu yüzden hiç bir muamele geçirmedi, başıma peçete koydum, geçti, kalıcı bir şey olmadı, 1’i (%10) kol demirine elim sıkışmıştı, herhangi bir müdahale olmamıştı, elim kendi kendisine iyileşti, bir hastalığım da olmadı, 1’i (%10) ayağıma çivi batmıştı, hastalık olmadı, hastaneye götürüldüm, orada iğne yaptılar, 1’i (%10) koluma kullandığım bıçak batmıştı ama hastalığım yok, kolumu sardılar o kadar başka bir muamele olmadı, 2’si (%20) bir kez koluma kirit vurmuştu, pek bir şey olmadı ama bir muamele de olmadı, 4’ü (%40) herhangi bir kaza geçirmedi yanıtlarını verirken, köyde çalışan çocukların, 10’u (%100) hayır hiçbir iş kazası geçirmedi yanıtlarını vermişlerdir.

Çalıştığınız ortam iş güvenliği ve işçi sağlığı açısından güvenli mi?

Sorusuna kentte ve köyde çalışan çocukların verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 4'ü (%40) evet güvenlidir, 1'i (%10) halı tozları ve ipleri çok oluyor ve bizi rahatsız ediyor, 1'i (%10) işyerinde disiplin yetersiz, bazen kızlar hocaları bile dinlemiyor, ortamda disiplin daha fazla olmalıydı, sağlık açısından ise pek uygun olmayan bir durum yoktur, 1'i (%10) sağlık açısından burası pek güvenli sayılmaz, ipliklerin kolları boğazıma kaçıyor, toz ve gürültü çok oluyor, bel ağrısı çok oluyor, kirkiti tutmaktan kollarım çok ağrıyor, 1'i (%10) pek güvenli sayılmaz kollar ve tozlar burnumuza ve vücudumuza giriyor, kirkit gürültüsü çok oluyor, 1'i (%10) güvenli değil aşırı derecede toz oluyor, halı sererken demir üzerimize düşüyor, bel ağrısı çekiyoruz, bir de parmaklarımız çok eziliyor, 1'i (%10) pek güvenli değil, ufak şeyler var mesela tezgahlarda çiviler çok fazla büyük otururken gözümüze batar diye korkuyorum, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 3'ü (%30) evet çok yeterlidir, 2'si (%20) bilmiyorum herhalde yeterlidir ben anlamam, 5'i (%50) ortam çok havasız ve basık, pencere yok bir de çok toz oluyor, yanıtını vermişlerdir.

Çalışma ortamınızda yaşınıza uygun muamele gördüğünüze inanıyor musunuz? Sivas Merkez'de Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'nde çalışan çocuklara yöneltilen; "Çalışma ortamınızda yaşınıza uygun muamele gördüğünüze inanıyor musunuz?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 1'i (%10) hayır kötü bir muamele falan olmuyor, herkes kendi işini yapıyor burada hocalarım hep bana öğüt verirler, arkadaşlarım bana iyi davranırlar, çocuk olduğumu biliyorlar, 1'i (%10) hayır inanmıyorum, bazı kişiler büyük görüyorlar bazıları küçükmüşüm gibi davranıyor, bir denge yok, bence ben çocuğum ama yaşıma uygun davranmıyorlar çalıştığım sürece iyi muamele alıyorum başka bir şey yok, işin kadar değerlisin burarda, 2'si (%20) genelde ortam çok iyi ama ben hala çocuk olmayı isterdim fakat çocuk gibi muamele görmüyorum kızım ya okumadım ya bana olgun bir insan muamelesi yapıyorlar, 1'i (%10) ben küçük olduğum için iyi muamele görüyorum, daha çok seviliyorum bu yüzden ortam bence çok güzel, 1'i (%10) hayır inanmıyorum, burada herkese yaptığı işe göre muamele gösteriyorlar, kötü yaparsan da çok fazla aşağılanmıyorsun da yine de çocuk olduğunun farkında değiller biz burada işçiyiz, işçi muamelesi görüyoruz, 1'i (%10) inanmıyorum burada herkes yaptığı işe göre muamele görüyor, ben ne kadar

dokursam o kadar değerliyim, 3'ü (%30) evet iş ortamında bana çok iyi davranıyorlar, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 8'i (%80) evet yaşma uygun muamele görüyorum, hocalarımız bize çok iyi davranıyorlar arkadaş gibiler, pek sıkılmıyorlar bizi, burayı da evimiz gibi görüyoruz, 1'i (%10) ben küçüklükten beri çalıştığım için alıştım herkes uygun davranıyor zaten hepimizin yaşları da birbirine yakın, hocalarımız da çok iyiler, 1'i (%10) acemi olduğum için bazen sorunlar çıkıyor ama genelde iyi bir ortam muamele güzel, yanıtını vermişlerdir.

4.2.5. SOSYAL YAŞAMA İLİŞKİN BULGULAR

Bu bölümde çalışan çocuklara sosyal hayatlarına ilişkin olarak boş zamanlarında neler yaptıkları, herhangi bir sosyal etkinliğe katılıp katılmadıklarını, çalışırken karşılaştıkları insanların kendilerine nasıl davrandıklarını, onlara göre çocuk tanımının ne olduğunu ve son olarak eklemek istedikleri bir şey olup olmadığına dair sorular yöneltilmiştir.

Çalışırken karşılaştığınız insanlar size nasıl davranıyorlar? Sorusuna Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'nde çalışan çocukların verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 6'sı (%60) bana çok iyi davranıyorlar, hocalarım bana öğüt veriyorlar, 1'i (%10) herkes işine geldiği gibi davranıyor, bazen beni çok büyük biri gibi görüyorlar ama söz sahibi olmama gelince çocuksun diyorlar, 1'i (%10) ilk zamanlar kötü oluyordu, arkadaş ortamına alışamamıştım, sadece dokumasını biliyorum ortam güzel değil ücret az ama ailem istediği için çalışıyorum, 1'i (%10) arkadaşlarımdan bazılarını sevmesem de yine de iyi davranıyorlar, patron ve hocamda yaptığımız işe göre muamele ediyor, 1'i (%10) gerçek yüzlerini ve hislerini göstermiyorlar işyeri sahibi ve hocamız bize yaptığımız işe göre davranıyorlar, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 10'u (%100) da iyi davranıyorlar, arkadaşlarımda hocalarım da bize iyi davranıyor, hocalarımız bize her şeyi öğretiyorlar arkadaş gibiler çok akıl veriyorlar, yanıtın vermişlerdir.

Çalışmaktan memnun musunuz? Sivas Merkez ve Yıldız Köyü'nde halı atölyelerinde çalışan çocuklara yöneltilen, "Çalışmaktan memnun musunuz?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 6'sı (% 60) evet memnunum işimi çok seviyorum, evden uzak olmak iyi oluyor, 1'i (% 10) evet şuan çalışmaktan

memnunum ama yinede küçük yaşta çalışmasaydım iyi olurdu, böyle olmasına rağmen mutluyum, 1'i (% 10) çalışmaktan bazen memnunum bazen değilim, evden sıkılmıştım, çalışmaya başladım ama buradan da sıkılıyorum burada kişisel olarak bana çok karışıyorlar mesleğimi tam manasıyla öğretmiyorlar sadece doku diyorlar her şeyin püf noktasını öğretmiyorlar, 1'i (% 10) çalışmaktan memnun değilim burasını sevmiyorum insanların çıkarıcı olduğunu düşünüyorum ancak başka bir yerde de halı üstüne çalışmak istemezdim, 1'i (% 10) çalışmaktan değil de arkadaşlarımdan memnunum yaptığım işin farkındayım işimi seviyorum ama ileride bu işi yapacağıma inanmıyorum, yanıtını verirken, köyde çalışan çocuklardan, 10'u (% 100) evet memnunum çalışmak çok güzel işimi seviyorum, hem aileme de katkı oluyor ama bizim köyde evlenince kızları çalıştırmazlar bu yüzden ben de evlenince çalışamayacağım için üzgünüm, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde çoğunluğunun işlerini sevdikleri ve çalışmaktan memnun oldukları görülmektedir. Ancak Yıldız Köyü'nde çocukların evlendikten sonra çalışmadıkları ve buna üzüldükleri dikkat çekicidir.

İleride bugün yaptığınız işi yapmayı düşünüyor musunuz? Hangi mesleği seçmeyi düşünüyorsunuz? Ayça Halıcılık, Belediye Halı atölyesi ve Yıldız Köyü'nde çalışan çocuklara yöneltilen, "İleride bugün yaptığınız işi yapmayı düşünüyor musunuz? Hangi mesleği seçmeyi düşünüyorsunuz?" Sorusuna verilen yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 1'i (%10) düşünmüyorum, evleneceğim için ev hanımı olacağım, ben çalışmayı düşünsem de nişanım izin vermez bana ama yinede eğer seçme şansım olsaydı, kuaförlük mesleğini seçmeyi isterdim, 1'i (%10) hayır düşünmüyorum, en güzel işte çalışmak isterdim mesela, mağaza sahibi olmak isterdim, ben burada meslek öğrenmek veya ilerlemek için gelmedim, ailem istediği için geliyorum, aslında ben iyi geçineceğim kişilerin olduğu bir işte çalışmak isterdim. Hem beni düşünen hem de kendi işlerini düşünen kişilerin yanında çalışmak isterdim, 1'i (%10) hayır kesinlikle düşünmüyorum aslında ben çalışmak istemiyorum ama yinede eğer çalışmaya devam edeceksem burada çalışırdım, çünkü başka bir yerde çalışamam ailemde buna izin vermezdi ya burası ya ev, bende burayı seçtim, 3'ü (%30) hayır düşünmüyorum, hiçbir iş yapmak istemiyorum, ev hanımı olmak isterdim, 1'i (%10) evet çok istiyorum ben halı hocası olmak istiyorum, 1'i (%10) evet işimde ilerlemeyi düşünüyorum, gerçi babam başka işte çalışamama izin

vermiyor, ben de başka işlerde çalışamayacağım için hep burada çalışmayı düşünüyorum, 1'i (%10) aslında parasına bağlı, ileride bu kadar az almaya devam edersem çıkmayı düşünüyorum, daha iyi bir ücret alabileceğim herhangi bir işte çalışabilirim, 1'i (%10) evet bu işe devam etmeyi düşünüyorum ama eğer seçme fırsatı verilseydi ben hemşire olmak isterdim, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 2'si (%20) istiyorum ama çalışmam evlenince bırakacağım ben konfeksiyonda çalışmak isterdim, 2'si (%20) bizim burada evlenince çalışmamıza izin vermiyorlar bu yüzden ben çalışmak isterdim ama çalışmam, 1'i (%10) vaktim olduğu sürece yapacağım ama evlenince yapamam nişanlıyım ve yakında evleneceğim, 1'i (%10) ben düşünüyorum ama evlenince bırakmak zorundayım, ben nakış işi yapmak isterdim, 1'i (%10) hayır düşünmüyorum evlenince bırakacağım, fakat ben dikiş dikmek isterdim, 1'i (%10) düşünüyorum yine burada çalışmak isterdim bizim köyde başka iş yok burası olmasaydı evde olacaktım ve ev işi yapacaktım evde olmaktansa burasını tercih ediyorum, 1'i (%10) imkanım olmadığı için düşünmüyorum, evlenince de bırakacağım imkanım olsaydı Kur'an Kursu hocası olmak isterdim, 1'i (%10) hayır bu işi sevmiyorum, eğer seçme fırsatım olsaydı ve okusaydım öğretmen olurum herhalde, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar bir önceki soruyla çelişmektedir, çocukların bir çoğu işlerinden memnun olduklarını belirtirken ileride bu işi yapmak istemediklerini de belirtmektedirler. Bu da göstermektedir ki çocuklar işlerinden memnun olmak zorunda olduklarını hissetmektedirler yani eğer çalışmasalardı evde olacaktı ve evde olmayı istemedikleri için çalışmayı tercih etmektedirler ama evlendikten sonra ise bu işe devam etmek istememektedirler. Çocuklar çalışmayı evden kaçış olarak görmekte ve evlenince de çalışmayı bırakmayı düşünmektedirler.

Boş zamanlarınızda neler yaparsınız? Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan çocuklara yöneltilen; "Boş zamanlarınızda neler yaparsınız?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 1'i (%10) temizlik yaparım ve kardeşlerimle oyun oynarım, 1'i (%10) evde elişi ve dantel yaparım, 1'i (%10) boş zamanım pek olmuyor evde ev işiyle geçer vaktim, 1'i (%10) müzik dinlerim, top oynarım ve bulursam kitap okurum, 1'i (%10) bazen bulursam kitap ve gazete okurum, 1'i (%10) sadece Pazar günüm boş o zaman da genellikle ev işi yaparım evle ilgilenirim, 1'i (%10) kitap okurum kardeşlerimin kitaplarını okurum, 1'i (%10)

ben hep evde ev işi yaparım boş vaktim olmuyor, 1'i (%10) pek bir şey yapmıyorum, evde pek ev işi de yapmam, 1'i (%10) televizyon izlerim bulursam gazete okuyabilirim ama pek gazete alamıyoruz, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 9'u (%90) ev işi ve elişi yaparım, 1'i (%10) elişi yaparım kardeşlerime bakarım onlarla ilgilenirim anneme yardım ederim yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde çoğunlukla çocukların boş zamanlarında ev işi ve elişi yaptıkları dikkati çekmektedir. Ayrıca kitap ve gazete bulamadıkları bu yüzden de pek okuyamadıkları da görülmektedir.

Boş zamanlarınızda en çok ne tür kitaplar veya gazeteleri okumayı tercih edersiniz? Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan çocuklara yöneltilen, “Boş zamanlarınızda en çok ne tür kitaplar veya gazeteleri okumayı tercih edersiniz?” Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 1'i (%10) kitap ve gazete okumayı sevmiyorum, teybi açar oynarım, gerçi gazete alamıyoruz alsaydık Şok Gazetesinin magazin sayfalarını severim, 1'i (%10) kitap okumayı sevmiyorum, gazete okuyorum, Akşam, Vakit gibi gazeteleri bulabilirsem okursam, magazin, yemek sayfalarını ve burç sayfalarını okurum, 1'i (%10) kitap okumam, gazete bulursam okurum, Güneş, Şok gazetelerini okurum ama gazete alamıyoruz, 2'si (%20) kardeşlerimin hikaye kitaplarını okurum, gazetelerin magazin sayfalarını tabi ki gazete bulursam okuyorum, pek gazete alamıyoruz, 1'i (%10) elime geçen her tür gazeteyi okurum, kitaplarda ise dinimize yönelik olan kitapları severim, 1'i (%10) gazetelerin fal ve burç, magazin ve cinayet sayfalarını okurum gerçi pek gazete bulamıyorum, 1'i (%10) roman okurum, gazetelerden de Zaman ve Vakit gazetelerini okurum bulursam, çünkü gazete alamıyoruz, 1'i (%10) yok ben okumuyorum, gazete bulursam belki okurum hangisi olduğu fark etmez, 1'i (%10) roman okurum en son Kemalettin Tuğcu'yu okumuştum, gazete okuyamıyorum çünkü alamıyoruz, gerçi gazete ayırımı yapmam hepsini okuyabilirim, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 5'i (%50) okuma yazma bilmediği için kitap gazete ile ilgilenmediklerini, 1'i (%10) kitap okumayı severim elime geçerse okurum ama pek kitabımız yok, gazete de köye gelmez, 1'i (%10) kitapta gazete de okumam, 1'i (%10) Kur'an Kitabı okurum, 1'i (%10) kardeşlerimin kitaplarını okurum, gazete buraya gelmez, 1'i (%10) bulursam roman okumayı istedim ama kitap pek olmaz bizde, gazete de köye gelmez, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar

değerlendirildiğinde kentte ve köyde çalışan çocukların çoğunun gazete alamadıklarını ve istedikleri halde okuyamadıklarını ayrıca kitap okuyamamalarının nedenini de kitaplarının olmaması olarak belirttikleri dikkati çekmektedir.

Sinemaya veya Tiyatroya gidiyor musunuz? En son hangisine gittiniz? İsmi Belirtiniz? Sorusuna görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan çocukların verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 8'i (%80) hayır gitmiyorum sinemaya da tiyatroya da hiç gitmedim, gitmeyi çok isterdim, 1'i (%10) sinemaya arada giderim, en son "Vizontele Tuba" ya gitmiştim, 1'i (%10) evet gidiyorum en son "İpekçi Merhum"a gitmiştim, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların 10'u (%100) hayır ikisine de hiç gitmedim, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlardan köyde yaşayanların hiçbirinin, kentte yaşayanlarında 8'inin daha önce hiç sinemaya ve tiyatroya gitmedikleri dikkati çekmektedir.

Çalışma hayatı dışında devam ettiğiniz herhangi bir sosyal etkinlik var mı? Evetse türü nedir? Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'nde çalışan kız çocuklarına sorulan; "Çalışma hayatı dışında devam ettiğiniz herhangi bir sosyal etkinlik var mı? Evetse türü nedir?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların 8'i (%80) herhangi bir sosyal etkinliğe katılmadığını, 1'i (%10) eskiden saz kursuna gitmiştim şimdi gitmiyorum, 1'i (%10) bilgisayar kursuna gidiyorum, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 10'u (%100) herhangi bir sosyal etkinliğe katılmadıklarını belirtmişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlardan 1'inin dışında hepsinin herhangi bir sosyal etkinliğe katılmadıkları görülmektedir.

Sevdiğiniz televizyon programları, sanatçıları kimlerdir? Sivas Merkez'de Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'nde çalışan çocuklara yöneltilen; "Sevdiğiniz televizyon programları, sanatçıları kimlerdir?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 1'i (%10) dizileri seyredirim, TRT 1'de 7 Numara'yı ve Kurtlar Vadisi'ni izlerim sanatçılardan Ebru Gündeş ve Tarkan'ı severim, 1'i (%10) Pasaparla, Kurtlar Vadisi, Alacakaranlık gibi dizileri ve sanatçılardan Kenan İmirzalıoğlu, Mahsun Kırmızıgül, Ebru Yaşar'ı severim, 1'i (%10) bazen televizyon seyredirim, ama genelde radyo dinlerim, Ebru Yaşar, Gökhan Özen gibi sanatçıları severim, Bizim evde babam televizyonun kumandasını elinden bırakmaz bizim evde herkes babamın istediği yeri izler, babam Show TV'yi izler, hep Türk dizilerini izler, evdeki herkes de mecburen onun izlediği yeri izlemek

zorundadırlar, 1'i (%10) klip izlerim, müzik dinlerim, İbrahim Tatlıses, Ebru Yaşar, Sezen Aksu'yu severim, 1'i tartışma programlarını severim, Siyaset Meydanı, Haber Özel'i seyredirim, halk müziğini severim, Ahmet Kaya, Seher Dilovan'ı severim, 1'i (%10) Asmalı Konak, İbrahim Erkal ve Ebru Gündeş'i severim, 1'i (%10) Kadının Sesi ve ibret alacağım programlarını izlemeyi severim ama çoğunlukla babamın istediği yeri izliyoruz, o da Film Gibi programını ve magazin programlarını sever bende mecburen onları izliyorum, sanatçılardan Mahsun Kırmızıgül'ü severim, 1'i (%10) çoğunlukla çocuk programlarını seyretmeyi severim, dizilerden 7 Numara'yı, sanatçılardan Kenan Doğulu'yu ve Yıldız Tilbe'yi severim, 1'i (%10) Zerda, Beyaz Show ve Kıraç, Müslüm Gürses'i severim, 1'i (%10) televizyon pek seyretmem bazen Sırlar Dünyası'nı seyredirim, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 1'i (%10) Mahsun Kırmızıgül ve Hülya Avşar'ı severim, televizyon pek izlemem, 1'i (%10) Halkalı Şeker'i seyredirim ve İbrahim Erkal ve Sibel Can'ı severim, 1'i (%10) bütün dizileri seyredirim, Mahsun Kırmızıgül'ü severim, 1'i (%10) tüm dizileri severim, Seda Sayan, Gülben Ergen ve Emrah'ı severim, 1'i (%10) Ali Şan'ı severim ve Sayısal Gece'yi seyredirim, 2'si (%20) Kadının Sesi, Seda Show'u izlerim, Ferdi Tayfur, Yıldız Tilbe'yi severim, 1'i (%10) dizilerin hepsini severim, İbrahim Tatlıses'e hayranım, 1'i (%10) Türk dizilerinin hepsini seyredirim, 1'i (%10) Sabah Yıldızı, Seda Sayan, Ali Şan, Dilara'yı severim, yanıtını vermişlerdir.

Çocukluğunuzu yaşadığınızı düşünüyor musunuz? Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; "Çocukluğunuzu yaşadığınızı düşünüyor musunuz?" Sorusuna verilen yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 1'i (%10) çocukluğumu yaşadım diyebilirim, ben çocukluğumda çok oynadım, hep erkeklerle oynardım, yine ben kendimi şuan çocuk gibi hissediyorum ama etrafımdaki herkes bana çocuk gibi davranmıyorlar, eğer çocuksan neden nişanlandın çocuklar nişanlanmaz diyorlar, 1'i (%10) düşünmüyorum, ben şuanda bile çocukluğumu yaşamak isterdim, dışarı çıkıp top oynamak isterdim ama kısıtlı olduğum için hiç oynayamadım, ben 11 yaşından sonra ev kızı oldum ve sokakta oynamayı bıraktım, 1'i (%10) çocukluğumu pek fazla yaşamadım, her istediğim olmuyordu, oyuncak falan istediğimi alamadım hiç, mesela ben hep kısa etek giymek isterdim ama bana sen genç kızsın dediler giydirmediler, yani hep ailem ve çevrem için yaşadım, 1'i (%10) ben çocukluğumu yaşamadım hiç, mesela ben hep basketbol

oynamak isterdim ama gidemedim, 1'i (%10) hayır pek yaşamadım, benim yaşamım pek çocukluk değildi okula gitmeyince ilkokulu bitirince genç kız oldum, 1'i (%10) ben çocukluğumu pek yaşamadım ailemizin ekonomik durumu pek iyi olmadığı için çocukluğumu yaşayamadan büyüdüm, hep sıkıntı içinde geçti ömrüm, 1'i (%10) düşünüyorum, ben çocukken çocukluğumu yaşadım, şimdi ise bu işi yapmaktan mutluyum, 1'i (%10) evet bazen diyebiliyorum ama yinede pek yaşamadım sanırım yani bilmiyorum, 2'si (%20) hayır kesinlikle düşünmüyorum, ben okulu bitirince ev kızı oldum ve çalışmaya başladım, 1'i (%10) bir yandan çocukluğumu yaşadım diyorum, bir yandan da diyemiyorum, ben 11 yaşında oyun oynamayı bıraktım ev kızı oldum ve çalışmaya başladım, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 1'i (%10) hayır düşünmüyorum, okula hiç gitmediğim için oyun oynayamadım, hep evdeydim, ben kendimi çocuk hissediyorum ama ailem öyle davranmıyor, 1'i (%10) hayır düşünmüyorum, ben 14 yaşındayım tabi ki küçüğüm ama okula hiç gitmediğim için ev kızı oldum ve çocukluğumu hiç yaşamadım, 2'si (%20) ben çocukluğumu yaşadım hala da yaşıyorum eve gidince oyun oynarım, 1'i (%10) evet çocukken yaşamıştım ben şuan çocuk değilim 12 yaşına kadar çocukluğumu yaşadım, 1'i (%10) çocukluğum 5-6 yaşına kadardı hep oynardım, sonra oynamayı bıraktım, 1'i (%10) yaşadım 1-2 sene öncesine kadar oyun oynuyordum çocukluğumu yaşadım, ben şuan çocuk sayılırım ama evdekiler çocuk görmüyorlar beni, 1'i (%10) çocukluğumu yaşadım ben hala çocuğum ama çocuk gibi yaşayamıyorum, ama bazen oyun oynuyorum hala ama çocukça oynayamıyorum özgürce oynayamıyorum, 1'i (%10) küçükken evet ama ben şuan çocuk değilim ailem beni çocuk görmüyorlar, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde çocukların çoğunun çok küçük yaşlardan beri çocukça yaşamadıklarını ve ev kızı oldukları için çocukça muamele görmediklerini belirtmişlerdir.

Sizce çocuk nedir? Sivas Merkez'de Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'nde halı atölyesinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; "Sizce çocuk nedir?" Sorusuna verdikleri yanıtlar, kentte yaşayan çocukların, 1'i (%10) 12 yaşına kadar herkes çocuktur, hele kızlar daha çok çocuktur ama insanın en güzel çağı 19 yaşına kadar olan yaştır, bence çocukluk çok güzeldir, 1'i (%10) ben çocuk değilim, çocuklar oyun oynarlar, bağımsızdırlar, sorumsuzdurlar ve hep oynarlar ama kız çocuklarını üstüne daha çok yük bindiği için onlar çocukluklarını pek

yaşayamıyorlar, 1'i (%10) çocuğun yaşı yoktur, çocukluk insanın içindedir, ben hala çocuğum ama çocukluğumu yaşayamıyorum çocukça bir muamele görmüyorum, 1'i (%10) 10-12 yaşına kadar herkes çocuktur, daha doğrusu kendini çocuk hisseden herkes çocuktur, 1'i (%10) 18 yaşından küçükler çocuktur ama ben çocuk değilim, küçüklüğümden bu yana ezildiğim için çocukluk seviyesini aştığımı düşünüyorum, ben olgun bir kişiyim, 1'i (%10) çocukluk hissettikleri yaştadır, insanlar 18 yaşından sonra çocuk sayılmazlar herhalde, 1'i (%10) bence insanlar evlenene kadar çocuktur, mesela 19 yaşından önce evlenilmemeli çünkü çocuktur onlar ama bizim gibi çalışanlar çocukluklarını yaşayamıyorlar, 1'i (%10) çocuk, şımaran, söz dinlemeyen, neyin ne olduğunu bilmeyen, 18 yaşına kadar herkes çocuktur, ben çocuk değilim kendimi çocuk olarak kabul etmiyorum, hem etsem de çevremdekiler kabul etmez zaten, 1'i (%10) çocuk hiçbir şeyden haberi olmayan, her şeyden habersiz, iynin kötünün farkında olmayan, her şeyi oyunda arayan, oynamayı seven ortaokul bitene kadar çocukluk devam eder, çocukluk aslında birazda karaktere bağlıdır, kişiler olgunsa çocukluklarını yaşayamamıştır, mesela ben çocuğum ama çocukluğumu yaşayamadım, 1'i (%10) çocuk baş belası çocukluğun belli bir yaşı yoktur, çocuklar istediği gibi davranır mesela, ben hala çocuk gibi davranıyorum ama nişanlandım diye bana çocuk olmadığımı söylüyorlar, gerçi bende nasıl nişanlandım anlamadım, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 1'i (%10) çocuklar oyun oynar yemeğini yer yine dışarı çıkar ve oynar, iş yapmaz, çalışmaz, çocuklar küçüktür mesela 9 yaşına kadar insanlar çocuktur, 1'i (%10) çocuk oyun oynar 9-10 yaşına kadar çocuktur, ben pek oyun oynamadım, 1'i (%10) çocukluk iyi bir şey yaramaz olurlar, bence 18 yaşına kadar herkes çocuktur, 1'i (%10) çocuklar küçüktürler akılları yetmez her şeye sürekli oynayan, 10 yaşına kadar herkes çocuktur, 1'i (%10) çocuklar zorlukları bilmezler, sürekli oynarlar, 12 yaşına kadar herkes çocuktur, 1'i (%10) çocuklar küçüktür ve hep oynarlar 9-10 yaşına kadar herkes çocuktur ama kız çocukları daha küçük yaşta çocukluklarını geride bırakırlar benim gibi, 1'i (%10) çocuk oyuncaklarla oynar 8-9 yaşına kadar herkes çocuktur, 1'i (%10) çocuk hiç bir şeyi bilmeyen anlamayan, oyun oynayan dertleri olmayan 13-14 yaşına kadar olan kişilerdir, 1'i (%10) çocuk oyun oynar, eğlenir sorumsuzdur, hiç bir şeyi dert etmez ve 15 yaşına kadar sürer çocukluk, 1'i (%10) çocuklar çok güzel, küçükkken her istediğin olur her şeyi yapıyorsun, arkadaşlarınla oynarsın, gezersin ama bunlar

sadece çocukken yaşanır bizim gibi kızlar okula gidemediğimiz için erken yaşta ev kızı oluruz ve çocukluğumuzu yaşayamayız, yanıtını vermişlerdir.

Yaptığınız işi sizden yaşça daha büyük kişilerin de başarılı bir şekilde yapacaklarına inanıyor musunuz? Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'nde Halı Atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; "Yaptığınız işi sizden yaşça daha büyük kişilerin de başarılı bir şekilde yapacaklarına inanıyor musunuz?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 7'si (%70) evet bu işi herkes yapabilir hiç bilmeyen bir kişi de gelip birkaç hafta çalışırsa başarılı olabilir, yaşı pek önemi yok, ama iyi dokumak için tecrübe ve deneyim gerekir, büyük ya da küçük olması fark etmez, yetenekli olan herkes yapabilir, 1'i (%10) bence bu iş zeka işi herkes yapamaz, yaş da önemli değil önemli olan insanın bu işi yapacak kapasitede zekaya sahip olması gerekir, 1'i (%10) bu işi herkes yapabilir bir sakatlığınız yoksa yapabilirsiniz, çünkü çok zor değil, yaş da önemli değil, 1'i (%10) evet bence bu işi herkes yapabilir, yaş önemli değil yaşla bir ilgisi yok sadece kişinin arzulanması, istenmesi ve başaracağını iddia etmesi gerekir, ayrıca özel bir yetenek gerekmez normal olan her insan yapabilir, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 2'si (%20) bizim burada kızlar evlenince çalıştırılmaz, aslında yaş önemli değil bu işi herkes yapabilir, zekalı ve çalışkan olan herkes yapabilir, ama bizim burada sadece çocuklar çalışır, 1'i (%10) bu işi herkes yapabilir zeka ve elinin yatkın olması gerekir yaşının önemi yoktur, 1'i (%10) yaş önemli değil öğrenince herkes yapabilir, biraz zaman alır ayrıca ailenin de izin vermesi gerekir aileden izin alamadan olmaz, 6'sı (%60) yaşı hiç önemi yok, zeka ve yetenekli olan herkes bu işi yapabilir, yanıtını vermişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde; kentte ve köyde çalışan çocukların 1'i hariç diğerlerinin hepsinin bu işi yapmak için yaşı önemli olmadığını ve yetenekli olan herkesin bu işi yapabileceğini belirttikleri dikkati çekmektedir.

Son olarak eklemek istediğiniz bir şey var mı? Görüşme kapsamına giren çocuklara yöneltilen; "Son olarak eklemek istediğiniz bir şey var mı?" Sorusuna verdikleri yanıtlar; kentte çalışan çocukların, 1'i (%10) sanat öğreniyorum çok güzel ama emeğimin karşılığını almadığımı düşünüyorum, 1'i (%10) benimde sözümün geçmesini istiyorum, emeğimin karşılığının verilmesini istiyorum, hakkımı almak istiyorum, 1'i (%10) emeğimin karşılığını aldığımı inanmıyorum ben burarda çok

Çalışıyorum ama az ücret alıyorum, keşke okuyabilseydim, o zaman böyle bir işte çalışmak zorunda kalmazdım, 1'i (%10) daha iyi şartlarda yaşamak isterdim, babamın imemesini isterdim, daha fazla ücret almak isterdim emeğimin karşılığın almak isterdim, 1'i (%10) emeğimin karşılığın aldığımı sanmıyorum, çok az ücret alıyorum, ama en azından bir sanat ğreniyorum gerçi ne değeri var bilmiyorum ama neyse, 1'i (%10) aldığım ücretten gerçekten memnun değilim, emeğimin karşılığın aldığımı inanmıyorum, ayrıca Türkiye'de emeğın karşılığının verildiğine inanmıyorum, 1'i (%10) cretim fazla olsaydı daha iyi olurdu, ben eğitim almak istemem maddi durumum iyi değil zaten, ama iyi olsaydı da okumazdım ben okumayı sevmiyorum, halı dokumak güzel, ayrıca arkadaşlıklar yüzünden burada çalışmayı seviyorum, ortamda arkadaşlıklarımız güzel evden uzağım mutluyum, cretim az da olsa razıyım yeter ki evden uzak olayım, 1'i (%10) ben buradan memnun değilim, ama evden de memnun olmadığım için burada çalışıyorum, benim için çalıştığım ortamda arkadaşlıklar önemlidir, burada onu bulamadım, oğ benden büyük bu yüzden mutsuzum, ayrıca cretim de çok az, 1'i (%10) asgari ücret ve sigortamın olmasını isterdim, mesleğim güzel ama pek değeri vermiyorlar, bende pek değeri vermiyorum, 1'i (%10) herhangi bir şey eklemek istemiyorum, yanıtını verirken, köyde çalışan çocukların, 7'si (%70) son olarak hiçbir şey eklemek istemiyorum, 1'i (%10) ben okula gitmek isterdim, ya da evlenince bile burada çalışmak isterdim, 1'i (%10) iyi bir geleceğim olsun isterdim ama bu mümkün değil, ben bu köyden asla ıkamam, 1'i (%10) ben bu işte sürekli çalışmak isterdim ama bizim köyde evlenince çalışmamıza izin vermiyorlar o yüzden evlenene kadar çalışacağım için zgnm, yanıtını vermiştir.

SONUÇ

Çocuk işgücü, dünya gündeminde en üst sıralarda yer alması gereken ve acil olarak çözüm bekleyen bir sorundur. Bugün milyonlarca çocuk fiziksel, zihinsel, eğitsel, sosyal, duygusal ve kültürel gelişimlerine zarar veren ulusal yasalara ve uluslararası standartlara uygun olmayan koşullarda çalışmakta-çalıştırılmaktadır. Hızlı nüfus artışı, göç, eğitim yetersizliği, gelir dağılımındaki dengesizlikler, bölgelerarası gelişmişlik farkları gibi nedenler çocukları çalışma hayatına itmektedir. Nedeni ne olursa olsun, çocukların yaşları gereği asıl yapmaları gereken şey kendilerini yarına hazırlamak ve eğitimlerini tamamlamak olmalıdır.

Sayıları yüz milyonlarla ifade edilen çocuk işgücünün son rakamları; ILO'nun Nisan 2002'de yayınladığı tahminlerine göre, dünyada 352 milyon çocuk ekonomik faaliyet içerisinde bulunmakta iken, 246 milyon çocukta "çalışan çocuk" kategorisinde değerlendirilmektedir (Duyar/Özener; 2003, 7). Bir kişinin çocukluk döneminde kazanacağı bilgi ve beceriler, onun ilerideki yaşam kalitesini de etkilemektedir. Çok küçük yaşlarda çalışmak zorunda kalan çocuklar, eğitim ve gelişim olanağı bulamadan, çocukluklarını gereğince yaşayamadan çalışma hayatında aktif olarak yer almak zorunda kalmaktadırlar. Bu da onların ileriki yaşlarda eğitim eksikliğinden kaynaklanan sorunlar yaşamalarına neden olurken, aynı zamanda ekonomik açıdan daha üretken bir birey olma olanaklarını da ellerinden almaktadır.

Bir çocuğun eğitimden yoksun olarak erken yaşta çalışma hayatına atılması sadece bireysel bir sorun değil, aynı zamanda toplumsal bir sorundur. Çünkü çocukluğunda eğitim olanaklarından yeterince yararlanamayan bireylerin gelecekte çalışacakları ortamlar da çoğunlukla niteliksiz, vasıfsız ve küçük işyerleri olacaktır. Eğitimsiz olan ve çalışma hayatına erken katılan bu bireyler sadece kendilerinin geleceğini değil, aynı zamanda kendisinden sonra gelecek aile bireylerinin de geleceğini belirlemektedir. Yeterli gelire sahip olamayan, eğitimsiz ve vasıfsız işlerde çalışan bireyler, ailelerinin ekonomik durumlarını düzeltmek gayesiyle çocuklarını da kendileri gibi erken yaşta çalışma hayatına katmak zorunda kalarak, yaşadıkları kısır döngünün içine onları da eklemiş bulunmaktadır.

Ülkemizde varolan, yüksek doğurganlık oranı, nüfusun yerleşim yerlerine göre dengesiz dağılımı, kırdan kente göç, bölgelerarası yaşanan gelişmişlik farkları, eğitim sistemimizdeki eksiklikler, aile yapısındaki bozukluklar, işsizlik, enflasyon ve hızlı kentleşme gibi sorunlar, çalışan çocuk sayısını her geçen gün artırmakta ve çocuk çalışmasının önlenmesi için yapılan müdahalelere engel olmaktadır.

Ülkemizde hakim olan geleneksel aile tutumu içerisinde çocuklar, aileye ekonomik gelir getirici bir unsur olarak görülmektedir. Bu anlayışa sahip olan ailelerin çocukları çalışma hayatında aktif olarak yer almakta ve ailelerinin geleceği için kurtarıcı olarak görülmektedir. Geleneksel görüşe sahip olan aileler, daha fazla çocuk sahibi olmakla kendilerine daha fazla gelir geleceği inancıyla daha çok çocuk sahibi olmayı tercih etmektedirler. Bu görüşe sahip olan ailelerin erkek ve kız çocuklarına bakış açıları da farklılıklar göstermektedir. Aileler, erkek çocuklarını genellikle kendilerinin geleceği için daha önemli olarak görmektedirler, çünkü kız çocukları ileride evlenecek ve başka bir aileye gidecekleri için ailelerine yardımları olamayacaktır. Bu gibi nedenlerle erkek çocuklarını çoğunlukla, iyi bir meslek sahibi olabilecekleri, sanat öğrenebilecekleri, uzmanlaşabilecekleri işlere göndermeyi tercih eden aileler, kız çocuklarını ise, daha iyi ücret alabilecekleri ama uzmanlaşamayacakları geçici işlerde çalıştırmayı tercih etmektedirler.

Ülkemizde kız çocukları, erkek çocuklarından daha fazla ihmal edilmekte, hem evde hem de iş ortamında daha çok çalıştırılmakta ve istismar edilmektedir. Çünkü kız çocuklarının çoğu, hem eğitim alma imkanını bulamamakta, hem de küçük yaşlarına rağmen öncelikle ev işlerinde, bunun yanı sıra eve iş getirme, dokuma ve giyim atölyelerinde çalıştırılmaktadır. Bu çocuklar çalışarak-çalıştırılarak, evlilik öncesinde çeyizlerini hazırlamak ve ailelerine ekonomik olarak katkı sağlamak amacıyla çok erken yaşlarda olgunlaşmaktadırlar. Erken yaşlarda hem evde hem de atölyelerde çalışmaya başlayan çocuklar, çocukluklarını yaşayamadan, hak ettikleri eğitim imkanlarını elde edemeden büyümekte ve hayatın bir çok yükünü çok erken yaşlarda göğüslemeye zorlanmaktadır. Bu da onların sosyal açıdan kendilerini yetiştirememelerine, kendilerine olan güvenlerini kazanamamalarına ve geleceğe umutla bakamamalarına neden olmaktadır.

Kız çocukları, erkek çocuklarından daha fazla çalıştırılmalarına rağmen onlar kadar gündeme getirilmemektedir. Oysa onlar hem evde, hem de atölyelerde

çalışarak, eğitim imkanlarından yararlanamamakta ve sosyo-kültürel açıdan kendilerini yeterince geliştirememektedirler. Günümüzde çalışan kız çocuklarının yaşadıkları bu sorunlara çözümler üretmek ve onların hem çalışma hayatında, hem de ev ortamlarında korunmalarını sağlamak amacıyla gerekli müdahalelerin yapılabilmesi için öncelikle bu çocukların yaşadıkları sorunlar gündeme getirilmelidir. Bu amaçla hazırlanan çalışmanın özünde, çalışan kız çocuklarının yaşadıkları sorunlar ortaya konulamaya çalışılarak, onların hak ettikleri yaşama kavuşabilmeleri için yapılacak olan eylemlere ışık tutmak amacı yer almaktadır.

“Çalışma Hayatındaki Çalışan Çocuklar ve Dokumacılık Sanayinde Çalışan Kız Çocuklarının Sosyo-Ekonomik Sorunları (Sivas İli Örneği)”, ismiyle hazırlanan bu çalışmanın amacı, Sivas İlinde halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocuklarının karşı karşıya kaldıkları sosyo-ekonomik sorunlara değinerek bu çocukların gerek ev ortamlarında, gerekse çalışma ortamlarında korunabilmeleri ve hak ettikleri eğitim imkanlarını yakalayabilmeleri için onlara yapılabilecek yardımlara ışık tutabilmek amacıyla, halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocuklarının yaşadıkları sorunları gündeme getirmektir.

Sivas İli'nde Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'ndeki halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocuklarıyla yapılan yüz yüze görüşme sonuçlarının değerlendirilmesi neticesinde beklentilerimizin gerçekleşme durumları aşağıdaki gibidir:

“Günümüzde çalışan çocuklar konusunda alınan her türlü yasal önleme rağmen, yasal yaş sınırının altında çocuk çalıştırılmaya devam edildiği düşünülmektedir.” Tüm dünyanın üzerinde önemle durduğu ve önlenmesi konusunda bir çok yasal düzenlemeler ulusal ve uluslararası standartlar getirilen çocuk işgücü kullanımı maalesef alınan bu önlemlere rağmen, dünyanın bir çok bölgesinde olduğu gibi ülkemizde de çocuk çalıştırılmaya devam edilmektedir. Ülkemizde çocuk çalıştırılmasıyla ilgili yasal yaş sınırı 4857 sayılı İK'nun 71. maddesinde düzenlenmiştir. Bu kanuna göre; “15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilir. ” (4857 sayılı İK md. 71). Görüldüğü gibi ülkemizde 8 yıllık zorunlu eğitimi tamamlamadan, 14 yaşını

doldurmadan çocukların çalıştırılması yasaktır. Oysa görüşme kapsamına giren Yıldız Köyü'ndeki halı atölyesinde, 2 çocuk 14 yaşında, 2 çocuk 13 yaşında ve 1 çocuk da 12 yaşında çalışmakta-çalıştırılmaktadır. Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan ve görüşme yapılan 20 çocuktan 5'i (%25) yasal yaş sınırının altında çalışmakta-çalıştırılmaktadır. Bu da araştırmamızın, bu konudaki beklentisinin gerçekleştiğini göstermektedir.

“Kırsal kesimde kız çocuklarının büyük çoğunluğu okula gönderilmemekte ve eğitim alma olanağını hiç elde edemedikleri düşünülmektedir.” 8 yıllık zorunlu eğitim ülkemiz sınırları içinde yaşayan her çocuğun hakkıdır. Günümüzde gelişen ve değişen dünyaya ayak uydurabilmek öncelikle eğitilmiş insan sayısının artırılmasıyla olur. Okuma-yazma bilme oranının artırılması ve tüm çocukların okula gönderilmesini sağlamak amacıyla çıkarılan 8 yıllık Zorunlu Eğitim Yasası'na rağmen, ülkemizde hiç okula gitmeyen, okuma-yazma bilmeyen çocuklar bulunmaktadır. Görüşme Kapsamına giren Yıldız Köyü'nde yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda, 5 çocuk hiç okula gitmediklerini ve okuma-yazma bilmediklerini belirtmişlerdir. Çocukların vermiş olduğu yanıtlardan da anlaşılacağı üzere, ülkemizde varolan geleneksel bakış açısı içerisinde, özellikle kırsal kesimde kız çocuklarının okula gönderilmedikleri ve eğitim alma olanağını bulamadıkları görülmektedir. Kırsal kesimde, görüşme kapsamına giren Yıldız Köyü'nde halı dokuma atölyesinde çalışan ve görüşülen, 10 çocuktan, 5'i (%50) okula hiç gitmemiştir. Sonuçta bu kız çocuklarının okula gönderilmedikleri konusundaki bu beklentimiz de gerçekleşmiştir.

“Çalışan kız çocukları evlendikten sonra çalıştırılmayacaklarını düşündükleri için, mesleklerinde vasıflı birer eleman olmak ve gelecekte de bu mesleğe devam etmek düşüncesine sahip olmadıkları düşünülmektedir.” Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen, “İleride bugün yaptığınız işi yapmayı düşünüyor musunuz? Hangi mesleği seçmeyi düşünüyorsunuz?” Sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde, kentte çalışan çocukların;

1'i (%10), “Düşünmüyorum, evleneceğim için ev hanımı olacağım, ben çalışmayı düşünsem de nişanım buna izin vermez. Ama yinede eğer seçme şansım olsaydı, kuaförlük mesleğini seçmeyi isterdim.”

1'i (%10), "Hayır düşünmüyorum, en güzel işte çalışmak isterdim. Mesela, mağaza sahibi olmak isterdim. Ben burada meslek öğrenmek veya ilerlemek için gelmedim. Ailem istediği için geliyorum, aslında ben iyi geçineceğim kişilerin olduğu bir işte çalışmak isterdim. Hem beni düşünen, hem de kendi işlerini düşünen kişilerin yanında çalışmak isterdim."

1'i (%10), "Hayır kesinlikle düşünmüyorum. Aslında ben çalışmak istemiyorum, ama yinede eğer çalışmaya devam edeceksem burada çalışırdım, çünkü başka bir yerde çalışamam, ailemde buna izin vermezdi. Ya burası, ya ev, bende burayı seçtim"

3'ü (%30), "Hayır düşünmüyorum, hiç bir iş yapmak istemiyorum, ev hanımı olmak isterdim."

1'i (%10), "Evet çok istiyorum ben halı hocası olmak istiyorum."

1'i (%10), "Evet işimde ilerlemeyi düşünüyorum. Gerçi babam başka işte çalışamama izin vermiyor. Ben de başka işlerde çalışamayacağım için hep burada çalışmayı düşünüyorum."

1'i (%10), "Aslında parasına bağlı, ileride bu kadar az almaya devam edersem, çıkmayı düşünüyorum. Daha iyi bir ücret alabileceğim herhangi bir işte çalışabilirim."

1'i (%10), "Evet bu işe devam etmeyi düşünüyorum ama eğer seçme fırsatı verilseydi, ben hemşire olmak isterdim." yanıtını vermişlerdir.

Yıldız Köyü'nde halı atölyesinde çalışan çocukların;

2'si (%20), "İstiyorum ama çalışamam, evlenince bırakacağım. Ben konfeksiyonda çalışmak isterdim."

2'si (%20), "Bizim burada evlenince çalışmamıza izin vermiyorlar. Bu yüzden ben çalışmak isterdim ama çalışamam."

1'i (%10), "Vaktim olduğu sürece yapacağım, ama evlenince yapamam nişanlıyım ve yakında evleneceğim."

1'i (%10), "Ben düşünüyorum ama evlenince bırakmak zorundayım, ben nakış işi yapmak isterdim."

1'i (%10), "Hayır düşünmüyorum evlenince bırakacağım, fakat ben dikiş dikmek isterdim."

1'i (%10), "Düşünüyorum, yine burada çalışmak isterdim bizim köyde başka iş yok. Burası olmasaydı evde olacaktım ve ev işi yapacaktım, evde olmaksızın burasını tercih ediyorum ama evlenince bırakacağım."

1'i (%10), "İmkanım olmadığı için düşünmüyorum, evlenince de bırakacağım. İmkanım olsaydı Kur'an Kursu hocası olmak isterdim."

1'i (%10), "Hayır bu işi sevmiyorum, eğer seçme fırsatım olsaydı ve okusaydım öğretmen olurum herhalde." yanıtını vermişlerdir.

Çocukların vermiş oldukları bu yanıtlar da göstermektedir ki, onlar işlerinden memnun olmak zorunda olduklarını hissetmektedirler. Yani eğer çalışmasalardı evde olacaktı ve evde olmak istemedikleri için çalışmaktalar ve çoğu da özellikle köyde çalışan çocuklar evlendikten sonra çalıştırılmayacağını bildiği için herhangi bir işte çalışmayı düşünmemektedir. Aslında çocuklar kendilerine bırakılsa çok farklı işlerde çalışmayı istemekteler, ancak bu şans onlara verilemediği için büyük çoğunluğu gelecekte bu işi yapmayı düşünmemekte. Görüşülen kız çocuklarından sadece 3'ü (%15) bu işte devam etmeyi düşündüğünü belirtirken, 17'si (%85) gelecekte bu işte çalışmayı düşünmediklerini veya çalışma imkanları olmadığı için bu işte çalışamayacaklarını belirtmektedirler. Görüldüğü gibi çocukların büyük çoğunluğu gelecekte çalışmayı düşünmemektedir ve bu bağlamda beklentimiz gerçekleşmiştir.

"Halı dokuma alanında yerleşik olan kaniye göre; bu işi çocuklar daha iyi yapmaktadır. Çünkü çocukların küçük parmakları ipliklerin arasına rahatlıkla girebilmekte ve daha sık ilmek atabilmektedirler. Ancak bu kanının tam tersine halı dokuma işini her yaşta insan rahatlıkla ve çok verimli bir şekilde yapabilecekleri düşünülmektedir." Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; "Yaptığınız işi sizden yaşça daha büyük kişilerin de başarılı bir şekilde yapacaklarına inanıyor musunuz?" Sorusuna verdikleri yanıtlar incelenecek olursa, kentte çalışan çocukların;

7'si (%70), "Evet bu işi herkes yapabilir. Hiç bilmeyen bir kişi de gelip birkaç hafta çalışırsa başarılı olabilir, yaşı pek önemi yok. Ama iyi dokumak için tecrübe ve deneyim gerekir, büyük ya da küçük olması fark etmez, yetenekli olan herkes yapabilir."

1'i (%10), "Bence bu iş zeka işi herkes yapamaz. Yaş da önemli değil önemli olan insanın bu işi yapacak kapasitede zekaya sahip olmasıdır."

1'i (%10), "Bu işi herkes yapabilir, bir sakatlığınız yoksa yapabilirsiniz, çünkü çok zor değil, yaş da önemli değil."

1'i (%10), "Evet bence bu işi herkes yapabilir. Yaş önemli değil, yaşla bir ilgisi yok. Sadece kişinin arzulaması, istemesi ve başaracağını iddia etmesi gerekir. Ayrıca özel bir yetenek gerekmez, normal olan her insan yapabilir." yanıtını vermişlerdir.

Köyde çalışan çocukların;

2'si (%20), "Bizim burada kızlar evlenince çalıştırılmaz, aslında yaş önemli değil bu işi herkes yapabilir. Zekalı ve çalışkan olan herkes yapabilir, ama bizim burada sadece çocuklar çalışır."

1'i (%10), "Bu işi herkes yapabilir, zeka ve elinin yatkın olması gerekir. Yaşının önemi yoktur."

1'i (%10), "Yaş önemli değil, öğrenince herkes yapabilir. Biraz zaman alır, ayrıca ailenin de izin vermesi gerekir, aileden izin alamadan olmaz."

6'sı (%60), "Yaşın hiç önemi yok, zeka ve yetenekli olan herkes bu işi yapabilir." yanıtını vermişlerdir.

Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde; kentte ve köyde çalışan çocukların 20'si (%100) bu işi yapmak için yaşın önemli olmadığını ve yetenekli olan herkesin bu işi yapabileceğini belirttikleri dikkat çekmektedir. Çocukların verdikleri yanıtlardan da anlaşılacağı gibi, bu işi çocuklar kadar yetişkin insanlarda çok rahatlıkla ve verimli bir şekilde yapabilirler. Yani halı atölyelerinde çocuk çalışması sanılanın aksine büyüklerinde, özellikle genç kadınların da verimli olabileceği bir alandır. Bu bağlamda, halı atölyelerinde çocuklar kadar büyükler kadar verimli çalışacakları konusundaki bu beklentimizde gerçekleşmiştir.

"Çalışan kız çocukları çoğunlukla evden, aile ortamından kurtulmak ve aile ekonomisine katkı sağlamak için çalışmayı tercih etmekte oldukları düşünülmektedir." Görüşme kapsamına giren çocuklara yöneltilen "Çalışmaya başlama nedeniniz nedir?" Sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde, kentte yaşayan ve halı atölyelerinde çalışan çocukların;

1'i (%10), "Evden çok sıkılmışım, aile baskısından kurtulmak için çalışıyorum."

1'i (%10), "Halı dokumayı öğrenmek çok istiyordum. Ayrıca aileme de katkıda bulunmak ve kendi ayaklarımın üzerinde durmak için."

1'i (%10), "Biraz kendi ihtiyaçlarımı karşılamak, biraz da aileme katkıda bulunmak için, en azından aileme yüküm olmuyor."

1'i (%10) "Kendi ihtiyaçlarımı karşılayayım, kendi ayaklarımın üzerinde durayım diye çalışmaya başladım."

1'i (%10) "Ailem yüzünden, ailem çalışmamı istedi. Maddi durumumuz yüzünden, biraz eve katkı olsun dediler."

1'i (%10), "Eve biraz katkı olsun diye başladım, ama çoğunlukla kendime katkı oluyor."

1'i (%10), "Durumumuz iyi değildi. Sivas'a ilk geldiğimizde ailemin durumu kötüydü, taşınmak masraflıydı, aileme katkı olsun diye girdim."

1'i (%10), "Okuldan sıkılmışım, evden kaçmak, evde durmamak için ablamın yanında olmak için."

1'i (%10), "Ben okulu bırakınca evde durmamak için buraya geldim."

1'i (%10), "Maddi sorunlar nedeniyle, aile ekonomisine katkı sağlamak için ayrıca, evde canım sıkılmıştı ve bende çalışayım dedim." yanıtını vermişlerdir.

Köyde yaşayan çocukların;

5'i (%50); "Aileme ekonomik katkı olsun diye çalışmak istedim."

1'i (%10) "Ablam nişanlıydı onun çeyizine yardımım olsun diye çalışmaya başladım."

1'i (%10), "Maddi durumumuz iyi olmadığı için çalışmak istedim."

1'i (%10), "Önceleri ben çok çalışmak istedim, ailem sen kızsın, küçüksün diye istememişti. Şimdi de çalışmayı ben istemiyorum, onlar katkı oluyor diye istiyorlar."

1'i (%10), "Babam ameliyat olmuştu, aileme faydam olsun diye."

1'i (%10), "Çok ihtiyacımız vardı o yüzden çalışmaya başladım." yanıtını vermişlerdir.

Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, görüşme kapsamına giren çocukların, 3'ü (%15) evden sıkılmışım, 15'i (%75) aileme ekonomik olarak katkı

sağlamak, 2'si (%10) ise hem kendi ihtiyaçlarını karşılamak hem de aileme yardımcı olmak amacıyla çalışmaya başladım, yanıtını vermişlerdir. Bu da göstermektedir ki, varsayımımız kısmen doğrulanmaktadır. Çünkü çocukların 3'ü evden kurtulmak için çalışmayı seçerken, 15'i ekonomik olarak ailesine katkı sağlamak amacıyla çalışmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Bu da çocukların daha büyük bir çoğunluğunun ekonomik katkı sağlamak amacıyla çalıştıklarını göstermektedir. Yani beklentimiz kısmen gerçekleşmiştir.

“Halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocuklarının, çok uzun çalışma saatlerinde çalışmakta-çalıştırılmakta oldukları düşünülmektedir.” Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarına yöneltilen; “Günde kaç saat, haftada kaç gün çalışıyorsunuz?” Sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde, kentte yaşayan ve Ayça Halıcılık'ta çalışan 7 (%100) çocuk, günde 11 saat, haftada 6 gün çalıştıklarını belirtirken, Belediye Halı Atölyesinde çalışan 3 (%100) çocuk, günde 9 saat, haftada 5 gün, Yıldız Köyü'nde çalışan çocukların 10'u (%100), günde 8 saat, haftada 5 gün çalıştıklarını belirtmişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlara bakılacak olursa, kentte Ayça Halıcılık'ta çalışan çocukların günde 11 saat ve haftada 6 gün gibi daha uzun süre çalıştıkları dikkat çekicidir. Belediye Halı Atölyesinde ve Yıldız Köyü'nde Halk Eğitim bünyesinde çalışan çocukların ise günde 8 saat ve haftada 5 gün çalıştıkları görülmektedir. Bu da göstermektedir ki, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'nde Halk Eğitim'e bağlı halı atölyesinde çalışan çocuklar, özel bir işletme olan Ayça Halıcılık'ta çalışan çocuklardan daha az süre çalışmaktadırlar. Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'ndeki Halk Eğitim'e bağlı halı atölyelerinde amaç sadece üretim değil aynı zamanda kız çocuklarına meslek öğretmek olduğu için buralarda çocuklar daha az süre çalıştırılmaktadır. Ancak Ayça Halıcılık'ta amaç kar etmek olduğu için çocuklar uzun süre çalıştırılmaktadır, öyle ki bu süre 4857 sayılı İK'nun yasal çalışma süresinin üzerindedir. 4857 sayılı İK madde 71/IV'de; “Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde 7 haftada 35 saatten fazla olamaz. Ancak, 15 yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde 8 saat ve haftada 40 saate kadar artırılabilir” hükmüyle yasal sınırı çizmektedir. Oysa Ayça Halıcılık'ta çocuklar günde 11, haftada 66 saat çalıştırılmaktadırlar. Bu yasal sınırın çok üzerindedir. Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü'ndeki Halı Atölyesinde çalışan çocuklar ise

günde 8 ve haftada 40 saat çalışmaktadır, burada yasal sınır korunmaktadır. Ancak, Yıldız Köyü'nde 15 yaşın altında çalışan çocukların bulunduğu dikkate alınacak olursa, bu çocukların en fazla günde 7 ve haftada 35 saat çalışması gerekirken, 40 saat çalıştırıldıkları görülmektedir. Bu da, görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan çocukların yaşlarına uygun çalışma saatlerinden daha uzun süre çalıştırıldıklarını göstermektedir. Çocukların verdikleri yanıtlar doğrultusunda, bu konudaki beklentimizin de gerçekleştiği görülmektedir.

“Halı Dokuma Atölyelerinde çalışan kız çocuklarının büyük çoğunluğunun Çıraklık Meslek Eğitim'e devam etmedikleri ve sigorta kapsamına alınmadıkları düşünülmektedir.” Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının, 3'ü Çıraklık Meslek Eğitimi'ne devam etmekte ve görüşme yapılan 20 çocuktan sadece Çıraklık Eğitimi kapsamındaki, 3 çocuk sigorta kapsamında bulunmaktadır. Halı atölyelerinde çalışan ve görüşme yapılan 20 çocuktan sadece 3'ünün sigorta kapsamına girmesi ve mesleki eğitimine devam etmesi nedeniyle bu çocukların büyük bir çoğunluğunun (17'sinin) sigorta kapsamında olmadıkları ve mesleklerinde ilerleme ve eğitim alma imkanlarını elde edemedikleri görülmektedir. Bu da beklentimizin gerçekleştiğini göstermektedir.

“Halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocuklarının çok düşük ücretlerde çalışmakta-çalıştırılmakta oldukları düşünülmektedir.” Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının vermiş oldukları yanıtlara göre ücretleri incelendiğinde; kentte ve köyde çalışan,

- 1 çocuk, 10-20 milyon arası,
- 3 çocuk, 21-30 milyon arası,
- 2 çocuk, 31-41 milyon arası,
- 5 çocuk, 41-50 milyon arası,
- 1 çocuk, 51-60 milyon arası,
- 3 çocuk, 61-70 milyon arası,
- 2 çocuk, 71-80 milyon arası,
- 1 çocuk, 81-90 milyon arası,
- 2 çocuk, 91-100 milyon arası, ücret aldıklarını belirtmişlerdir.

Halı atölyelerinde çalışan çocukların verdikleri bu yanıtlardan da anlaşılacağı üzere, çocukların çok düşük ücretlerde çalıştırıldıkları dikkat çekicidir. Özellikle

köyde çalışan çocukların daha düşük ücret aldıkları (10 milyon gibi) görülmektedir. Gerçi çocukların belirttiklerine göre, acemi olanlar çok fazla dokuyamadıkları için az ücret aldıklarını ancak birkaç yıldır bu işi yapanların ayda 100 milyon aldıklarını belirtmişlerdir. Ayda 91-100 milyon arası ücret alan sadece 2 çocuk bulunmaktadır. Bu çocuklar hem uzun süre, hem de çok düşük ücretlerde çalıştırılmaktadır. Çocukların düşük ücret almalarının en önemli nedenleri olarak da parça başına ücretle çalışmaları görülmektedir. Çocuklar ne kadar dokurlarsa o kadar ücret almakta olduklarından dolayı düşük ücretle çalışmaktadırlar. Bu da, çocukların çok düşük ücretlerde çalıştırıldıkları konusundaki beklentimizin gerçekleştiğini göstermektedir.

“Çalışan kız çocuklarının okumayı sevmemekte ve çalışmayı okumaya tercih etmekte oldukları düşünülmektedir.” Sivas Merkez ve Yıldız Köyü’nde çalışan çocuklara yöneltilen, “Tercih etme şansınız olsaydı eğitimi mi, çalışmayı mı seçerdiniz?” Sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; kentteki çocukların;

4’ü (%40), “Eğitimi seçerdim, şimdi okula gitmediğim için pişmanım.”

4’ü (%40), “Çalışmayı seçerdim, okulu sevmiyorum, çalışmak güzel.”

2’si (%20), “Her ikisini de seçerdim. Yani hem çalışıp aileme katkı sağlamak, hem de okuyup kendimi geliştirmek isterdim.”

Köydeki çocukların;

8’i (%80), “Okumayı seçerdim. Seçme şansım olsaydı okurdum, eğitim almayı çok isterdim.”

2’i (%20), “Çalışmayı seçerdim. Çünkü çalışmam gerek, para kazanmam lazım.” yanıtını vermişlerdir.

Çocukların cevapları değerlendirildiğinde kentteki çocukların 4’ü, köydeki çocukların 8’i eğitimi seçmektedir. Bu da göstermektedir ki köydeki çocukların büyük çoğunluğu eğitim almak isteyip de alamamaktadır. Oysa kentteki çocukların 4’ü (%40) okulu sevmediklerini ve çalışmayı tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Kentteki çocukların eğitimi tercih etmemeleri oldukça ilgi çekicidir. Ayrıca kentteki çocukların da 2’si çalışmayı da, eğitimi de seçeceklerini belirtmektedirler. Eğitimi istediklerini, ancak maddi zorluklar nedeniyle çalışmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlardan da anlaşılacağı gibi, çalışan çocukların büyük çoğunluğu eğitimi tercih etmektedirler, yani kentteki çocukların

4'ü, köydeki çocukların ise 8'i toplam, 12 çocuk (%60), eğitimi çalışmaya tercih etmektedirler. Bu da göstermektedir ki, ortaya atılan varsayımımızın aksine çocuklar eğitimi istemektedirler, ancak bu fırsata sahip olamamaktadırlar. Bu bağlamda, bu konudaki beklentimizin tersine çocukların eğitimi tercih ettikleri görülmektedir.

“Halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocuklarının uzun çalışma sürelerine ve düşük ücrete rağmen çalışmaktan memnun oldukları düşünülmektedir.” Sivas Merkez ve Yıldız Köyü’nde halı atölyelerinde çalışan çocuklara yöneltilen; “Çalışmaktan memnun musunuz?” Sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; kentte çalışan çocukların;

6’sı (% 60), “Evet memnunum işimi çok seviyorum, evden uzak olmak iyi oluyor.”

1’i (% 10), “Evet şuan çalışmaktan memnunum. Ama yinede küçük yaşta çalışmasaydım iyi olurdu. Böyle olmasına rağmen mutluyum.”

1’i (% 10). “Çalışmaktan bazen memnunum bazen değilim. Evden sıkılmışım, çalışmaya başladım ama buradan da sıkılıyorum. Burada kişisel olarak bana çok karışıyorlar. Mesleğimi tam manasıyla öğretmiyorlar. Sadece doku diyorlar, her şeyin püf noktasını öğretmiyorlar.”

1’i (% 10), “Çalışmaktan memnun değilim. Burasını sevmiyorum, insanların çıkarıcı olduğunu düşünüyorum. Ancak başka bir yerde de halı üstüne çalışmak istemezdim.”

1’i (% 10), “Çalışmaktan değil de arkadaşlarımdan memnunum. Yaptığım işin farkındayım ve işimi seviyorum ama ileride bu işi yapacağıma inanmıyorum.” yanıtını vermişlerdir.

Köyde çalışan çocukların;

10’u (% 100), “Evet memnunum. Çalışmak çok güzel işimi seviyorum, hem aileme de katkım oluyor. Ama bizim köyde evlenince kızları çalıştırmazlar. Bu yüzden ben de evlenince çalışamayacağım için üzgünüm.” yanıtını vermişlerdir.

Kentte ve köyde çalışan toplam 20 çocuktan, 17’si (%85) çalışmaktan memnun olduklarını belirtmişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde çoğunluğunun işlerini sevdikleri ve çalışmaktan memnun oldukları görülmekte ve Yıldız Köyü’nde çocukların evlendikten sonra

çalışamadıkları için üzüldükleri dikkat çekmektedir. Bu da beklentimizin gerçekleştiğini göstermektedir.

Sivas Merkez’de Ayça Halıcılık, Belediye Halı Atölyesi ve Yıldız Köyü’ndeki Halk Eğitim’e bağlı Halı Atölyesinde çalışan kız çocukları ile yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda elde edilen diğer bazı önemli bulgular arasında; bu çocukların boş zamanlarında çoğunlukla ev işi ve el işi yaptıkları, çoğunluğunun kitap ve gazete okumadığı, herhangi bir sosyal faaliyete katılmadığı, sinemaya ve tiyatroya gitmediği görülmektedir. Çocukların verdikleri yanıtlar ışığında, sosyal açıdan çok zayıf olarak yetiştikleri görülmektedir. Ayrıca çocukların çalıştıkları ortamla ilgili olarak, ortamın çok havasız ve basık olduğu, halı tozlarının ve ipliklerinin öksürttüğü, sürekli bel ağrısı çektikleri, gürültünün çok fazla olduğu, ellerinin yara olduğu ve parmaklarını ipliklerin kestiği ve benzeri gibi sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Çocukların çalıştıkları atölyelerde, iş güvenliği ve işçi sağlığı açısından herhangi bir önlemin olmadığı, hiçbir sağlık muayenesinden geçmedikleri ve rutin olarak muayene olmadıkları da görülmektedir. Sonuç olarak denilebilir ki, çalışan çocuklar çalışma ortamında çok fazla korunmamaktadır.

Görüşme kapsamına giren halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının vermiş oldukları yanıtlardan aile ve ailelerinin ekonomik durumlarına ilişkin veriler incelendiğinde; çoğunluğunun annelerinin ev hanımı, babalarının ise, kenttekilerin işçi, köydekilerin çiftçi olduğu fakat mesleklerini yapmadıkları görülmektedir. Ailelerine giren ortalama aylık gelir incelendiğinde, kentte çalışan çocukların evlerinde babalarından ve kendilerinden başka diğer aile fertlerinin de çalışmış olmalarına rağmen, toplam aile gelirlerinin çok düşük olduğu görülmektedir. Köyde çalışan çocukların durumları daha da vahimdir. Çünkü köyde çocukların babaları mesleklerini yapmamakta ve herhangi bir gelir elde edememektedirler ve evlerine çocukların çalışmaları dışında herhangi bir para girmemektedir. Görüşme kapsamına giren çocukların aile yapıları ise, geleneksel geniş aile yapısı çizmekte ve çok kardeşli oldukları görülmektedir.

Çocukların vermiş oldukları yanıtlar arasında ilgi çekici bir diğer bulgu ise, çocuklularını yaşayamamış olduklarını belirtmeleridir. Çocukların çoğu ilkokuldan sonra eğitimlerine devam edemedikleri için erken yaşta ev kızı olduklarını ve bu yüzden de oyun oynamayı erken yaşta bıraktıklarını belirtirken, aslında şuan da

kendilerini çocuk hissettiklerini ancak etraflarındaki insanların onlara çocukça muamele etmediklerini de ifade etmektedirler.

Sivas'ta halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocuklarının sosyo-ekonomik sorunları konusunda son söz olarak diyebiliriz ki; halı atölyelerinde çalışan bu çocuklar, öncelikle erken yaşlarda çalışmaya-çalıştırılmaya başlamaktadır. Ayrıca çoğu eğitim alma olanağı bulamadan, çalışma hayatına atılmakta ve küçük yaşlarına rağmen çalışma ortamında bir çok riskle karşılaşmak zorunda kalmaktadır. Ancak, şu da söylenebilir ki, halı atölyelerinde çalışan bu çocukların yaşamış oldukları sorunların büyük çoğunluğu çalışma ortamından kaynaklanmamaktadır. Zaten bu çocuklar, erken yaşta evlendirildikleri için bir çoğu uzun süre çalışmadan işini bırakmak zorunda kalmaktadır. Bu yüzden de çalışma ortamındaki risklerden pek fazla etkilenmemektedir. Bu bağlamda çocuklar çalışmayı evden kurtulmak, düşük olan aile ekonomisine katkı sağlamak ve çeyiz hazırlamak amacıyla tercih ettikleri ve evlendikten sonra da çalıştırılmayacaklarını bildikleri için çoğunlukla işlerini sevmektedirler. Çünkü, kendileri için gerekli eğitimi alamayan, okula gidemeyen ve çok küçük yaşlardan itibaren evde ev kızı olarak yaşayan bu çocuklar, arkadaşlık edinmek, sosyalleşmek, aile baskısından kurtulmak ve evde kendi sözlerinin de geçmesini sağlamak gibi faydaları olduğu için çalışmaktan memnundurlar. Gerçekte çalışan bu çocukların asıl sorunları, öncelikle aileden kaynaklanan sorunlardır. Bu sorunlar arasında; ailelerin çok düşük gelirli, çok çocuklu, geleneksel geniş aile yapısına sahip olmaları, çocuklarını baskı ve bilinçsiz bir biçimde yetiştirmelerini sayabiliriz. Tüm bu sorunlar yüzünden çocuklar, çalışma ortamlarında ev ortamlarından daha fazla mutlu olmakta ve daha fazla şey öğrenmektedirler. Bu yüzden de, halı dokuma atölyelerinde çalışan kız çocuklarının temel sorununu çalışma ortamından kaynaklanan sorunlar değil, aile ortamından kaynaklanan sorunların oluşturduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKILLIOĞLU, Tekin

1995

Çalışma Yaşamını Düzenleyen Uluslararası Belgeler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İnsan Hakları Merkezi Yayınları No: 16, Andlaşmalar Dizisi No: 2, Ankara

AKYİĞİT, Ercan

2000

İş Kanunları, Seçkin Yayınevi, Ankara

ANA BRİTANNİCA

1990

Genel Kültür Ansiklopedisi, 1. Cilt, Ana Yayıncılık, İstanbul

Genel Kültür Ansiklopedisi, 9. Cilt, Ana Yayıncılık, İstanbul

Genel Kültür Ansiklopedisi, 11. Cilt, Ana Yayıncılık, İstanbul

Genel Kültür Ansiklopedisi, 12. Cilt, Ana Yayıncılık, İstanbul

Genel Kültür Ansiklopedisi, 19. Cilt, Ana Yayıncılık, İstanbul

ANDAÇ, Faruk

2001

Sosyal Politika Açısından Türk İş Hukuku Uygulaması, Yargı Yayınevi, Ankara

AMİN, Samir

1999

Küreselleşme Çağında Kapitalizm, Türkçesi: Vasıf Erenus, Sarmal Yayınevi, İstanbul

ARICI, Kadir

1999/a

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Dersleri, Saygın Ofset, Ankara

- 1999/b **Sosyal Güvenlik Dersleri**, Saygın Ofset, Ankara
- ARON, Raymond
1997 **Sanayi Toplumu**, Dergah Yayınları, Türkçesi; E. Gürsoy, İstanbul
- ATEŞOĞULLARI, Kamil
1997 **Uluslararası Çalışma Örgütü ve Türkiye**, Petrol-İş Yayın No: 44, İstanbul
- BALTA, Necati
1999 **Çalışma Hayatında Mesleki Eğitimin Önemi**, Türk-İş Eğitim Yayınları No: 20, Ankara
- BAŞBAKANLIK, DİE, ILO
1995 **Türkiye’de Çalışan Çocuklar**, ILO Yayınları, 5 Eylül 1995, Ankara
- BLOCH, March
1993 **Feodal Toplum**, Türkçesi; Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara
- CENTEL, Tankut
1999 **İş Hukuku, Cilt 1, Bireysel İş Hukuku**, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul
- ÇELİK, Nuri
1996 **İş Hukuku Dersleri**, Beta Yayınları, Yenilenmiş 14. Basım, İstanbul
- ÇEVİK, Dolunay
1995 **Çalışamazsam Okuyamam**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim Kültür Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara
- ÇOLAK, Ömer Faruk
1997 **Küreselleşme, Beşeri Sermaye ve Çocuk İşgücü**, Tisk Yayınları, Yayın No: 177, Ankara

ÇSGB

- 2001 **Yeniden Yapılanma ve Yeni Atılımlar, ÇSGB**
Faaliyet Raporu, 1. Baskı, Ankara

ÇSGB İŞ TEFTİŞ KURULU BAŞKANLIĞI

- 2000 **Çalışan Çocuklar Projesi, (1994-1999 Dönemi**
Proje Çalışmaları), Lazer Ofset Matbaa,
Ankara

DEMİR, Fevzi

- 2001 **Yargıtay Kararları Işığında İş Hukuku ve**
Uygulaması, Anadolu Matbaacılık, İzmir

DEMİRCİOĞLU, M., T. Centel

- 2003 **İş Hukuku, Bireysel İş Hukuku, Toplu İş**
Hukuku, Beta Yayınları, Yenilenmiş 9. Basım,
İstanbul

DERRIEN, Jean-Maurice

- 1994 **Çocuk Çalıştırılması İle İlgili Politika**
Hazırlanması ve İş Denetimi Eğitim
Kılavuzu, Uluslararası Çalışma Bürosu ve
ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü, Çevirenler:
Haluk Başçıl, Bülent Ayal, Çalışma Yönetimi
Bölümü, Belge No: 36, Ankara

DOĞAN, H., A. Ulusoy ve F. Hacıoğlu

- 1997 **Okul Sanayi İlişkileri, Okuldan İş Hayatına**
Geçiş, Önder Matbaacılık, Ankara

DPT

- 1963 **1. Beş Yıllık Kalkınma Planı,** DPT Yayını,
Ankara
- 1967 **2. Beş Yıllık Kalkınma Planı,** DPT Yayını,
Ankara
- 1973 **Yeni Strateji ve Kalkınma Planı 3. Beş Yıl,**
DPT Yayın No:1272, Ankara

- 1979 **4. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Yayını, Yayın No: 1664, Ankara
- 1985 **5. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Yayını, Yayın No: 1974, Ankara
- 1989 **6. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Yayını, Yayın No: 2174, Ankara
- 1996 **7. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Yayını, Ankara
- 2001 **VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Çocuk Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayın No: 2573, Ankara
- DUYAR, İ.ve B. Özener
2003 **Çocuk İşçiler Çarpık Gelişen Bedenler**, Ütopya Yayınları, Ankara
- EKİN, Nusret
1994 **Endüstri İlişkileri**, Beta Yayınları, 6. Baskı, İstanbul
- ERKAL, Mustafa E.
1999 **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Der Yayınları, Genişletilmiş 10. Basım, İstanbul
- EROL, Metin
2002 **Sanayileşme ve Ekonomik Gelişmenin Sosyolojisi**, Nobel Yayınevi, Ankara
- GENÇLER, Ayhan
1997 **Sosyal Politika Açısından İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku (Ders Notları)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul
- GÖKTAŞ, Abdulkadir
2000 **Küresel Kriz ve Türkiye**, Özen Yayıncılık, Ankara

GRİNT, Keith

1998

Çalışma Sosyolojisi, Çeviri Editörü:Veysel Bozkurt, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul

HAK-İŞ

2000

Sanayide Çalışan Çocuklar Raporu -Sakarya Pilot Bölge Araştırması- Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Bölge Eylem Komiteleri Eğitim Seminerleri (Gaziantep, Karaman Sakarya), Hak-İş Eğitim Yayınları: 44, Ankara

ILO

1998

IPEC Program Belgesi (Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı), Uluslararası Çalışma Bürosu, Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türkiye’de İstihdam Sorunları Paneli, Yayın No: 303, 4 Kasım 1999, Ankara

2000

IPEC İn Turkey (1998-1999) Overview Of The Activities Of The Country Level, ILO Office, Ankara

ILO, ÇSGB

2001/a

Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali, Ünite:2 YANIT, Çeviren; Metin Çulhaoğlu, Uluslararası Eğitim Merkezi ve ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü, Çalışan Çocuklar Bölümü, Ankara

2001/b

Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali, Ünite:1 Sorun, Çeviren; Metin Çulhaoğlu, Uluslararası Eğitim Merkezi ve ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü, Çalışan Çocuklar Bölümü, Ankara

ILO, MEB, TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK

2002

Sokaktan Okula, “Sokakta Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi” Projesi, (Final Raporu), ILO Yayınları, Ankara,

İNAN, Naim

1968

Çocuk Hukuku, Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yayınları No: 3, İstanbul

KARABULUT, Özcan

1995

Çocuk İşçiliğine Karşı Sendikal Mücadele, Türk-İş Modeli, Türk-İş Yayın No: 224, Ankara

1996

Türkiye’de Çalışan Çocuklar, Araştırma Sonuçları, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul

1999/a

Genç İşçilerin Sorunları ve Çözüm Yolları, Türk-İş Eğitim Yayınları No: 19, Ankara

1999/b

Çalışan Çocukların Korunması ve Türk-İş’in Faaliyetleri, Türk-İş Eğitim Yayınları No: 6, Ankara

KAYHAN, Necati

1997

Türk Çalışma Hayatında Çalışan Çocukların Sorunları (Motorculuk Meslek Grubu Örneği), Minpa Yayıncılık, Ankara

KIZILÇELİK, Sezgin

2001

Küreselleşme ve Sosyal Bilimler, Anı Yayıncılık, Ankara

KİLİ, S. ve Ş. Gözübüyük

2000

Türk Anayasa Metinleri, (Sened-i İttifaktan Günümüze), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yenilenmiş 2. Baskı, Genel Yayın No:269, Tarih Dizisi: 19, İstanbul

- KOCACIK, Faruk
2000 **Çalışma Sosyolojisi**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas
- KOÇ, Yıldırım
2000 **Türkiye ILO İlişkileri**, Türk-İş Eğitim Yayınları No: 44, Ankara
- KONGAR, Emre
2000 **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul
- KORAY, Meryem
2000 **Sosyal Politika**, Ezgi Kitabevi, Bursa
- KUMAŞ, Handan
2002 **İşsizliğin Psiko-sosyal Boyutu ve Çalışma Yaşamına İlişkin Değerler Üzerindeki Etkileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:3, Sayı: 4, Yıl: Ekim-Kasım-Aralık 2001, İzmir
- KUKLİN, Susan
2002 **Iqbal Masih ve Çocuk Köleliğine Karşı Savaşanlar**, Türkçesi: Nafiz Güder, Dharma Yayınları, İstanbul
- LORDOĞLU, K., N. Özkaplan ve M. Törüner
1999 **Çalışma İktisadı**, Beta Basım Yayım Dağıtım, 3. Basım, İstanbul
- LORDOĞLU, K., N. Özkaplan;
2003 **Çalışma İktisadı**, Der Yayınevi, İstanbul
- MAHİROĞULLARI, Memduh Ahmet
2003 **Eski Çağlardan Günümüze Sivas İli**, Kitap Matbaacılık, Sivas

MAKAL, Ahmet

2002

Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri, (1946-1963), İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara

ÖZCAN, Y. Z., B. Akşit,

M. Dayıoğlu ve A. G. Hoşgör

1998

Developments Of Guidelines For Policy Makers: Country Report Turkey On Justainable Action Against Child Labour, Executive Summary, International Labour Office, January, Ankara

ÖZDOĞAN, Berka

1999

Çocuk ve Oyun Çocuğa Oyunla Yardım, Am Yayıncılık, Ankara

SHÇEK

2001

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme,Ulusal İlk Rapor, Ekleri ve BM Çocuk Hakları Komitesinin Sonuç Gözlemleri, Aydoğdu Ofset, Ankara

ŞİLAH, Mehmet

2000

Çalışma Psikolojisi, Selim Kitabevi, Ankara

SİVAS VALİLİĞİ

2000

Sivas İli Çevre Durum Raporu, Sivas Valiliği ve Çevre Koruma Vakfı Yayınları, ES-FORM Ofset, Sivas

SOYSAL, Mümtaz

1987

100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul

ŞAKAR, Müjdat

1998

İş Hukuku Mevzuatı, Beta Yayınları, Yenilenmiş 3. Basım, İstanbul

ŞENEL, Alaedin

2001

İlkel Toplumdan Uygur Topluma, Bilim ve Sanat Yayınları, 6. Basım, Ankara

TEZCAN, Mahmut

1991

Gençlik Sosyolojisi Yazıları, Gündoğan Yayınları, Ankara

TİSK

1997

Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları, Tisk Yayın No:171, Ankara

2002

Sanayide Çalışan Çocuklar ve Tisk'in Faaliyetleri, Tisk Yayın No:222, Ankara

2003

4857 Sayılı İş Kanunu ve Gerekçesi, Yorum Matbaacılık, Tisk Yayın No: 234, Ankara

TÜRK-İŞ

1994

Çalışan Çocuklar, Türkiye'de ve Dünyada Çalışan Çocuklar Sorunlarına Genel Bakış, Türk-İş Çalışan Çocuklar Bürosu, Ankara

1995

Çevre ve İşçi Sağlığı İş Güvenliği Ders Notları, Türk-İş Yayınları No: 190, Ankara

1997

97 Yıllığı (96'dan 97'ye Değişimin Dinamikleri), Türk-İş Araştırma Merkezi, 1. Cilt, Ankara

1999/a

Türk-İş 99 Yıllığı, 1997'den 1999'a Değişimin Dinamikleri, Türk-İş Araştırma Merkezi, 1. Cilt, Ankara

1999/b

On sekizinci Genel Kurul Çalışma Raporu 1995-1999, 01-05 Aralık 1999, Türk-İş Yayınları, Ankara

UNİCEF

1996

Önce Çocuklar, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Çocuk Zirvesi, Dünya Bildirgesi ve Faaliyet Planı, Pelin Ofset, Ankara

YAVUZER, Haluk

- 1982 **Çocuk ve Suç**, Altın Kitaplar Yayınevi, 2. Basım, İstanbul
- 1994 **Çocuk Psikolojisi**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1.Basım, İstanbul
- 1999 **Çocuk Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul

YAZICI, Erdinç

Osmanlı'dan Günümüze Türk İşçi Hareketi ve Türk Harb-İş, Harb-İş Sendikası Eğitim Yayınları, Ankara

YÖRÜKOĞLU, Atalay

- 1982 **Çocuk Ruh Sağlığı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 189, Sosyal ve Felsefi Eserler Dizisi: 18, 4. Baskı, Ankara
- 1983 **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Aydın Kitabevi, Ankara
- 1986/a **Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı, Eğitimi ve Ruhsal Sorunları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 270, Sosyal ve Felsefi Eserler Dizisi: 26, 2. Baskı, Ankara

ZAİM, Sabahaddin

- 1997 **Çalışma Ekonomisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul

MAKALELER

AKÇO, Seda

- 2002 "Çocuk Emeginin Sömürüsü ve Çocuk Hakları", Toprak İşveren Dergisi, Sayı: 56, Ankara, (10-11)

AKYÜZ, Emine

2000

Çocuk Olma ve Sağlıklı Bir Çevrede Yaşama Hakkı”, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları: 2, İstanbul Çocuk Kurultayı Yayınları Dizisi: 2, İstanbul, (s. 43-55)

ANIK, Filiz

2002

“Çalışan Çocuklarla İlgili Yasal Düzenlemeler”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Ankara, Mart-2002 (s. 181-204)

ASLAN, N.ve M. F. Dinç

2002

“3308 Sayılı Çıraklık Mesleki Eğitimi Kanunu’nda Öngörülen Sistem Doğrultusunda Çıraklık Eğitimi Merkezlerince Yürütülen Uygulamalar”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Ankara, Mart-2002, (s. 303-320)

AYDIN, Olcay

2002

“Çalışan Çocuklar”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Ankara, Mart-2002, (s. 337-372)

BİLGİLİ, Ahmet Emre

2000

“Göç Çocukları ve Kent”, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları: 2, İstanbul Çocuk Kurultayı Yayınları Dizisi: 2, İstanbul, (s. 203-210)

BOSTANCI EGE, Göknur

- 2002 “Çalışan Çocuk Kimdir”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Ankara, Mart-2002, (s. 53-66)

ÇELEBİOĞLU, Zübeyde

- 2002 “Sanayide Çalışan Çocukların Durumu ve Tisk’in Faaliyetleri” Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Ankara, Mart-2002, (s. 373-386)

ÇETİN GÜLER, Ebru

- 2002 “Çocuk İşgücü ve Eğitim”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Ankara, Mart-2002, (s. 223-234)

ÇETİNTAŞ, Hakan

- 1998 “Sivas’ta Sanayi Sektörü ve Sanayi Kuruluşları”, Sivas Ekonomisi, Editör: Adem Esen, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları, Sivas, (s. 73-79)

DEMİRCİ, A., Salih Yüksek

- 1999 “Sivas’ın Modern Potansiyeli ve Değerlendirilmesi” Sivas Ekonomisi, Editör: Adem Esen,, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları, Sivas, (s.101-121)

DİKBAYIR, G., M. Dayıoğlu

N. Akif Bakır ve A. Ataöv

- 2002 “Gelirin Çocuk İstihdamı Üzerindeki Etkisi”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Ankara, Mart-2002, (s. 161-179)

DOĞAN, İsmail

2000

“Çocuk Haklarının Sosyolojik Evriminden Dünya ve Türkiye İçin Çıkan Sonuçlar”, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları: 4, İstanbul Çocuk Kurultayı Yayınları Dizisi: 4, İstanbul, (s. 35-72)

DÜNDAR CAN, B., M. Çam, M. Çöpür,

C. Dedeoğlu, G. Erginsoy, E. Küntay, F. Özbay,

D. Paya, Ş. Sözen, A. Türkcen ve S. Yegül, H. Yıldız

2000

“Sömürüye Konu Olan Çocuklar Komisyonu”, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı İstanbul Çocukları Raporu, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları: 1, İstanbul Çocuk Kurultayı Yayınları Dizisi: 1, İstanbul, (s. 503-584)

ERLAT, Jale

1979

“Aydınlanma Çağında Çocuk Eğitimi ve Harika Bir Çocuk: François-Marie AROUET”, FDE:4, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Derneği, Şafak Matbaası, Cilt: 1, Sayı: 4, Ankara, Kış-1979, (s. 110-116)

ESEN, Adem

1999

“Sivas Hakkında Genel Ekonomik Bilgiler”, Sivas Ekonomisi, Editör: Adem Esen, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları, Sivas, (s. 5-23)

FİŞEK, A. Gürhan

1994

“Çalışan Çocukların Sağlık ve Sosyal Sorunları”, Türk-İş, Ostim Çıraklık Eğitimi Merkezi Çalışan Çocuklar Sorunları Semineri, 3-Mayıs 1994, Ankara, (s. 15-26)

- 1998 “Çocuk Emeginin Sona Erdirilmesi Kız ve Erkek Çocuk Emegi Arasındaki Farklar”, Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı: 36, Ocak-Şubat, 1998, Ankara, (s. 2-4)
- 2002 “Gelişmekte Olan Ülkelerde Çocuk İşçilik Sorunu Müdahale Programları”, The 4th Congress of Toxicology in Developing Countries, (6-10 Kasım 1999, Antalya)
(<http://www.fisek.org.tr/0113.php.09.02.2002>)
- 2004/a “Türkiye’de Çocuk Emegi Çalışmalarına Genel Bakış”, Fişek Enstitüsü Yayınları,
(<http://www.fisek.org.tr/019.php.11.06.2004/a>)
- 2004/b “Sanayide Çalışan Çocuklar”, Fişek Enstitüsü Yayınları, TTB Sürekli Tıp Eğitim Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 4, Nisan, 1996,
(<http://www.fisek.org.tr/018.php.11.06.2004/b>)
- 2004/c “Çalışma Yaşamının “Küçük Dev Adamları”, Fişek Enstitüsü Yayınları,
(<http://www.fisek.org.tr/0119.php.11.06.2004/c>)
- GEZGİN, Mehmet Fikret
2000 “Çalışma Sosyolojisi-Sosyal Gelişme Kitle İletişimi İlişkileri (I)”, Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, İstanbul, (s. 55-95)
- GÖNENÇ, M., N. Ayhan,
M. Akif Bakır
2002 “Kız Çocuklarının Eğitim Haklarından Tam Olarak Yararlanamaması ve Ev İşlerinde Çalıştırılması”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Mart-2002, Ankara, (s. 257-276)

GÜRÇAY, C. ve H. Kumaş

- 2002 “Dünya’da ve Türkiye’de Çalışan Çocukların Profili”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Mart-2002, Ankara, (s. 31-52)

HEKİMDEN HEKİME DERGİSİ

- 2002 “Bayram-Çalışmaların da Okutalım mı?”, ATO, Nisan-Mayıs-Haziran’99,
(<http://www.ato.org.tr/dergi/1999.2/gundem5.html.09.02.2002>)

HOTARBAŞARGAN, N., B. Kümbül

- 2002 “Çalışan Çocuk Sorununa Aileleri Açısından Bir Bakış: İzmir İli Örneği”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Mart-2002, Ankara, (s. 137-160)

ILO, FİŞEK ENSTITUTE

- 1986 “Summary Outline For Action Programme On Child Labour And Final Report”, International Labour Office, Ankara

KARABİYİK, Ertan

- 2002 “Kırsal Alanda Çocuk İşçiliği”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Mart-2002, Ankara, (s. 387-410)

KARABULUT, Özcan

- 1994 “ILO-IPEC Projesi ve Çalışan Çocuklar Bürosunun Faaliyetleri”, Türk-İş Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Ulusal Semineri, 10 Ekim 1994, İstanbul, (s. 27-32)

KAYA, Zehra

2002

“Tesk Tarafından Çalışan Çocuklara Yönelik Olarak Yürütülen Faaliyetler”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs - 2001, TC Başbakanlık, DİE,ILO, Yayın No: 2534, Mart-2002, Ankara, (s. 491-500)

KILIÇ, Cem

2001

“Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Çocuk İşgücü Kullanımı ve (IPEC)”, Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi, (Yayınlanmamış Makalesi)

KOCABAY, Nejat

2002

“ILO Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Mart-2002, Ankara, (s. 23-30)

LEES, S. ve J. Mellor

1993

“Kızların Hakları”, **Çocuk Hakları**, Der: Bob Franklin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, (s.187-213)

MAC LENNAN, Emma

1993

“Çalışma Hayatında Çocuk Hakları”, Çocuk Hakları, Derleyen: Bob Franklin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, (s. 142-163)

MAVİLİ AKTAŞ, Aliye

2002

“Toplumsal Yapımızdaki Sosyal Ekonomik Gelişmeler ve Çocuk İşçiliği”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001,

TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534,
Mart-2002, Ankara, (s. 99-106)

MC LOUGHNEY, Edmond

2002

“Unicef: An Organisation Always Ready To
Help “You Are Not Alone”, The Hope, ILO/
Ministry Of Labour And Social Security, The
Hope A Journal Dedicated To The Elimination
Of Child Labour, Year: 2, Number: 2, General
Directorate Of Labour-Child Labour Unit-Stop
Child Labour, (13-16)

ÖZENER, B., İ. Duyar

2001

“Çalışan Çocuklar: Çarpık Gelişen Bedenler”
Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı: 54, Ocak-Şubat
2001, Ankara (s. 3-4)

SAVCI, İlkey

2000

“Çalışma Yaşamı İle Çalışma Dışı Yaşam
Alanlarının İlişkisi Üzerine Kuramsal
Yaklaşımlar”, Ankara Üniversitesi, Siyasal
Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:54/4, Ankara,
(s. 146-165)

SENEMOĞLU, Nuray

2000

“Eğitim Sorunları: Sanayi Bölgelerinde Çalışan
Çocukların Sorunları”, Tisk Yayınları, Yayın
No: 171, Ankara, (s. 22-43)

SERİN, Ebru Nalan

2001

“Sivas Halıcılığının Perspektif Boyutu”,
REVAK-2000-2001, Editör: Kemal Şener,
Esnaf Ofset Matbaası, Sivas,(s. 119-127)

SÜLÜN, Ebru Nalan

2002

“Geleneksel Türk Sanatları Bağlamında
Halıcılık Sanatına Bakış”, REVAK-2002,

Editör: Kemal Şener, Sivas Hizmet Vakfı,
Doğan Gazetecilik/Matbaacılık, Sivas, (s.95-97)

ŞİRİN, Mustafa Ruhi

2000

“Gerçek Hayat Bilgisi: Çocuk Hakları” 1.
İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı,
İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları:2, İstanbul
Çocuk Kurultayı Yayınları Dizisi: 2, İstanbul,
(s. 56-59)

TAŞTI, Enver

2002

“DİE Çocuk İşgücü Anketlerinin Ortaya
Koyduğu Eğilimler”, Türkiye’de Çalışan
Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC
Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Mart-
2002, Ankara, (s. 67-98)

TATLIDİL, Ercan

2002

“Çocuk İşgücünün Sosyal Ekonomik Özellikleri
ve Değişimi İzmir Örneği”, Türkiye’de Çalışan
Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC
Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Mart-
2002, Ankara, (s. 125-136)

TOPRAK İŞVEREN

2002

“Çalışma Hayatında Çocuk”, Toprak İşveren
Dergisi, Sayı: 56, Aralık, (s. 12-13)

TUNÇCAN, Nilgün

2000

“Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve
Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, 1. İstanbul
Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul
Çocukları Vakfı Yayınları: 2, İstanbul Çocuk
Kurultayı Yayınları Dizisi: 2, İstanbul, (s. 479-
494)

TÜMERDEM, Yıldız ve diğerleri;

2000 “Yaşam Düzeyi ve Yaşama Gelişme Hakkı Alt Komisyonu Raporu” , 1. İstanbul Çocuk Kurultayı İstanbul Çocuk Raporu, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları: 1, İstanbul Çocuk Kurultayı Yayınları Dizisi: 1, İstanbul, (s. 346-362)

UĞURLU, Ayşe

2002 “Sosyal Güvenlik”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Mart-2002, Ankara, (s. 205-222)

ÜNAL, Şeref

1997 “Avrupa’daki Türk Çocuklarının İnsan Hakları Sorunları”, Avrupa’daki Türk Çocuklarının İnsan Hakları Sorunları, Açık Oturumlar Dizisi: 1, Yurt Dışı İşçi Çocukları Eğitim Vakfı, Ankara, (s. 29-49)

VATANSEVER, N., N. Aral

2000 “Göçmen Olan ve Olmayan Ailelerin 10-12 Yaş Grubundaki Çocuklarının Anne-Baba Tutumları ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi”, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları: 2, İstanbul Çocuk Kurultayı Yayınları Dizisi: 2, İstanbul, (s. 220-234)

YILDIZ, Özkan

2002 “Çocuk İstihdamında Toplumsal Değişme Sürecinin Getirdiği Yeni Öğeler”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs-2001, TC Başbakanlık, DİE, ILO, Yayın No: 2534, Mart-2002, Ankara, (s. 107-124)

YÖRÜLOĞLU, Atalay

1986/b

“Gençliği Gerçekten Tanıyor muyuz?”,
Öğrenciler, Öğretim Üyeleri, Anne ve Babalar
Yönünden Gençliğin Eğitimi, Türkiye İş
Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No:
274, Sosyal ve Felsefi Eserler No: 28, Ankara,
(s. 13-20)

ZİYALAR, Neylan

2000

“Çocuklarda Cinsel İstismar Terminoloji ve
Tanımlar”, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı
Bildiriler Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı
Yayınları: 2, İstanbul Çocuk Kurultayı Yayınları
Dizisi: 2, İstanbul, (s. 517-523)

TEZLER

ALTINKAYNAK, Ufuk

2003

“Çalışmanın Evrimi ve Çalışan Sınıfların
Oluşumu”, (Yayınlanmamış Lisans Tezi)
Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve
Endüstri İlişkileri Bölümü, Sivas

AY, Ahmet Turan

2001

“Çalışma Yaşamı Sorunları ve İşe
Yabancılaşma”, (Yayınlanmamış Lisans Tezi)
Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve
Endüstri İlişkileri Bölümü, Sivas

ÇALIK, Çiğdem

2001

“Çalışan Çocuklar ve Çırakların Sorunları ve
Hukuki Boyutunun İncelenmesi”,

- (Yayınlanmamış Lisans Tezi) Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Sivas
- GÖK, Memduha
2001 “Kültür Değerleri ve Geleneksel El Sanatları İşletmeciliği (Halıcılık Örneği)”, (Yayınlanmamış Lisans Tezi) Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Sivas
- KUMAŞ, Handan
1993 “Türkiye’de Çalışan Çocuklar Gerçeği ve Çalışma Koşulları (İzmir İli Örneğinde Ayakkabıcılık, Mobilyacılık, Oto Yan Sanayi Sektörlerinde Bir Araştırma)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Siyasal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- YILDIZ, Cem
2003 “Türkiye’de Çocuk İşçi İstihdamı”, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Sivas

SÜRELİ YAYINLAR VE İNTERNET KAYNAKLARI

SABAH GAZETESİ; Cuma- 23 Nisan, 2004 (s. 16)

DİE; (<http://www.die.org.tr/cin/madde-1.html>, 28.12.2003)

DİE; (<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf>, 29.05.2004)

DİE; (<http://www.die.gov.tr/cin/madde-32.html>, 14.11.2003)

DİE; (<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/141103ie.htm>)

YASAL METİNLER

1961 Anayasası

1982 Anayasası

818 Sayılı Borçlar Kanunu

1475 Sayılı İş Kanunu

4857 Sayılı İş Kanunu

506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu

1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu

3308 Sayılı Çıraklık Meslek Eğitimi Kanunu

Avrupa Sosyal Şartı

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan

Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi

(<http://www.fisek.org.tr/01116.php>.14.06.2004)

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu

2821 Sayılı Sendikalar Kanunu

EK:

GÖRÜŞME SORULARI

Değerli Katılımcı,

Katkılarınız ile gerçekleştirilecek olan bu çalışma, Sivas'ta halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının sosyo-ekonomik sorunlarını ortaya çıkarmaya yönelik bir incelemedir. Size sunulan görüşme formu halı atölyelerinde çalışan kız çocuklarının durumlarını ortaya koymak amacıyla rasyonel ve etkin görüşme formuna ulaşmak için yapılan bir çalışma örneğidir. Bu bağlamda yanıtlarınızın tam ve eleştirileriniz ile birlikte olacağını umar, katkılarınızdan dolayı teşekkür eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

A. DEMOĞRAFİK BİLGİLER

1. Yaşınız?
2. Doğum yeriniz?
3. Hayatınızın çoğunu nerede geçirdiniz?
4. Kendinizi nereli sayıyorsunuz?

B. AİLE BİLGİLERİ

1. Kaç kardeşsiniz?
2. Ebeveynlerinizin mesleği nedir? (Anne – Baba)
3. Aile reisinizin aylık geliri nedir?
4. Ailenizde sizden başka kimler çalışıyor?
5. Tüm ailenizin ortalama aylık geliri?
6. Ailenizin yapısı, halen kimlerle birlikte kalıyorsunuz?
7. Yaşadığınız ev ailenize mi ait, kira mı, kaç odalı?
8. Aileniz ne zamandan beri Sivas'ta kalıyor?
9. Sivas'a nereden geldiniz?
10. Çalışmaya başladığınız andan, şu ana kadar ailenizin ekonomik durumunda ne gibi değişiklikler oldu?

11. Sizin çalışmanızın ailenizin ekonomik durumuna katkı sağladığını düşünüyor musunuz?

12. Ailenizde lise veya üniversiteye devam eden veya mezun olan kişiler var mı?

13. Ailenizin size karşı tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

14. Ailenizin, sizin en doğruyu yapacağınıza, düşüneceğinize ve karar vereceğinize, güvendiğine inanıyor musunuz?

15. Ailenizin içindeki yaşamınızı belirleyen kurallara genellikle uyar mısınız?

16. Anne ve babanızın birbirleriyle olan ilişkileri nasıldır?

17. Anne baba olsaydınız, kendi anne ve babanız gibi olmak ister miydiniz?

18. Kendinizi aile hayatınıza uyum sağlamış, onlarla bütünleşmiş olarak görüyor musunuz?

19. Sosyal ve ekonomik yönden gelecekteki yaşama düzeyinizin ailenizin şu andaki durumundan daha yüksek mi, daha düşük mü olacağını düşünüyorsunuz?

20. Yaptığınız işe ailenizin tutumu nedir?

C. EĞİTİM BİLGİLERİ

1. Eğitim durumunuz?

2. Hangi düzeyde bir okula devam ediyorsunuz?

3. Eğitiminizi bıraktığınız düzey?

4. Hem okuyup hem çalışıyor musunuz? (Cevabınız Hayırsa 9. sorudan devam ediniz.)

5. Çalışıyor olmanız okul başarınızı etkiliyor mu?

6. Çalışıyor olmanıza okul arkadaşlarınız nasıl bakıyor?

7. Aileniz okul çalışmalarınızda yada başarınızda size yardımcı olabiliyor mu?

8. Okulunuzla ilgili görüşmelerinizi genellikle aile içinde kim yapıyor?

9. Aileniz sizin hangi düzeye kadar okumanızı istiyor?

10. Evinizde sizin okul çalışmalarınızı engelleyecek olumsuzluklar oluyor mu?

11. Eğitime devam ediyor olmaktan memnun musunuz?

12. İmkânınız olsaydı hangi düzeye kadar eğitim almak isterdiniz?

13. Sizin görüşünüze göre insanlar daha çok niçin eğitim almak isterler?

14. Mesleğinizle ilgili bir eğitim mi, yoksa normal bir eğitim mi almak isterdiniz?

15. Tercih etme şansınız olsaydı eğitim mi, çalışmayı mı seçerdiniz?

16. Sizce çocuklar çalışmalı mı, yoksa okumalı mı?

C. ÇALIŞMA ORTAMIYLA İLGİLİ BİLGİLER

1. Kaç yaşından beri çalışıyorsunuz?

2. Çalışmaya başlama nedeniniz nedir?

3. Ne işi yapıyorsunuz?

4. Daha önce başka işlerde de çalıştınız mı?

5. Evetse hangi tür işlerde çalıştınız?

6. Daha önceki işten yada işlerden ayrılma nedenleriniz nelerdir?

7. Bu işe nasıl girdiniz?

8. Günde kaç saat, hafta da kaç gün çalışıyorsunuz?

9. Fazla mesaiye kalıyor musunuz, ücretini alıyor musunuz?

10. Öğle yemeği tatiliniz ne kadardır?

11. Yaptığınız işte karşılaştığınız problemler nelerdir?

12. Sigortalı mısınız?

13. Aldığınız ücretin miktarı ve türü nedir? (Gündelik, haftalık, aylık)

14. Kazandığınız parayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

15. Yıllık ücretli izin kullanıyor musunuz?

16. İşe başlamadan önce sağlık muayenesinden geçiniz mi, periyodik olarak sağlık muayenesinden geçiyor musunuz, en son ne zaman muayeneden geçtiniz?

17. İşyerinde herhangi bir iş kazası geçirdiniz mi? İş kazası sonucu kalıcı bir hastalığınız var mı? İş kazasına uğradığınız zaman nasıl bir yardım aldınız?

18. Çalıştığınız ortam iş güvenliği ve işçi sağlığı açısından güvenli mi?
19. Çalışma sırasında herhangi bir koruyucu alet kullanıyor musunuz?
20. Çalışma ortamınızda yaşınıza uygun muamele gördüğünüze inanıyor musunuz?

D. SOSYAL YAŞAMA İLİŞKİN BİLGİLER

1. Çalışırken karşılaştığınız insanlar size nasıl davranıyorlar?
2. Çalışmaktan memnun musunuz?
3. İleride bugün yaptığınız işi yapmayı düşünüyor musunuz? Hangi mesleği seçmeyi düşünüyorsunuz?
4. Boş zamanlarınızda neler yaparsınız?
5. Boş zamanlarınızda en çok ne tür kitaplar veya gazeteleri okumayı seviyorsunuz?
6. Çalışma hayatı dışında devam ettiğiniz herhangi bir sosyal etkinlik var mı? Evet ise türü nedir?
7. Sinemaya veya tiyatroya gidiyor musunuz? En son hangisine gittiniz? İsmini belirtiniz?
8. Sevdiğiniz TV programları , sanatçıları kimlerdir?
9. Çocukluğunuzu yaşadığınızı düşünüyor musunuz?
10. Sizce çocuk nedir?
11. Yaptığınız işi, sizden yaşça daha büyük kişilerinde başarılı bir şekilde yapacaklarına inanıyor musunuz?
12. Son olarak eklemek istediğiniz bir şey var mı? Belirtiniz.